

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AB BATI BALKAN İLİŞKİLERİ VE BU SÜREÇTE BATI
BALKANLAR'DA YAŞANAN SİYASAL DÖNÜŞÜM

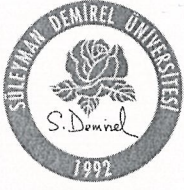
Numan BAŞ

DOKTORA TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Timuçin KODAMAN

ISPARTA - 2017

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Numan BAŞ	
Anabilim Dalı	U.A. İİB'ler	
Tez Başlığı	TB Balkanlar İlişkisi, kapsamında Batı Balkanlarda Yapılan DepBim	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	TB Batı Balkan İlişkisi ve Bu Süreçte Batı Balkanlarda Yapılan Sosyal Bilimler	
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Doktora Tez Savunma Sınavında Jürimiz 01.06/2017 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Doktora tezi için; ☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU² ile aşağıdaki kararı almıştır. ☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Timuçin KOORMAN/SDÜ	[İmza]
Jüri Üyesi	Mustafa LAMBA/MAKÜ	[İmza]
Jüri Üyesi	Esme Özdaşlı/MAKÜ	[İmza]
Jüri Üyesi	Selim Kocat/SDÜ	[İmza]
Jüri Üyesi	Özlem DEMİRKIRAN/SDÜ	[İmza]

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

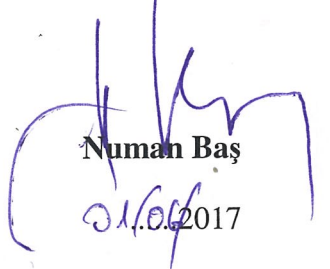
³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 39-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç altı ay içinde gerekçini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “*AB Batı Balkan İlişkileri ve Bu Süreçte Batı Balkanlar’da Yaşanan Siyasal Dönüşüm*” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Numan Baş
01/04/2017

TEŞEKKÜRLER

Tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen başta tez danışmanım Prof. Dr. Timuçin KODAMAN olmak üzere tez izleme komitesi üyeleri Yrd. Doç. Dr. Esme ÖZDAŞLI, Yrd. Doç. Dr. Selim KANAT'a; ayrıca çalışmam için uygun ortam sağlayan değerli eşim Mersiye, çocuklarım Dilara ve Cemre Su'ya teşekkür ediyorum.

Numan Baş

.....2017

(BAŞ, Numan, *AB Batı Balkan İlişkileri ve Bu Süreçte Batı Balkanlar'da Yaşanan Siyasal Dönüşüm*, Doktora Tezi, Isparta, 2016)

ÖZET

Batı Balkanlar, Soğuk Savaş sonrasında etnik çatışmalara, nüfus hareketlerine ve siyasal krizlere sahne olmuştur. Soğuk Savaş döneminde baskıcı nitelikte de olsa var olan mukiidir devlet yapısı yerini zayıf kapasiteli ve kırılğan devlet yapılarına bırakmıştır. Bunun yanında yükselen milliyetçilik ve heterojen etnik yapı; Batı Balkan Devletleri arasındaki dengeleri oldukça hassas bir hâle getirmiş, bölgede daha fazla parçalanma ihtimalini ortaya çıkarmıştır.

Batı Balkanlar'da yaşanan etnik çatışmaları ve zayıf devlet yapısından kaynaklanan yasadışı faaliyetleri, güvenliğı için tehdit olarak algılayan AB; bölge ülkelerini siyasal anlamda dönüştürerek, istikrarlı bir devlet yapısına kavuşturmayı hedeflemiştir. Bu amaçla AB, Batı Balkan Devletlerinin önüne üyelik hedefini koymuştur. Bu anlamda AB üyeliğı hedefi, ekonomik ve siyasal zorluklar yaşayan Batı Balkan Devletleri için toplumun tüm kesimlerini etrafında birleştirecek kadar cazip bir hedef olmuştur. Sonuçta, Batı Balkanlar'da 1990'ların başında hayal bile edilemeyecek gelişmeler (milliyetçi iktidarların yerini AB yanlısı iktidarlara bırakması, savaş suçlularının iadesi, ikili uzlaşmazlıkların çözümü vb.) hayat bulmuştur. AB üyelik hedefi sayesinde Batı Balkan devletleri, uygulama yönündeki eksikliklere rağmen, AB'nin istediğı yasal mevzuatın önemli bir bölümünü uyarlamıştır.

Bu çalışmanın amacı, Soğuk Savaş sonrasında AB'nin Batı Balkanlar'ı dönüştürebilme kapasitesini incelemek olmuştur. Bu kapsamda Soğuk Savaş dönemi AB Batı Balkan ilişkilerinin seyri incelenmiş ve AB'nin bu dönemde Doğu Bloku ülkeleri arasından Yugoslavya'ya daha özel yaklaştığı tespit edilmiştir. Soğuk Savaş sonrası AB'nin Batı Balkanlar politikası incelendiğinde ise Batı Balkanlar'ın AB istikrarı, güvenliğı ve ekonomisi açısından oldukça önemli olduğu, AB'nin bu bölgeyi dönüştürmekte kararlı olduğu görülmüştür. Ancak bu değişimin olması için de AB üyelik hedefinin inandırıcılığını kaybetmemesi gerektiğı tespit edilmiştir.

Bu amaçla, birinci bölümde Batı Balkanlar'ın yaşadığı tarihsel süreç ve AB-Batı Balkan İlişkileri incelenmiştir. İkinci bölümde, Batı Balkanlar'ın AB için önemi ve AB'nin Batı Balkanlar politikasının çerçevesi anlatılmıştır. Son bölümde ise Batı Balkan Devletlerinin üyelik süreçleri ve bu süreçte yaşanan değişim anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Batı Balkanlar, Balkanizasyon, Yumuşak Güç, Avrupalılaşıma, Koşulluluk, Sosyallzasyon, Devlet İnşası.

2017, 282 sayfa

(BAŞ, Numan, *European Union Western Balkan Relations And Political Transformation in This Period That Take Place in The Western Balkans*, PhD Thesis, Isparta, 2016)

ABSTRACT

After the Cold War, Western Balkans witnessed ethnic conflicts, population movements and political crisis. In the Cold War period, the existing powerful state structure even though oppressive in character, gave place to weak and fragile state structures. Besides that, rising nationalism and ethnically heterogenic population made the balance between Western Balkans states more fragile and revealed the possibility of deterioration in the region.

The European Union, which perceived the ethnic conflicts in Western Balkans and illegal activities due to the delicate state structure as a threat, aimed to transform countries in the region into stable state structures. For this purpose, for the Western Balkan States, the EU membership was set as a goal. The EU membership became for the Western Balkans, which were living through politically and economically hard times, an attractive target to unite all the members of the community. Ultimately, reached a point of development (transition from nationalist governments to EU-sided governments, extradition of war criminals, settlement of bilateral disputes etc.) they could not have dream about in the early 1990's. For the sake of the EU membership goal, despite the lack of implementation, the Western Balkan states adapted an important part of the legislation the EU asked for.

The purpose of this study is to examine the transition of the Western Balkan states by initiative of the EU in the post-Cold War era. In this context, the course of the European Union Western Balkans relations in the Cold War was examined and it was found that the European Union approached The Yugoslavia more distinctive among the Eastern Bloc countries in this era. After the Cold War, when the EU's Western Balkans politics are examined, it is seen that the EU are determined to transform this region, which is considerably important for the EU's stability, economy and security. But in order for this change to be made it has been found that the goal the EU membership should not lose its credibility.

For this purpose, the historical process of the Western Balkans and the relations between the European Union-Western Balkans is examined in the first chapter. In the second chapter, the importance of the Western Balkans for the EU and the frame of the EU policy toward Western Balkans is analyzed. In the last chapter, the process of the EU membership of the Western Balkans states and changes throughout the process is explained.

Keywords: Western balkans, Balkanization, Soft power, Europeanisation, Conditioned, Socialization, State Building

2017, 283 page

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	iii
TEŞEKKÜRLER	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
TABLolar DİZİNİ	xii
ÖNSÖZ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE BATI BALKANLAR VE AB İLE OLAN İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ

1.1. Batı Balkan Tanımlaması	5
1.2. Batı Balkanlar'ın Tarihi Hakkında Genel Değerlendirme	6
1.2.1. Ondokuzuncu Yüzyıla Kadar Olan Süreç	6
1.2.2. Yugoslavizm Akımları ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığına Kadar Olan Süreç	9
1.2.3. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Dönemi	15
1.2.4. Sosyalist Yugoslavya'nın Kurulması ve Tito Dönemi	18
1.2.5. Tito Dönemi Sonrasında Yugoslavya	22
1.2.6. Yugoslavya İç Savaşı'nın İlk Dönemi	28
1.2.7. Yugoslavya İç Savaşı Döneminde Bosna-Hersek ve Dayton Barış Antlaşması	31
1.2.8. Kosova'da İç Savaş ve NATO Müdahalesi	36
1.2.9. Makedonya'da Etnik Çatışmalar ve Ohri Barış Antlaşması	42
1.2.10. Sırbistan ve Karadağ'ın Ayrılması	46
1.2.11. Kosova'nın Bağımsızlığı	50
1.3. AB Batı Balkan İlişkilerinin Tarihi	53
1.3.1. Yugoslavya AT İlişkileri	53
1.3.2. Yugoslavya İç Savaşı'na AB'nin Yaklaşımı	58
1.3.3. AB'nin Kosova Müdahalesinde İzlediği Aktif Tutum	62
1.3.4. AB'nin Makedonya Krizine Yaklaşımı	64

İKİNCİ BÖLÜM BALKANİZASYON, AB DIŞ POLİTİKASI VE BATI BALKANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

2.1. Balkanizasyon Kavramı Ve Batı Balkanlar'da Anlaşmazlıkların Nedenleri	67
2.1.1. Yükselen Etnik Milliyetçi (Ulusçu) Akımlar	68
2.1.2. Ekonomik Nedenler	71
2.1.3. Batı Balkanlar'da Toprak Anlaşmazlıkları ve Potansiyel Kriz Bölgeleri	74
2.1.3.1. Batı Makedonya	75
2.1.3.2. Krajina Bölgesi	76

2.1.3.3. Kuzey Kosova Bölgesi	77
2.1.3.4. Preşova (Presovo) Vadisi	78
2.1.3.5. Sancak Bölgesi	79
2.2. Batı Balkanlar'ın AB İçin Önemi.....	81
2.2.1. Bölgenin Jeopolitik Önemi.....	82
2.2.2. Avrupa'da Güvenlik ve İstikrar.....	85
2.2.3. AB'nin Batı Balkanlar ile İlgili Ekonomik Çıkar Algısı.....	88
2.3. AB Güvenlik ve Savunma Politikalarının Gelişimi ve Batı Balkanlar	90
2.4. AB'nin Uluslararası Kimliği ve Batı Balkanlar	95
2.4.1. AB'nin Yumuşak Gücü ve Batı Balkanlar.....	97
2.4.2. AB'nin Normatif Gücü ve Batı Balkanlar.....	100
2.5. Avrupalılaşıma ve Batı Balkanlar	104
2.5.1. Koşulluluk	108
2.5.2. Sosyalleşme	113
2.6. Batı Balkanlar'da Devlet İnşası (State Building).....	117
2.7. AB Dış Politikasının Sorun Çözme Kapasitesi	120
2.7.1. Hırvat – Sloven Anlaşmazlığı ve AB.....	129
2.7.2. Kosova–Sırbistan Anlaşmazlığı ve AB.....	132

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI BALKANLAR'IN AB ÜYELİK SÜRECİ VE BU SÜREÇTE BATI BALKANLAR'DA YAŞANAN DEĞİŞİM

3.1. Batı Balkanlar'ın AB Süreci	139
3.1.1. Bölgesel Yaklaşım.....	140
3.1.2. Güney-Doğu Avrupa için İstikrar Paketi	142
3.1.3. İstikrar ve Ortaklık Süreci (SAP-Stabilization and Association Process)	146
3.1.4. İstikrar ve Ortaklık Antlaşmaları.....	150
3.1.4.1. Kavram, Hedef ve Süreç	150
3.1.4.2. Antlaşmaların İçeriği.....	152
3.2. Batı Balkan Ülkelerinin Üyelik Perspektifleri ve AB Sürecinde Yaşanan Siyasal Dönüşüm	155
3.2.1. Hırvatistan'ın AB Üyelik Süreci ve Bunun Diğer Batı Balkan Devletleri Üzerine Etkileri	161
3.2.1.1. Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü Alanında Yapılan Reformlar	164
3.2.1.2. Yolsuzlukla Mücadele Alanında Yapılan Reformlar	164
3.2.1.3. EYUCM (Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi) ile İşbirliği	167
3.2.1.4. Hırvatistan'ın AB Üyeliğinin Diğer Batı Balkan Devletleri Üzerine Etkileri	169
3.2.2. Arnavutluk-AB İlişkileri	171
3.2.2.1. Siyasal Kutuplaşma ve AB Sürecine Etkileri.....	174
3.2.2.2. Kamu Yönetimi Reformu.....	177
3.2.2.3. Hukuk Reformu	179
3.2.2.4. İnsan ve Azınlık Hakları Konusundaki Gelişmeler.....	180
3.2.2.5. Bürokraside Yolsuzlukla Mücadele Konusunda Alınan Önlemler	181

3.2.3. Bosna-Hersek-AB İlişkileri.....	182
3.2.3.1. Dayton Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Karmaşık Yapılanması.....	186
3.2.3.2. SC'nin Ayrılık Talepleri ve Bosna-Hersek'in Geleceği Üzerine Tartışmalar	189
3.2.4. Karadağ-AB İlişkileri.....	191
3.2.4.1. Yolsuzlukla Mücadele Alanında Gelişmeler.....	194
3.2.4.2. Hukuk Alanındaki Eksiklikler.....	196
3.2.5. Kosova-AB İlişkileri	197
3.2.5.1. Yolsuzluk ve Organize Suçlarla Mücadele Alanındaki Gelişmeler	202
3.2.5.2. Ekonomik Zorluklar	203
3.2.5.3. Demokratikleşme İle İlgili Sorunlar.....	204
3.2.6. Makedonya-AB İlişkileri.....	205
3.2.6.1. Makedonya'nın Yunanistan'la Olan İsim Problemi.....	208
3.2.6.2. İç Politikada Siyasal Diyalog ve Uzlaşma Açığı	211
3.2.7. Sırbistan-AB İlişkileri	213
3.2.7.1. İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması Konusundaki Gelişmeler	217
3.2.7.2. Yargı Bağımsızlığı Alanındaki Yenilikler	218
SONUÇ	222
KAYNAKLAR	228
ÖZ GEÇMİŞ	282

KISALTMALAR

a.g.e.	:adı geçen eser
a.g.m.	:adı geçen makale
a.g.t.	:adı geçen tez
AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
ALTHEA	:AB'nin 2004'den itibaren Bosna-Hersek'te sürdürdüğü askeri ve sivil (2010'dan itibaren) operasyon
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSP	:Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKÇT	:Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AT	:Avrupa Topluluğu
BAB	:Batı Avrupa Birliği
BHF	:Bosna-Hersek Federasyonu
BM	:Birleşmiş Milletler
BMGK	:Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
c.	:cilt
CARDS	:(Community Asistance for Reconstruction, Development and Stabilisation)Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar İçin Topluluk Yardımı
CEFTA	:(Central European Free Trade Agreement) Orta Avrupa Serbest Ticaret Antlaşması
COMECON	:(Council for Mutual Economic Asistance) Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi :
DP	:Arnavut Demokrat Partisi
DUI	:(Democratic Union for Integration) Demokratik Bütünleşme Birliği
EU	:(European Union) Avrupa Birliği :
EUFOR	:(European Union Stabilization Forces) Avrupa Birliği İstikrar Gücü
EULEX	:(European Union Rule of Law Mission in Kosovo) Avrupa Birliği Hukukun Üstünlüğü Misyonu
EYUCM	:Eski Yugoslavya İçin Kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi
GSYİH	:Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HDZ	:(Hrvatska Demokratska Zajednica) Hırvatistan Demokratik Partisi
IMF	:(International Monetary Fund) Uluslararası Para Fonu
IPA	:(Instrument for Pre-Accession Asistance) Katılım Öncesi Aracı
IRA	:(Irish Republican Army) İrlanda Kurtuluş Ordusu
ISPA	:(Instrument for Structural Policies for Pre-Accession) Katılım Öncesi Süreç İçin Yapısal Politika Araçları
İOA	:İstikrar ve Ortaklık Antlaşması

KB	:Komünistler Birliği
KFOR	:(Kosovo Force) Kosova Güvenlik Gücü
KLA	:(Kosovo Liberation Army) Kosova Kurtuluş Ordusu
NATO	:(North Atlantic Treaty Organization) Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NGO	:(Non-Governmental Organization) Hükümet Dışı Organizasyon
NLA	:(National Liberation Army) Makedonya Ulusal Kurtuluş Ordusu
ODGP	:Ortak Dış Güvenlik Politikası
PHARE	:(Poland and Hungary Assistance for Restructuring their Economies) Polonya ve Macaristan Ekonomilerini Yapılandırmak İçin Yardım Programı
RIESS	: (Report on Implementation of the European Security Strategy)Avrupa Güvenlik Stratejisi Uygulama Raporu
s.	:sayfa
SAPARD	:(Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development) Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı
SC	:Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti
SDSM	:(Social Democratic Union of Macedonia) Makedonya Sosyal Demokratlar Birliği
SFOR	:(Stabilization Force) Bosna-Hersek İstikrar Gücü
SIGMA	:(Support for Improvement in Governance and Management) Yönetim ve Yönetişimi Geliştirmek İçin Destek
SNS	:(Serbian Progressive Party) Sırbistan İlerleme Partisi
SPP	:(Serbian People's Party) Sırbistan Halk Partisi
SPS	:(Socialist Party of Serbian) Sırbistan Sosyalist Partisi
SRS	:(Serbian Radical Party) Sırp Radikal Partisi
ss.	:sayfa sayısı
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UAD	:Uluslararası Adalet Divanı
UCPMB	:(Ushtria Clirimtare Presheve, Medveja e Bujanovec) Preşevo, Medveda, Bujanovac Özgürlük Ordusu
UNMIK	:(United Nations Interim Administration Mission in Kosovo) Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Misyonu
UNPROFOR	:(United Nations Protection Force) Birleşmiş Milletler Koruma Gücü
vd.	:ve diğerleri
VMRO	:(Internal Macedonian Revolutionary Organization) İç Makedon Devrimci Örgütü
WEU	:(Western European Union) Batı Avrupa Birliği

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 3.1. Batı Balkan Ülkelerinin AB Sürecinde Geldikleri Aşama	161
--	-----

ÖNSÖZ

Batı Balkanlar, tarih boyunca (Osmanlı İmparatorluğu dönemi haricinde) savaflara, etnik çatışmalara, siyasi bunalımlara sahne olmuştur. Günümüzde Batı Balkanlar'ın yaşadığı sorunlar; tarihsel bir süreç içerisinde gelişmiş, bazı dönemlerde ideolojik ve fikirsel akımlarla dondurulmuş olmasına rağmen, bir süre sonra yeniden patlak vermiş sorunlardır. Soğuk Savaş sonrasında AB, Avrupa kıtasında barış ve istikrarı sağlayabilmek adına Batı Balkanlar'a olan ilgisini gün geçtikçe artırmıştır. 2000'lerin başından itibaren ABD'nin ilgisinin Ortadoğu ve Asya-Pasifik bölgelerine kayması ile birlikte AB, Batı Balkanlar'da en önemli dış politika aktörü durumuna gelmiştir.

“AB Batı Balkan İlişkileri ve Bu Süreçte Batı Balkanlar'da Yaşanan Siyasal Dönüşüm” başlığını taşıyan tez çalışmamda, Batı Balkanlar'da yaşanacak istikrarsızlıkların kendisini doğrudan etkileyeceği öngörüsünden yola çıkan AB'nin, koşulluluk ve sosyalizasyon araçlarını kullanarak bölgede yarattığı siyasal dönüşüm anlatılmaktadır. Batı Balkanlar'da yaşanan siyasal dönüşümün en önemli sonucu, bölgede yaşanan barış ve işbirliği sürecidir.

Tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen başta tez danışmanım Prof. Dr. Timuçin KODAMAN olmak üzere tez izleme komitesi üyeleri Yrd. Doç. Dr. Esme ÖZDAŞLI, Yrd. Doç. Dr. Selim KANAT'a; ayrıca çalışmam için uygun ortam sağlayan değerli eşim Mersiye, çocuklarım Dilara ve Cemre Su'ya teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

Avrupa ve Asya arasında geçiş bölgesi teşkil etmesi nedeniyle Balkanlar, birçok kavmin geçiş yaptığı, bunlardan bir kısmının yerleştiği; dil, din ve etnik açıdan çeşitlilik gösteren bir bölge olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde Batı Balkanlar'ın değişik bölgeleri birçok imparatorluğun yapısına dâhil olmuş veya etki alanına girmiştir. Bunun sonucunda da bölgede oluşan farklı kimliksel aidiyetler çeşitli uluslararası güçlerle ittifaklar kurmuşlardır.

Avrupa'da milliyetçilik akımlarının yükselmesi ve Balkanlar'a yayılması ile birlikte Balkanlar; savaş, katliam, trajedi, kriz gibi sözcüklerle beraber anılmaya başlanmıştır. Balkanizasyon; etnik kökenler arasında gerginlik, çatışmalar, iç savaş ve bölünmeyi anlatmak maksadıyla tüm dünyada kullanılan bir tabir haline gelmiştir.

Yugoslavya, kendi iç dinamiklerinden ziyade I ve II. Dünya Savaşı sonrasında yarattığı uluslararası koşullar sonucunda kurulmuş bir ülke olmuştur. Özellikle Tito döneminde Yugoslav kimliği oluşturmaya yönelik çabalara rağmen bir Yugoslav kimliği oluşturulamamıştır. Tito'nun ölümü sonrasında ekonomik kriz sarmalına giren Yugoslavya'da yaşanan sorunlarla ilgili olarak tüm etnik kökenler birbirini suçlamaya başlamış, etnik ve dinsel temelde ayrışmalar başlamıştır.

AB, Soğuk Savaş döneminde Yugoslavya'yı Doğu Bloku ile kendi arasında bir tampon olarak görmüş, ekonomik ve siyasi olarak desteklemiştir. Ancak AB, Soğuk Savaş sonrasında Yugoslavya'da meydana gelen etnik savaş, soykırım ve parçalanmalara hazırlıksız olarak yakalanmıştır. Bunun sonucunda AB, kendisinden beklenen rolü oynayamamış; Avrupa'nın ortasında yaşanan katliam ve trajedilerin önüne geçememiştir. Batı Balkanlar'da yaşanan etnik çatışmalar, bir taraftan AB'ye göçü tetiklemiş; diğer taraftan da çatışmalar sonucunda oluşan istikrarsız devlet yapıları nedeniyle bölgede suç örgütleri üslenmiş ve Avrupa güvenliği tehdit altında kalmıştır. Ayrıca AB'nin Yugoslavya'daki etnik çatışmalara müdahale etmede yetersiz kalması ve inisiyatifi ABD'ye kaptırması, AB'nin itibar kaybına da neden olmuştur.

Batı Balkanlar'daki ihtiyaca paralel olarak Dayton Barış Antlaşması sonrasında AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası sürekli gelişme göstermiş, bu bölge AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası için adeta bir test alanı olmuştur. AB gün geçtikçe bu bölgede

daha fazla sorumluluk almaya başlamıştır. 11 Eylül sonrasında ise AB, küresel gelişmelerle bağlantılı olarak Batı Balkanlar'da en etkili aktör durumuna gelmiştir. AB'nin Batı Balkanlar'da etkisini artırmasında AB'nin yumuşak gücünün ve AB üyeliğinin cazibesinin de önemli oranda katkısı vardır.

AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik ilgisi; Batı Balkanlar'ın jeopolitik öneminin yanı sıra AB'nin ekonomik çıkar beklentisinden de kaynaklanmaktadır. Dinamik ekonomileri ile Batı Balkan ülkeleri AB için iyi bir pazar konumundadır. Aynı zamanda AB, Batı Balkanlar'da ortaya çıkacak bir istikrarsızlığın ve çatışmanın tüm Avrupa'yı etkileyebileceğini de iyi bilmektedir.

AB, Batı Balkanlar'da kalıcı istikrarı sağlamak amacıyla, 2000'li yılların başından itibaren bu bölgeye üyelik perspektifi sunmuştur. Bu perspektifle birlikte, Batı Balkanlar'ın önüne belirli aşamalardan oluşan bir süreç konulmuştur. Bu süreçte, Batı Balkan devletlerinden bir sonraki aşamaya geçebilmenin şartı olarak belirli koşulları yerine getirmeleri istenmektedir. Bu koşullar, Batı Balkan devletlerini serbest piyasa ekonomisinin kurallarını uygulayan, iç ve dış sorunlarını diyalog ve uzlaşma ile çözebilen, hukukun üstün olduğu, demokratik devletler haline getirecek kurallardır.

Batı Balkanlar'da 7 ayrı devlet olmasına ve bu devletlerin tarihin bazı dönemlerinde farklı süreçler yaşamalarına rağmen günümüzde bu devletlerin siyasi, ekonomik ve sosyal yapıları birbirine benzer niteliktedir. Siyasal alanda uzlaşma kültürünün azlığı, yolsuzluk ve organize suç örgütlerinin yaygın oluşu, devlet kapasitesinin yetersizliği, etnik milliyetçilik, işsizlik ve yoksulluk genellikle Batı Balkan devletlerinin en önemli sorunları arasındadır. Mirela Bogdani ve John Loughlin, bu konuda şunu söylemiştir: *“Batı Balkanlar aynı trendeki yolculardır. Trene farklı istasyonda binmelerine ve bilet fiyatlarının farklı olmasına rağmen aynı hedefi paylaşmaktadırlar.”*⁴

Batı Balkanlar AB'nin kuruluşundan itibaren genişlediği bölgelere ve ülkelere göre daha zor bir bölgedir. Bu bölgede yaşanan uzlaşmazlıkların tarihsel kökenleri vardır. Bölge ülkelerinde yaşayan halk, AB üyeliğini yüksek oranlarda desteklemesine rağmen savaş suçlularının teslimi veya ikili anlaşmazlıklarda verilebilecek tavizleri hoş

⁴ Mirela Bogdani-John Loughlin, *Albania and the European Union: The Tumultuous Journey towards Integration and Accession*, I. B. Tauris, London-New York, 2007, s. 115.

karşılamamaktadır. Örneğin Sırbistan halkı Kosova'nın bağımsızlığına yönelik olarak oldukça hassas bir görünüm sergilemektedir. Bu nedenle AB Batı Balkanlar'ın üyeliğini birazda zamana yarmaktadır. Bu strateji, aynı zamanda Birliğin genişlemesi için AB kamuoyunda bir oydaşmanın olması açısından da gerekli görülmektedir. Halen etkisi hissedilen ekonomik kriz ve sonrasında İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı alması, AB kamuoyunda Birliğin geleceğinin sorgulanmasına da neden olmuştur. Ancak bu noktada unutulmaması gereken, AB'nin geçmişinde çeşitli krizleri yaşadığı ve her kriz sonrası entegrasyonu biraz daha derinleştirdiğidir. AB'nin genişlemeleri ise genelde derinleşmeden sonra gerçekleşmiştir. AB üyeliğinin Batı Balkanlar'da inandırıcılığını yitirmesi durumunda, bölge ülkeleri yeni arayışlar içerisine girecektir. Bu durum AB'nin Batı Balkanlar'da etkisini kaybetmesine neden olacaktır.

Bu çalışma, AB'nin Batı Balkanlar'a kalıcı istikrar getirmek maksadıyla koşulluluk ve sosyalizasyon politikaları aracılığıyla bölgede siyasal bir dönüşüm yarattığı; bu dönüşümün devam etmesi ve kalıcı olması için de 2020 sonrasında Batı Balkan devletlerini AB üyeliğine kabul edeceği savıyla yapılmıştır.

Üç bölümden oluşan tezin birinci bölümünde “Tarihsel Süreç İçerisinde Batı Balkanlar ve AB ile Olan İlişkilerinin Gelişimi” başlığı altında, Batı Balkanlar'ın yaşadığı tarihsel süreç, AB Batı Balkan ilişkilerinin tarihsel seyri anlatılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde “Balkanizasyon, AB Dış Politikası ve Batı Balkanlar Üzerindeki Etkileri” başlığı altında Balkanizasyon kavramı, Batı Balkanlar'da mevcut anlaşmazlıklar ve bölgedeki potansiyel kriz noktaları, sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde anlatılmıştır. Ayrıca bu bölümde AB'nin Batı Balkan ilgisinin nedenleri incelenmiş; bu ilgi nedeniyle bölgede meydana gelen çatışma ve krizlere cevaben, AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikalarının gelişimi anlatılmıştır. Ulusüstü bir yapıda olan AB'nin klasik bir devletten farklı yapısı ve karar alma süreçleri nedeniyle güvenlik algısı da farklıdır. Bu çerçevede Ortak Dış ve Güvenlik Politikalarında sert güç unsurunu kullanmayan AB'nin uluslararası kimliği ve Batı Balkanlar'da dönüşüm yaratmak için kullandığı dış politika araçları irdelenmiştir. Batı Balkanlar'ın siyasal dönüşümünün önündeki en büyük iki engel, zayıf devlet yapısı ve bölge devletleri arasında mevcut ikili sorunlardır. Ayrıca bu bölümde AB'nin Batı Balkanlar'da devlet inşasına yönelik gayretleri

anlatılmış; bölge ülkelerinin arasında mevcut ikili sorunları çözmeye yönelik kapasitesi, Kuzey İrlanda sorununun çözümünde oynadığı rolden yola çıkılarak irdelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde “Batı Balkanlar’ın AB Süreci ve Bu Süreçte Batı Balkanlar’da Yaşanan Değişim” başlığı altında, çatışma sonrası dönemde AB’nin Batı Balkanlar’a yönelik olarak geliştirdiği siyasal stratejiler açıklanmış, bölge ülkeleri ile yapılan İstikrar ve Ortaklık Antlaşmaları incelenmiş, bu antlaşmaların farklılık ve benzerlikleri ortaya konulmuştur. Batı Balkan devletlerinin AB üyelik sürecinde yaşadığı siyasal dönüşüm ve geline aşama ülkeler bazında değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE BATI BALKANLAR VE AB İLE OLAN İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ

1.1. Batı Balkan Tanımlaması

Balkan kelimesi ağaçlarla kaplı dağ silsilesi anlamına gelen Türkçe kökenli bir kelimedir.⁵ Fiziki açıdan Balkanlar, kuzeyde Tuna ve Sava Nehirleri, doğuda Karadeniz, güneyde Akdeniz, güneybatıda Adriyatik ile çevrilidir.⁶ Coğrafi açıdan değerlendirildiğinde Balkanlar'ın Avrupa kıtasının güneyinde kalan bölümünde yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle bazı çalışmalarda Balkanlar Güney Doğu Avrupa olarak da adlandırılmaktadır.⁷

1990'larda çeşitli uluslararası organizasyonlar Balkanlar Bölgesi'ni fonksiyonel olarak farklılaştırma eğiliminde olmuşlardır. Bu farklılaştırma iki alt bölgeyi içermiştir. Birinci alt bölge; Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Hırvatistan ve Makedonya'dan oluşan Batı Balkanlar Bölgesi'dir. Diğer alt bölge ise, Bulgaristan ve Romanya'dan ibaret olan Doğu Balkanlar Bölgesi'. Böyle bir tanımlama daha çok uluslararası aktörler tarafından bölgede hayata geçirilen farklı dinamikteki programlardan kaynaklanmıştır. İkinci gruptaki ülkeler AB ve NATO tarafından komünizm sonrası geçiş sürecinin başlangıcında potansiyel aday ülke olarak kabul edilirken; birinci gruptaki ülkeler komünizm sonrası dönüşümde yaşanan etnik çatışmalar nedeniyle, ancak 1990'ların sonunda potansiyel aday olarak kabul edilmişlerdir.⁸ O dönemde Batı Balkan devletlerinin diğer Balkan devletlerine göre AB'ye tam üyelik için alınacak daha uzun bir yolu olduğu, değerlendirilmiştir. Bölgesel anlamda Batı Balkan devletlerini bir araya getiren özellikler; coğrafi yakınlıkları, ortak ve sorunlu yakın tarihleri, komünizm sonrası sorunlu gelişimleri ve her şeyden önemlisi

⁵ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi I*, çev. Zehra Savan - Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.1.

⁶ Murat Eliçalışkan, "Balkanlar", <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/balkanlar.htm> , (28.03.2015).

⁷ Timuçin Kodaman- Haktan Bırsel, "21. Yüzyıl Balkan Jeopolitiğinin Çok Boyutlu Bir Bakış Açısı İle İncelenmesi ve Türkiye'ye Etkilerinin Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2014, c. 19, S. 1, s. 52.

⁸ Emilian Kavalski, *Extending The European Security Community*, Taurus Academic Study, New York, 2007, s. 3.

AB'nin bu devletleri bir araya getiren siyasi yaklaşımı olmuştur.⁹ Bu ülkelerin günümüzde yaşadığı problemler de birbirine benzemektedir. Etnik milliyetçilik, yolsuzluk, organize suçlar ve devletin kurumsal yapısındaki zayıflık tüm Batı Balkan ülkeleri için geçerlidir. Ayrıca bu ülkelerin hepsinde demokratik yapı kırılgandır ve köklü bir demokratik gelenek yoktur.

Batı Balkanlar ilk defa 1998 Avrupa Birliği Viyana Zirvesi'nde telaffuz edilen daha çok siyasal bir tabirdir. Beş yıl sonra Selanik Zirvesi'nde Batı Balkanlar tabiri AB tarafından onay görmüş ve sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰

1.2. Batı Balkanlar'ın Tarihi Hakkında Genel Değerlendirme

1.2.1. Ondokuzuncu Yüzyıla Kadar Olan Süreç

Bilinen en eski Balkan halkları; İlliryalılar ve Ön Bulgarlar olan Traklardır.¹¹ Birçok tarihçiye göre, İlliryalılar Arnavutların atası olarak kabul edilirken bazı tarihçilere göre ise tüm İlliryalılar için bu doğru değildir ve bu tür iddialar Arnavutların günümüzdeki tezlerine meşruiyet kazandırma arayışından kaynaklanmaktadır.¹²

Bir Hint- Avrupa halkı olan Slavlar, M.S. 6 ve 7. yüzyıllarda Tuna Nehri'ni aşır Balkanlar'ın büyük bir bölümünü işgal etmişlerdir.¹³ Sonraki süreç içerisinde farklı ekonomik, toplumsal ve kültürel şartlarda Slav toplulukları arasında farklılaşmalar oluşmuştur. Ukraynalılar, Beyaz Ruslar ve Büyük Ruslar “Doğu Slavları”; Polonyalılar, Çekler ve Slovaklar “Batı Slavları”; Slovenler, Hırvatlar, Sırlar “Güney Slavları” topluluklarını oluşturmuşlardır.¹⁴

Hristiyan Kilisesinin 1054 yılında resmen ikiye bölünmesinden sonra Drina Nehri'nin batısı, Roma Katolik Kilisesine; doğusu, Bizans Ortodoks Kilisesi'ne bağlanmıştır. Sloven ve Hırvatlar, Roma Katolik Kilisesi'nin etki alanına girerken

⁹ Spyros Economides, “The Politics of Differentiated Integration: the Case of the Balkans” Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe, Eylül 2008, s. 18, <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/GreeSE/GreeSE18.pdf> (07.05.2016).

¹⁰ Tihomir Topuzovski, “Post - Communist Territorialisation of the Western Balkans”, <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/LSEE/PDFs/PhD%20Symposium/Papers%202010/Topuzovski.pdf> (30.03.2015).

¹¹ Yusuf Küpeli, *Tarihin İzinde Balkanlar ve ABD*, Öncü Yayınları, Ankara, 2000, s. 7.

¹² Andrew Barutç Watchel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, Çev. A. Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s. 34.

¹³ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁴ Tanıl Bora, *Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provokasyonu*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 20.

Sırp ve Karadağlılar, Ortodoks Kilisesine bağlanmışlardır.¹⁵ Bosna’da ise 10. yüzyıldan sonra hem Ortodoksluğu hem de Katolikliği reddeden Bulgaristan kökenli Bogomil öğretisine bağlı ayrı bir Bosna kilisesi oluşmuştur. 14. yüzyıldan itibaren bağımsız bir prenslik şeklinde yönetilen Bosna’nın bu yalıtılmışlığı, halkın büyük bir çoğunluğunun Osmanlı hakimiyeti ile birlikte Müslümanlığa geçmesinin nedenlerindendir.¹⁶

Balkanlar’a Slavların gelişlerinden sonra, Slovenler ve Hırvatlar bölgenin kuzeybatısına yerleşmiş ve Slovenler yakın döneme kadar bağımsız siyasi bir varlık oluşturamamışlardır. Buna karşın daha güneyde, Adriyatik kıyılarında yaşayan Hırvatlar 10. yüzyıldan itibaren bağımsız devletlerini kurmuşlardır. Daha sonradan Ortaçağ Hırvat Krallığı, Hırvat kralı olarak taç giyen Macar monarkı Koloman vasıtasıyla Macar Krallığı ile birleşmiştir.¹⁷

11. yüzyıl başlarında iki küçük Sırp devleti, bugünkü Karadağ ve daha doğusunda olmak üzere kurulmuş ve daha sonraları bu iki devlet birleştirilmiştir. Ortaçağ Sırp Krallığı, 14. yüzyılda Stefan Dušan döneminde gücünün zirvesine erişmiş, topraklarını Arnavut toprakları üzerinden Makedonya, Epir ve Teselya’ya kadar genişletmiştir.¹⁸

Arnavutlar ve Slovenler dışında Ortaçağda bugünün Balkan halklarından her birinin ataları bağımsız birer devlet kurmuşlar ve bu devletlerin toprakları bugünkü topraklarından daha büyük olmuştur. Oysa bu “büyük” Ortaçağ devletlerinde yaşayan etnik yapıların homojen olduğuna inanmak mümkün değildir.¹⁹ Buna rağmen günümüzde neredeyse tüm Balkan devletlerinde meşruiyetini Ortaçağda arayan bir büyük devlet ihtirası vardır.

Anadolu’dan gelen Türklerin Balkanlar’a ilk gelişleri 1260’lı yıllarda gerçekleşmiştir. 1366- 1376 yılları arasında Osmanlılar, Makedonya içlerine kadar ilerlemiştir. Osmanlıların Balkanlar’da hızla ilerlemesinin en önemli nedenlerinden birisi de, o tarihlerde Balkanlar’da Osmanlı ilerleyişini durduracak kadar güçlü bir

¹⁵ Yusuf Küpeli, *a.g.e.*, s. 1.3

¹⁶ Tanıl Bora, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁷ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁸ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁹ Andrew Barutch Watchel, *a.g.e.*, s. 53.

devletin olmayışıdır. Osmanlılar Batı Balkanlar'da ilerlerken, Sırp kralı Stefan Dušan ölmüş (1354) ve Makedonya'dan Tuna'ya kadar kurmuş olduğu imparatorluk parçalanmıştır.²⁰ Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu Balkan devlet ve aşiretlerinin iç çatışmalarından ve yerel dengelerden de faydalanmıştır. 1389 yılında Sırp Krallığının başı çektiği Bosna, Arnavutluk, Eflak'tan gelen ordularla desteklenen Balkan ittifakı; Kosova'da Osmanlı İmparatorluğu'na yenilmiştir.²¹ Birinci Kosova Savaşı, tarih boyunca Sırp halkının hafızasında derin bir iz bırakmış ve efsaneleştirilmiştir. Savaşın yıldönümü günümüzde de Sırbistan'da Vidovdan Günü olarak anılmaktadır.²²

Osmanlı fethi sonrasında Sırbistan'da toprak aristokrasisi kırsal kesimdeki hakimiyetini yitirmiştir. Bunun sonucunda, Balkanlar'da yaşayan Hristiyanlar, dini inançlarında serbest bırakılmış ve Arnavutların % 70 i, Boşnakların büyük bir bölümü Müslümanlığı seçmiştir. Toplu olarak Müslümanlığa geçişlerinden sonra, Arnavutlar Osmanlı bürokrasisi içinde yüksek mevkilere getirilmiştir. Etnik olarak Slav olmalarına rağmen, Osmanlı sonrası diğer Batı Balkan topluluklarının Boşnaklara bakış açısı "Türk'ten daha çok Türk" şeklinde olmuştur.²³ Yugoslavya döneminde ve sonrasında da Boşnaklara bakış açısı bu şekilde devam etmiş ve daha çok "Müslüman" veya "Türk" olarak anılmışlardır.

Osmanlılar Balkanlar'da İslamiyet'in gayrimüslimler için tanıdığı hukuku en geniş anlamda kullanmışlar, onları cizye uygulaması dışında Müslüman tebaadan ayrı tutmamışlardır. Osmanlı hoşgörüsü ve devletin tebaasına din ve inanç ayırt etmeden yaklaşması, Osmanlı'nın Balkanlar'da ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Osmanlı idaresi altında 1600'lü yıllara kadar köylü isyanı nadir görülen bir olay olmuştur.²⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da en geniş sınırları, Zagreb'in güneyinden geçmiştir. Bugün ki Slovenya ve Hırvatistan, büyük bir oranda Avusturya Macaristan İmparatorluğu (Habsburg Monarşisi) içinde kalmıştır. Böylelikle Sloven ve Hırvatlar daha çok Katolik Batı kültürünün etkisinde kalırken; Sırp, Makedon ve

²⁰ Halil İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", *Bal-Tam Türklük Bilgisi 3*, Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi, Prizren, 2005, s. 27.

²¹ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, Doğan Yayın, İstanbul, 1995, s. 66.

²² Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs Nationalism and Communism in the Balkans*, Macdonald and Company Ltd., Londra, 1969, s.37

²³ Paul Lendvai, *a.g.e.*, s. 38.

²⁴ Halil İnalcık, *a.g.m.*, s. 30.

Boşnaklar daha çok Bizans ve Osmanlı kültürünün etkisinde kalmıştır. Bu durum Batı Balkanlar'da kültürel çeşitliliği artırmıştır.

1.2.2. Yugoslavizm Akımları ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığına Kadar Olan Süreç

Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi, Habsburg Monarşisi içerisinde de dinsel cemaatlere dini özerklik verilmiş, halk konseyler aracılığıyla yüksek düzeyde din görevlilerini seçebilmiştir. Bu dönemde Karlofça, özerk dini ve yerel yönetim merkezi halini almıştır. Yüksek eğitim kurumlarıyla donatılan Karlofça'ya Kiev'den ilahiyatçılar gönderilmiş ve bu din adamları aracılığıyla Rusya'nın Batı Balkanlar'da nüfuzu artmaya başlamıştır. Emperyalist düşüncelerin etkisi ile Rusya bu dönemde Balkanlar'da Pan-Ortodoks politikalar izlemeye başlamıştır.²⁵ Ancak İngiltere ve Fransa gibi Avrupa'nın sanayileşmiş ve denizci iki gücü de Balkanlar'da emperyal emeller gütmüş; Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile savaş pahasına Balkanlar'da sahip olduğu nüfuza, ekonomik ve teknolojik güçle sahip olmuşlardır. Bunun üzerine 1860'lı yıllardan itibaren Rusya, Pan-Ortodoks politikayı terketmiş, Pan-Slavist politikayı uygulamaya koymuştur.²⁶

Balkanlar'da ilk büyük modernleşme şoku, Fransız Devrimi ve onun sonrasında gelen Napolyon dönemi Fransız yayılcılığı sonrasında gerçekleşmiştir. Fransızlar, Balkan Yarımadasında, Dalmaçya kıyılarının yanı sıra Hırvatistan ve Slovenya'yı da işgal etmişler ve işgal ettiği toprakları "İllirya Eyaleti" olarak adlandırmışlardır. İnsan haklarını esas alan bir siyasal ideoloji güden ve vatandaşları ulusal bir duygu temelinde seferber edebilen bir devletin gücünü gösteren Fransızlar, kısa sürede toplumdaki eğitimli ve üst sınıflar üzerinde güçlü bir etki bırakmıştır.²⁷ Öte yandan Fransız işgalinin 1809 yılında ortaya çıkardığı İllirya Eyaleti; Sırp, Hırvat ve Slovenleri tarihte ilk defa ortak bir yapıda birleştirmiş ve sonrasında ortaya çıkan Yugoslavizm akımlarına önemli bir temel sağlamıştır.²⁸

On dokuzuncu yüzyıl Balkan ulusal lider ve düşünürleri Batı Avrupa'dan gelen milliyetçilik ve liberalizm düşüncelerinden etkilenmiştir. Bu dönemde dil, tarihsel

²⁵Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s. 168.

²⁶ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar*, Çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 60.

²⁷ Andrew Barutch Watchel, *a.g.e.*, s. 87.

²⁸ Paul Lendvai, *a.g.e.*, s. 43.

ortaklık ve din konuları, Balkan milliyetçiliğinin belirleyici unsurları olmuştur.²⁹ 19. yüzyıla kadar ayrı imparatorluklar içerisinde yaşayan Güney Slavları yerel deneyimler haricinde ortak bir oluşum içerisinde yer alamamıştır. Bu durum aynı zamanda her bir etnik kökenin içinde bulunduğu egemen kültürden de etkilenmesinin nedeni olmuştur. Sonuçta Güney Slavları için ortak tek zemin, dil birliği olmuştur.³⁰

Batı Avrupa’da ulusal aidiyet duygusunun gerçekleşmesi yüzlerce yıl almış, birçok durumda yerel azınlıklardan ziyade aynı aidiyet duygusuna sahip olan bağımsız devletler tarafından teşvik edilmiştir. Oysa Balkanlar’da bu süreç için zaman olmamıştır. Bu nedenle, Balkan elitleri tarafından öncelikle uluslar yaratılmış ve sonrasında devletler yaratılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Balkan elitleri için model, Fransa değil, birleşik bir devlet var olmadan çok önce aydınların ulusal bir bilinç geliştirdikleri Almanya olmuştur. Alman modelinde, bir ulusun esas tanımlayanı dil olmuştur. Balkan aydınları konuşulan dilin ezelden beri var olduğunu ve bu nedenle ulus inşası için gerekli tutkalı oluşturduğunu düşünmüşlerdir.³¹

1850’de Sırp, Hırvat ve Slovenleri temsil eden beş bilim adamı tarafından Ortak Edebiyat dili anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Güney Slav dillerinin aynı dilin farklı diyalektikleri olduğu kabul edilmiştir. Bu olay, sonradan Yugoslav birliğinin kuruluşunda bir dönüm noktası kabul edilmiştir. 1867’de Zagreb’te Yugoslav Bilimler Akademisi’ni kuran ve “Yugoslavizm” fikrini ilk defa ortaya atan Rahip Josip Strossmayer, Güney Slav halklarının tek bir federe devlet çatısı altında toplanmasını ve yabancı işgalcilere karşı özgürlüğün kazanılması gerektiği ilk defa savunmuştur.³² Ancak bu dönemde Yugoslavizm çok taban bulan bir akım niteliği kazanamamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun zayıflaması ve Fransız Devrimi sonucunda gelişen milliyetçi akımlar, halkın gittikçe artan seviyede yoksulluğu ile birlikte dönemin bağımsızlık mücadelelerinin kitlesel gücünü oluşturmuştur. Balkanlar’daki milliyetçilik hareketlerinin kendine özgü yönü, Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya Macaristan’a karşı olmasının yanı sıra kendi içlerinde de sıkı bir mücadele içermesidir.³³

²⁹ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s. 202.

³⁰ Georges Castellat, *a.g.e.*, s. 394.

³¹ Andrew Barut Watchel, *a.g.e.*, s. 90.

³² Nesrin Kenar, *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 30.

³³ Tanıl Bora, *a.g.e.*, s. 22.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Rusya, Balkanlar'da genişlemek maksadıyla, Slav halklarını Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kıskırtmaya başlamıştır.³⁴ Ancak Balkanlar Avrupa'nın diğer büyük güçlerinin de ilgisini çekmiştir. Bu dönemde Avrupa güç dengesinin her bir aktörü, tarihsel ve dinsel olarak bağ kurduğu Balkan etnisitesini Osmanlı İmparatorluğu'na karşı desteklemiş, ayaklandırmış ve tavizler kopartarak Osmanlı'ya karşı koruyuculuğunu üstlenmiştir.

1877'de Osmanlı Devleti'nin Bosna ve Sırbistan'da Hristiyanların durumunu düzelterek gerekli tedbirleri almamasını bahane eden Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiştir. Bu savaşın başlamasından altı ay sonra da başlangıçtaki tarafsız tutumuna rağmen Sırbistan, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiştir. Balkan ve Kafkaslar'da cereyan eden her iki muharebeyi de Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybetmesi ve Rusların Edirne'ye kadar gelmeleri üzerine, Osmanlı İmparatorluğu ateşkes talep etmiştir. Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan Ayestefanos Antlaşması uyarınca; Osmanlı'ya bağlı prenslikler olan Karadağ ve Sırbistan bağımsız birer devlet olmuş, Bulgaristan Prensliği'nin sınırları Makedonya'yı da içine alacak şekilde genişletilmiş, Bosna Hersek'te Avusturya ve Rusya'ya tavizler verilmiştir.³⁵ Sırbistan bu tarihten sonra sürekli genişlemiş ve itibarını artırmıştır. Bu dönemde Sırlar arasında yayılan tüm Slavların temsilcisi olma iddiası, Sırp-Hırvat rekabeti için zemin hazırlamıştır. Öte yandan, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun "böl ve yönet" stratejisi, Hırvatlar ve Krayina Sırları (Hırvatistan içerisinde) arasında düşmanlık tohumları ekmiştir.³⁶ Ayestefanos Antlaşması ile Makedonya'nın Bulgaristan Prensliği'ne bırakılmış olmasından sonra Makedonya, hemen her Balkan devletinin üzerinde hak iddia ettiği bir bölge haline gelmiştir.

Avusturya ve İngiltere'nin, Rusya'nın Balkanlar'da kazandığı nüfuzdan rahatsız olmaları üzerine, Almanya'nın arabuluculuğu ile Temmuz 1878'de Berlin'de bir konferans düzenlenmiş ve Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgal edilmesi ve yönetilmesi kararlaştırılmıştır.³⁷ Bunun sonrasında Bosna-Hersek, Slav milliyetçiliğinin çatışma alanlarından biri haline gelmiştir. Hırvat ve Sırlar Ortaçağa dayandırmış

³⁴ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, İstanbul, 2008, s. 363.

³⁵ Ayşe Özkan, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 319.

³⁶ Barry R. Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", Ed. B. Buzan-L. Hansen, *International Security: The Transition to the Post-Cold War Security Agenda*, Sage Publication, California, 2007, s. 346.

³⁷ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s. 398.

oldukları “Büyük Hırvatistan” ve “Büyük Sırbistan” ideallerinin içerisine Bosna-Hersek’i de dâhil etmişlerdir. Osmanlı Devleti’nin “Millet Sistemi” uygulaması sonucunda dinsel kimlikleri millî kimliklerinin önüne geçmiş Boşnaklar ise Avusturya egemenliği döneminde sekülerleştirilmeye çalışılmıştır. Böylelikle Boşnak millî kimliği ön plana çıkartılarak, Sırp ve Hırvat milliyetçiliği dengelenmeye çalışılmıştır.³⁸ Habsburg İmparatorluğu içerisinde ve Balkanlar’da kimliksel çatışmalar çoğaldıkça, Bosna-Hersek’te Hırvat, Sırp, Boşnaklar arasında millî ve dini ekseninde ayrılıklar güçlenmiştir.³⁹

Avusturya, 1908’de Bosna-Hersek’i resmen ilhak ettiğini açıklamış, buna karşı en büyük tepki, Bosna-Hersek’i kendi doğal yayılma alanı olarak gören Sırbistan’dan gelmiştir.⁴⁰ Bosna Krizi, Avrupa’nın en zayıf noktasının nerede olduğunu göstermiştir.⁴¹

Osmanlı Devleti içerisinde en geç uyanan milliyetçiliklerden biri de, Arnavut milliyetçiliği olmuştur. Arnavut milliyetçiliğinin geç gelişmesinin en önemli sebebi, Boşnaklarda olduğu gibi Müslüman kimliğinin öne çıkmasıdır. Bu dönemde yalnızca dağlık bölgelerde yaşayan Katolik Arnavutlar, kendilerini Arnavut olarak görmüşlerdir.⁴² Balkanlar’da Katolik ve Ortodoks kökenli halklarda milliyetçi uyanışların daha erken görülmesi sonucunda dış güçlerin de yardımıyla Osmanlı İmparatorluğu’ndan tavizler kopartılması, Arnavut toplumu içerisinde kendi topraklarının da yeni kurulan Balkan prensliklerine verilebileceği endişesine neden olmuştur. Nitekim Ayestefanos Antlaşması ile Kosova’da Arnavutların yaşadığı Gusinje’nin Karadağ’a bırakılması,⁴³ birçok kaynak tarafından modern Arnavut milliyetçiliğinin temeli olarak görülen “Prizren Birliği”nin kurulmasına neden olmuştur. Prizren Birliği’nin kurucuları arasında değişik sosyal, dini ve etnik kökene mensup kişiler olması nedeniyle, kuruluş döneminde çok çeşitli istekler gündeme gelmiştir. Ancak genel olarak Prizren Birliği’nin amacının özerk bir Arnavutluk ve bir takım

³⁸ Mark Pinson, *The Muslims of Bosnia-Herzegovina*, Harvard University Press, Massachusetts, 1996, s. 89.

³⁹ Georges Castellan, *a.g.e.*, s. 364.

⁴⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, İmge Kitapevi, Ankara, 1989, s. 321

⁴¹ Norman Davis, *Avrupa Tarihi*, çev. Kudret Emiroğlu vd., İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 920.

⁴² Osman Karatay, *Kosova Kanlı Ova*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 56.

⁴³ Noel Malcolm, *Kosova, Balkanları Anlamak İçin*, çev. Özden Arıkan, Sabah Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 225.

sosyokültürel haklar olduğu görülmektedir.⁴⁴ Bu bağlamda Prizren Birliği'nin amacının radikal olmaktan çok muhafazakâr nitelikte olduğu söylenebilir.⁴⁵

1866'da Habsburg İmparatorluğu'nun Almanya'ya yenilmesi sonucunda Macar toplumunun isteklerini kabul edilmiş, imparatorluk yeniden yapılandırılarak Avusturya ve Macaristan olarak eşit iki siyasi birime ayrılmıştır. Hırvat toplumu daha çok Macaristan'da kalırken; Sloven toplumu Avusturya'da kalmıştır. Güney Slavlarını birleştirerek Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içerisinde özerk bir yapı kurma fikri bu yıllarda öne çıkmıştır. Hırvat liderler Macaristan ile siyasi eşitlik temelinde bir anlaşma sağlamak için çalışmışlar fakat uzlaşmamışlardır. Nüfusun sadece küçük bir kısmını (büyük ölçüde eğitilmiş kesimi) oluşturan Yugoslavizm düşüncesi taraftarları, birleşmenin hangi zeminde gerçekleşeceği meselesine hiçbir zaman yeterince eğilememiştir.⁴⁶

1908 yılında Bosna-Hersek'in ilhakı, Sırbistan'ı Balkanlar'da daha aktif politikaya itmiştir. Aynı şekilde Berlin Antlaşması ile umduğunu bulamayan Bulgaristan, Balkanlar'da genişlemenin yollarını aramaya çalışmıştır. İki Sırp devletinin Osmanlı'ya karşı yapmış oldukları anlaşmaya Yunanistan ve Karadağ'ın da katılması ile Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açılmış ve bu savaş Osmanlı'nın her cephede hezimetle sonuçlanmış ve bu savaş Osmanlı'nın geri çekilmesi üzerine Arnavutluk, Yunanistan ve Sırbistan tarafından işgal edilmiştir. Bunun üzerine eski bir Osmanlı Milletvekili olan İsmail Kemal önderliğinde Arnavutluk, bağımsızlığını ilan etmiş ve Avlonya'da geçici bir hükümet kurulmuştur. Sırbistan'ın Adriyatik Denizine çıkmasını istemeyen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Adriyatik kıyılarını ele geçirmek isteyen İtalya, Sırbistan'ın bu bölgeden çekilmesini istemiş, bu konuda Almanya'nın desteğini arkasına almıştır. Buna karşın Sırbistan'ı destekleyen Rusya, Fransa'nın da desteğini almış ve Avusturya ile ilişkileri gerilmiştir.⁴⁸ Savaş öncesinde Balkan güçlerinin kendi aralarında yaptıkları antlaşmaya göre; Arnavutluk Sırbistan ve Yunanistan arasında paylaşılacak, Makedonya'nın paylaşımı ise savaş sonrasına

⁴⁴ Emir Türkoğlu, "Kosova Arnavutlarının Milliyetçiliği", Ed. Ömer E. Lütem- Birgül Demirtaş Coşkun, *Balkan Diplomasisi*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s. 109.

⁴⁵ Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 280.

⁴⁶ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s. 346.

⁴⁷ Oral Sander, *a.g.e.*, s. 323.

⁴⁸ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s. 520.

birakılacaktır. Bu noktada Balkan müttefikleri, Makedonya üzerinde gizli bir rekabete girmişlerdir. Sırbistan ve Yunanistan'dan önce davranan Bulgaristan, her iki devlete de savaş açmış ve yenilmiştir. 1913 Bükreş Antlaşması'na göre, Makedonya'nın küçük bir parçası Bulgaristan'da kalmış; büyük bir bölümü Yunanistan ve Sırbistan arasında paylaştırılmıştır.⁴⁹

Balkan Savaşları dikkatle incelendiğinde; Bosna, Arnavutluk ve Makedonya'nın Balkan milliyetçiliklerinin üzerinde çatıştığı alanlar olduğu, Balkan devletlerinin bu bölgelerden pay alabilmek için farklı ittifaklara girebilecekleri görülmüştür. Bununla birlikte, dünyanın büyük bir bölümünü paylaşmış olan Avrupalı büyük güçlerin tam olarak paylaşılmamış olan Balkanlar'da nüfuz alanı oluşturabilmek için, Balkan devletlerini kullanabilecekleri ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak o dönemde Balkanlar'daki bu kutuplaşma yaklaşan I. Dünya Savaşı'nın habercisi olmuştur.

Kosova yenilgisinin yıldönümü olan 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan Velihtı Arşidük Ferdinand, Saraybosna'da genç bir Sırp tarafından öldürülmüş ve bu olay I. Dünya Savaşı'nın fitilini ateşlemiştir. I. Dünya Savaşı esnasında Sırbistan, İtilaf Devletleri'nin yanında yer alırken; Hırvatistan ve Slovenya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içerisinde olarak İttifak Devletleri'nin safında yer almıştır.⁵⁰ Arnavutluk ise, İtilaf Devletleri tarafından Yunanistan ve İtalya'yı savaş alanına çekmek için adeta bir yem olarak kullanılmıştır.⁵¹ Ağustos 1914'te Sırbistan'a saldıran birliklerin yüzde 20-25 civarında Sırp ve yüzde 50 civarında Hırvat'tan oluşturulmuş olması,⁵² Batı Balkanlar'ın karmaşık yapısını göstermesi açısından önemlidir.

Ekim 1918'de savaşı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kaybedeceği açığa çıktıktan sonra, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Parlamentosu'nun 73 Güney Slav milletvekili Zagreb'de toplanarak "Sloven, Hırvat, Sırp Millî Komitesi"ni kurmuş ve amaçlarının Avusturya-Macaristan İmparatorluğu altında yaşayan bütün Güney Slavlarını birleştirmek olduğunu duyurmuşlardır. Ekim sonunda bağımsızlık ilan eden bu komite, Sırbistan'la irtibata geçmiştir. Bu dönemde İtilaf Devletleri, savaşta yenilen tarafta yer alan Avusturya-Macaristan'ın parçalanmasına ve Hırvatistan, Slovenya,

⁴⁹ Barbara Jelavich, c. II, *a.g.e.*, s.104.

⁵⁰ Barbara Jelavich, c. II, *a.g.e.*, s. 123.

⁵¹ Georges Castellan, *a.g.e.*, s. 447.

⁵² Barbara Jelavich, c. II, *a.g.e.*, s. 123.

Bosna-Hersek'in Sırbistan'la aynı devlet çatısı altında birleştirilmesi formülüne destek vermişlerdir.⁵³ Bu destekte Rusya'da meydana gelen Bolşevik İhtilali'nin de katkısı gözardı edilemez. Ayrıca İtilaf Devletleri, Avusturya-Macaristan'ın dağılmasının Balkanlar'ı Rus İhtilali'nin etkilerine karşı korunmasız bırakacağını görmüşlerdir. Bu nedenle, İtilaf Devletleri nispeten güçlü ve kendilerinin müttefiki olan Sırbistan öncülüğünde Güney Slavların birleştirilmesi planını desteklemiştir.⁵⁴

İtilaf Devletleri'nin İtalyanları savaşın içine çekebilmek için, gizli bir antlaşma ile Slovenya ve Hırvatistan'ın Dalmaçya kıyılarını vermeyi taahhüt ettiğinin anlaşılması üzerine,⁵⁵ Hırvat ve Slovenler İtalyan hegemonyası altına girmek yerine, Sırp'ların ağır basacağı bir Yugoslav devletini tercih etmişlerdir.

Ayrıca I. Dünya Savaşı sonuna doğru ABD'nin savaşa katılımı ve ABD Başkanı Wilson'un on dört ilkesini açıklayan konuşması, Balkan uluslarına kendi kaderini tayin yolunu açmıştır. Böylece, Avusturya Macaristan yönetiminde bulunan Güney Slav halklarının otonomi ve bağımsızlık ümitleri artmıştır.⁵⁶ Nihayetinde 1918 sonunda "Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı" anayasal bir monarşi olarak resmen kurulmuştur.

Georges Castellan'a göre, I. Dünya Savaşı sonrası Balkanlar'da çizilen sınırlar, savaşın galiplerinin uzlaşması ve savaşta kendi yanında yer almış Balkan devletlerini kollaması sonucunda çizilmiştir. Castellan, bu sınırların bölgenin iç dinamikleri sonucunda oluşmadığını vurgulamıştır.⁵⁷ Bu dönemde Balkanlar'da daha çok ortak dil temelinde Yugoslavizm akımı, birleştirici unsur olarak görülse de bu akım elitler ile sınırlı kalmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında tıpkı Ortadoğu'da olduğu gibi, Balkanlar'da da savaşın galip devletleri kendi çıkarlarına göre bölgeyi şekillendirmiştir.

1.2.3. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Dönemi

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, 1918'de Kara Yorgi Hanedanlığı (Sırp hanedan ailesi) yönetimi altında kurulmuştur. Kurulan devletin Sırp, Hırvat ve Sloven heyetlerinin 1917'de Korfu Adasında yapmış oldukları anlaşma çerçevesinde; bağımsız, demokratik, laik, Kiril ve Latin alfabelerinin eşitliğini kabul eden, gizli oyla doğrudan

⁵³ Tanıl Bora, *a.g.e.*, s. 38.

⁵⁴ Nesrin Kenar, *a.g.e.*, s. 40.

⁵⁵ İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı Bir Dramın Perde Arkası*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 36.

⁵⁶ Nesrin Kenar, *a.g.e.*, s. 40.

⁵⁷ Georges Castellan, *a.g.e.*, s. 452.

seçilen bir temsilciler meclisi olan, parlamenter monarşik bir yapıda olması kararlaştırılmıştır.⁵⁸ Buna rağmen bu devlet Sırp hegemonyası temelinde kurulmuştur. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulmadan önce Sırbistan Başbakanı N. Pasiç, açık bir şekilde Yugoslav Devletinden ziyade genişlemiş bir Sırbistan isteğini dile getirmiştir.⁵⁹ Zira iki savaş arası dönemde kurulan hükümetlerden sadece bir tanesini Sırp olmayan bir başbakan yönetmiş, hükümetteki önemli bakanlıklar sadece Sırlara verilmiştir.⁶⁰

Eski Sırbistan'daki devlet yapısı, yeni devlet kurulduktan sonra kendisinden beş kat daha büyük olan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı döneminde de uygulanmıştır. Oysa eski devlet yapısı ve kurumlarının diğer ulusları sisteme entegre edici bir yapısı bulunmamaktaydı. Özellikle de Hırvatistan ve Slovenya, kendisinden kültürel, hukuki ve ekonomik açıdan daha geri bir durumda olan Sırbistan'ın hegemonyasına girmiş olmak nedeniyle rahatsız olmuştur. Bu nedenle muhalefet konumuna düşen Hırvat partileri, Parlamento'nun işleyişini engellemişlerdir. Böylece devletin kuruluşundan itibaren Hırvat sorunu başlamıştır. Siyasal, ekonomik ve sosyal karışıklıkların had safhaya geldiği Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda, Kral Aleksander 1929'da liberal demokrasiye son vermiş ve baskıcı bir rejim kurmuştur. Bu dönemde devletin adı Yugoslavya Krallığı olarak değiştirilmiştir.⁶¹

Kral Aleksander, fiziki olarak Büyük Sırbistan'ı yaratma teşebbüsünden uzaklaşarak, Yugoslavya'nın birliğini sağlama teşebbüsüne girişmiştir. Aleksander, Yugoslavya'nın eski sınırlarını ve kimliklerini haritadan silerek, tarihi bölgeleri ortadan kaldırmaya karar vermiş, ulusal idari birimlerin yerine coğrafi esasa göre idari bölgeler oluşturmuştur.⁶² Bu model milliyetçiliği öngörülenin aksine azaltmamış, coğrafi olarak bağımsız bölgeler aşırı uç milliyetçi düşünce ve hareketlerin sığınacağı liman olmuştur. İkinci Dünya Savaşında Yugoslav topraklarını kan gölüne çeviren Ustaşa Hareketi bu sayede Hırvatistan'da kurulmuştur. Aynı şekilde, Büyük Makedonya'yı kurma ideali peşinde koşan İç Makedonya Devrimci Hareketi de bu dönemde kurulmuş ve 1934'de Kral Aleksander'e suikast düzenleyerek öldürmüştür. Sırlar böyle bir yapı içerisinde

⁵⁸ Nesrin Kenar, a.g.e., s. 43.

⁵⁹ Dejan Djokić, "Nationalism, Myth and Reinterpretation of History: Neglected Case of İnterwar Yugoslavia", *European History Quarterly*, 2012, c. 42, S. 1, s. 75.

⁶⁰ Barbara Jelavich, c: II, a.g.e., s. 162.

⁶¹ Vesna Pesić, "Serbian Nationalism and Origins of the Yugoslav Crisis", *Peaceworks*, Washington, 2005, S. 8, s. 12.

⁶² Nesrin Kenar, a.g.e., s. 53.

bile, devleti Büyük Sırbistan olarak görmüşler ve baskın unsur olmaya devam etmişlerdir.⁶³

II. Dünya Savaşı, Yugoslavya'ya yeni bir karışıklık dalgası getirmiştir. Almanya'nın Yugoslavya'yı işgal etmesi, Hırvat kökenli Ustaşa Hareketi⁶⁴ tarafından hoş karşılanmıştır. Hitler, Ustaşaların yapmış olduğu yardımlara karşılık, Bosna ve Hırvatistan topraklarında kukla bir Hırvat devleti kurulmasına izin vermiştir. Ustaşa Hareketine karşı olarak Sırplar, Çetnik Hareketi'ni⁶⁵ kurmuşlardır. II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya'da Ustaşa Hareketi, Çetnik Hareketi ve Tito'nun Partizan Hareketi arasında iç savaş ve büyük çaplı katliamlar yaşanmıştır. Hırvatlar tarafından kurulan Nazi Almanya'sı benzeri kamplarda Yahudiler, Çingeneler, Sırplar ve faşizm karşıtı Hırvatlar öldürülmüştür. Yugoslav toprakları, II. Dünya Savaşı sırasında Alman, İtalyan ve Bulgar askerleri tarafından işgal edilmiştir. Kosova ve Arnavutluk toprakları ise, İtalya tarafından işgal edilmiş ve burada İtalyan kontrolünde bir Arnavutluk kurulmuştur.⁶⁶ Çetnik ve Partizanlar aynı zamanda işgalci devletlerle de savaşmışlardır. Yugoslav Partizanları, Arnavutluk'ta işgalci güçlere karşı savaşan Enver Hoca⁶⁷ liderliğindeki Arnavut Partizanları ile de işbirliği yapmıştır.

II. Dünya Savaşı Dönemi'nde Yugoslav Partizanları, aynı ideolojiyi benimsemelerine rağmen Almanya'ya karşı Sovyet etki alanının dışında kalmıştır. Bununla birlikte Partizanlar, 1943'ten sonra İtalya'ya yerleşen Müttefik desteğinin menziline girmiştir. Bu noktada İngiltere ve ABD, Çetnikler ve Partizanlar arasında bir tercih yapmak durumunda kalmış ve Tito'nun Partizanlarını desteklemişlerdir. Bu destek sonucunda, Yugoslavya'da iç dengeler değişmiş ve Tito Çetnikler'e karşı üstünlüğü ele geçirmiştir.⁶⁸ Savaşın sonuna doğru Moskova Konferansı'nda İngiltere Başbakanı Churchill, Yugoslavya'da %50 Batı etkisi, %50 Sovyet etkisinin hakim olmasını önermiştir. Oysa ki Partizanlar, Yugoslavya'ya bu dönemde büyük bir oranda

⁶³ Michael G Roskin, "The Bosnian-Serb Problem: What We Should and Should Not Do", *Parameters*, 1992-93, S. 2, s. 24.

⁶⁴ Ustaşa Hareketi: Ante Pavelic önderliğinde, aşırı milliyetçi bir örgütlenmedir. II. Dünya Savaşı Yugoslavya'sında büyük katliamlar yapmıştır. Savaş sonrası Partizanların iktidarı ele geçirmesi ile birlikte Tito tarafından katledilmişlerdir.

⁶⁵ Çetnik Hareketi: Eski Yugoslav Generali D. Mihailoviç önderliğinde hareket eden aşırı milliyetçi Sırp örgütüdür. Önceleri işgalci ve Ustaşalara karşı mücadele vermesine rağmen, sonra Partizanlara karşı savaşmış, savaş sonrası üyeleri Tito tarafından infaz edilmiştir.

⁶⁶ Misha Glenny, *The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War*, Penguin Books, New York, 1996, s. 34.

⁶⁷ Enver Hoca, savaş sonrası Arnavutluk lideri olmuş ve 1985'te ölene kadar Arnavutluk'u yönetmiştir.

⁶⁸ Norman Davis, *a.g.e.*, s. 1098.

hakimdir ve kendilerinin Stalin'den bağımsız olduklarını açıklamışlardır. Savaş sonrası Doğu Avrupa'yı işgal eden Sovyet birlikleri, Yugoslavya'ya kontrollü bir şekilde girmişler ve fazla birlik bırakmadan, bol miktarda uzman bırakarak çekilmişlerdir.⁶⁹

1.2.4. Sosyalist Yugoslavya'nın Kurulması ve Tito Dönemi

Kasım 1945'te "Demokratik Federal Yugoslavya Cumhuriyeti" ilan edilmiştir. Aynı yıl yapılan seçimleri Tito liderliğindeki Halk Cephesi kazanmıştır. Sovyet Anayasası'na uygun olarak, federal bir anayasa hazırlanmış ve altı devletten oluşan (Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan, Karadağ, Slovenya) Sosyalist Yugoslavya kurulmuştur.⁷⁰ Farklı milliyetlerin iddiaları arasında denge oluşturmak maksadıyla, federal devletlerarasında iç sınırlar çizilmiştir.⁷¹ Hırvat ve Sırp'ların hoşnutsuzluğuna rağmen, Bosna-Hersek ayrı bir cumhuriyet olarak kabul edilmiş ve heterojen yapısına rağmen, 1974 Anayasası'yla birlikte Müslüman kimliği tanınmıştır. Tito tarafından etnik denge amacıyla kullanılan diğer bir inisiyatif ise, Sırp ve Hırvat etkisini sulandırmak maksadıyla, Makedonya Cumhuriyeti'nin oluşturulmasıdır.⁷²

Tito Yugoslavya'sında federe devletlere kendi kaderini tayin hakkı (1963 Anayasası) verilmiştir. Ayrıca federe devletler merkezî yapı içindeki diasporaları vasıtasıyla kendi çıkarlarını takip edebilmişlerdir. Federe devletler içindeki azınlıklara ise kültürel ve politik haklar talep etme, içinde bulunduğu federe devletten ayrılıp ana vatani ile birleşme hakkı verilmiştir. Ulus sorununun karmaşık yapısı ve soruna böyle bir yaklaşım, farklı iç dinamikler yaratmış, Yugoslavya'yı benzerleri arasında farklı bir konuma sokmuştur.⁷³

Sosyalist Yugoslavya'nın Sırp ve Hırvatları barıştırmak maksadıyla en önemli kuruluş sloganı, "kardeşlik ve birlik" olmuştur. Sosyalist Yugoslavya, Yugoslav Krallığı'nın aksine, ülkede yaşayan Slavları tek bir etnik kökene mensup olarak kabul etmemiş, etnik kimliklerin kendini rahatça ifade edilebilmesini sağlamıştır. Bu

⁶⁹ Georges Castellan, *a.g.e.*, s. 492.

⁷⁰ Nesrin Kenar, *a.g.e.*, s. 70.

⁷¹ Bu sınırlar, özellikle Sırp milliyetçileri tarafından çok sorgulanmış ve Tito'nun zayıf bir Sırbistan yaratmak amacıyla Hırvat ve Slovenlerin lehine olacak şekilde, ağırlığını koyduğu iddia edilmiştir.

⁷² David Anderson, "The Collapse of Yugoslavia: Background and Summary", *Australian Parliament Research Paper*, 1995-96, S. 14, s. 8, <https://www.aph.gov.au/binaries/library/pubs/rp/1995-96/96rp14.pdf> (09.04.2016).

⁷³ Vesna Pesiç, *a.g.m.*, s. 5.

bağlamda, Yugoslavya bütün Slavların anavatanı olarak ifade edilmiştir. Arnavut, Macar, Roman vb. etnik kökenler ise azınlık olarak ifade edilmiştir.⁷⁴

İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere ve ABD ile olan bağlantıları, Tito'nun Avrupa ve dünya dengelerinden faydalanacağını ve SSCB'den bağımsız bir politika izleyeceğinin sinyallerini vermiştir. Savaştan sonra Yugoslav elitleri arasında ülkelerinin gizli ajanlar ve propaganda yoluyla SSCB tarafından kuşatılmasına karşı bir tepki oluşmuştur. Yugoslavya yönetimi iç ve dış sorunlarla ilgili olarak alınan kararlarda SSCB'ye danışma gereği duymamıştır. Bu dönemde Yugoslavya'nın Yunan iç savaşı nedeniyle, Arnavutluk'a askeri birlik göndermesi ve iç savaşa karşı yaklaşımı, isyanın hemen durdurulması gerektiğini ifade eden Stalin tarafından eleştirilmiştir. Ayrıca Yugoslav yönetiminin Bulgaristan ile bir federasyon kurma konusunda yaptığı görüşmeler ve Arnavutluk ile olan ilişkileri, SSCB'yi rahatsız etmiştir.⁷⁵ Arnavutluk, savaş sonrasında Yugoslavya'nın uydusu şeklinde bir görünüm çizmiştir. Bu dönemde Yugoslavya, Arnavutluk'u Kosova ile birleştirerek kendisine bağlamak için hazırlıklar yapmıştır. SSCB ile gerginleşen ilişkiler sonucunda, Kasım 1949'da Yugoslavya Kominform'dan çıkartılmıştır.⁷⁶ Yugoslavya ile SSCB arasındaki uyuşmazlık, Batılı müttefikler için büyük bir avantaj sağlamıştır. SSCB desteği olmadan Yugoslavya'nın tek başına Batı dünyasına askeri açıdan bir tehdit olamayacağı öngörülmüş ve Yugoslavya tarafsız bir devlet olarak değerlendirilmiştir. Bu sayede, Yunanistan'daki iç savaş kolayca çözülmüş ve İtalya'nın savunması kolaylaşmıştır. Bu dönemde Batılı devletler, Yugoslavya'nın konumunun desteklenmesi ve Tito'nun iktidarda tutulması gerektiğine inanmışlardır.⁷⁷

SSCB ile çıkan ihtilaf ve nihayetinde Kominform'dan atılmasına kadar olan süreç içerisinde Yugoslavya'da, Sovyet benzeri merkeziyetçi bir siyasal yapı süregelmiştir. SSCB ile olan anlaşmazlık, iç ve dış politikada bazı değişikliklere neden olmuş, 1953'de Anayasa değiştirilerek cumhuriyetlerin yetkileri özellikle de ekonomik alanda arttırılmıştır. Bu değişiklikte başlangıçtan beri Tito'nun kurmay heyetinde bulunan Milovan Cilas ve Edvard Kardelj'nin Sovyet modelinin merkeziyetçi ve

⁷⁴ Dejan Djokovic, "Coming to Terms with the Past: Former Yugoslavia", *History Today*, Ocak 2006, s. 17.

⁷⁵ Barbara Jelavich, c. II, *a.g.e.*, s. 348.

⁷⁶ Paul Lendvai, *a.g.e.*, s. 86.

⁷⁷ Barbara Jelavich, c. II, *a.g.e.*, s.350.

bürokratik yapısına yönelik eleştirilerinin önemli bir rolü olmuştur. Kendine özgü özellikleri nedeniyle Yugoslavya’da uygulanan sosyalizm, “Yugoslav Sosyalizmi” olarak adlandırılmıştır. Bu sistemin yaratılmasının en önemli nedeni, Yugoslavya’nın farklı tarihsel, kültürel, sosyolojik ve ekonomik süreçleri yaşamış ulusları barındıran etnik yapısı olmuştur. Bu dönemde Yugoslav eliti, bürokratik merkeziyetçiliğin ülkede milliyetçiliği artıracağını öngörmüştür. Bu yaklaşımın ekonomik alandaki yansıması özyönetim, siyasal alandaki yansıması ise adem-i merkeziyetçi uygulamalar olmuştur.⁷⁸

Özyönetim, sosyalizmin bütünlük kazanması için demokratik olması gerektiği düşüncesiyle temellendirilmiştir. Yugoslav resmi tezine göre özyönetim, Marksizm’in öngördüğü ileri bir aşamada kurulacak olan “özgür üreticiler birliği” fikrinin ilk somut tezahürüydü.⁷⁹ Haziran 1950’de Tito’nun “fabrikalar işçiye” sloganı ile birlikte gerekli yasal düzenlemeler yapılmış ve ülkedeki fabrikaların ve işletmelerin yönetimi işçilere teslim edilmiş ve işçi konseyleri kurulmuştur. 1960’ların ortalarına kadar Yugoslav yönetimi, özyönetim anlayışına uyum göstermek için çaba sarf etmiştir. Birçok zorluğa ve ikileme rağmen, teknolojik olarak geride olan Yugoslav toplumu hızlı bir modernizasyona uğramıştır.⁸⁰ Özyönetim, 1950 ve 1960’larda hızlı bir ekonomik büyümeye neden olmuştur. Fakat başlangıçta özyönetim ile ulusların sınıfsal çıkarlar doğrultusunda birleştirilmesi öngörülmesine rağmen, ulus seviyesinde birleşmeler gerçekleşmiştir.⁸¹

Yugoslavya’da kendisini Yugoslav kimliği ile tanımlayanların oranı, yıllar itibarıyla değişken bir seyir izlemesine rağmen genel olarak toplam nüfusun yüzde beşi civarında olmuştur.⁸² Lendvai ve Parcell, Yugoslavya’da kendisini Yugoslav olarak tanımlayanların farklı etnik kökenlerden anne ve babaya sahip çocuklar, ordunun üst düzey komutanları ve diplomatlardan ibaret olduğunu iddia etmiş ve bu nedenle ülkeyi “Yugoslavsız Yugoslavya” olarak nitelemiştir.⁸³ Üst kimlik oluşturmamanın

⁷⁸ İlhan Uzgel, “Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması”, *Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ocak- Haziran 1992, c. 47, s. 235.

⁷⁹ Alparslan Işıklı, “Yugoslavya Örneği”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Mayıs-Haziran 1999, c. 23, s. 216, s. 190.

⁸⁰ Paul Lendvai, *a.g.e.*, s. 96.

⁸¹ Viachaslau Yarasevich-Yuliya Karneyava, “Economic Reasons for the Breakup of Yugoslavia”, s. 5, <http://www.elsevier.com/locate/postcomstud>. (24. 02. 2015).

⁸² İrfan Kaya Ülger, *a.g.e.*, s. 19.

⁸³ Paul Lendvai-Lis Parcell, “Yugoslavia without Yugoslavs: The Roots of the Crisis”, *International Affairs*, 1991, c. 67, S. 2, s. 253.’den aktaran Murat Arman, “Avrupa Birliği’nin Batı Balkan Genişlemesi; Bir Politika Aracı

sonucunda cumhuriyetler ekonomik milliyetçiliğin merkezi haline gelmiş, zengin Kuzey eyaletleri (Hırvatistan, Slovenya) ile fakir Güney eyaletleri (Makedonya, Karadağ, Kosova) arasındaki ekonomik gelişmişlik farklılıkları daha çok artmıştır. Bu nedenle Slovenya ve Hırvatistan, merkezî bütçeye gönderdikleri paranın fakir eyaletleri kalkındırma amacıyla kullanılmasından rahatsızlık duymaya başlamış ve merkezî yönetimden daha fazla ekonomik bağımsızlık istemişlerdir.⁸⁴ Özyönetim ve adem-i merkeziyetçi uygulamalar sayesinde işçi ücreti artışları üretkenlikten daha fazla büyümüş, Batı pazarlarında Yugoslav ürünleri daha az talep edilmeye başlanmıştır.⁸⁵

Tito döneminde sosyalist sistem kurulurken cumhuriyetler arasında ekonomik bir işbölümüne gidilmiştir. Bu işbölümü gereğince ağır sanayi tesisleri daha çok Slovenya'da, turizm tesisleri Hırvatistan'da, kimya ve tarım sanayi Sırbistan'da, demir çelik işletmeleri Bosna Hersek'te kurulmuştur. Bu dağılım neticesinde, başlangıçtan itibaren Slovenya ve Hırvatistan ekonomik olarak diğer cumhuriyetlerden önde olmuştur. Ülke genelinde ekonomik durumun kötüye gitmesi ve ekonomik milliyetçiliğin artması ile birlikte, cumhuriyetler arası ekonomik gelişmişlik farklılıkları daha çok artmıştır. Denge öylesine bozulmuştur ki; Yugoslavya'nın ekonomik olarak en gelişmiş cumhuriyeti olan Slovenya, ülkenin toplam nüfusunun %8'ini oluşturmaya rağmen toplam gelirin üçte birini almaya başlamıştır.⁸⁶ Aynı şekilde Slovenya ile ülkenin en fakir bölgesi olan Kosova arasında 1952'de 1'e karşı 4 olan gelişmişlik oranı, 1984'de 1'e karşı 6 olmuştur.⁸⁷

Giriştiği atılımlara ve özyönetim gibi yeniliklere rağmen ülke ekonomik sıkıntıdan kurtulamayınca Yugoslav yöneticileri 1965'te "pazar sosyalizmi" olarak adlandırılan ve ekonomide liberalleşmeyi öngören bir seri reform yapmak zorunda kalmışlardır. Bu gelişme, Yugoslav ekonomisini daha çok liberalleştirmiş, küçük işletmelerin kurulmasına ve yabancı sermayenin ülkeye girişine izin verilmiştir. Bunun paralelinde merkeziyetçilikten daha da uzaklaşmış, cumhuriyetlerin hem siyasal hem

Olarak Kimlik Dönüşümü", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2007, s. 103.

⁸⁴ Roger Cohen, *Yıkık Evler Kırık Yürekler*, çev. Füsün Doruker, Sabah Yayınları, İstanbul, 1998, s. 91.

⁸⁵ Viachaslau Yarasevich-Yuliya Karneyava, *a.g.m.*, s.7.

⁸⁶ Tayyar Aydın, "Neden ve Sonuçlarıyla Yugoslav İç Savaşı", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Şubat 2004, S. 3, s. 183.

⁸⁷ Osman Karatay, *a.g.e.*, s. 102.

de ekonomik alandaki yetkileri artırılmıştır.⁸⁸ 1965’de pazar sosyalizmi ile yeni bir aşamaya giren liberalleşme, Yugoslavya’yı kısa sürede bir tüketim toplumu haline getirmiştir.⁸⁹

Adem-i merkeziyetçilik taleplerinin artması ve 1971’de Hırvatistan’da çıkan olaylar sonucunda hayata geçirilen 1974 Anayasası ile birlikte federasyonun yapısında ve cumhuriyetlerle olan ilişkilerinde esaslı bir değişim olmuştur. Yeni anayasal çatı ile birlikte cumhuriyetlerin yetkileri önemli ölçüde artarken federal yapının yetkileri ciddi bir şekilde zayıflamıştır. Anayasal konfederasyon şeklinde yorumlanan yeni sistemle birlikte⁹⁰ Sırbistan içerisinde Kosova ve Voyvodina bölgelerine otonom bölge statüsü verilmiş, merkezî yönetimde bu bölgelere de söz hakkı verilmiştir. Ayrıca cumhuriyetlere merkezden ayrı silahlı kuvvet oluşturabilme hakkı verilmiştir. Yugoslavya’da merkezî yapıyı kendi hegemonyalarının teminatı olarak gören Sırlar, özellikle de Kosova ve Voyvodina’ya verilen statü konusunda rahatsız olmuşlar ve bunu kendi tasarladıkları üniter yapıya karşı saldırı olarak görmüşlerdir.⁹¹ Esasında 1974 Anayasası ile güç merkezî yönetimden cumhuriyetlere doğru dağıtılmış, her cumhuriyetin tatmin edilmesi suretiyle cumhuriyetlerdeki milliyetçi eğilimlerin bastırılması amaçlanmıştır. Ülkenin kurucu lideri Tito döneminde bu anayasanın karmaşık yapısı ülkenin gidişatını çok fazla değiştirmemişken Tito sonrası dönemde, git gide artan iç ve dış baskılar karşısında ülke yönetiminin dayanacağı bir temel kalmamıştır. Gücün aktarılması sonucunda cumhuriyetler ekonomik gücün merkezi haline gelmişler, her cumhuriyetin içerisinde birbiriyle mücadele eden ekonomik birimler ve komünist bürokrasiler oluşmuştur. Bu durum siyasi bunalımı da artırmıştır.⁹²

1.2.5. Tito Dönemi Sonrasında Yugoslavya

1980 Ocak ayında hastalanan Tito, Mayıs ayında ölmüştür. Tito döneminde Yugoslav sistemindeki gerilimler ve gerginlikler şiddete varmadan düzelmiştir. Aynı zamanda Tito iç ve dış politikada son derece becerikli ve pragmatist bir lider görünümü

⁸⁸ İlhan Uzgel, *a.g.m.*, s. 10.

⁸⁹ İrfan Kaya Ülger, *a.g.e.*, s. 63.

⁹⁰ Srdja Pavlovic, “Understanding Balkan Nationalism: The Wrong People, in the Wrong Place, at the Wrong Time”, *Southeast European Politics*, Aralık 2000, c. 1, S. 2, s. 120.

⁹¹ Peter Anthony Ercegovic, “Competing National Ideologies Cyclical Responce”, Sidney Üniversitesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sidney, 1998, s. 278.

⁹² Roger Cohen, *a.g.e.*, s. 141.

vermiştir.⁹³ Tito'nun ölümü, Yugoslavya için bir dönüm noktası olmuştur. Tito sonrası devlet başkanlığı görevi altı cumhuriyet ve iki bölgeden gelen sekiz kişilik bir Kolektif Başkanlık Konseyi ile doldurulmuş, konsey üyeleri arasında birer yıl süre ile dönüşümlü olarak bir devlet başkanlığı sistemi öngörülmüştür. Birkaç yıl sonrasında Kolektif Başkanlık Konseyinde katı Stalinist bir kanat ve buna karşı liberal bir kanat oluşmuş, bir süre sonra milliyetçiler de katı Stalinistlerle işbirliği yapmaya başlamışlardır. Yugoslavya'da artan huzursuzluk ile birlikte Kolektif Başkanlık iyice işlemez hale gelmiştir.⁹⁴

Yugoslavya'nın dağılma süreci, ekonomi ve kamu yönetimi alanında ihtiyaç duyulan reformlarla uzun süredir gerçekleştirilen adem-i merkeziyetçi uygulamalar tezat teşkil ettiğinde başlamıştır. Ülkenin 1965'ten itibaren sosyalist pazar ekonomisine geçmesi sonrasında 1960 ve 1970'li yıllarda Batılı pazarlara ulaşılmıştır. 1970'lerde gerçekleşen İkinci Petrol Krizi sonrasında Yugoslavya'nın Batı'ya olan borçlarını ödemekte zorlanması, federal yönetimi zor durumda bırakmıştır. Bu dönemde İMF, anayasa değişikliği yapılarak federal yönetimin kuvvetlendirilmesi ve sıkı ekonomik politikalar uygulanması konusunda Yugoslavya'ya baskı yapmıştır. Bunun üzerine, Yugoslav Komünistler Birliği siyasi sorunları görüşmek üzere 1983'te bir komisyon görevlendirmiştir. Bu komisyon tarafından hazırlanan 1974 Anayasası'nın değiştirilmesine dair teklif, Slovenya ve Hırvatistan tarafından tepkiyle karşılanmış ve federasyon karşıtı söylemlere neden olmuştur. Ekonomik yaklaşımları daha çok Batı yanlısı olan Slovenya ve Hırvatistan, ilk defa Yugoslavya'dan ayrılık taleplerini dile getirmişlerdir.⁹⁵ Yugoslav ekonomisinin problemleri, özellikle de zengin cumhuriyetler tarafından tolere edilemeyen bir seviyeye gelmiştir. Kötüye giden ekonomi, milliyetçi söylemleri ve istekleri de tetiklemiştir. 1950-1970'li yıllar arasında çalışanlara yüksek ücret verilirken ve toplumda istihdam oranı yüksekken milliyetçilik bastırılmış ve asgari seviyeye indirilmiştir. Bu dönemde ekonomik başarıların sebebi, öz yönetim anlayışı ve ihracata dayalı endüstrileşme stratejisi olarak görülmüştür. İç ve dış gelişmeler

⁹³ Barbara Jelavich, *a.g.e.*, c. II, s. 432.

⁹⁴ Branka Magas, "Lessons of History: War Returns to Yugoslavia", *Capital&Class*, 1992, c. 16, s. 27.

⁹⁵ Thanos Veremis, "The End of History- American Views on the Balkans", *Southeast European and Black Sea Studies*, Londra 2001, c. 1, S. 2, s. 116.

sonucunda bu iki ekonomik ateşleyici söndüğünde Yugoslavya'nın dağılma süreci hızlanmıştır.⁹⁶

Yugoslavya'da 1980'li yılların başında hem milliyetçilik hem de baskı politikası dönemini açan, bunalımı ve ülke içi gerilimi tırmandıran olay, Kosova'da çıkan olaylar bu olayların şiddetle bastırılması olmuştur.⁹⁷ Mart 1981'de Priştina Üniversitesi'nde, Arnavut öğrenciler öğrenim koşullarını protesto etmek için gösterilere başlamışlardır. Polisin aldığı sert tedbirler sonucunda, göstericilerin sayısı artmış ve nihayetinde Federal Hükümet Priştina'ya ilave askeri birlikler göndermiş ve olağanüstü hal ilan etmiştir. Kısa süre içinde şiddet olayları patlak vermiş ve yüzlerce genç karşı devrimcilik suçlamasıyla tutuklanmış, olayların merkezinde bulunan Priştina Üniversitesi kapatılmış, lise ve ortaokullarda öğrenime ara verilmiştir. Hükümetin olaylara aşırı dozda tepki vermesi, Sırp Cumhuriyeti'ndeki aşırı milliyetçileri de cesaretlendirmiş ve onları Arnavutlara karşı intikam almaya sevk etmiştir. Okulların kapatılması ile birlikte olayları yaşayan öğrencilerin köy ve kasabalarına dönmesi sonucunda Kosova'nın kırsal kesimi de politize olmuştur. 1980'li yıllar boyunca Kosova'daki gelişmelere Sırp'ların vermiş olduğu karşılık, ülke içinde ve dışında eleştirilere maruz kalmış, her iki tarafta da yıllarca bastırılan duygular kontrol edilemeyen bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde Sırp gazete ve televizyonları da aşırı milliyetçi duyguları besleyen yorumlar yapmıştır. Buna ilaveten 1985'te Kosovalı bir Sırp çiftçinin iki Arnavut genci tarafından öldürülmesi, Sırp nüfus içerisindeki Arnavut karşıtı eğilimleri artırmıştır.⁹⁸ Kosova üzerinden gerginliğin tırmanması ile birlikte Arnavut ve Sırp milliyetçiliği ile ilgili karşılıklı suçlamalar gündeme gelmiştir. Sırp ve Karadağlıların Kosova'dan kaçışı ile ilgili olarak, Kosovalı Arnavutlar suçlanmışlardır. Tito döneminden sonra Kosova'da Sırp nüfusun azaldığı doğru bir tespit olmasına rağmen, bunun sebebi Arnavut milliyetçiliği olmamıştır. Sırp nüfus Kosova'nın Yugoslavya'nın en fakir bölgesi olması nedeniyle, ülke içerisinde daha zengin bölge olan Sırbistan'a göç etmişlerdir. Nitekim aynı göç nedeni Bosna-Hersek'te yaşayan Hırvat ve Sırp'lar içinde geçerlidir. Ayrıca Kosova'da Arnavut

⁹⁶ Viachaslau Yarasevich-Yuliya Karneyava, *a.g.m.*, s. 7.

⁹⁷ Tanil Bora, *a.g.e.*, s. 101.

⁹⁸ Carole Rogel, "Kosovo: Where It All Began", *International Journal Of Politics, Culture and Society*, 2003, c. 17, S. 1, s. 168.

doğum oranlarının Sırp doğum oranlarına göre daha yüksek olarak seyretmesi de Kosova’da Arnavut nüfus oranının artmasına neden olmuştur.⁹⁹ Kosova’da sergilenen etnik görüntülü huzursuzlukların temelinde biraz da bölgede yaşayan Sırp azınlığın nispeten ayrıcalıklı durumu yatmaktadır. Kosovalı Sırlar genellikle Kosova içerisinde nüfuslarıyla ters orantılı olarak, kalifiye eleman gerektiren işlerde yer almışlardır. İşsizlik ve ekonomik sıkıntılar içinde yaşayan ve 1980’lerde ulusal bilinçleri de gelişen Arnavut gençler içerisinde kendilerine göre daha iyi koşullarda yaşayan Sırlara karşı tepkiler artmıştır.¹⁰⁰

1986’da Sırp Bilimler Akademisi tarafından bir memorandum yayınlanmış ve bu memorandumda Kosova Sırlarının maruz kaldığı “fiziki, kültürel, politik ve hukuki soykırım” anlatılmış, Yugoslavya’nın genelinde maruz kalınan şiddetin Sırları topluca yok oluşa götürdüğü iddia edilmiştir.¹⁰¹ Ayrıca 1974 Anayasası’nın Sırbistan’ı üç parçaya ayırdığı ve Sırbistan’ın geleceğinin anayasal yorumlamalara bırakılamayacağı belirtilmiştir.¹⁰² Sırlar bu gelişmelerden sonra etnik milliyetçiliği ve diğer uluslara karşı tarihsel düşmanlıkları daha çok gündeme getirmiştir. Sırp halkı içerisinde var olan etnik milliyetçi potansiyel, popülist politikacıları işbaşına getirmiş ve bu da Yugoslavya’nın iç çatışmalara sürüklenmesinde önemli rol oynamıştır.

Yugoslavya içerisinde Sırp nüfusun coğrafi olarak dağınık yerleşmiş olması, Sırp milliyetçiliği için bir handikap olarak görülmüştür. Fiziksel olarak var olan bölünmelere fiktisel bölünmüşlükler de eklenince Sırları birleştirmek için millî bir hedef ve milliyetçi söylemleri olan bir lider gerekli görülmüştür. 1987’de Sırbistan Komünistler Birliği liderliğini Dragisa Pavloviç’in elinden alabilmek için Miloseviç Kosova Sorununu kullanmış ve seçimlerde başarılı olmuştur.¹⁰³ Miloseviç iktidara geldikten sonra Sırp milliyetçileri tarafından “Anavatan Kosova” efsanesi sürekli canlı tutulmuştur. 1987 Temmuz ayında “Kosova Sırlarıyla Dayanışma” adı altında başlatılan gösteriler, Yugoslavya genelinde kaygı yaratmış ve Sırp tahakkümü altına

⁹⁹ Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 395.

¹⁰⁰ Doğan Tılıç, *Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal: Kosova*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 95-96.

¹⁰¹ The Independent International Commission on Kosovo, *Conflict, International Response, Lessons Learned*, Oxford University Press, Newyork, 2000, s. 24.

¹⁰² Hüseyin Savaş, “Dünü ve Bugünüyle Kosova Sorunu”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2001, c. 25, S. 1, s. 103.

¹⁰³ Diana Johnstone, *Ahmakların Seferi, Yugoslavya, Nato ve Batı’nın Aldatmacaları*, çev. Emre Ergüven- Ergin Bulut, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004, s. 35.

girme endişesi; Sloven, Hırvat, Boşnaklar tarafından açıkça telaffuz edilmeye başlanmıştır.¹⁰⁴

Ekim 1988’de, Sırbistan Komünistler Birliği’nin hegemonya atılımı, Sırbistan’a bağlı diğer özerk bölge Voyvodina’ya ve Karadağ Cumhuriyeti’ne de sirayet etmiştir. Siyasal tutumlarıyla Arnavut milliyetçiliğine destek vermekle suçlanan Voyvodina KB örgütü liderleri, partili ve partisiz Sırp’ların oluşturduğu güç odaklarının baskısıyla, parti tüzüğüne aykırı biçimde görevden alınmışlardır. Bu olayın ardından Karadağ Cumhuriyeti’nde başlayan kitlesel Sırp gösterileri sonucunda, Karadağ KB yönetimi görevden çekilmiş ve yönetim Miloseviç yanlılarının eline geçmiştir. Kasım 1988’de ise Sırbistan KB’ne bağlı Kosova Yerel Örgütü liderleri görevden alınarak, yerlerine Sırbistan KB güdümündeki kadrolar getirilmiştir. Kosova ve Voyvodina’da Miloseviç yanlılarının iktidara gelmesi ile birlikte her iki özerk bölgenin yasal statülerini kağıt üzerinde bırakacak bir Anayasa değişikliği yapılarak yürürlüğe konmuştur.¹⁰⁵ Sırbistan’a bağlı özerk bölgelerde ve Karadağ’da yaşanan yönetim değişiklikleri, Yugoslavya Federal Yönetimi içindeki dengeleri de sarsmıştır. Yugoslav Silahlı Kuvvetleri’ne de direktif verme yetkisi olan Başkanlık Konseyinde bulunan sekiz üyeliğin dördü (Sırbistan, Kosova, Karadağ, Voyvodina) Sırbistan’ın eline geçmiştir. Bu durum Sırp’ların ordu içerisindeki hakimiyetini de artırmış, ordu komuta kademesi içerisinde Sırp kökenli generaller önemli mevkilere getirilirken Hırvat ve Sloven kökenli generaller emekliye sevk edilmişlerdir. Buna ilave olarak Hırvatistan, Makedonya, Bosna Hersek ve kısmen de Slovenya’da bulunan milis kuvvetler¹⁰⁶ silahsızlandırılırken Hırvatistan ve Bosna-Hersek’te bulunan Sırp nüfus silahlandırılmıştır.¹⁰⁷ O dönemde Sırbistan’ın Yugoslavya’nın geleceği ile ilgili iki ihtimalat planının olduğu görülmüştür. Birinci plan, Sırbistan’ın hali hazırda var olan Yugoslav federal devlet yapıları ve Komünist Parti yapıları aracılığı ile Yugoslavya’nın tamamına hakim olmasını öngörmekte idi. Eğer Yugoslavya tek bir entite halinde kontrol edilemezse diğer cumhuriyetlerde bulunan Sırp azınlıklar ayaklandırılarak

¹⁰⁴ İrfan Kaya Ülger, “Yugoslavya’nın Parçalanmasında Anavatan Kosova Efsanesinin Rolü”, Ed. Hasret Çomak, *Bölgesel Politikalar*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2009, s. 129.

¹⁰⁵ Tanıl Bora, *a.g.e.*, s. 119-122.

¹⁰⁶ Yugoslavya’da Tito döneminde Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerin gerilmesinin ardından, Cumhuriyetlerde milis kuvvetler oluşturulmuş ve bu güçler silahlandırılmıştır. Yugoslavya’nın dağılma döneminde bu kadar çok silah ve paramiliter gücün olması, çözülmenin çok daha kanlı olmasını sağlamıştır.

¹⁰⁷ Branka Magas, *a.g.m.*, s. 28.

Sırbistan Cumhuriyeti ile birleşmesi sağlanacaktı.¹⁰⁸ Sırpaların ülkeyi merkezileştirerek kontrol altına alma çabaları Sloven ve Hırvat Cumhuriyetlerinde tepki ile karşılanmıştır. Ekonomik olarak Yugoslavya'nın en iyi bölgesi olan bu iki cumhuriyet, geri kalmış cumhuriyetlerin yükünü daha fazla çekmek istememiş ve yetkilerinin daha çok artırılmasını istemişlerdir.

Tito Yugoslavya'sı siyasi sistem açısından otokratik olmakla birlikte; Doğu ve Batı arasında olmanın verdiği avantajı uluslararası alanda kullanabilmiş, Bağlantısızlar Hareketinin tek Avrupalı ve önde gelen üyesi olarak önemli bir prestij sağlamıştır. Kuruluşundan kısa bir süre sonra Sovyet Bloku'nun dışında kalan Yugoslavya vatandaşları için yurtdışına çıkış ve çalışma hakkı veren, bir dereceye kadar mülkiyet hakkı sağlayan, kendine özgü bir liberal sosyalizm geliştirmiştir. Bunun sonucunda Yugoslavya, Portekiz ile kıyaslanacak ölçüde ve öteki Doğu Avrupa ülkelerine göre daha yüksek hayat standartları sunan bir ülke olmuştur.¹⁰⁹

Tito sonrası Yugoslavya adım adım ve düzenli olarak kötüye gitmiştir. Ekonominin kötüye gidişi aşamalı olarak nefret duygularını artırmıştır. 1981'de Kosova olaylarından sonra Yugoslav sisteminin kurucularından Milovan Djilas kendisiyle yapılan bir röportajda şunları söylemiştir: *“Bizim sistemimiz sadece Tito'nun yönetebileceği şekilde kurulmuştu. Tito gitti ve ekonomik durumumuz kritik bir hal aldı. Gücün daha çok merkezileşmesine yönelik doğal bir eğilim olacağı görülmektedir. Fakat bu merkezileşme cumhuriyetlerde bulunan etnik ve politik güç merkezlerine karşı işleyeceği için başarılı olamayacaktır. Bu klasik bir milliyetçilik değil, ekonomik çıkarlar üzerine kurulu bir milliyetçiliktir ve daha tehlikelidir. Bu durum Yugoslav sisteminin nasıl yıkılmaya başlayacağını göstermektedir.”*¹¹⁰

Yugoslavya'nın dağılmasında iç gelişmelerin önemi olduğu kadar, uluslararası gelişmelerin ve özellikle de Doğu Bloku'nun dağılmasının da önemi yadsınamaz. Doğu Bloku'nun dağılmasının başlangıcını oluşturan olay, 1989'da iki Almanya'nın birleşmesidir. Bu olay sadece etnik olarak homojen devletlerin Doğu Avrupa'da ihtiyaç duyulan reformları gerçekleştirebileceğini göstermiştir. İki kutuplu yapı sona erip Berlin

¹⁰⁸ Emel G. Osmançavuşoğlu, *The Wars of Yugoslav Dissolution and Britain's Role in Shaping Western Policy (1991-1995)*, Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 23-24.

¹⁰⁹ Diana Johnstone, *a.g.e.*, s. 34.

¹¹⁰ Robert Kaplan, *Balkan Ghosts A Journey Trough History*, Vintage Books, New York, 1993, s. 75.

Duvarı yıkıldıktan sonra Yugoslavya stratejik önemini kaybetmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte, Sosyalist Yugoslavya'nın Batılı ülkeler tarafından her ne pahasına olursa olsun desteklenmesini gerektirecek bir neden kalmamıştır.¹¹¹

1.2.6. Yugoslavya İç Savaşı'nın İlk Dönemi

Slovenya, Yugoslavya'dan ayrılma konusunda ilk sinyalleri 1970'li yıllarda iki müreffeh komşusu Avusturya ve İtalya ile yakın ilişkiler kurmak isteyerek vermiştir. 1980'lere gelindiğinde Slovenler, Sırların Kosova Arnavutlarına karşı baskıcı ve hukuksuz uygulamalarının kendilerine de yönelebileceğini öngörmeye başlamışlardır.¹¹² Nisan 1990'da yapılan seçimleri, Slovenya'da merkez-sağ koalisyonu kazanmıştır. Yeni iktidar ilk icraat olarak Slovenya'nın Yugoslavya'dan ayrılmasına izin veren bir anayasa taslağı hazırlamaya başlamıştır. Aynı şekilde Hırvatistan'da da milliyetçi lider Franjo Tudjman iktidara gelmiştir. Bunun üzerine, Hırvatistan'ın Krajina bölgesinde çoğunluğu oluşturan Sırlar bir kampanya başlatarak Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan ayrılması durumunda, kendilerine de Hırvatistan'dan ayrılma hakkının verilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu isteğin Hırvatistan tarafından hoş karşılanmaması üzerine, Krajina'da sokak çatışmaları başlamış ve Mart 1991'de Krajina Sırları bağımsızlığını ilan etmişlerdir. Sırp Cumhuriyeti bu bağımsızlığı hemen tanımıştır. Aynı dönemde Yugoslavya Kolektif Başkanlık Konseyi Başkanlığı için Hırvatistan'a sıra gelmiş ve Sırlar ülke içinde yaşanan kargaşayı bahane göstererek, Hırvat adayın başkanlığını reddetmiştir. Böylelikle, Federasyonun en önemli kurumu kilitlenmiştir. Bunun üzerine, Haziran 1991'de hem Slovenya hem de Hırvatistan bağımsızlığını ilan etmiştir.¹¹³ Slovenya'nın olmadığı bir Federasyonda Hırvat milliyetçiliği, Sırp milliyetçiliği ile baş başa kalmak istememiş ve Hırvatistan bağımsızlık sürecini Slovenya'ya paralel olarak yaşamıştır. Slovenya'nın homojen bir etnik yapısı olması ve Sırp nüfus barındırmaması nedeniyle, çok sorunlu olmayan bir geçiş dönemi yaşanmış, önemli bir çatışma yaşanmadan ülkede komünist yapı tasfiye edilmiştir.

Slovenya'da federal ordu ile yerel ordu birlikleri arasında çok kısa süren çatışmalar sonrasında AT ve AGİT devreye girmiştir. AT heyeti savaşı taraflara

¹¹¹ Nesrin Kenar, *a.g.e.*, s. 126.

¹¹² Emel Osmançavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 21.

¹¹³ Stathis N. Kalyvas-Nicholas Sambanis, "Bosnia's Civil War Origins and Violate Dynamics", <http://stathis.research.yale.edu/documents/Bosnia.pdf> (26.04.2015).

ateşkes önermiş, sonrasında da Slovenya'nın bağımsızlığını görüşmek üzere, Brioni Adaları'nda görüşmelere başlanılmıştır. Brioni Adaları'nda yapılan görüşmeler sonunda Yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyet ile birlikte ortak bir bildiri yayınlanarak, Yugoslavya Federal Devleti'nin uluslararası sınırlara saygı göstermesi istenmiştir. AT, ateşkesin gözetlenmesi ve Slovenya sınırlarının kontrol edilmesi maksadıyla, sınır bölgesinde gözlemciler bırakmıştır.¹¹⁴

Hırvatistan'ın Federasyondan ayrılması, Slovenya'ya göre daha sıkıntılı geçmiştir. Ağustos 1991'de Hırvatistan'da stratejik olarak önemli olan Dubrovnik ve Vukovar kentlerinde çatışmalar başlamıştır.¹¹⁵ Çatışmaların başlaması ile birlikte AT, Yugoslav Ordusunun güç kullanmasını “illegal” olarak nitelendirmiş ve Hırvatistan'daki Sırp azınlığın bölgesel iddialarında federal ordunun desteğini alamayacağını ifade etmiştir. Aynı zamanda AT, soruna arabuluculuk yapmak üzere uluslararası uzmanlardan oluşan Badinter Komisyonu'nu kurmuş, cumhuriyetlerin ayrılık sorunlarını görüşmek ve oluşacak yeni yapıyı açığa kavuşturmak üzere Eylül 1991'de Lahey'de bir barış konferansı toplanmasına karar vermiştir.¹¹⁶ Eylül 1991'de Eski NATO Genel Sekreteri Lord Carrington başkanlığında Lahey'de bir barış konferansı toplanmıştır. Konferans'tan Yugoslavya'da tüm tarafların tek taraflı ve güç yoluyla sınır değişikliklerine gitmekten kaçınması, azınlık haklarının korunması temelinde çatışmalara son verilmesi kararı çıkmıştır. Ayrıca Lahey'de taraflara AT'nin gözetiminde gevşek bir konfederasyon önerilmiştir. Yugoslavya'yı oluşturan beş cumhuriyet tarafından kabul edilen bu plan, Sırp tarafından Kosova ve Voyvodina'nın özerkliğinin yeniden gündeme geleceği bahanesiyle reddedilmiştir.¹¹⁷ Lahey'de toplanan Yugoslavya Krizi'nin çözümüne yönelik konferansın başarısız olması, AT tarafından izlenen diplomatik yaklaşımın sınırlarını göstermesi bakımından kayda değerdir. Bu noktada, krizin tüm taraflarının isteği üzerine BM diplomatik süreçte katılmış ve AT'nin yardımıyla Yugoslavya krizinin çözümüne önderlik etmiştir.¹¹⁸

¹¹⁴ Ezeli Azarkan, “Slovenya, Hırvatistan ve Bosna'nın Bağımsızlık Mücadeleleri ve Yugoslavya'nın Dağılışı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2011, c. 8, S. 2, s. 62.

¹¹⁵ Stathis N. Kalyvas-Nicholas Sambanis, *a.g.m.*

¹¹⁶ David Chandler, “Western Intervention and Disintegration of Yugoslavia (1989-1999)”, Ed. Philip Hammond - Edward s. Herman, *Degraded Capability: The Media and Kosovo Crisis*, Pluto Press, London, 2000, s. 7.

¹¹⁷ Maria Nota, “European Intervention in the Yugoslav Conflict 1991-1995”, Southern University, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Louisiana, 2007, s. 18.

¹¹⁸ Nesrin Kenar, *a.g.e.*, s. 405.

Eylül 1991’de BM, Sırbistan ve Karadağ üzerinde ekonomik ambargoya başlamıştır.¹¹⁹ Kasım 1991’de Sırp güçlerinin elinde bulunan Vukovar ve Dubrovnik (Hırvatistan) kentlerinin yıkılması ve Hırvat nüfusun göçe zorlanması üzerine Almanya Sırp’ları durdurmanın tek yolunun Hırvatistan ve Slovenya’yı tanımak olduğunu, ifade etmeye başlamış ve bu konuda İtalya’nın desteğini almıştır. Fakat İngiltere ve Fransa, erken bir tanınmanın AB tarafından yürütülen barış sürecine zarar vereceğini belirtmiş, Almanya’nın önerisine karşı çıkmıştır. Ayrıca İngiltere ve Hollanda, Yugoslavya barış sürecinin AB Antlaşması’ndan önce gündeme getirilmesine karşı çıkmışlar ve Almanya’nın tutumunun henüz oluşum aşamasında olan Ortak Dış ve Güvenlik Politikalarına zarar verebileceğini değerlendirmişlerdir. Buna rağmen Aralık 1991’de yapılan AT Zirvesinde İngiltere tutumunu yumuşatmış, Slovenya ve Hırvatistan’ı tanıma konusunda Almanya tarafından ikna edilmiştir. Aynı dönemde Maastricht Antlaşması tüm üyeler tarafından kabul edilmiş ve İngiltere Maastricht Antlaşması Sosyal Şartı’ndan muaf tutulmuştur. AB, bağımsızlıklarının AB tarafından tanınmasını isteyen Yugoslav cumhuriyetlerine 24 Aralık 1991 tarihine kadar demokrasi ve insan hakları konusundaki uygulamalarını Badinter Komisyonu’na teslim etmeleri konusunda çağrıda bulunmuştur. 23 Aralık tarihinde ise Almanya, Badinter Komisyonu sonuçlanmadan önce Hırvatistan ve Slovenya’yı tanıyacağını açıklamıştır.¹²⁰ Sonrasında Badinter Komisyonu, Hırvatistan ve Slovenya’nın tanınma için gerekli koşulları sağladığına hükmetmiştir. AB, Bosna-Hersek ile ilgili olarak da bağımsızlık referandumu düzenlenmesine karar vermiştir.¹²¹ Ayrıca Badinter Komisyonu, cumhuriyetlerin sınırlarının ihlal edilemez olduğuna hükmetmiştir. Bu düzenleme ile Sırp’ların % 30’u ve Hırvatların % 20’si sırasıyla Sırbistan ve Hırvatistan’ın dışında yaşama durumunda kalmışlardır. Bu hüküm, sınırların daha çok yönetsel amaçlarla oluşturulduğu Yugoslavya için çok anlamlı olmamıştır.¹²² Ayrıca Badinter Komisyonu eski Yugoslav cumhuriyetlerinin self determinasyon hakkını tanımış olmasına rağmen cumhuriyetler içerisindeki azınlıklara bu hakkı vermemiştir.¹²³

¹¹⁹ Stathis N. Kalyvas-Nicholas Sambanis, *a.g.m.*

¹²⁰ Emel Osmançavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 61.

¹²¹ Maria Nota, *a.g.e.*, s. 26.

¹²² David Chandler, *a.g.m.*, s. 7.

¹²³ Edward Herman-David Peterson, “The Dismantling of Yugoslavia a Study in Inhumanitarian Intervention”, *Monthly Review*, Ekim 2007, c. 59, S. 5, s. 7.

1.2.7. Yugoslavya İç Savaşı Döneminde Bosna-Hersek ve Dayton Barış Antlaşması

Bosna-Hersek, diğer Yugoslav cumhuriyetlerin aksine herhangi bir etnisitenin güçlü bir çoğunluk oluşturamadığı bir cumhuriyet olmuştur. Nisan 1991’de yapılan son nüfus sayımına göre, ağırlıklı olarak üç etnik kökenden oluşan Bosna-Hersek nüfusunun % 44’ü Müslüman Boşnaklardan, %31’i Sırlardan, %17’si Hırvatlardan oluşmaktaydı. Bosnalı Hırvatlar ve Boşnaklar, Slovenya ve Hırvatistan’ın ayrılmış olduğu Yugoslavya Federasyonundan ayrılmak isterken; Bosnalı Sırlar ayrılmak istememiştir. Badinter Komisyonu’nun isteği üzerine yapılan bağımsızlık referandumunu Bosnalı Sırlar boykot etmiş, oy kullanan seçmenlerin % 99’u bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. Bağımsızlık referandumuna tepki olarak Bosnalı Sırlar, Bosna-Hersek sınırları içerisinde Sırp Cumhuriyeti kurduklarını ilan etmişlerdir.¹²⁴ Bosnalı Sırların, Bosna-Hersek içerisinde ayrı bir devlet kurmasındaki nihai amaç; Sırbistan ve Karadağ ile birleşmek olmuştur.¹²⁵

1992 başlarında Bosna’da tam anlamıyla bir iç savaş başlamıştır. AB, Bosna-Hersek’i tanımaya rağmen, İzzetbegoviç’in barış gücü gönderilmesi talebini reddetmiştir. AB baskısı altında BM, Bosna ve Makedonya’ya etnik tansiyonu düşürmek amacıyla barış gücü (UNPROFOR) göndermiştir.¹²⁶ Sırp saldırganlığına karşı Bosnalı Müslümanlar ve Bosnalı Hırvatlar ittifak içine girmiştir. Buna rağmen Boşnaklar, Bosna Hırvatlarıyla işbirliği konusunda başlangıçtan itibaren zorluklar yaşamıştır. Aliya İzzetbegoviç’in baştan beri amacı, bir derece merkezî bir hükümet ve üniter bir devlet kurmak olmuştur. Bosnalı Hırvatlar ise, Hırvatistan’ın hakimiyetinde bir Bosna-Hersek istemişlerdir. Bu ihtimal gerçekleşmediği takdirde Hırvatlar, Sırlarla Bosna-Hersek’i bölüşme fikrine sıcak bakmışlardır. Dolayısıyla, Hırvat ve Boşnakların ittifakı zorunluluktan kaynaklanmıştır.¹²⁷

¹²⁴ Drekovic Jasmina, “Non-Ethnic Motivations for the War in Bosnia Herzegovina”, Central European University, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Budapest, 2013, s. 20.

¹²⁵ Sonja Biserko, *Yugoslavia’s Implosion: The Fatal Attraction of Serbian Nationalism*, Norwegian Helsinki Committee, Belgrad, 2012, s. 115.

¹²⁶ Annemarie Peen Rodt-Stefan Wolff, “EU Conflict Management in Bosnia and Herzegovina and Macedonia”, Ed. Richard G. Whitman- Stephan Wolff, *The EU as a Global Conflict Manager*, Routledge, London- New York, 2012, s. 6.

¹²⁷ Misha Glenny, *Balkanlar; Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler (1804-1999)*, çev. Mehmet Harmancı, Sabah Yayınları, İstanbul, 1999, s. 512.

Bosna-Hersek'te etnik çatışmalar Slovenya ve Hırvatistan'a göre çok yoğun olarak yaşanmış, Bosnalı Müslüman topluma karşı toplu kıyımlar gerçekleştirilmiş ve etnik nefret bütün yoğunluğu ile yaşanmıştır. Bunun nedeni, Bosna-Hersek üzerinde hem Hırvat hem de Sırp milliyetçiliğinin tarihsel olarak hak iddia etmesidir.

Batı'nın 1992'den itibaren Bosna Savaşı'na karşı siyasi yaklaşımı, kriz bölgesini çevreleyerek çatışmaların eski Yugoslavya dışına yayılmasını engellemek, BM'yi kullanarak Boşnaklara insani yardımda bulunmak, uzun dönemli bir askeri çatışmaya girmekten kaçınmak olmuştur.¹²⁸ Bosna'da yaşanan çatışmalarda özellikle de AB, Sırlarla çatışmaya girmekten kaçınmıştır. Bunun en büyük sebebi, Yugoslavya döneminde olası Sovyet işgaline karşı paramiliter güçler oluşturulması ve bu güçlerin yerel ordu olarak silahlandırılmış olmasıdır. Buna Balkan halklarının gerilla harbi geleneği eklendiğinde, yeni oluşturulmakta olan AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın askeri bir angajmana girmemesinin nedeni ortaya çıkmaktadır.

Bosna-Hersek'te silahlı çatışmaya girmekten kaçınan AB, krizi çözmek için daha çok diplomatik yöntemleri seçmiştir. AB tarafından krizi siyasi yollardan çözmek üzere görevlendirilen David Owen ve BM tarafından görevlendirilen Cyrus Vance, Ocak 1993'te kendi adlarıyla anılan (Vance-Owen Planı) bir plan sunmuşlardır. Bu plan, üç büyük etnik gurubun (Boşnak-Hırvat-Sırp) kurucu unsur olarak tanındığı oldukça adem-i merkezîyetçi bir yapı önermiştir. Buna göre, Bosna on kantona ayrılacak; üç kanton Boşnak, üç kanton Sırp, iki kanton Hırvat, bir kanton Hırvat ve Müslüman karışık olacak şekilde etki alanlarına bölünecektir. Saraybosna ise özel bir statüde olacak ve devletin başkenti olacaktır. Birçok hükümet sel fonksiyonların kantonlar tarafından gerçekleştirilmesi öngörülürken savunma, vergi ve dış politika gibi yüksek politika konuları merkezî hükümet tarafından gerçekleştirilecektir. Vance-Owen Planı, Boşnak yönetimi tarafından kabul edilmesine rağmen Bosnalı Sırlar tarafından reddedilmiştir.¹²⁹ Bosnalı Sırlar için bu dönemde amaç, askeri kazançlarını oyalama politikalarıyla pekiştirmek olmuştur.

Vance-Owen Planı'nın reddedilmesinden sonra Cyrus Vance BM temsilciliği görevinden istifa etmiş, yerine Norveç eski Dışişleri Bakanı T. Stoltenberg atanmıştır.

¹²⁸ David Anderson, *a.g.m.*, s. 9.

¹²⁹ David Anderson, *a.g.m.*, s. 11

Haziran 1993'te Owen-Stoltenberg ikilisi tarafından yapılan görüşmeler sonucunda, Bosna-Hersek'in etnik hatlar boyunca çoğunluk esasına göre, üç bölgeye ayrılmasına dayanan bir plan oluşturulmuştur. Plana göre, Bosna topraklarının % 52'si Bosnalı Sırlara, % 30'u Bosnalı Müslümanlara, % 18'i Bosnalı Hırvatlara bırakılacaktır. Üç etnik köken arasında gevşek bir konfederal yapı öngören¹³⁰ Owen-Stoltenberg Planı Bosna Müslüman Parlamentosu tarafından reddedilmiştir.¹³¹

Bosnalı Sırların Müslüman yerleşim yerlerine yaptığı saldırıların durdurulamaması ve Sırlar tarafından BM yardım konvoylarının geçişine izin verilmemesi üzerine BM Güvenlik Konseyi Mayıs 1993'te 824 sayılı kararla altı yerleşim yerini (Srebrenitsa, Saraybosna, Tuzla, Gorazde, Bihaç, Zepa) güvenli bölge ilan etmiş, UNPROFOR'u bu bölgeleri korumakla görevlendirmiştir.¹³² Ancak UNPROFOR'un kendisine verilen görevi yerine getirebilmesi için 34000 askere ihtiyaç olmasına rağmen, sadece 7600 asker görevlendirilmiş ve bunların çoğu da Saraybosna civarında konuşlandırılmıştır. Batı ittifakı içerisinde Bosna'daki savaşı durdurmak için askeri müdahalenin gerekliliği noktasındaki uzlaşmazlık nedeniyle sadece güvenli bölgelerde Sırp saldırıları sonucunda gerçekleşen katliamlarda 14000 Boşnak katledilmiştir.¹³³

Bosnalı Sırlar, Bosna Savaşı sırasında hem konvansiyonel harp yöntemlerini hem de gayri nizami harp yöntemlerini kullanmışlardır. El altından hem Boşnaklara hem de Hırvatlara silah yardımı yapan Sırlar, Hırvat ve Boşnakların birbirine karşı kuşkuyla yaklaşmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Hırvat ve Müslümanlar Kasım 1992'den itibaren birbirlerine karşı savaşımaya başlamışlardır. ABD'nin Hırvatistan üzerinde baskı kurması ve ekonomik vaatleri,¹³⁴ AB'nin Hırvatistan'a diplomatik destek vaadi sonucunda Boşnak ve Hırvatlar arasındaki uzlaşmazlık, Mart 1994'te Washington Mutabakatı ile sonlandırılmıştır.¹³⁵ Bosna Savaşında ABD ve AB'nin en büyük başarısı olarak nitelendirilebilecek ve savaşın kaderini değiştiren bu

¹³⁰ Nesrin Kenar, *a.g.e.*, s. 181.

¹³¹ Emel Osmançavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 147.

¹³² David Anderson, *a.g.m.*, s. 16.

¹³³ Sophia Haspeslagh, "The Bosnian Safe Havens", http://www.beyondintractability.org/cic_documents/Safe-Havens-Bosnia.pdf (06.05.2015).

¹³⁴ Charles R. Shrader, *The Muslim-Croat Civil War in Central Bosnia: A Military History 1992-1994*, Texas A&M University Press, Texas, 2003, s. 160.

¹³⁵ Emel Osmançavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 165.

uzlaşma, Yugoslavya iç savaşı döneminde bile AB çekim kuvvetinin Batı Balkanlar'da mevcut olduğunu göstermiştir.

Bosnalı Sırplar, Bosna Savaşı süresince saldırganlıklarını yalnızca Boşnak ve Hırvatlara yöneltmemiş, BM askerleri ve ABD diplomatlarına da saldırmışlardır. Sırplar bu konuda NATO'nun yaptığı hava saldırılarına karşı İngiliz askerlerini canlı kalkan olarak kullanacak kadar ileri gitmişlerdir. ABD'nin Boşnaklara karşı ambargonun kaldırılması ve Sırpların havadan vurulması taleplerine karşın, AB içinde bölünmeler yaşanmıştır. Fransa ve Almanya'nın ABD tezlerine daha yakın durmasına karşın, İngiltere ve Hollanda buna karşı çıkmıştır. Ancak savaşın gidişatını değiştiren olaylardan birisi, 1994 Şubatında Sırplar tarafından Saraybosna'yı çevreleyen tepelerden atılan havan mermisinin pazar yerine düşmesi ile gerçekleşen katliam olmuştur. Yaşanan katliam sonucunda Avrupa'da Bosna lehine bir kamuoyu algısı oluşmuş ve bunun sonucunda da Sırlara karşı daha caydırıcı NATO hava saldırıları gerçekleştirilmiştir.

BM tarafından güvenli bölge olarak ilan edilen Gorazde'nin Bosnalı Sırpların eline geçmesi ile birlikte, AB Gorazde civarında acil ve koşulsuz ateşkes talep etmiş ve bu konuda uluslararası toplumun yoğun ve tutarlı bir çaba göstermesini talep etmiştir. AB'nin bu talebi ile birlikte, Almanya, Fransa, İngiltere, ABD ve Rusya'dan oluşan Temas Grubu oluşturulmuştur. Temas Grubu, Bosna krizini çözme konusunda büyük güçlerin ilk tutarlı teşebbüsü olmuştur.¹³⁶ Temas Grubu'na kadar krizin çözümü amacıyla politik ve ekonomik baskı bir arada uyumlu bir şekilde kullanılmamıştır.¹³⁷

Temas Grubu, Bosna krizini çözme konusunda haritaya dayalı yeni bir düzenleme teklifi getirmiştir. Önerilen harita ile birlikte, Bosna-Hersek topraklarının %51'i Boşnak-Hırvat Federasyonuna verilecek, %49'u Bosnalı Sırlara verilecektir. Bosnalı Sırplar teklifi kabul etmemeleri durumunda, Sırbistan üzerinde yaptırımların daha fazla sıkılaştırılacağı konusunda uyarılmıştır. Boşnak ve Hırvatlar Temas Grubu'nun teklifini kabul etmesine rağmen, Bosnalı Sırplar kabul etmemiştir. Temas Grubu'nun baskıları sonucunda, Sırbistan yönetimi de bu teklifi kabul etmiştir. Bunun

¹³⁶ Maria Nota, *a.g.e.*, s. 32.

¹³⁷ James E. Goodby, "When War Won Out: Bosnian Peace Plans Before Dayton", *International Negotiation*, 1996, c. 1, S. 3, s. 505.

sonucunda, Bosnalı Sırlar ile Sırbistan arasındaki ilişkiler kötüleşmiş, Sırbistan Bosnalı Sırlar ile olan sınır kapısını kapatmıştır.¹³⁸

Ağustos 1995'te Hırvatistan ordusu, Hırvatistan Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan çoğunluğu Sırp olan ve Hırvatistan Sırlarının kontrolünde olan Krajina bölgesine saldırmış ve büyük bir direnişle karşılaşmadan bu bölgeyi geri almıştır. Dört yıllık savaş periyodu içerisinde ilk defa yenilen Sırlar, güven sorunu yaşamaya başlamışlar ve bunun sonucunda Sırların biraz daha uzlaşmacı olacaklarına dair beklentiler artmıştır. Hırvatistan Sırlarının Sırbistan Cumhuriyeti tarafından feda edilmiş olması, Belgrad'ın savaşa müdahil olması suretiyle savaşın yayılması ihtimalini de ortadan kaldırmıştır. Bu durum bölgedeki kuvvet dengesini de değiştirmiştir.¹³⁹

Temas Grubu tarafından önerilen planın Bosnalı Sırlar tarafından kabul edilmemesi ile birlikte, Bosnalı Sırlar müzakere sürecinden dışlanmış ve Sırbistan lideri Miloseviç ile pazarlıklara hız verilmiştir. Temas Grubu içerisinde yapılan bir uzlaşma ile ABD'nin çatışan taraflar ile görüşmesi kararlaştırılmıştır. Bu süreçte Sırbistan'ın yaptırımlar sonucunda kötüye giden ekonomik durumu, ABD tarafından bir koz olarak kullanılmıştır. Diplomatik sürece paralel olarak NATO, sivil yerleşim yerlerine ve BM tarafından güvenli bölge ilan edilen yerlere saldıran Bosnalı Sırlara karşı hava saldırılarına ağırlık vermiştir.¹⁴⁰

Bosnalı Sırlara yönelik olarak NATO'nun da katkılarıyla sağlanan askeri ilerlemelerin yanı sıra ABD'nin gerçekleştirdiği diplomatik girişimler sonucunda, Bosnalı Sırlar barışa zorlanmıştır. ABD'nin girişimleri ile sağlanan 60 günlük ateşkes sonrası, F. Tudjman (Hırvatistan Devlet Başkanı), S. Miloseviç (Sırbistan Devlet Başkanı) ve A. İzzetbegoviç'in katılımıyla, ABD'nin gözetiminde Dayton'da barış görüşmelerine başlanmıştır. Ekim ayında yapılan görüşmelerin ardından, "Dayton Barış Antlaşması" 14 Aralık 1995'te Paris'te imzalanmıştır.¹⁴¹ Dayton Barış Antlaşması bir seri anlaşmalar bütünüdür ve Barış İçin Genel Çerçeve Antlaşması, 12 tane Ek antlaşmanın yürürlüğe girmesi ile ilgili antlaşmalardan oluşmaktadır. Genel Çerçeve Antlaşması; Bosna-Hersek, Sırbistan ve Hırvatistan'ın ek antlaşmaların her birinin

¹³⁸ David Anderson, *a.g.m.*, s. 32.

¹³⁹ Richard Holbrooke, *a.g.e.*, s. 99.

¹⁴⁰ James E. Goodby, *a.g.m.*, s. 508.

¹⁴¹ Nesrin Kenar, *a.g.e.*, s. 189.

yerine getirileceği konusunda taahhütlerini içermektedir. Ek Antlaşmalar ise, Bosna-Hersek Cumhuriyeti ve iki entitesinin Bosna-Hersek'te barış için koşullarını düzenlemiştir.¹⁴²

Dayton Barış Antlaşması'nda ABD'nin etkisi açıkça görülmektedir. ABD, Bosna-Hersek'in bölünmesine karşı çıkarken, iki entitenin de etnik olarak daha çok homojen bir yapıda olmasını istemiştir. Bosna-Hersek'te bölgesel olarak homojen bir yapıyı oluşturmak için ABD, Bosnalı Hırvat ve Boşnakların uzlaştırarak Bosnalı Sırp'ların elinden önemli bir toprak parçasını ele geçirmelerini sağlamıştır. Daha fazla homojen yapının liberal demokrasinin daha etkin olarak çalışmasını sağlayacağı düşüncesi, ABD'nin bu yaklaşımında etkin rol oynamıştır. Buna karşın etnik çoğunluğun oluşturulduğu bölgelerde çatışmaların önlenmesi ve milliyetçiliğin zararsız hale getirilmesi için de çoğulcu bir yapı öngörülmüştür.¹⁴³

1.2.8. Kosova'da İç Savaş ve NATO Müdahalesi

Kosova, nüfusun % 85'i Arnavut olan ve ekonomik açıdan Yugoslavya'nın en geri kalmış bölgesidir ve Sırp milliyetçiliği açısından oldukça fazla önem taşımaktadır. Popülist Sırp politikacıları tarafından istismar edilen etnik milliyetçilik sonucunda mitolojik bir Kosova algısı gelişmiştir.

1974 Yugoslavya Anayasası ile Kosova'ya verilen ayrıcalıkların askıya alınmasından sonra Kosova'daki kurum ve kuruluşlardan Arnavutlar dışlanmaya başlamıştır. Buna karşı Arnavutlar, bir taraftan pasif direnişlerini sürdürürken diğer taraftan da yeraltına çekilerek kendi devletlerini kurmaya yönelmişlerdir.¹⁴⁴ Bu süreçte Kosova Arnavutlarının Sırbistan yönetimine karşı güvensizliği artmış, Arnavut milliyetçiliğinin her türlü Sırp karşıtı propagandası kolayca kabul görmüştür. 1993 başında Kosovalı çocukların yüzde doksanının Belgrad'dan gönderilen ilaçların onları kısırlaştıracağı inancıyla, aşılatılmamış olması bu açıdan dikkate değerdir.¹⁴⁵

¹⁴² Paola Gaeta, "The Dayton Agreements and International Law", *European Journal of International Law*, 1996, s. 7, s. 147-148.

¹⁴³ James Kennedy-Liliana Riga, "A Liberal Route from Homogeneity: US Policymakers and the Liberalization of Ethnic Nationalists in Bosnia's Dayton Accords", *Nationalism and Ethnic Politics*, 2013, c. 19, S. 2, s. 170-172.

¹⁴⁴ Osman Karatay, "Kosova: Bağımlı Bir Bağımsızlıkla Nereye?", *Karadeniz Araştırmaları*, 2008, S. 16, s. 3.

¹⁴⁵ Doğan Tılıç, *a.g.e.*, s. 106.

Kosova Arnavutlarının lideri olarak görülen Kosova Demokratlar Birliği Lideri İbrahim Rugova, 1990 başlarından itibaren değişik çevrelerden gelen baskılara rağmen Kosovalı Arnavutların Sırbistan'a karşı askeri alanda başarı sağlayamayacağını savunmuş ve Kosova'nın nihai bağımsızlığı için ısrarla barışçı çizgiden ayrılmamıştır.¹⁴⁶ Sırbistan'ın antidemokratik uygulamalarına karşı "Arnavut Gandizmi" olarak nitelenen bu strateji, geleneksel olarak şiddete dayanmayan değerleri savunmayan her iki toplum için de sürpriz olmuştur. Kosova Arnavutlarını böyle bir stratejiye iten güç, biraz da dışardan gelmiştir. Özellikle Orta Avrupa'da komünist sistemlerin çökmesi, Kosova sorunu için barışa dayalı bir çözüm ümidini arttırmıştır.¹⁴⁷ İbrahim Rugova tarafından izlenen strateji, 1996'da açık bir başarıya da imza atmıştır. Kosovalı Arnavutların talebi üzerine Arnavut eğitim müfredatının yenilenmesi konusunda Sırp yönetimi ile anlaşmaya varılmış ve eğitim müfredatı Arnavutlar lehine yenilenmiştir.¹⁴⁸

Temmuz 1990'da Kosova Bölgesel Meclisi'nden dışlanan Arnavutlar, Eylül 1990'da bağımsız Kosova Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir. Bundan sonra Kosova'daki görüntü, Sırp idari yönetimi korumasında imtiyazlı bir Sırp azınlık ve çoğunluk olmasına rağmen tecrit edilmiş bir Arnavut nüfus şeklinde olmuştur.¹⁴⁹ Eylül 1991'de Kosova'da bağımsızlık referandumu yapılmış ve Sırpların katılmadığı seçimde halkın % 99'u bağımsızlık yanlısı oy kullanmışlardır. Mayıs 1992'de ise Kosova'da seçimler yapılmış ve İbrahim Rugova Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Rugova'nın Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, uluslararası camiaya tanınma çağrısı yapılmış ve bu çağrı sadece Arnavutluk tarafından kabul görmüştür.¹⁵⁰ Bununla birlikte Yugoslavya'da iç çatışmalar başladığında AT tarafından kurulan Badinter Komisyonu, Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in ayrılma hakkını tanıırken; Kosova'nın ayrılma hakkını tanımamıştır.¹⁵¹

¹⁴⁶ Doğan Tılıç, *a.g.e.*, s. 117.

¹⁴⁷ Sonja Biserko, *a.g.e.*, s. 221.

¹⁴⁸ Alaje Ujzadowskie, "Organization for Security and Cooperation in Europe Office for Democratic Institutions and Human Rights", <http://www.osce.org/kosovo/documents/reports/hr/part1> (12.05.2003).

¹⁴⁹ Sonja Biserko, *a.g.e.*, s. 220.

¹⁵⁰ Osman Karatay, 1998, s. 109.

¹⁵¹ Daniel Fierstein, "Kosovo's Declaration of Independence: An Incident Analysis of Legality, Policy and Future Implications", *International Law and Journal*, 2009, c. 26, S. 16, s. 417.

1995 yılının sonuna kadar süren savaşta Batı kamuoyunun ilgisi Bosna-Hersek üzerine olmuştur. Böylelikle Kosova'daki karışıklıklar dünya gündemine çok fazla gelmemiştir.¹⁵² Dayton Barış Antlaşması'nda Kosova Sorununa değinilmemiştir. Bunun en önemli sebebi, AB ve ABD'nin Dayton'da kendileriyle işbirliği yapmış olan Miloseviç yönetimini aynı çizgide tutma isteği olmuştur.¹⁵³ Kosova'daki şiddet içermeyen direniş hareketi, Dayton Barış Anlaşması'na kadar devam etmiştir. Dayton Barış Antlaşması'nda Kosova konusuna değinilmemiş olması, Kosovalı Arnavutlarda bir hayal kırıklığına neden olmuş ve pasif direnişin lideri Rugova'nın çizgisi sorgulanmaya başlamıştır. Aynı dönemde Sırbistan yerel seçimlerinde Miloseviç'e yönelik hile iddiaları, muhalefet önderliğinde yapılan büyük gösterilere neden olmuştur. Miloseviç yönetiminden daha az milliyetçi söylemlere sahip Sırbistan muhalefetine Kosova sorununa çözüm konusunda ciddi söylemlerinin olmaması, Kosovalı Arnavutları bir seçim yapmak zorunda bırakmıştır. Kosovalı Arnavutlar ya çok fazla sonuç alamadıkları pasif direnişe devam edecekler ya da getireceği risklere bakmaksızın aktif direniş yolunu seçeceklerdi. Kosovalıların büyük bir kısmı, ikinci tercihten yana olmuşlardır.¹⁵⁴ Aynı dönemlerde Kosova Kurtuluş Ordusunun (Kosova Liberation Army-KLA) faaliyetleri de göze çarpmaya başlamıştır. Kuruluşu 1980'lerin başlarına kadar götürülen KLA, 1996'lı yıllardan itibaren Sırp güvenlik güçlerine saldırmaya başlamıştır. KLA'nın saldırılarına karşın, Sırbistan yönetimi suçsuz Arnavutları ayırmaksızın sert önlemler almıştır. Bunun sonucunda, Kosova'da 1995 sonlarına kadar sürdürülmüş olan pasif direniş stratejisinin yanlış olduğunu düşünen kırsal kesimden, şehirli işsizlerden, üniversite öğrencilerinden birçok genç KLA'ya katılmıştır. KLA'nın faaliyetlerinin yoğunlaşması, Kosova politikasında büyük bir değişimin göstergesi olmuştur.¹⁵⁵

Kosova'da şiddet olaylarının tırmanmasının ardından uluslararası toplum Sırpı sınırlandırmaya yönelik olarak bazı önlemler almaya çalışmıştır. Fakat bu

¹⁵² Alaje Ujazdowskie, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁵³ Lindsay Scorgie, "Kosovo and International Community: Prolonging and Exacerbation of a Crisis", http://www.academia.edu/3273320/Kosovo_and_the_International_Community_The_Prolonging_and_Exacerbation_of_Crisis (13.04.2016).

¹⁵⁴ Sonja Biserko, *a.g.e.*, s. 225.

¹⁵⁵ Andreas Heinemann Grüder, "Wolf Christian Paes, Wag the Dog: Mobilization and Demobilization of the Kosovo Liberation Army", *Bonn International Center for Conversion*, 2001, c. 20, s. 16.

önlemler daha çok insan haklarının korunmasına yönelik olmuştur.¹⁵⁶ KLA ve Sırp ordusu arasında karşılıklı şiddetin artması ve sivillere yönelik insan hakları ihlalleri sonucunda Haziran 1998’de ilk defa Sırbistan’a karşı askeri müdahale seçeneği NATO’nun gündemine gelmiştir. AGİT Daimi Konseyi, Arnavutluk-Kosova sınırına sınır gözetleme istasyonları kurma kararı almış ve Haziran 1998’de bunu hayata geçirmiştir. Sınırdaki KLA hareketliliğin ve Kosovalı Arnavutların Arnavutluk sınırına doğru hareketliliğinin Eylül 1998’de AGİT sınır görevlilerince rapor edilmesinden sonra, BM Güvenlik Konseyi 1199 Sayılı Kararı almıştır. BM Güvenlik Konseyi bu kararıyla taraflardan ateşkes talebinde bulunmuş ve Sırp ordusunun operasyonlarını durdurarak üslerine geri çekilmesini istemiştir. Sırp Ordusunun bu çağrıya verdiği yanıt, Obri köyünde 18 sivilin öldürülmesi olmuştur.¹⁵⁷

BM Güvenlik Konseyi’nin almış olduğu karardan sonra, NATO askeri hareket planı hazırlıklarına başlamış ve ABD BM Temsilcisi R. Holbrooke, Miloseviç ile görüşmek üzere Sırbistan’a gönderilmiştir. Ekim 1998’de Holbrooke ile Miloseviç arasında bir uzlaşmaya varılmış ve Sırp güvenlik güçlerinin Şubat 1998’den önceki durumuna dönmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵⁸ BM Güvenlik Konseyi, Ekim 1998’de aldığı 1203 sayılı kararla bu antlaşmayı desteklediğini, AGİT ve NATO ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti arasında yapılan denetim misyonları ile ilgili anlaşmaları onayladığını belirtmiştir.¹⁵⁹

Ocak 1999’da KLA ile Sırp güçleri arasındaki çatışmalar yeniden yoğunlaşmıştır. Sırp güvenlik güçleri, beş Sırp polisini öldüren KLA militanlarının saklandığı Racak köyünü kuşatmış ve 40 tane sivil öldürmüştür. Sırbistan, hiçbir zaman bu katliamın sorumluluğunu üstlenmezken uluslararası toplum için Racak’ta öldürülen sivillerin medyada yeralan görüntüleri, bir dönüm noktası olmuştur.¹⁶⁰ Batılı politikacıların gözünde Racak Olayı, Bosna’daki Srebrenica katliamını canlandırmış ve

¹⁵⁶ Lindsay Scorgie, *a.g.m.*, s. 9.

¹⁵⁷ The Independent International Commission on Kosovo, the Kosovo Report Conflict, *International Response, Lessons Learned*, Oxford University Press, New York, 2000, s. 41.

¹⁵⁸ Lindsay Scorgie, *a.g.m.*, s. 11.

¹⁵⁹ Uğur Samancı, “Uluslararası Adalet Divanının Kosova’nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü”, *Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2009, c. 11, S. 2, s. 131.

¹⁶⁰ Diana Johnstone, *a.g.e.*, s. 326.

Sırlara karşı güç kullanımının kaçınılmaz olduğu konusunda, büyük oranda bir uzlaşma sağlanmıştır.¹⁶¹

Soruna diplomatik yollardan çözüm bulmak adına Temas Gurubu tarafından son bir hamle yapılmış, Sırbistan ve Kosova Arnavut liderleri (KLA dâhil) Rambouillet Şatosunda (Fransa) müzakere için Şubat 1999'da bir araya gelmiştir. Temas Grubu'nun taraflara kabul ettirmeye çalıştığı plana göre; KLA silahsızlandırılacak, Sırp güçleri geri çekilecek, NATO tarafından sağlanan 30000 asker Kosova'ya konuşlandırılacak, Kosova'ya yeniden otonomi sağlanacaktı. Bu plan, Kosova Arnavutları tarafından kabul edilmesine rağmen, Sırp tarafından kabul edilmemiştir.¹⁶² Noam Chomsky, Rambouillet müzakerelerinde sunulan barış antlaşması taslağının, Sırp tarafından kabul edilmemek üzere hazırlanmış bir plan olduğunu iddia etmiştir. Chomsky, antlaşma taslağı ile NATO güçlerine Yugoslavya'nın tüm toprakları içerisinde sınırsız dolaşım serbestisi, Yugoslav altyapı ve tesislerine (iletişim altyapısı, ulaşım altyapısı vb.) sınırsız ulaşım hakkı verilmesinin, Sırp tarafından kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Buna ilave olarak Chomsky, NATO'nun BM'nin onayını almadan askeri harekate kalkışmasının, sonrası için bir oldu bitti yarattığını ve bundan sonraki krizlerde de böyle bir yöntem için fırsat oluşturacağını iddia etmiştir.¹⁶³ Batı, şüphesiz ki Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu ve Balkanlar'ı yeniden şekillendirmek ve küresel sisteme entegre etmek istemiştir. Ancak Miloseviç ve Saddam Hüseyin gibi otoriter liderler de iktidarlarının devamını sağlamak için etnik milliyetçiliği kullanarak ülke içinde ve dışında bir düşman algısı yaratmışlardır. Soğuk Savaş sonrasının getirdiği koşullara uyum sağlayamamış olan bu ülkeler, bir taraftan kendi içinde bölünürken diğer taraftan da uluslararası toplumdan izole edilmişlerdir. Böylece sonlarını kendileri hazırlamışlardır.

Miloseviç yönetimi Sırp halkının Kosova konusundaki milliyetçi hassasiyetini sömürmüş ve iç politikada kullanmıştır. Miloseviç eğer Rambouillet'de Kosova konusunda geri adım atarsa, bunun iç politikada güçlü bir geri tepkisi olacağını değerlendirmiştir. Bu nedenle, barış görüşmelerinde Sırp delegasyonu oyalama taktikini

¹⁶¹ Branislav Radeljić, "Kosovo 1998-2008: Human Rights From War to Independence", *International Conference: Human Rights, Individualism and Globalisation*, Bethany College, Bethany, 2008, s. 6.

¹⁶² The Independent International Commission on Kosovo, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁶³ Noam Chomsky, *Batı'nın Yeni Standartları Kosova, Doğu Timor ve Dünyaya Hükmeden Yeni Kuşak*, çev. Ebru Kılıç, Everest Yayınları, İstanbul, 2001, s. 126.

benimsemiş ve Kosova Arnavutlarının antlaşma taslağını imzalamamasını beklemiştir. Ancak Temas Grubunun baskısı ile Arnavutlar antlaşma taslağını imzalayınca, Sırbistan'ın niyeti açığa çıkmıştır. Sırbistan'ın antlaşmayı reddetmesi üzerine 18 Mart 1999'da görüşmeler kesilmiştir.¹⁶⁴

24 Mart 1999'da NATO Genel Sekreteri Solana, bütün diplomatik yolların tüketildiğini ve Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne karşı hava saldırısı başlatıldığını açıklamıştır. Aynı gün BM Güvenlik Konseyinin acil olarak yaptığı toplantıda, Rusya, Çin, Beyaz Rusya ve Hindistan, NATO hareketinin BM Şartı'nın ihlali olduğu gerekçesi ile harekate karşı çıkmışlardır. AB ülkeleri genel olarak NATO hareketine taraf olmuşlardır. Ancak NATO hareketi, BM onayı olmadan meşru temelden yoksun olduğu gerekçesi ile eleştirilere maruz kalmıştır.¹⁶⁵

NATO hava saldırısı (At Nalı Operasyonu), insani müdahale amacıyla NATO'nun tarihinde yapılmış en kapsamlı operasyon olmuştur. Operasyon müddetince NATO liderleri operasyonun sona ermesi için, Yugoslavya'nın Kosova'da tüm askeri aktivitelerini sonlandırması, yerinden edilenlerin geri dönmesine müsaade etmesi, Kosova'da uluslararası gücün konuşlanmasına izin vermesi, Kosova'daki politik çerçevenin Rambouillet düzenlemeleri üzerine inşa edilmesi şartlarını öne sürmüşlerdir.¹⁶⁶

10 Haziran 1999'da Sırp ordusunun Kosova'dan çekilmeye başlaması ile birlikte NATO Sırbistan'a karşı sürdürdüğü hava saldırısına ara vermiştir. Sırp ordusunun Kosova'dan geri çekilmesi, 9 Haziran'da NATO ve Sırbistan arasında imzalanan Askeri Teknik Antlaşma'ya (Kumanova Antlaşması) uygun bir şekilde gerçekleşmiştir.¹⁶⁷ Bu antlaşmanın arkasından BM Güvenlik Konseyi 1244 Sayılı Kararını yayınlamıştır. Bu kararda; Kosova'da insani güvenliğin sağlanması, yerinden edilenlerin geri dönebilmesinin sağlanması, Kosova'da otonom bir bölge oluşturulması, Sırp güvenlik

¹⁶⁴ Stephen Hosmer, *The Conflict Over Kosovo Why Milosević Decided to Settle When He Did*, RAND, 2001, Pittsburgh, s. 8-15.

¹⁶⁵ Simon Chesterman, *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law*, Oxford University Press, Newyork, 2002, s. 211-212.

¹⁶⁶ Larry Minear-Ted van Baarda-Marc Sommers, "NATO and Humanitarian Action in the Kosovo Crisis", *Occasional Paper 36*, The Thomas J. Watson Jr. Institute for International Studies, Brown University, USA, 2000, s. 135.

¹⁶⁷ Burak Tangör, *Avrupa Güvenlik Yönetişimi Bosna, Kosova ve Makedonya Krizleri*, Seçkin Kitapçılık, Ankara, 2008, s. 121.

güçlerinin tamamen çekilmesi ve yerine uluslararası güvenlik güçlerinin konuşlandırılması, KLA'nın ve diğer Arnavut paramiliter güçlerinin silahsızlandırılmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca Kosova'nın geleceği ile ilgili olarak Rambouillet Antlaşması'nda belirtilen düzenlemelerin dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir.¹⁶⁸

Miloseviç'in Kosova'dan çekilmesi ile birlikte Kosova'da güvenliği NATO üstlenmiş ve bölgede KFOR konuşlanmıştır. Sivil yönetim ise, BM tarafından atanan UNMIK Misyonu tarafından üstlenilmiştir.

1.2.9. Makedonya'da Etnik Çatışmalar ve Ohri Barış Antlaşması

Makedonya, I. Dünya Savaşı sonunda % 50'si Yunanistan'da, % 40'ı Sırbistan'da, % 10'u da Bulgaristan'da kalacak şekilde paylaştırılmıştır. Sırbistan'a dâhil olan kısım daha sonra Sosyalist Yugoslavya Federasyonu içerisinde yer almış ve günümüzde bağımsız olan tek bölümdür. Çok etnisiteli Makedonya'da yaşayan başlıca halklar; Ortodoks Hristiyan Makedonlar, Arnavutlar, Türkler, Ulahlar, Yahudiler ve Romanlardır.¹⁶⁹ AGİT gözetiminde yapılan 1994 nüfus sayımına göre; Makedonya nüfusunun % 66,6'sı Makedonlardan, % 22,7'si Arnavutlardan oluşmaktadır.¹⁷⁰

Sosyalist Yugoslavya döneminde Makedonlar kurucu ulus olarak sayılmıştır. Arnavutlar ise kurucu ulus olarak sayılmamış olsa da, politik olarak tanınmıştır. Makedonya içerisindeki Arnavutlar, ekonomik ve politik yaşama Yugoslavya öncesi dönemlerden daha fazla katılmışlardır. Böylelikle Arnavutlar Makedonya içerisinde otonomileri olmamasına rağmen, Kosova Arnavutlarına oranla daha az toplumsal protesto eylemlerine kalkışmışlardır. Makedonya'nın diğer cumhuriyetlere oranla istikrarlı durumu, Sırbistan'da Miloseviç'in yükselmesine kadar devam etmiştir.¹⁷¹ Miloseviç'in yükselmeye başlaması ile birlikte Makedonya'da etnisiteler arası gerilim

¹⁶⁸ “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1244 Sayılı Kararı”, 10.06.1999, <http://www.nato.int/kosovo/docu/u990610a.htm> (25.05.2015).

¹⁶⁹ Ladislav Lesnikovski, “Macedonia's Ontological Insecurity and the Challenges of Stabilizing Inter-Ethnic Relations”, *Eurasia Border Review*, 2001, c. 2, S.1, s. 62.

¹⁷⁰ Ulf Brunnbauer, “Fertility, Families and Ethnic Conflict: Macedonians and Albanians in the Republic of Macedonia 1944–2002”, *Nationalities Papers*, Eylül 2004, c. 32, S. 3, s. 565-590.

¹⁷¹ Kevin Adamson-Dejan Jovic, “The Macedonian and Albanian Political Frontier: The Rearticulation of Post Yugoslav Political Identities”, *Nation and Nationalism*, c. 10, S. 3, s. 300.

Yugoslavya geneline paralel olarak tırmanmaya başlamıştır.¹⁷² Bu dönemde özellikle Kosova’da Sırp ve Arnavutlar arasında gerilim yükselmiş, Makedonya’ya Arnavut göçü hızlanmıştır. Arnavutların demografik olarak genişlemesi, Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti liderleri tarafından Kosova’da yükselen Arnavut milliyetçiliğinin sonucu olarak yorumlanmıştır. Bu nedenle, Arnavut milliyetçiliği Makedonya Cumhuriyeti tarafından sert önlemlerle bastırılmaya çalışılmıştır.¹⁷³

1974 Makedonya Anayasası, Makedonya Cumhuriyeti’ni Makedon, Arnavut ve Türklerin millî devleti olarak tanımlamasına rağmen; 1989’da bu hüküm değiştirilmiş ve Makedonya, Makedonların millî devleti olarak tanımlanmıştır. Yugoslavya’nın dağılmaya başlaması ve Slovenya ile Hırvatistan’ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Eylül 1991’de düzenlenen bir referandumla Makedonya bağımsızlığını ilan etmiştir. Arnavutlar bu referanduma 1989’da yapılan anayasa değişikliği nedeniyle katılmamışlardır. Referandumun sonrasında yapılan 1991 Anayasası ile ulus tanımında önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Buna ilaveten, Makedon dili ve alfabesi resmi dil ve alfabe olarak ilan edilmiştir. Arnavut toplumu liderleri bu gelişmelere tepki göstermiş ve Arnavutların da kurucu ulus olarak kabul edilmesi, Arnavut dilinin resmi dil olarak ilan edilmesi ve bölgesel ayrıcalık taleplerini dillendirmeye başlamışlardır.¹⁷⁴

Yugoslavya döneminde vatandaşlara cumhuriyetler arasında serbest dolaşım hakkı tanınmış ve Kosova Priştina Üniversitesi’nden mezun olan eğitimli genç nüfus Makedonya’da kamu ve özel sektörde iş bulma imkânına sahip olmuştur. Ancak Makedonya’nın bağımsızlığını elde etmesi ile birlikte Kosova Makedonya sınırı devletlerarası sınır olmuş ve Kosova üniversitelerinden mezun olanların denklik hakkı iptal edilmiştir. Bu durum, Makedonyalı Arnavutlar arasında hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Ayrıca pazar ekonomisine geçişin verdiği sancılar ve Yunanistan’ın Makedonya’ya karşı uygulamış olduğu ekonomik ambargo, zayıf durumdaki

¹⁷² Zoran Ilievski, “Country Specific Report: Conflict Settlement Agreement Macedonia”, *European Academy Research*, Eylül 2007, s. 4, <http://www.eurac.edu/en/research/autonomies/minrig/Documents/Mirico/16%20Macedonia.pdf> (08.05.2016).

¹⁷³ Ulf Brunnbauer, *a.g.m.*, s. 575.

¹⁷⁴ Zoran Ilievski, *a.g.m.*, s. 5.

Makedonya ekonomisini iyice kötüleştirmiş, Arnavut ve Makedon toplumları arasındaki ilişkiler iyice gerilmiştir.¹⁷⁵

Miloseviç'in iktidardan düşmesinden sonra, 2001 başlarında Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ile Makedonya arasında bir sınır antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Makedonya'nın en önemli ticari ortağı olmuştur. İki devlet arasındaki yakınlaşma, Makedonya'da Arnavut ve Makedon toplumları arasındaki ortak düşman (Sırp) algısını ortadan kaldırmıştır. Böylece, Makedonya'da iki toplumu bir arada tutan önemli bir zemin de kaybolmuştur.¹⁷⁶

NATO'nun Kosova müdahalesi, 245000 Arnavut sığınmacının Makedonya'ya göç etmesine neden olmuştur. Bu göçmenlerin arasında KLA militanlarının da olması ve Kosova Savaşı sırasında bu militanların Makedonya topraklarında gizli silah depoları inşa etmiş olmaları, KLA'nın Makedonya kolu olan NLA (National Liberation Army) ile Makedonya güvenlik güçleri arasında Şubat 2001'de başlayan çatışmalar için zemin hazırlamıştır.¹⁷⁷ Mart 2001'de NLA silahlı çatışmadaki politik hedeflerinin, Makedonya Arnavut toplumunun anayasal, etnik ve kültürel haklarını elde etmek olduğunu bildirmiştir. Makedonya yönetimi Arnavut taleplerine sıcak bakmamış, bu taleplerin ülkenin bölünmesine zemin hazırlayacağını iddia etmiştir.¹⁷⁸ Çatışmaların patlak vermesinin ardından, KFOR (Kosova NATO gücü) ve Makedonya yönetimi aralarındaki geçirgen sınırı kapatmaya çalışmıştır.¹⁷⁹

21 Mart 2001'de BM Güvenlik Konseyi; 1345 Sayılı Karar'ı almış, Makedonya ve Güney Sırbistan'daki şiddeti ve terörist aktiviteleri kınamıştır. BM Güvenlik Konseyi aynı kararla taraflar arasında diyalog çağrısında bulunmuş, NATO'dan Kosova ve Makedonya arasındaki sınırı daha iyi kontrol etmesini talep etmiştir.¹⁸⁰

Makedonya'da çatışmaların yoğunlaşması üzerine, AB öncülüğünde uluslararası toplum Yugoslavya'nın dağılması sırasında yaşanan diğer krizlere göre daha erken tepki

¹⁷⁵ Nadege Ragaru, "The Former Yugoslav Republic of Macedonia: Between Ohri and Brussels", Ed. Judy Batt, *Chaillot Papers*, Ocak 2008, S. 107, s. 41-61, <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/cp107.pdf> (22.05.2015).

¹⁷⁶ Kevin Adamson-Dejan Jovic, *a.g.m.*, s. 305.

¹⁷⁷ Nadege Ragaru, *a.g.m.*, s. 5.

¹⁷⁸ Miroslav Baros, "The Macedonian Conflict and International Law: Self Determination and Self Defence?", *International Peacekeeping*, Londra, Sonbahar 2003, c. 10, S. 3, s. 68.

¹⁷⁹ Philip Gounev, "Stabilizing Macedonia: Conflict Prevention, Development and Organized Crime", *Journal of International Affairs*, Sonbahar 2003, New York, c. 57, S. 1, s. 232.

¹⁸⁰ Miroslav Baros, *a.g.m.*, s. 71.

vermiş ve çatışmalar büyümeden müdahale etmiştir. AB'nin erken tepkisinde Makedonya'nın kendi içinde bölünmüşlüğü ve komşu ülkelerin tarihsel nedenlerle soruna müdahil olma eğiliminin bulunması endişesi önemli rol oynamıştır. Nihai olarak, AB öncülüğünde uluslararası toplumun arabuluculuğuyla Ağustos 2001'de Ohri Çerçeve Antlaşması hayata geçirilmiştir.

Ohri Çerçeve Antlaşması, Arnavut toplumunun eşitlik taleplerine vurgu yapan bir seri politik ve anayasal reformdan ibarettir. Bu antlaşma ile bir taraftan Arnavut toplumunun problemleri dikkate alınırken, diğer taraftan da devletin üniter yapısı üzerine vurgu yapılarak Makedon çoğunluğun endişeleri giderilmeye çalışılmıştır.¹⁸¹ Ayrıca, ülkede yerel yönetimlerin güçlendirilerek, devlet gücünün adem-i merkezileştirileceği ve demokrasinin geliştirileceği taahhüt edilmiştir. Etnik kimliklere nüfusu ile orantılı olarak kamu görevlerine katılma hakkı (etnik kotalar) tanınmış ve etnik toplulukları ilgilendiren konularda Parlamento'dan yasaların geçebilmesi için çifte çoğunluk sistemi getirilmiştir. Etnisitelere tanınan haklar dikkate alındığında, Makedonya'nın Ohri Antlaşması ile ulus devletten çok etnisiteli bir devlete dönüştürüldüğü ve Makedonya'daki etnik problemin bölgesel özerklik zemininde değil, azınlıkların Makedon toplumuna entegre edilerek çözülmeye çalışıldığı görülmektedir.¹⁸²

Makedonya'da, tarihsel kökenleri olan toplumlararası etnik bir nefret, sıkıştırılmış ve patlamaya hazır bir milliyetçilik olmamıştır. Sırp-Arnavut veya Sırp-Hırvat çatışmalarında olduğu gibi, etnik topluluklar kendilerini diğer bir etnik topluluğa karşı savunarak varlığını koruma düşüncesi içinde olmamıştır. Bu açıdan bakıldığında, Yugoslavya'nın diğer bölgelerine oranla Makedonya sorununun çözümünün daha az karmaşık olacağı,¹⁸³ özerk ve homojen bölgelere gerek kalmadan azınlıklara anayasal haklar verilerek çözülebileceği görülmüştür.

¹⁸¹ Zhidas Daskalovski, "Macedonia Between EU Integration the Recognition of Kosovo and Ethnic Politics", Ed. Müge Aknur, *4. Uluslararası Balkan Güvenliği ve Uluslararası Organizasyonlar Konferans Metinleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, 14-15 May 2008, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2009, s. 124.

¹⁸² Svetomir Skaric, "Ohrid Agreement and Minority Communities in Macedonia, Prospects of Multiculturalism in Western Balkan States", <http://www.fes.org.mk/pdf> (03.06.2015).

¹⁸³ Petar Atanasov, "The Impact of the Ohrid Agreement on the Macedonian Future", http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/10_wg_intpeaceplan_70.pdf (03.06.2015).

Ohri Antlaşması'nın ardından Makedonya, isyancı güçlerin silahsızlandırılmasını sağlamak üzere NATO'yu ülkesine davet etmiştir. Zaruri Hasat Operasyonu (Operation Essential Harvest) kapsamında, 3500 kişilik bir NATO gücü Makedonya'ya konuşlandırılmıştır. 2003'te NATO operasyonuna son verilmiş ve bu görev AB'ye devredilmiştir. Söz konusu karar, AB idaresindeki operasyonlar için NATO'nun kolektif varlıklarına ve yeteneklerine AB'nin erişimi konusunda, uzlaşa ile alınmıştır. Makedonya'da BM Güvenlik Konseyi'nin 1371 sayılı kararı ile de desteklenen AB operasyonu, Concordia Operasyonu adını almıştır.¹⁸⁴

1.2.10. Sırbistan ve Karadağ'ın Ayrılması

Yugoslavya'nın diğer cumhuriyetlerinin aksine, Sırbistan ve Karadağ arasındaki ilişkilerin tarihinde etnik düşmanlıklar mevcut değildir. Dinin etnik kimliklerin oluşmasında belirleyici olduğu Balkanlar'da, Sırbistan ve Karadağ halklarının Ortodoks Hristiyanlığa bağlılıkları, iki halk arasında önemli bir bağ oluşturmuştur. Sırlar ve Karadağlılar arasındaki farklılık, daha çok iki halkın yaşamış olduğu farklı tarihsel süreçlerden kaynaklanmaktadır. Sırlar, ondördüncü yüzyıldan itibaren beşyüz sene boyunca Osmanlı hakimiyetinde kalmasına rağmen; Karadağ Prensligi, dağlık arazi yapısı nedeniyle, Osmanlı ve Venedik hakimiyetine girmemiştir. I. Dünya Savaşından sonra, Sırbistan'a katılmak isteyen Sırp yanlıları ile bağımsız bir Karadağ kimliğinden yana olanlar arasında iç çatışmalar yaşanmış ve Karadağ 1929 yılında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na katılmıştır. Bu tarihten itibaren Karadağ'da, Sırp yanlısı bir eğilim ve buna muhalif olarak, Karadağ kimliğinden yana olan diğer bir eğilim arasında rekabet yaşanmıştır.¹⁸⁵ Karadağlıların kimlik algısı iç ve dış gelişmelere paralel olarak değişmiş olmasına rağmen Yugoslavya içerisinde Sırp kimliği ile daha yakın bir yerde durmuştur.

Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi üzerine AT tarafından kurulan Badintern Komisyonu, artık Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin sona erdiğine ve o zamana kadar bağımsızlık ilan etmemiş olan Sırbistan ve Karadağ'ın bu devletin devamı olarak sayılamayacağına, hükmetmiştir. 1992'de Karadağ'da yapılan bağımsızlık referandumu ile halkın % 95,4'ü Yugoslavya Federasyonu

¹⁸⁴ Burak Tangör, *a.g.e.*, s. 150.

¹⁸⁵ Gergana Noutcheva-Michel Huyseune, "Serbia and Montenegro", <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2004/1-2004Chapter3.pdf> (03.06.2015).

içerisinde kalma yönünde oy kullanmışlardır. Dayton Atlaşması sonrasında Karadağ, Sırbistan’la birlikte Yugoslav Federal Cumhuriyeti’ni oluşturmuştur.¹⁸⁶ Karadağ’ın bu tercihinde, Karadağ’ın zayıf ekonomisinin, kısıtlı doğal kaynaklarının, çok küçük yüzölçümü ile (13812 kilometre kare) Arnavutluk, Kosova ve Makedonya gibi gelişmemiş ülkeler arasında sıkışmış olan coğrafi konumunun da katkısı vardır.¹⁸⁷

Yugoslavya içerisinde çatışmaların artması ve uluslararası toplum tarafından uygulanan ekonomik yaptırımlar sonucunda, Karadağ’ın Sırbistan’a bağımlılığı daha fazla artmıştır. Böylelikle Karadağ, Sırbistan ile ortaklığının negatif sonuçlarını görmeye başlamıştır. Federasyon içerisinde karar mekanizmalarındaki Sırp ağırlığı, iki cumhuriyet arasında bir güç asimetrisi doğurmuş ve bunun sonucunda iki cumhuriyet arasında problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Sırbistan ekonomisinin Karadağ ekonomisine göre daha fazla endüstrileşmiş olması ve ekonomik korunmaya ihtiyaç göstermesine karşın Karadağ ekonomisinin hizmet sektörüne ve turizme dayalı yapısı nedeniyle dışa açılmaya olan ihtiyacı, iki cumhuriyet arasında çatışan ekonomik çıkarları ortaya çıkarmıştır. 1999’da Karadağ geçerli para birimi olarak Alman Markı’nı seçerken, Sırbistan Dinar’a devam etmiştir.¹⁸⁸

NATO’nun Kosova müdahalesi döneminde Karadağ, kendi ülkesinin de bombalanmasına rağmen NATO yanlısı bir tutum sergilemiştir. Bu destek nedeniyle NATO, Karadağ’da bulunan Federal Yugoslavya ordusu hedeflerini daha az bombalamıştır. NATO harekatı sonrası Karadağ Cumhurbaşkanı Djukanovic, Federal Yugoslavya içinde daha büyük bir otonomi arayışı içine girmiş ve Karadağ’ın tam bağımsız olması gerektiğini ifade etmeye başlamıştır.¹⁸⁹ Karadağ yönetiminin bağımsızlık yanlısı tutum izlemesine karşılık, Yugoslav Federal Parlamentosu federal başkanın yetkilerini arttıran ve Karadağ yönetiminin veto yetkisini kaldıran bir anayasa değişikliğine imza atmıştır.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Jelena Dzankic, “Cutting the Mists of the Black Mountain: Cleavages in Montenegro’s Divide Over Statehood and Identity”, *Nationalities Papers*, 2013, c. 41, S. 3, s. 412.

¹⁸⁷ Sinisa Malesevic-Gordana Uzelac, “A Nation-State Without the Nation? The Trajectories of Nation-Formation in Montenegro”, *Nations and Nationalism*, 2007, c. 13, s. 697.

¹⁸⁸ Gergana Noutcheva-Michel Huyseune, *a.g.m.*, s. 9.

¹⁸⁹ Denise Youngblood Coleman, “Serbia&Montenegro”, Countrywatch Rewiev, 2014, <http://www.countrywatch.com> (03.06.2015)

¹⁹⁰ Gergana Noutcheva-Michel Huyseune, *a.g.m.*, s. 9.

Bu dönemde AB, Karadağ'ın bağımsızlığına karşı çıkmış veya en azından Kosova konusunda uluslararası camia nihai karar verene kadar ertelemeye çalışmıştır. AB, Karadağ'ın bağımsızlığının halen kırılgan bir bölge olan Balkanlar'ı daha da istikrarsızlaştıracağını değerlendirmiştir. Bu konuda AB Yüksek Temsilcisi Javier Solana, Karadağ politikacıları üzerinde güçlü bir baskı uygulamıştır. Federasyonun sürdürülmesi karşılığında, Sırbistan ve Karadağ'a daha hızlı bir AB giriş süreci vadedilmiştir. AB'nin yoğun baskısı ve Miloseviç'in 2000'de iktidardan düşmesi ile Karadağ ve Sırbistan arasında Belgrat Antlaşması imzalanmıştır. Belgrat Antlaşması ile devletin adı "Sırbistan-Karadağ" olmuş ve iki entite arasında anayasanın içeriği konusundaki görüşmelerin hemen başlatılması kararlaştırılmıştır.¹⁹¹ Belgrat Antlaşması ile birlikte, Sırbistan ve Karadağ arasında gevşek bir birlik kurulmuş, AB bu antlaşmanın uygulanması için garantör olmuştur. Sırbistan ve Karadağ arasındaki birlik, AB ile ilişkileri derinleştirmek ve iki cumhuriyeti AB'ye entegre etmek üzere kurulmuştur. Ayrıca Belgrat Antlaşması, üç yıl sonrasında her iki tarafın başvurusu üzerine birlikten çekilme imkânı vermiştir.¹⁹² Bu dönemde AB'nin Sırbistan ve Karadağ'ı uzlaştırmak için uyguladığı strateji, koşulluluk¹⁹³ (conditionally) politikasının tipik bir örneği olmuştur.

Sırbistan ve Karadağ'ın AB'nin baskısıyla birlik oluşturmalarına rağmen federasyona olan yaklaşımları değişmemiştir. Sırbistan antlaşma öncesinde olduğu gibi güçlü ve merkezî bir devlet isterken Karadağ tam bağımsızlık istemeye devam etmiştir. Karadağ bu süreçte Sırp egemenliğine yol açacağı gerekçesiyle merkezî devletin etkin olarak işleyişine karşı direnmiştir. Karadağ yönetici eliti, geçmişte Sırp milliyetçiliğinin yanında olan politik tutumundan vazgeçmiş ve yüzünü Avrupa'ya dönmüştür.¹⁹⁴ Karadağ'ın bu ciddi tutum değişikliğinin sebebi, Karadağ'ın dış tehdit algısının ortadan kalkması ve bölgedeki jeopolitik şartların değişmiş olmasıdır. 1980'lerin sonunda Yugoslavya'da ekonomik durum kötüye gidince Karadağ'da bu durumdan etkilenmiş, işsizlik oranları % 24'lere yükselmiştir. Buna ilaveten, mevcut Karadağ yönetiminden

¹⁹¹ International Crisis Group, "Montenegro's Independence Drive", *Europe Report No.169-7*, Aralık 2005, <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/montenegro/169-montenegros-independence-drive.aspx> (04.05.2016).

¹⁹² Gergana Noutcheva-Michel Huysseune, *a.g.m.*, s. 16.

¹⁹³ AB koşulluluk politikası, bir sonraki bölümde anlatılacaktır.

¹⁹⁴ International Crisis Group, *a.g.m.*, s. 6.

halkın hoşnutsuzluğu nedeniyle Miloseviç destekli kadrolar Karadağ'da işbaşına gelmiştir. Yeni yönetici elit, popüler işçi hareketleri ile Sırp yanlısı etnik milliyetçilik arasında pozitif yönde bir bağ kurmayı başarmış ve adeta gösterilere işçi olarak gelenler evlerine Sırp olarak dönmüşlerdir. Buna, Sırp ve Karadağlılar arasındaki dinsel ve kültürel yakınlık, Kosova çatışmalarından kaynaklanan dış tehdit algısı da eklenmiştir. Bunun sonucunda, Yugoslavya'da ki etnik çatışmalara paralel olarak sürekli bir “öteki” yaratılmıştır. Sürekli bir “öteki” var oldukça, Sırbistan ve Karadağ arasındaki ittifak sürmüştür.¹⁹⁵ Fakat artık Karadağ'ın çevresi değişmiş, Makedonya, Bosna Hersek ve Kosova'ya NATO gücü yerleşmiştir. Batılı kurumlar bölgeye istikrar getirmiş ve çatışma sürecini bitirmiştir. Preşevo Vadisi gibi bir hassasiyeti olan Karadağ, bu açıdan biraz daha rahatlamıştır. Öte yandan, Sırbistan'ın saldırgan tutumu ve aldığı tek yanlı kararlar sonucunda; sürekli olarak zarar gören, ambargoya maruz kalan, ülkesi bombalanan Karadağ, Sırbistan'ın yükünü taşımak istememiş ve yüzünü AB'ye dönmüştür.

AB'nin 1999'da Güneydoğu Avrupa için İstikrar Pakti'nı (Stability Pact) başlatması, 2000'de Feira Zirvesi'nde Batı Balkan ülkeleri için ilk defa AB üyeliği olasılığının gündeme gelmesi ve 2003'de Selanik Zirvesi'nde bu olasılığın güçlendirilmiş olması; bölge için olduğu kadar, Sırbistan-Karadağ için de bir Avrupalılaşma sürecinin önünü açmıştır. AB üyeliği teşviki ve bunun karşılığında Batı Balkan ülkelerinden istenen bölgesel işbirliği ve demokratikleşme (koşulluluk) adımları, hem Sırbistan hem de Karadağ içerisinde politik alanın yeniden yapılanmasına neden olmuştur.¹⁹⁶ Sırbistan ve Karadağ'ın 2003'ten itibaren ana amacı, AB'ye girmek ve iç pazarını AB standartları ile uyumlu bir hale getirmek olmuştur.¹⁹⁷

Batı Balkanlar için AB süreci devreye girdikten sonra, bölgede demokrasi ve uzlaşma adına önemli gelişmeler görülmeye başlamıştır. Bu çerçevede 2000'li yılların ortalarından itibaren AB'nin Karadağ'ın bağımsızlığına ilişkin düşüncesi de değişmeye

¹⁹⁵ Sinisa Malesevic-Gordana Uzelac, *a.g.m.*, s. 705.

¹⁹⁶ Gergana Noutcheva-Michel Huyseune, *a.g.m.*, s. 21.

¹⁹⁷ Martin Brusis, “Serbia and Montenegro: Democratic Consensus Susceptible to Populist Actors”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Mart 2006, c. 6, S. 1, s. 105.

başlamıştır. AB üyesi ülkelerin bir kısmı Karadağ'da diplomatik temsilcilikler açmaya başlamışlardır.¹⁹⁸

Karadağ yönetiminin artan bağımsızlık talepleri ve bölgesel olarak şartların olgunlaşması üzerine 2005 Mayıs'ında Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi tarafından Venedik Komisyonu kurulmuş ve referandumda uygulanacak uluslararası standartlarla ilgili uzman görüşü istenmiştir. Venedik Komisyonu, AB tarafından da teşvik edilmiş ve görüşünü açıklama konusunda aceleci davranmaması konusunda uyarılmıştır.¹⁹⁹ Venedik Komisyonu almış olduğu kararla Karadağ'da referandumun geçerli olabilmesi için, referanduma katılım oranının en az yüzde elli olması gerektiğini belirtmiştir.²⁰⁰

Mayıs 2006'da yapılan ve kayda değer bir toplumsal çatışmanın gerçekleşmediği referandumda, Karadağ halkının % 55,4'ü bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır.²⁰¹ Kosova'nın 2008'de bağımsızlık ilanını tanımayan ve kısa vadede tanınması beklenmeyen Sırbistan'ın, Karadağ konusunda tavizkar davranması dikkate değer bir durum olmuştur.

1.2.11. Kosova'nın Bağımsızlığı

Kosova Savaşı'nın 1999'da sona ermesi ile birlikte, 1244 Sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı ile Kosova, BM Kosova Misiyonu'nun (UNMİK) geçiş yönetimi altına girmiş ve NATO Kosova Barış Gücü (KFOR), Kosova'da barışı koruma görevi ile görevlendirilmiştir. Diğer uluslararası örgütlerinde katkısı ile UNMİK, dört sütunlu bir yapı olarak gelişmiştir. Birinci sütun, polis ve adalet sütunu; ikinci sütun, sivil yönetim sütunu olmuş ve her iki sütun da BM tarafından yönetilmiştir. Üçüncü sütun, kurumsal yapılanmadır ve AGİT tarafından yönetilmektedir. Son sütun, ekonomik yeniden yapılanmadır ve AB tarafından yürütülmektedir.²⁰² Temmuz 1999'da UNMİK ilk düzenlemesini hayata geçirmiş ve yasama, yürütme, adli yönetim alanında çok önemli

¹⁹⁸ International Crisis Group, *a.g.m.*, s. 15.

¹⁹⁹ International Crisis Group, *a.g.m.*, s. 11.

²⁰⁰ Asja Kratošević, "Determination Movements: Montenegro, Kosovo and the Serb Republic", Central European University Department of International Relations European Studies, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Budapeşte, 2010, s. 21.

²⁰¹ Paul Hockenos-Jenni Winterhagen, "A Balkan Divorce that Works? Montenegro's Hopeful First Year", http://www.esiweb.org/pdf/montenegro_hockenos_montenegros-hopeful-first-year.pdf (07.05.2016).

²⁰² Dominik Tolksdorf, "Implementing the Ahtisaari Proposal: The European Union's Future Role in Kosovo", *Center for Applied Policy Research*, Münih, Mayıs 2007, s. 5.

yetkiler BM Kosova Özel Temsilcisi'ne verilmiştir.²⁰³ Aralık 1999'da UNMİK yönetiminin Arnavut partileriyle yapmış olduğu antlaşma ile Geçiş Yönetim Konseyi kurulmuş, hükümet benzeri bu yapı UNMİK yönetimine bağlanmış ve 2000'de seçimler yapılmıştır.²⁰⁴ Bir yıl sonrasında BM Özel Temsilcisi'nin onayıyla anayasa taslağı yürürlüğe girmiş ve bununla birlikte UNMİK dış politika, azınlıkların korunması ve bütçe kontrolü gibi konular dışında; yasama, yürütme ve adalet alanında önemli yetkilerini yerel kurumlara vermiştir.²⁰⁵ Bu gelişme ile birlikte UNMİK, Kosova'da yönetici rolünden gözetleyici ve destekleyici rolüne geçiş yapmıştır.²⁰⁶

UNMİK, Nisan 2002'den itibaren Kosova'nın statüsü konusunda "statüden önce standartlar" politikası izlemiştir. Bu politika ile yeni kurulan Kosova kurumlarının uluslararası standartları karşılaması koşuluyla statü konusunda gelişmeler olacağı vurgulanmıştır. Bu standartlar daha çok hukukun üstünlüğü, işleyen demokratik kurumlar, azınlık hakları ve ekonomi ile ilgili olmuştur. Uluslararası toplumun Kosova için standartlar koymasındaki nihai amacı, daha toleranslı, çok etnisiteli bir toplum yaratmak, kamu sektörünün performansını geliştirmek ve iyi bir yönetim sağlandıktan sonra Kosova için statünün belirlenmesi olmuştur.²⁰⁷

Mart 2004'de Kosova'da bir takım provakasyonlar sonucunda, Arnavut ve Sırp lar arasında karşılıklı şiddet olayları yaşanmıştır. Bu olaylar, Kosova'nın statüsü belirlenmediği sürece, en önemli alanlarda toplumsal gelişimin olmayacağını göstermiştir. Bu bakış açısı, uluslararası toplumun Kosova yaklaşımında tutum değişikliğine neden olmuş ve statü görüşmelerine öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır. Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesi için M. Ahtisaari Özel Temsilci olarak atanmıştır. Şubat 2005'de Kosova ve Sırbistan arasında başlayan görüşmelerde, Kosova'nın tutumu bağımsızlık yanlısı olurken; Sırbistan bağımsızlıktan az, otonomiden fazla bir formül üzerinde ısrar etmiş ve böylece 2007 yılına kadar yapılan görüşmelerden bir sonuç çıkmamıştır. Bunun üzerine Ahtisaari, Şubat 2007'de

²⁰³ Carsten Stahn, "Constitution Without a State? Kosovo Under the United Nations Constitutional Framework for Self-Government", *Leiden Journal of International Law*, 2001, s. 532, <http://journals.cambridge.org> (05.03.2015).

²⁰⁴ Adam Balcer, "Kosovo-the Question of Final Status", *CES Studies*, s.50, http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/116801/ichaptersection_sin (23.08.2015).

²⁰⁵ Carsten Stahn, *a.g.e.*, s. 543.

²⁰⁶ Oya Dursun Özkanca, "Rebuilding Kosovo: Cooperation or Competetion, Between the EU and NATO", EUSA Eleventh Biennial International Conference, Los Angeles, 23 - 25 Nisan 2009, s. 6.

²⁰⁷ Oya Dursun Özkanca, *a.g.m.*, s. 9.

“Kosova’nın Statüsü İçin Kapsamlı Teklif” isimli nihai raporunu BM Güvenlik Konseyine sunmuştur.²⁰⁸ Ahtisaari’nin teklifi, Kosova’nın uluslararası toplum tarafından yönetilen bağımsız bir devlet olması yönünde olmuştur. Ayrıca bu plan, Kosova’nın uluslararası organizasyonlara katılabilen, uluslararası antlaşmalar imzalayabilen, kendi güvenlik güçleri ve istihbarat kurumu olan bir devlet olması gerektiğini vurgulamıştır. Kosova’nın kuzeyinde bulunan Sırp azınlık için kültürel ve yerel özerklik içeren Ahtisaari Planı, Kosova’nın başka bir devletle birleşmesini yasaklamıştır.²⁰⁹

Uluslararası toplum, bir taraftan Kosova’nın 1999’dan beri süregelen belirsiz statüdeki durumunun sürdürülemez olduğunu kabul ederken diğer taraftan da Balkanlar’da hassas dengeleri bozacak, bölgeyi istikrarsızlığa ve yeniden savaşa sürükleyebilecek bir Arnavut birleşmesine²¹⁰ kapıyı kapatmıştır.

BM Güvenlik Konseyi, Ahtisaari Planı üzerinde Nisan 2007’de görüşmelere başlamış ve Kosova’da yaşananlar ile ilgili ilk elden bilgi elde etmek amacıyla, bölgeye “Hakikatler Komisyonu” gönderme kararı almıştır. Kosova’ya giden Hakikatler Komisyonu, Kosova’da mevcut durumun sürdürülemez olduğunu kabul etmiştir.²¹¹ Uluslararası Temas Grubu, Ağustos 2007’den itibaren soruna çözüm bulmak amacıyla her iki tarafla da bir seri temaslarda bulunmuştur. Temas Grubu içerisinde Rusya, Sırbistan’a açık bir destek vermiştir.²¹² Bu destek, BM Güvenlik Konseyi’nin Kosova’nın bağımsızlığı konusunda olumlu bir karar vermesinin önüne geçmiştir.

Bu gelişmeler sonucunda, Kosova Parlamentosu 17 Şubat 2008’de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu bağımsızlık Kosova Parlamentosunun ilan etmiş olduğu ilk bağımsızlık ilanı olmamıştır. Eylül 1990’da ilan edilen bağımsızlık uluslararası

²⁰⁸ Vedran Dzihic-Helmut Kramer, “Kosovo After Independence, Is the EU’s EULEX Mission Delivering on its Promises?”, *International Policy Analysis*, Friedrich Ebert Stiftung, Haziran 2009, s. 5.

²⁰⁹ Steven Woehrel, “Kosovo’s Future Status and U.S. Policy”, *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service, 2007, s. 3.

²¹⁰ Büyük Arnavutluk Projesi, özellikle de Sırlar tarafından sıkça gündeme getirilen ve Arnavutların gizli gündemi olarak öne sürülen bir tezdır. Bu teze göre; Arnavutların Arnavutluk, Kosova, Makedonya’nın Kosova sınırındaki Arnavut bölgelerini tek devlet çatısı altında birleştirerek, Büyük Arnavutluk oluşturma planları vardır. Bu iddia, her fırsatta Arnavutluk ve Kosova liderleri tarafından reddedilmesine rağmen milliyetçi Arnavut çevrelerde zemin bulmaktadır. Ancak, Batı Balkanlar’da hemen her devletin buna benzer iddiaları vardır.

²¹¹ Julie Kim-Steven Woehrel, “Kosovo and U.S. Policy: Background to Independence”, <https://www.fas.org/sfp/crs/row/RL31053.pdf> (07.05.2016).

²¹² Stefan Lehne, “Resolving Kosovo’s Status”, *Austrian Institute for International Affair*, 2009, s. 11. http://www.oii.ac.at/fileadmin/Untertagen/Dateien/Arbeitspapiere/Policy_Paper_Status_of_Kosovo.pdf (17.04.2016).

toplum tarafından destek bulmamasına rağmen 2008’de ilan edilen bağımsızlık ilanı başta ABD, Fransa, İngiltere, Almanya olmak üzere büyük oranda bir destek bulmuştur. BM Güvenlik Konseyinin daimi üyelerinden Rusya, Kosova’nın bağımsızlığını tanımamış; Çin ise endişelerini açıklamıştır. Bu nedenle, Kosova BM üyesi olamamıştır.²¹³

AB Kosova’nın tanınması konusunda ortak bir tutum sergileyememiştir. Kendi içerisindeki azınlık sorunları nedeniyle İspanya, Yunanistan, Güney Kıbrıs, Slovakya ve Romanya, Kosova’nın bağımsızlığını bugüne kadar tanımamıştır.²¹⁴

1.3. AB Batı Balkan İlişkilerinin Tarihi

1.3.1. Yugoslavya AT İlişkileri

Doğu Bloku ülkeleri arasında Batı’ya en yakın olan ülke Yugoslavya olmuştur. Yugoslavya, özellikle ekonomik alanda artan bir şekilde Batı ile ticari faaliyetler geliştirmiştir.²¹⁵ Yugoslavya’nın sosyalist ülkeler arasında bu yönüyle öne çıkmasının tarihsel, politik ve ideolojik nedenleri vardır. Tarihsel açıdan bakıldığında, Yugoslavya’nın en zengin iki cumhuriyeti olan Slovenya ve Hırvatistan, Avusturya Macaristan İmparatorluğu sınırları içerisinde kalmış ve Batı Avrupalı kimliğini benimsemiştir. Öte yandan, Djilas ve Kardelj gibi Yugoslav ideologlarının sosyalizme daha özgürlükçü açıdan bakışları, Yugoslavya’yı Sovyetler Birliği ile yol ayrımına getirmiştir.

İdeolojik nedenlere ek olarak, Tito’nun 1948’de Balkan federasyonundan yana olması, Yunanistan iç savaşında Sovyetler Birliği’nin onayı olmaksızın sosyalistlere destek vermesi, Sovyetler’in Teknik Yardım ve Ticaret Antlaşması önerisini reddetmesi,²¹⁶ Yugoslavya’nın Sovyetler Birliği’nden kopmasına ve onu dengelemek üzere Batı’ya yönelmesine neden olmuştur. Bunun sonrasında Yugoslav dış politikasının ana hedefi, Doğu ve Batı arasında denge kurmak ve bu dengeyi sürdürmek

²¹³ T.A.A. Vingerling, “Kosovo: Independence vs. Legality? Assessing the Extent of the Legality of the Independence of Kosovo from International and European Law”, http://essay.utwente.nl/scriptie_T_Vingerling (28.06.2015).

²¹⁴ Vedran Dzihic-Helmut Kramer, *a.g.m.*, s. 4.

²¹⁵ Milica Uvalic, “Trade in Southeast Europe: Recent Trends and Some Policy Implications”, *The European Journal of Comparative Economics*, 2006, c. 3, S. 2, s. 176.

²¹⁶ Rinna Elina Kullaa, “From the Tito Stalin Split to Yugoslavia’s Stalin Connection: Neutralism Before Non-Alignment (1948-1958)”, Maryland University, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2008, s. 16-126.

olmuştur. Tito yönetimi komünist hareketten bir bütün olarak ideolojik destek alırken Batı'nın ekonomik yardımlarından ve askeri desteğinden de faydalanmıştır. Yugoslavya'nın bu stratejisine karşı Batı'nın cevabı, Yugoslavya'ya destek vererek Tito iktidarının devamını sağlamak olmuştur.²¹⁷ Radeljic'e göre, komünizm'e prensipte ve uygulamada karşı olan Batı Avrupa ve ABD, zayıf ve izole edilmiş komünist devletlere destek vererek Sovyetler'i çevrelemek istemiştir.²¹⁸

Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Yüksek Otoritesinin Topluluk Aktiviteleri Hakkında 3. Genel Raporu'nda (Nisan 1953), AKÇT'nin geçmiş altı ayda dış ilişkilerini yoğunlaştırdığı ve genişlettiği belirtilmiştir. Aynı raporda, Topluluğun dış ilişkilerini genişletme konusunda kendisini hiçbir şekilde sınırlamayacağı, üretici veya tüketici her ülkeye açık olduğu ve Topluluğun amacının Avrupa'yı bölen engelleri ortadan kaldırmak olduğu, ifade edilmiştir.²¹⁹ AKÇT Yüksek Otoritesi'nin Topluluk Aktiviteleri Hakkında Altıncı Genel Raporu'nda ise, ilk defa Yugoslavya'nın adı geçmiştir. Doğu Bloku ülkeleri ile ilişkiler başlığı altında, genel olarak bu ülkelerle iyi ilişkileri geliştirmek adına yapılan girişimlerden bahsedilmiştir. Aynı başlık altında Yugoslavya için ayrı bir madde ayrılmıştır. Burada Eylül 1962'de Yugoslavya'nın iki taraf arasındaki ticaretin teknik boyutu ile ilgili olarak görüşme isteğinde bulunmuş olduğu, Konseyin konuyla ilgili bir zaman planlaması yapacağı, belirtilmiştir.²²⁰

AT ile Yugoslavya arasında 1965'de "Ticarette Trendler" adıyla bir toplantı yapılmış ve iki taraf arasında olası bir ekonomik işbirliği görüşülmüştür. Müteakiben 1968'de Yugoslavya ile politik işbirliği adına önemli bir adım atılmış, Yugoslavya ile resmi ilişki kurmanın Topluluk yararına olacağı açıklanmıştır. Aynı yıl Doğu Avrupa ülkeleri içerisinde ilk defa Yugoslavya'ya AB nezdinde büyükelçi atama için akreditasyon verilmiştir.²²¹

²¹⁷ Branislav Radeljic, "Europe 1989-2009: Rethinking the Break-up of Yugoslavia", <http://aei.pitt.edu/13910/> (08.08.2015).

²¹⁸ Branislav Radeljic, "Questionable Relationship: European Economic Community And Yugoslavia Until 1968", *Currents of History*, 2010, c. 1, s. 113.

²¹⁹ European Coal and Steel Community, "The Activities of the European Community, 3. General Report of the High Otority", 11.04.1953, Luxembourg, s. 23, http://aei.pitt.edu/31742/1/67565_ECSC_Agu_52.pdf (15.04.2016).

²²⁰ European Coal and Steel Community, "The Activities of the European Community 6. General Report of the High Otority", Haziran 1963, s. 252.

²²¹ Branislav Radeljic, "Questionable Relationship: European Economic Community And Yugoslavia Until 1968", s. 123.

Şubat 1970’de AT ve Yugoslavya arasında yapılan görüşmelerde tarım ve hayvancılık konusunda gümrük indirimleri görüşülmüş ve üç yıllık bir ticari antlaşma imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Yugoslavya, AT’ye ihraç ettiği sığır etinde gümrük kolaylıkları elde etmiştir. Bu antlaşma ile AT, kurulduğu günden itibaren ilk defa bir sosyalist ülke ile ticari antlaşmayı onaylamıştır. Ancak 1970 ve 1972 arasında Yugoslavya’nın AT’ye ihracatı % 12 artarken, AT’den ithalatı % 46 oranında artmıştır. Bunun başlıca nedeni, Yugoslavya’nın AT’ye tarım ve tekstil ürünleri satarken; AT’den teknoloji ürünleri satın alması olmuştur. Aynı dönemde Yugoslavya’nın bir dizi ikili antlaşmalar sonucunda COMECON ülkelerine olan ithalat ve ihracatı aynı seviyede ve % 50 oranında büyümüştür. Bu nedenle AT üyeleri ile arasında büyüyen ticaret açığının Yugoslavya’yı istikrarsızlaştıracağı ve Topluluk’tan uzaklaştıracağı düşüncesi, gelişmeye başlamıştır. AT Konseyinin 1972 Haziran ayında yaptığı toplantıda, Yugoslavya ile ticari ilişkilerin derinleştirilmesi ve 1970’de imzalanan ticari antlaşmanın yenilenmesi kararlaştırılmıştır. AT ve Yugoslavya arasında gerçekleşen fikir alışverişleri ve müzakereler sonucunda, Haziran 1973’de Tercihsiz (non-preferential) Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. 1973 Ticaret Antlaşması’nda, iki taraf arasında ekonomik ortaklık öngörülmüş ve ekonomik ortaklığın kapsamı, AT’nin Ekim 1972’de başlatmış olduğu “Küresel Akdeniz Yaklaşımı” ile uyumlu olarak tasarlanmıştır. Bu antlaşma ile Yugoslavya’nın istikrarının AT’nin Akdeniz’deki varlığı ile yakından ilgili olduğu teyit edilmiştir.²²² Beş yıl geçerli olacak antlaşma ile “en çok gözetilen ulus kaydı”²²³ getirilmiştir. 1973 Ticaret Antlaşması sonrasında AT, 1976 ve 1978 yıllarında Yugoslavya’nın ulaşım altyapısını geliştirmek üzere Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla Yugoslavya’ya borç vermiştir.²²⁴ Bu dönemde AT’nin Yugoslavya politikası daha çok istikrar ve güvenlik eksenli olmuştur. Sovyetler Birliği’nin Orta Avrupa’daki müdahaleci tutumundan rahatsız olan AT, Yugoslavya’nın da böyle bir müdahaleye maruz kalmasını istememiş, Yugoslavya’yı Avrupa’da katı çift kutuplu

²²² Benedetto Zaccaria, “For the Sake of Yugoslavia: The EEC’s Yugoslav Policy in Cold War Europe 1968-1980”, IMT Institute for Advanced Studies, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Lucca, Italy, 2014, s. 53-93.

²²³ En çok gözetilen ulus kaydı (the most favoured nation): Bir antlaşmaya taraf olan devletlerin, başka antlaşmalarla başka devletlere tanıdıkları ayrıcalıkları ve yararları, birbirlerine de tanıyacıklarını taahhüt etmeleridir. (United Nations Conference on Trade and Development Series on Issues in International Investment Agreements II, “Most Favoured Nation Treatment”, http://unctad.org/en/docs/diaaia20101_en.pdf, 11.08.2015).

²²⁴ Commission of European Communities, “Europea Information”, Temmuz 1979, s. 3. http://aei.pitt.edu/8241/1/31735055282218_1.pdf (11.08.2015).

düzeni yumuşatabilecek önemli bir aktör olarak görmüş ve bu nedenle de karşılıklı diyalogu sürdürmüştür.²²⁵

Sovyetler Birliği lideri Brejnev, 1976'da Belgrad'ı ziyaret etmiş ve açık bir şekilde Adriyatik limanlarından faydalanmayı ve Yugoslavya ile daha yakın bir ekonomik işbirliğine gitme isteğini dile getirmiştir. Bu ziyaret Brüksel'de tepki uyandırmış ve Sovyetler'in Yugoslavya'yı tekrar blok içerisine çekme gayreti olarak yorumlanmıştır. Sovyetler'in bu adımına karşı, AT ve Yugoslavya Aralık 1976'da ortak bir bildiri yayımlayarak, iki taraf arasındaki ilişkilerin birçok alanda geliştirileceğini beyan etmişlerdir. Bu bildiri ile AT, Yugoslavya'nın istikrarına ve bağılantısızlığına çok önem verdiğini göstermiştir. Bu dönemde AT ve ABD, Tito'nun olası ölümü sonrası Yugoslavya'da ekonomik ve etnik karışıklıklar çıkabileceğini öngörmüş ve Sovyetler'in düzeni restore etmek adına Yugoslavya'ya müdahale etmesinden endişe etmişlerdir. Bu nedenle AT, Yugoslavya'nın Batı Avrupa'ya olan yakınlığını sürdürmesi için, iyi ilişkileri geliştirme çabası içerisinde olmuştur.²²⁶

AT ve Yugoslavya arasında 1973'de imzalanan Ticaret Antlaşması'nın geçerlilik süresinin 1978'de dolması üzerine, iki taraf arasında teknik düzeyde pazarlıklar başlamıştır. Önceki yıllara göre değişen kutuplararası dengeler, iki kutup arasında gerilen ilişkiler²²⁷ nedeniyle, Batı kamuoyunda Yugoslavya lehine bir algı oluşmuştur. Yugoslavya, AT ile olan ilişkilerini daha fazla derinleştirecek bir antlaşma için çalışmış, o dönemdeki uluslararası yapı ve bunun sonucunda oluşan masum ve Batı yanlısı Yugoslavya algısı, bu konuda Yugoslavya'nın işini kolaylaştırmıştır. Nisan 1980'de AT ve Yugoslavya arasında Ortaklık Antlaşması (Cooperation Agreement) imzalanmıştır. Ortaklık Antlaşması, tarım ürünlerinde gümrük tarifelerinin azaltılmasını, Yugoslavya'ya 200 milyon dolar kredi açılmasını, enerji, teknoloji, turizm ve balıkçılık gibi alanlarda iki taraf arasında işbirliğini öngörmüştür.²²⁸ Ortaklık Antlaşması, iki taraf arasında artan ticari bağlantılar aracılığıyla Yugoslavya'yı AT'ye

²²⁵ Benedetto Zaccaria, *a.g.t.*, s. 98.

²²⁶ Benedetto Zaccaria, *a.g.t.*, s. 143-146.

²²⁷ Vietnam'ın Bağılantısızlar Bloku üyesi Kamboçya'ya saldırması ve bunun Yugoslavya tarafından eleştirilmesi, bu dönemde SSCB-Yugoslavya ilişkilerini germiştir.

²²⁸ Benedetto Zaccaria, *a.g.t.*, s. 184-195.

daha çok yakınlaştırmayı amaçlayan bir anlaşma olmuştur.²²⁹ Ortaklık Antlaşması'ndan sonra AT ve Yugoslavya arasındaki ticaret gelişmiş; AT ile yaptığı ticaret, 1980'de Yugoslavya'nın toplam ticaret hacminin % 51'ini kapsarken 1985'te bu oran % 82'ye çıkmıştır.²³⁰

Yugoslavya, AT ile ilişkilerinin gelişimine paralel olarak ekonomik gelişimini ve ülkesine yeni teknolojilerin girişini hızlandırmak amacıyla ekonomik mevzuatında liberal değişikliklere gitmiştir. Örneğin 1967'de çıkan bir yasa ile yabancı şirketlerin Yugoslav şirketleri ile ortak girişimlerinde, şirketin daha büyük payına sahip olabilmesi imkânı getirilmiştir. Aynı şekilde 1978'de "Dış Yatırım Yasası" çıkartılmıştır. Bu yasa ile ortak girişimleri koruyucu garantiler verilmiştir. Dış yatırımlar için uygun zemini hazırlamak amacıyla çıkan yasalar, Yugoslavya'nın olası bir AT entegrasyonu için de zemin yaratmıştır.²³¹ 1980'lerin sonuna gelindiğinde, AT'ye tam üyelik Yugoslav medyasında ve iş çevrelerinde konuşulmaya başlamıştır. Yugoslav Başbakanı Ante Marković, 1990'da yapılan ekonomik reformlarla birlikte ülkesinin AT üyeliğini hak etmiş olduğunu açıkça ilan etmiştir. Buna karşılık olarak AT, Yugoslavya'yı serbest pazar ekonomisini tam olarak hayata geçirmesi için teşvik etmiştir.²³²

Sonuç olarak, Yugoslavya Doğu Bloku ülkeleri içerisinde Avrupa Topluluğu'na en yakın ülke olmuş; Sovyetler Birliği ile yollarının ayrılmasından sonra da Batı'nın desteği sayesinde, Sovyetler Birliği'nin etkisini dengeleyebilmiştir. Batı açısından bakıldığında, Yugoslavya Doğu Bloku içerisinde bir çatlak olarak görülmüş ve 1960'lardan itibaren giderek artan bir oranda ekonomik ve siyasi alanda desteklenmiştir. Arnavutluk için ise bu durum geçerli değildir. Arnavutluk, Soğuk Savaş döneminde Enver Hoca'nın paranoyaya varan realist tutumu sayesinde; yalnızca Batı Bloku ülkelerinden değil, Doğu Bloku ülkelerinden de izole olmuştur. Bu izolasyon o derece ileri boyuta varmıştır ki; 1982'de Çin-ABD arasında buzların çözülmeye

²²⁹ Matthew M. Getter, "Yugoslavia and European Economic Community: Is a Merger Feasible?", [https://www.law.upenn.edu/journals/jil/articles/volume11/issue4/Getter11U.Pa.J.Int'lBus.L.789\(1989\).pdf](https://www.law.upenn.edu/journals/jil/articles/volume11/issue4/Getter11U.Pa.J.Int'lBus.L.789(1989).pdf) (08.08.2015).

²³⁰ European Commission Press Release Database, "Structure and Development of Relations", http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-86-92_en.htm (12.08.2015).

²³¹ Gett Matthew M. Getter, *a.g.m.*, s. 793.

²³² The Library of Congress Country Studies, "Yugoslavia the Industrialized West", http://www.photius.com/countries/croatia/economy/yugoslavia_former_economy_the_industrialized_w~11884.html (12.08.2015).

başlaması ile birlikte, Arnavutluk Çin ile de arasına mesafe koymuş ve işbirliğini sürdürdüğü tek ülke Vietnam kalmıştır.²³³

Arnavutluk, 1991’de komünist rejimin çökmesinden sonra dış politikasında radikal değişikliklere gitmiş ve AB ile ilişkilere öncelik vermeye başlamıştır. Bu dönemde Arnavutluk’un AB ilişkilerinde temel stratejisi, İtalya ve Yunanistan ile yakın ilişkiler sayesinde AB ile ilişkilerini artırmak ve Arnavutluk’un AB’ye ekonomik entegrasyonunu hızlandırmak olmuştur. Arnavutluk ve AB arasında 1991’de başlayan resmi temaslar sonucunda, Aralık 1992’de taraflar arasında Ticaret ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır.²³⁴ Bu antlaşma sonucunda, Arnavutluk PHARE²³⁵ programı kapsamına alınmıştır.²³⁶

1.3.2. Yugoslavya İç Savaşı’na AB’nin Yaklaşımı

Hırvatistan ve Slovenya’da çatışmalar patlak verdiğinde, AT ve ABD Helsinki Senedi (1975) çerçevesinde Yugoslavya’nın üniter yapısının korunması için destek vereceklerini açıklamışlardır. İlk başlarda bu tepkinin verilmesinin nedeni, ayrılıkçı hareketlerin Orta ve Doğu Avrupa’ya yayılması endişesi olmuştur.²³⁷ Yugoslavya’daki çatışmalar iç savaş ve etnik temizliğe doğru giderken uluslararası toplum Yugoslav etnik politikalarını anlamaya çalışmış ve gelişen olayları anlamlandırabilmek için zaman kaybetmiştir. Balkanlar hakkında var olan önyargılar sonucunda, şiddet ve etnik çatışma Balkanlar’ın doğası gereği olarak kabul edilmiştir.²³⁸ Kasım 1990’da Amerikan İstihbarat Teşkilatı’nın, ABD yönetimini Yugoslavya’nın parçalanacağı konusunda uyarmasına rağmen; Bush yönetimi konuyu ciddiye almamış, Almanya ve İngiltere ise bu yönde değerlendirmeleri abartılı bulmuştur.²³⁹ ABD Başkanı Ulusal Güvenlik

²³³ Daniel Fierstein, “Kosovo’s Declaration of Independence: An Incident Analysis of Legality, Policy and Future Implications”, *International Law and Journal*, 2009, c. 26, S. 417, s. 16.

²³⁴ Daniel Fierstein, *a.g.m.*, s. 16.

²³⁵ PHARE (Poland and Hungary Assistance for Restructuring their Economies) programı, SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development) ve ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession) ile birlikte, Avrupa Birliği’nin aday ülkelere katılım öncesi yaptığı üç finansal yardımdan biridir. Bu yardım programı, Birliğe katılmaya aday Batı ve Orta Avrupa ülkelerinde komünist rejimlerin yıkılmasının ardından, bu ülkelerin ekonomilerini yeniden yapılandırma çabalarını desteklemek amacıyla oluşturulmuştur. (İbrahim ÇELİKTAŞ, 2007-2013 “Mali Perspektifi İçin Öngörülen Avrupa Birliği Katılım Fonlarının Yapısı”, *Sayıştay Dergisi*, S. 13, s. 39-42).

²³⁶ Ministria E Integrimi Europian, “EU-Albania History”, <http://www.integrimi.gov.al/en/program/eu-albania-history> (13.08.2015).

²³⁷ Maria Nota, *a.g.t.*, s. 15.

²³⁸ Maria Nota, *a.g.t.*, s. 15.

²³⁹ Emel Osmançavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 30.

Danışmanı Brent Scowcroft 1995'te Yugoslav krizi konusunda kendisine sorulan sorular üzerine, Yugoslav krizi konusunda Başkan'ın kendisine haftada en az bir kez "Şu meselenin aslını bana bir daha anlatsana!" dediğini, itiraf etmiştir.²⁴⁰ Yugoslavya krizi, Avrupa'da ve uluslararası sistemde yaşanan bir değişim esnasında patlak vermiştir. Bu nedenle Avrupa ve ABD uzunca bir süre soruna tam olarak adapte olamamış ve krizden çıkmak için ortaya etkili bir çözüm yolu koyamamıştır.

ABD'nin Körfez Savaşından yeni çıkmış olması ve seçimlerin yaklaşıyor olması nedeniyle Bush yönetiminin oy kaybetme endişesi, ABD'nin Yugoslav krizi konusunda riske girmemesine neden olmuştur. Bu dönemde ABD yönetimi, Yugoslavya'da yaşanan krizin AT tarafından çözülmesinin uygun olacağı şeklinde açıklamalar yapmıştır.²⁴¹ Bu açıdan bakıldığında Yugoslavya krizi Avrupa'nın dış politika aktörü olarak kendisini kanıtlaması için bir fırsat yaratmıştır. AT Dış İlişkiler Konseyi Başkanı Lüksemburg Dışişleri Bakanı Jacques Poos, Yugoslav krizini "Avrupa'nın saati" olarak nitelmiş ve "Eğer Avrupalılar bir problemi çözecekse, bu problem Yugoslav problemi olmalıdır." demiştir.²⁴² AT ve ABD, Yugoslavya krizine Batı'nın vereceği cevabı koordine etmede, temel sorumluluğu AT'nin alması konusunda uzlaşmışlardır. Bu düşüncenin gerisinde yatan en önemli sebep, AT'nin Yugoslavya ile olan güçlü ekonomik bağları olmuştur. AT'nin bu krizi çözmek için kullanabileceği üç tane silahı vardı. Bu silahlar; Slovenya ve Hırvatistan'ı tanımama tehdidi, ekonomik yaptırımlar, askeri müdahale idi.²⁴³

AT, Yugoslavya'da çatışmalar başladığında Yugoslavya'nın bütünlüğünden yana olmasına rağmen, sonrasında bu kararlı tutumunu gösterememiştir. Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığını ilan etmesinden hemen sonra Lüksemburg'ta yapılan Avrupa Konseyi toplantısında Yugoslavya'nın bütünlüğünün devam ettirilmesi kararı alınmıştır. Almanya'nın Lüksemburg'ta alınan karara karşı herhangi bir itirazı olmamıştır. Ancak Lüksemburg sonrasında Almanya tutum değiştirmiş; İngiltere, Fransa, İspanya gibi ülkelerin tutumuna karşın; Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıma

²⁴⁰ Richard Holbrooke, *Bir Savaşı Bitirmek*, Çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1998, s. 48.

²⁴¹ Cem Oğultürk, "Kosova'nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, İstanbul, 2014, S. 19, s. 106.

²⁴² Emel Osmançavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 39.

²⁴³ Hami Aksoy, "EC's Responce to the Crisis in Yugoslavia", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/468/5376.pdf> (12.08.2015).

yönündeki kararlılığını açık bir şekilde ortaya koymaya başlamıştır. Almanya'nın tutum değişikliğinin en önemli sebeplerinden birisi, Hırvatistan ve Slovenya'nın uzun yıllar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içerisinde kalmış olması nedeniyle oluşan kültürel yakınlıktır.²⁴⁴ Yugoslavya'daki Alman yatırımlarının %50'sinden fazlasının Slovenya ve Hırvatistan'da bulunması, Almanya'da yaşayan göçmen Hırvat ve Slovenlerin oluşturduğu lobilerin siyaset ve toplum üzerindeki baskısı da Almanya'nın tutum değişikliği üzerinde etkili olmuştur.²⁴⁵ Almanya, Slovenya ve Hırvatistan'ı tanımmasının altında yatan nedeni; Almanya'nın güneyine göçmen akımını durdurmak,²⁴⁶ Hırvatistan ve Slovenya'nın pozisyonlarını güçlendirerek, Sırbistan'ı daha uzlaşmacı bir tutum takınmaya zorlamak olarak açıklamıştır.²⁴⁷ Almanya'nın Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıma konusundaki tutumuna daha sonra İtalya da katılmış ve AT, nihai olarak ayrılıkçı cumhuriyetleri tanımaya sürüklenmiştir. Almanya'nın liderliğinde AT'nin Slovenya ve Hırvatistan'ı tanınması, Avrupa'nın Yugoslav krizine yaklaşımındaki en önemli çatlağın kanıtı olmuştur.²⁴⁸ Anna Juncos'a göre; AT, Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıma kararıyla, Yugoslavya krizinde tarafsız arabulucu rolü oynama şansını kaybetmiştir. Sırp tarafının bu karardan sonra AT'nin tarafsızlığını sorgulayan açıklamaları nedeniyle, 9 Ocakta yeniden başlayacak olan AT Barış Konferansı yapılamamıştır.²⁴⁹

AT'ye göre, Hırvatistan ve Slovenya'nın tanınması, Sırlara toprak taleplerine devam edemeyeceklerine dair bir uyarı idi. Bununla birlikte Topluluk bu görüşünü askeri olanaklarla destekleyememiş ve bağımsızlık ilan eden cumhuriyetleri kuvvet kullanarak korumayamamıştır.²⁵⁰ AT'nin Bosna'da askeri kuvvet yoluyla barışı koruyucu bir rol oynamayı tercih etmemesinin nedenlerinden birisi de Saraybosna'nın I. Dünya Savaşının patlak verdiği yer olması nedeniyle tarihsel olarak büyük güçler

²⁴⁴ Simon Nuttall, "Keynote Article: The EC and Yugoslavia", *Journal of Common Market Studies*, Ağustos 1994, c. 32, s. 17.

²⁴⁵ Steve Marsh-Hans Mackenstein, *The International Relations of the European Union*, Routledge, USA, 2005, s. 145.

²⁴⁶ Dragos Constantin Mateescu, "Human Security Between The European and the Balkan: Introspection into Practical Life of the Concept", Ed. Müge Aknur, 4. *Uluslararası Güvenlik Konferans Metinleri*, 14-15 Mayıs 2008, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2009, s. 186.

²⁴⁷ Hami Aksoy, *a.g.m.*, s. 46.

²⁴⁸ Kostas Lavdas, "The European Union and the Yugoslav Conflict: Crisis Management and Re-Institutionalization in Southeastern Europe", *Journal of Political and Military Sociology*, 1996, c. 24, s. 215-216.

²⁴⁹ Ana Juncos, *EU Foreign Policy in Bosnia the Politics of Coherence and Effectiveness*, Manchester University Press, Manchester, 2013, s. 81

²⁵⁰ Hami Aksoy, *a.g.m.*, s. 47.

arasındaki çatışmalarının fay hattı olmasıdır. Bu dönemde AT içerisinde, böyle bir çatışmanın önüne geçebilmek için, büyük güçlerin BM Güvenlik Konseyinde uzlaşmayla kararlar alması ve sorunun çözümüne barışçı yollardan yaklaşılması gerektiği düşüncesi hakim olmuştur. Ayrıca Bosna'nın Vietnam olacağı korkusu da askeri gücün tercih edilmemesinde etkin olmuştur.²⁵¹ Buna rağmen, kuvvet kullanma olasılığı yine de Topluluğun gündemine gelmiştir. AT, Eylül 1991'de askeri güç kullanma konusunu masaya yatırmış fakat bu konuda kendi içinde uzlaşma sağlayamamıştır. Sonrasında ise askeri müdahale ihtimali, AT'nin gündeminden düşmüş, NATO ve BM'nin gündemine girmiştir.²⁵²

AT'nin Yugoslavya krizini çözmek adına kullanabileceği diğer bir politik araç olan ekonomik yaptırımlar ise çok etkili olamamıştır. AT, çatışmaların başlamasından kısa bir süre sonra, Yugoslavya'ya yönelik olarak üçüncü finansal yardım paketinin uygulanmasını askıya almıştır. Taraflar arasında çatışmanın devam etmesi üzerine, AT tarafından Kasım 1991'de AT-Yugoslavya Ortaklık Antlaşması (1980) askıya alınmış, antlaşma ile Yugoslavya'ya verilen ekonomik imtiyazlardan vazgeçilmiştir. Ancak ekonomik önlemlerden Yugoslavya ile ticari bağları nispeten daha güçlü olan Yunanistan gibi üyelerin rahatsız olması, Doğu Avrupa Ülkelerinin Yugoslavya'ya karşı olan ekonomik önlemlere katılmamış olması gibi nedenler, bu konuda AT'nin elini zayıflatmıştır. Ayrıca, ekonomik yaptırımların çatışan taraflardan uzlaşmacı tarafı ödüllendirip çatışmacı tarafı cezalandıran nitelikte olmaması; topyekün uygulanıyor olması, AT'nin ekonomik araçlarının başarısını olumsuz etkilemiştir.²⁵³

Eski Belçika Başbakanı Leo Tindemans başkanlığında bir sivil teşebbüs olarak kurulan Uluslararası Balkan Komisyonu'nun yayınlamış olduğu raporda, AT Yugoslavya krizine yönelik olarak şu şekilde eleştirilmiştir: *“Avrupalılar Yugoslavya’da çatışmanın tabiatını anlayamamışlardır. Sırp ve Hırvat liderler için savaş kasıtlı bir biçimde geliştirilmiş akılcı bir seçenek idi. Oysa AT, tıpkı Batı Avrupa’da olduğu gibi uzlaşmaya dönük bir antlaşma yapmanın mümkün olduğu kabülünden yola çıkarak, Yugoslavya’da arabulucu rolünü üstlenmeye çalışmıştır.*

²⁵¹ Karin Fierke, “Multiple Identities, Interfacing Games: The Social Construction of Western Action in Bosnia”, Ed. Barry Buzan-Lene Hansen, *International Security*, Sage Publication, London, 2007, c. 3, s. 276-279.

²⁵² Anna Juncos, *a.g.e.*, s. 83.

²⁵³ Simon Nuttall, *a.g.m.*, s. 19-21.

Krizin başlarında inandırıcı bir güç gösterisi etkili olabileceksen, Avrupalılar ABD'nin doğrudan katılımı olmaksızın askeri müdahaleye girişmekte isteksiz davranmıştır.”²⁵⁴

Sonuç olarak, Yugoslavya krizinde AT, krizi önlemek adına elindeki silahları uygun bir şekilde kullanamamış, yerinde ve süratli kararlar alamayarak inisiyatifi ABD'ye kaptırmıştır.

1.3.3 AB'nin Kosova Müdahalesinde İzlediği Aktif Tutum

Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık ilan etmesi üzerine AT tarafından Lord Carrington başkanlığında Lahey'de Yugoslavya konulu bir konferans toplanmıştır. Bu konferansta, Kosova sorunu Yugoslavya'nın iç problemi olarak görülmüştür. Sonrasında oluşturulan Badinter Komisyonu Raporu'nda Kosova'nın cumhuriyet değil, özerk bölge olduğunun altı çizilmiş ve Kosova konusu bu dönemde AT'nin gündemine önceliği olmayan bir konu olarak girmiştir.²⁵⁵ Avrupa Birliği, 1997 yılına kadar Kosova konusunu Federal Yugoslavya'nın bir iç sorunu olarak görmüştür. AB Konseyi, 1997'de ilk defa Kosova'ya Yugoslavya içerisinde geniş çaplı bir özerklik verilmesi gerektiğini belirten bir karar almıştır. Konsey bu kararında Yugoslavya'ya karşı koşulluluk ilkesini de kullanmış, Yugoslavya'nın PHARE programından faydalanabilmesi ve AB ile işbirliği antlaşması imzalayabilmesi için Kosova'ya geniş bir özerklik vermesi gerektiğini belirtmiştir.²⁵⁶ AB, Mart 1998'de Kosova'da şiddetin artması üzerine Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne karşı ekonomik yaptırımlara başlamış, çatışan taraflar arasında arabuluculuk yapmak üzere İspanya Eski Başbakanı Felipe Gonzales'i arabulucu olarak atamıştır.²⁵⁷ Kosova'da çatışmaların artması ve insan hakları ihlallerinin sıklıkla yaşanır hâle gelmesi nedeniyle Batı kamuoyunda Bosna'da gerçekleşen Sırp zulmünün Kosova'da da tekrarlanacağı düşüncesi oluşmaya başlamıştır.²⁵⁸ Bosna'dan birtakım dersler çıkarmış olan AB, Kosova krizinin başlangıcından itibaren daha aktif olmuş ve Miloseviç yönetiminin yapmış olduğu insan

²⁵⁴ Leo Tindemans, *Barışa Çağrı*, Çev. Özden Arıkan, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996, s. 87-88.

²⁵⁵ The Independent International Commission on Kosovo, *The Kosovo Report Conflict, International Response, Lessons Learned*, Oxford University Press, New York, 2000, s. 58.

²⁵⁶ Stefan Troebst, "Conflict in Kosovo: Failure of Prevention? An Analytical Documentation 1992-1998", *European Center for Minority Issues Working Paper*, Germany, 1998, s. 1, s. 54-68.

²⁵⁷ International Crisis Group, "Kosovo Spring", <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/Kosovo%201.pdf> (17.04.2016).

²⁵⁸ Wolfgang Uwe Friedrich-Wolfgang Ischinger-Rudolf Scharping, "The Legacy of Kosovo: German Politics and Policies in the Balkans", *German Issues*, American Institute for Contemporary German Studies, The Johns Hopkins University, 2000, S. 22, s. 9.

hakları ihlallerine karşı öncelikle diplomatik yollardan tepki göstermiştir. Ancak Miloseviç yönetimi, Batı'nın diplomatik çabalarını zaman kazanmak için kullanmıştır. Diplomatik yollardan Kosova'da insani felaketin önüne geçemeyeceğini gören AB ülkeleri, ABD'nin tercih ettiği askeri müdahale seçeneğine destek vermişlerdir.²⁵⁹

AB'nin on beş üyesinden dokuzu, Federal Yugoslavya'ya yönelik hava harekâtına katılmışlardır. İkinci Dünya Savaşından sonra ilk kez bir askeri harekâtın içinde bulunan Almanya, askeri harekâtın paralelinde gelişen diplomatik gelişmelerde de öncü rol oynamıştır. Alman hükümeti Nisan 1999'da altı maddeyi içeren Fischer Planı'nı ilan etmiştir. Bu plana göre; Kosova'da Sırpların tüm askeri faaliyetleri sona erecek, tüm mülteciler anavatanlarına geri gönderilecek, Rambouillet Antlaşması'na dayanan bir siyasi çözüm bulunacak, Kosova'ya uluslararası toplum tarafından asker gönderilecek, soruna bir çözüm bulunabilmesi için Rusya ve BM'ye daha fazla rol verilecektir. Fischer Planı, bir ay sonra düzenlenen G-8 Zirvesi'nde kabul edilmiştir. Rusya ve BM'nin sürece dâhil edilmesi, Rusya ve ABD arasında denge sağlamaya çalışan Almanya'nın önemli bir girişimi olarak görülmüştür.²⁶⁰

Kosova krizi, Batı Balkanlar için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Crawford ve Lipschutz'a göre, "*AB, Kosova krizi öncesinde Batı Balkanlar'ı AB geleceğinin dışında görürken; Kosova krizi ile birlikte bu trend tersine çevrilmiş, AB'nin gözünde Batı Balkanlar'ın yeri karantinadan entegrasyona doğru evrilmiştir.*"²⁶¹ AB, Kosova krizi ile birlikte Batı Balkan devletlerine açık bir üyelik teklifi sunmadığı takdirde, bölgede uzun süreli bir istikrarın elde edilemeyeceğini anlamıştır.²⁶²

AB, politik açıdan Kosova krizinde Bosna'daki görünümüne oranla daha derli toplu bir görünüm vermiş, Kosova krizinde elini daha çabuk tutmuştur.²⁶³ Şule Kut, Bosna-Hersek'te çatışmaları durdurucu nitelikte bir kuvvet kullanma seçeneğini geciktiren AB'nin, Kosova konusunda kararlı bir kuvvet kullanım tehdidini çok daha erken gündeme getirmiş olmasını, Batı'nın Bosna sonrası vicdan muhasebesi olarak

²⁵⁹ Muhammet Faruk Çakır-Hüseyin Emiroğlu, "Avrupa Sorunlarının Çözümünde AB'nin Liderliği: Kosova'nın Nihai Statüsü Meselesi (1999-2005)", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2009, c. 5, S. 17, s. 86.

²⁶⁰ Birgül Demirtaş, "AB'nin Kosova Politikası: Karmaşık Sorunlar, Sorunlu Yanıtlar?", Ed. Bezen Balamir Coşkun- Birgül Demirtaş, *Avrupa Birliği ve Komşuları, Fırsatlar ve Zorluklar*, Elips Kitap, 1. Baskı, Ankara, 2012, s. 86.

²⁶¹ Beverly Crawford-Ronnie Lipschutz, "Discourses of War: Security and the Case of Yugoslavia", <http://yciss.info.yorku.ca/files/2012/06/OP27-CrawfordLipschutz.pdf> (04.05.2016).

²⁶² Anna Juncos, *a.g.e.*, s. 96-120.

²⁶³ Steve Marsh- Hans Mackenstein, *a.g.e.*, s. 150.

değerlendirmiştir.²⁶⁴ Ahmet Davudoğlu'na göre Batı'nın hızlı hareket etmesinin ve kuvvet kullanma tehdidini baştan masaya yatırmasının diğer bir nedeni, Kosova meselesinin öncelikle Arnavutluk ve Makedonya, daha sonra da hemen hemen bütün bölge ülkeleri ile alakalı olmasıdır. Davudoğlu'na göre, Kosova meselesinin Balkanlar'ın merkezî problemi olan "Arnavut Meselesi"ni de harekete geçirmesi ihtimali, bölge dengeleri açısından en kritik alanı oluşturmaktadır.²⁶⁵ Tony Blair 1999'da yaptığı bir konuşmada, Kosova'nın Avrupa'nın eşiği olduğunu ve Kosova'da çatışmaların tırmanmasının bütün Avrupa'yı tehdit edeceğini vurgulamıştır.²⁶⁶

1.3.4. AB'nin Makedonya Krizine Yaklaşımı

Makedonya, 1996'dan itibaren AB ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bu kapsamda AB, 1996'da Makedonya'yı PHARE programına dâhil etmiş, 1998'de İşbirliği Antlaşması imzalamıştır. AB ile Makedonya arasında 2000'den itibaren İstikrar ve Ortaklık Antlaşması (Stabilization and Association Agreement) görüşmeleri başlamıştır. Aynı yıllarda Makedonya, NATO'nun Barış İçin Ortaklık programına dâhil edilmiştir. Böylelikle Makedonya, 1990'ların ikinci yarısından itibaren AB ve NATO ile yakın ilişkiler geliştirmiştir.²⁶⁷ Makedonya'nın etnik sorunlarının Kosova, Arnavutluk ve Sırbistan (Preşovo Arnavutları) ile bağlantılı olması nedeniyle; 1996'lı yıllardan itibaren AB, Makedonya'ya özel bir ilgi sarfetmiştir. Batı Balkanlar'da AB'nin ilk İstikrar ve Ortaklık Antlaşması imzaladığı ülke Makedonya olmuştur.²⁶⁸

AB, Makedonya'da silahlı çatışmaların iç savaşa dönüşmemesinde, AGİT ve NATO ile birlikte ana oyunculardan birisi olmuştur. AB'nin bu başarısında en büyük etken, 2001'de çatışmalar başladığında Makedonya ile imzalanan İstikrar ve Ortaklık Antlaşması olmuştur. AB, bu antlaşma ile Makedonya üzerinde koşulluluk politikası uygulamıştır. Aynı dönemde Makedonya'da yapılan anketlerde, AB ve NATO'ya katılım için halk desteğinin % 90'larda seyrettiği görülmüştür.²⁶⁹ AB, Makedonya'da

²⁶⁴ Şule Kut, *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2005, s. 190-192.

²⁶⁵ Ahmet Davudoğlu, *Stratejik Derinlik ve Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 313.

²⁶⁶ Erdoan Shipoli, "The Securitization Theory Application in Kosovo", *Uluslararası Balkan Kongresi*, Kocaeli Üniversitesi, 28-29 Nisan 2011, s. 64.

²⁶⁷ Zoran Ilievski, *a.g.m.*, s. 16.

²⁶⁸ Dejan Marolov, "EU Policy Towards Macedonia During the Yugoslav Crisis", <http://eujournal.org/index.php/esj/article/viewFile/4710/4500> (20.08.2015).

²⁶⁹ Zoran Ilievski, *a.g.m.*, s. 18.

varolan itibarının da etkisi ile bir taraftan Makedonya'nın ulusal bütünlüğünü savunup Arnavut isyancıların aktivitelerini kınamış, diğer yandan da soruna çözüm bulmak adına Arnavut militanların liderleriyle görüşmüştür. Yapılan mekik diplomasisi sayesinde Makedonya'da devlet ile isyancılar arasında bir orta yol bulunmuş ve Arnavut azınlığa birçok alanda haklar verilmiştir.²⁷⁰ Makedonya gibi çok etnisiteli bir toplum için Ohri Antlaşması'nın uygulanması, toplumlararası uzlaşmanın garantisi olup Makedonya'nın AB entegrasyonu için ana önceliklerden birisi olmuştur.²⁷¹

1.3.5. Kosova'nın Bağımsızlık İlanı ve AB

NATO'nun Kosova müdahalesi sonrası AB, Kosova'nın bağımsızlığına ABD'den daha fazla şüphe ile yaklaşmıştır. AB, Kosova'nın kontrol edilemeyen bir ayrılığının, Karadağ'ın da ayrılık isteğini tetikleyebileceğini değerlendirmiş ve bunun önüne geçmeye çalışmıştır. Bu dönemde AB, Kosovalı Arnavutların bağımsızlık ateşinin zaman içinde düşebileceğini değerlendirmiş ve bunun sonrasında Kosova'yı Yugoslavya'nın üçüncü cumhuriyeti olarak demokratik ve adem-i merkeziyetçi Yugoslavya'ya yeniden entegre etmeyi planlamıştır.²⁷² Ancak AB, 2003'de Karadağ'ın da Sırbistan'dan ayrılmak istemesi ve Kosova'da etnik temelli hadiselerin bitmek bilmemesiyle birlikte, başlangıçtaki planının gerçekçi olmadığını anlamıştır. Fakat Kosova'ya bağımsızlık verilmesini Sırbistan'ın hiçbir şekilde onaylamayacağı belli olmuştur. Bu durumda AB'nin elinde kalan tek enstrüman, AB süreci ile birlikte Sırbistan kamuoyunu yönlendirmek ve Sırbistan üzerinde koşulluluk ilkesini kullanmak olmuştur.

BM Özel Temsilcisi Ahtisaari liderliğinde başlayan Kosova'nın statü görüşmelerinin başlangıcında AB daha bütün bir görüntü vermiş, üye ülkelerin çoğunluğu Ahtisaari Planını desteklemiştir. Temas Grubu ülkelerinin Batılı üyeleri (ABD, İngiltere, Fransa, Almanya) Kosova'nın bağımsızlığına alternatif bir öneri getirmemişlerdir. Ahtisaari Planı BM'e teslim edilene kadar AB Konseyi, Temas Grubunun görüşmelerde aldığı pozisyonu kendi görüşü olarak yansıtmış ve Ahtisaari Planını desteklemiştir. BM Güvenlik Konseyinde Kosova'nın bağımsızlığının

²⁷⁰ Nadage Ragaru, *a.g.m.*, s. 8.

²⁷¹ Aida Goga, "The Dimensions of a Conflict: the Case of Macedonia", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, MCSER Publishing, Italy, 2013, s. 19.

²⁷² Adam Balcer, *a.g.m.*, s. 58.

engellenmesinden sonra AB, 2003 Irak Savaşında olduğu gibi üyeler arasında derin bir çatlak ihtimali ile karşılaşmış ve böyle bir sonuçtan kaçınmak için üye ülkeleri Kosova konusunda serbest bırakmıştır.²⁷³ Kosova'nın bağımsızlığına karşı olan AB ülkeleri de AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikalarını engelleyecek herhangi bir girişimde bulunmamışlardır. AB, Kosova'da Uluslararası Sivil Temsilcilik ve AGSP misyonlarının başlatılmasıyla birlikte burada önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bu nedenle AB, Kosova'nın yaşadığı geçiş döneminde, Kosova'nın şartlı bağımsızlığını denetleyen bir kurum işlevi görmüştür.²⁷⁴ Bunun yanında AB, Kosova'nın bağımsızlığına yönelik olası bir Sırbistan tepkisini önlemek için, Nisan 2008'de Sırbistan ile İstikrar ve Ortaklık Antlaşması imzalamıştır. Bu dönem aynı zamanda Sırbistan için seçim dönemi olmuştur ve AB yanlısı bir koalisyon hükümeti oluşturulmuştur. Seçim sonrasında AB, Sırbistan'daki pozitif eğilimin sürmesi için; finansal yardım, ekonomik işbirliği, adalet alanında işbirliği, vize kolaylıkları vb. teşvikler kullanmıştır.²⁷⁵

²⁷³ Stefan Lehne, "Resolving Kosovo's Status", *Austrian Institute for International Affairs*, 2009, s. 11, http://www.oiip.ac.at/fileadmin/Unterlagen/Dateien/Arbeitspapiere/Policy_Paper_Status_of_Kosovo.pdf (17.04.2016).

²⁷⁴ Birgül Demirtaş, *a.g.e.*, s. 93.

²⁷⁵ Jana Bauerova, *a.g.m.*, s. 22.

İKİNCİ BÖLÜM

BALKANİZASYON, AB DIŞ POLİTİKASI VE BATI BALKANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

2.1. Balkanizasyon Kavramı Ve Batı Balkanlar'da Anlaşmazlıkların Nedenleri

Maria Todorova'ya göre Balkanizasyon, bir coğrafi bölgenin küçük ve birbirine düşman parçalara ayrılması, ekonomik olarak zayıf ve geri kalmış bu yapıların büyük güçlerin etkisine girerek ilkelliğe, kabile yaşantısına ve barbarlığa dönmesidir.²⁷⁶ Balkanizasyon, ilk defa Alman sosyalistleri tarafından Brest-Litovsk Antlaşması ile Rus topraklarının parçalanmasını ve İttifak Devletleri arasında bölüştürülmesini²⁷⁷ ifade etmek için kullanılmıştır. Tarih boyunca Balkanlar'ı şekillendirmek için başvurulan savaşlar, Avrupa'yı Balkanlaştırmıştır. Avrupa'da savaş, yirminci yüzyıl başında Saraybosna'da başlamış ve 1995'te Saraybosna'da sonlanmıştır. Bu nedenle Avrupalılar açısından Balkanlar; istikrarsız, öngörülemez ve Avrupa değerleriyle uyumsuz olarak görülmüştür. Özellikle Batı dillerinde "Balkan" sözcüğü, bir yığın olumsuz imajın bileşkesi halini almış; çoğunlukla "barut fıçısı, trajedi, dehşet, hayalet, kriz" vb. sözcüklerle birlikte kullanılmıştır.²⁷⁸ Bu anlamıyla Balkanizasyon kavramı dünyanın farklı coğrafi bölgelerindeki iç çatışma, bölünme ve etnik gruplar arası düşmanlaşmayı ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.

Georgi Fotev'e göre kısaca, istikrarsızlık, parçalanma, etnik ve dini gruplar arasında nefret gibi söylemlerle eş anlamlı olarak görülen Balkanizasyonun tarihsel kökenleri vardır. Balkanlar'da gecikmiş modernizasyon, gelenekçiliğin süregelen elemanları, vatandaşlık prensiplerine dirençli bir toplum yapısı, bağımsız olarak

²⁷⁶ Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, New York, 1997, s. 13-17.

²⁷⁷ Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması ile Rusya, Baltık devletlerini Almanya'ya, Besarabya bölgesini Romanya'ya bırakmış, Ukrayna'nın bağımsızlığını tanımıştır.

²⁷⁸ İbrahim Alper Arısoy, "Balkan Paradoksu: Bir Parçalanma veBütünleşme Alanı Olarak Güneydoğu Avrupa", *Avrasya Etüdleri*, 2013, S. 43, s. 84.

gelişmenin olmayışı, gecikmiş ve periyodik olarak engellenmiş bir sivil toplum yapısı Balkanizasyonu mümkün kılmıştır.²⁷⁹

Moliis ve Chawla'ya göre Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması, Balkanlar'da Balkanizasyona neden olmuştur. İmparatorluk sınırları geri çekilirken; Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan gibi devletler bağımsız olmuştur. Bağımsızlık sonrası yeni kurulan devletler, kendi aralarındaki sınırlar konusunda hiçbir zaman uzlaşmamışlardır. Bu devletlerin her biri milliyetçiliğe kendi tezlerini destekleyecek şekilde ortak din, ortak tarih veya etnografik temelli olacak şekilde; farklı bakış açılarıyla yaklaşmışlardır.²⁸⁰

Balkanlar'da Balkanizasyon şablonu Yugoslav iç çatışmaları ile birlikte yeniden canlandırılmıştır.²⁸¹ Balkanizasyonun yeniden canlanmasının en önemli üç nedeni: Batı Balkanlar'da yükselen etnik milliyetçi akımlar, ekonomik sorunlar ve toprak anlaşmazlıklarıdır. Aşağıda bu üç konu irdelenecektir.

2.1.1. Yükselen Etnik Milliyetçi (Ulusçu)²⁸² Akımlar

Ernest Gellner'e göre ulusçuluk, siyasal birim ile ulusal birimin çakışmasını öngören siyasal bir ilkedir. Ulusçu duygu ya bu ilkenin çiğnenmesinin yarattığı kızgınlıktan ya da onun gerçekleşmesinden duyulan tatminden kaynaklanmaktadır. Kısaca ulusçuluk, etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmamasını öngören siyasal bir meşruiyet ilkesidir.²⁸³ Özellikle Batı Balkanlar'da ulusların iç içe geçmişliği ve devletlerin sınırları dışına taşan etnik yakınlıklar, bu bölgede milliyetçiliğin gelişimi ve sonrasında etnik temele dayalı toprak iddialarına neden olmuştur. Bütün Balkan uluslarının milliyetçi söylemlerinde ortak olan yön, tarihsel olarak haksızlığa uğramış olma tezidir. Bu bağlamda hiçbir zaman Batı Balkanlar'da devletin sınırları ile ulusların varsayılan sosyal ve kültürel sınırları örtüşmemiştir.

²⁷⁹ Georgi Fotev, "Civil Society Against Balkanization", Ed. Dane Gordon-David Durst, *Civil Society in Southeast Europe*, Rodopi, New York, 2004, s. 5.

²⁸⁰ Jani Moliis-Sandeep Chawla, "Nationalism", <https://ciealevelresources.wikispaces.com> (14.07.2015).

²⁸¹ Maple Razsa-Nicole Lindstrom, "Balkan is Beautiful: Balkanism in the Political Discourse of Tudjman's Croatia", *East European Politics and Societies*, White Rose University Consortium, UK, 2004, c. 18, S. 4, s. 632.

²⁸² Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre, milliyetçilik ve ulusçuluk aynı anlamlıdır. (www.tdk.gov.tr 27.07.2015).

²⁸³ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Erşanlı-Günay Göksu Özdoğan, Hil Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2006, s. 71.

Ulusçuluk akımı 19. yüzyılda Batı Avrupa'dan Balkanlar'a yayılmıştır. Ancak Ulusçuluk akımları Balkanlar'da daha geç zemin bulmuş ve Balkanlar'da Batı Avrupa'dan daha farklı bir nitelik kazanmıştır. Bunun nedenlerinden birisi, Balkanlar'da Batı Avrupa'dakine benzer bir endüstrileşme olmayışı ve Batı Avrupa'dakine benzer bir burjuva sınıfının olmayışıdır. Diğer bir neden ise Batı ulusçuluğunun Aydınlanma düşüncesi ekseninde gelişirken, Balkanlar'da ulusçuluğun romantizm düşüncesi ekseninde gelişmiş olmasıdır. Her iki düşüncede de özgürlük, eşitlik ve özerklik kavramlarına vurgu yapılmasına rağmen Aydınlanma'da akıl temel alınırken, Romantizm'de duygu temel alınmıştır. Aydınlanma, bireylerin benzerliklerine vurgu yaparken; Romantizm, daha çok bireye ve bireyselliğe vurgu yapmıştır. Aydınlanma kozmopolitiği öne çıkarırken, Romantizm ulusalcılığı öne çıkarmıştır.²⁸⁴ Romantik milliyetçilik akımlar, Gottfried Herder gibi teorisyenler öncülüğünde, başlangıçta Almanya'da zemin bulmuş ve buradan Doğu Avrupa ve Balkanlar'a yayılmıştır. Herder ve arkadaşları, millet kavramına Fransız Devrimi'nin getirdiği “anayasal vatandaşlık” ilkesi ile tezat teşkil edecek şekilde bakmışlar, biyolojik ve etnik temelli olarak görmüşlerdir.²⁸⁵ Romantik milliyetçiliğin Balkanlar'da zemin bulmasının nedeni, Balkan elitlerinin öncelikli hedef olarak ulusal bağımsızlık, bunun sonrasında da modernleşme (Batılılaşma) çizgisini benimsemiş olmasında yatar. Batı eğitimi almış elitler, az gelişmiş ülkelerde olmayan bir millet yaratarak, boyunduruğu altında bulundukları imparatorluklardan kurtulmak ve sonrasında bu imparatorlukların bölgedeki yöneticilerinin yerini almak istemişlerdir.²⁸⁶ Bunun sonucunda Avrupa'da diğer örneklerle (Almanya, İtalya vb.) benzer bir şekilde, Balkanlar'da romantik milliyetçi akımın öncüleri, Ortaçağ'da kurmuş oldukları bağımsız devletleri keşfetme işine soyunmuşlardır.²⁸⁷ Bu dönemde Balkanlar'da milliyetçi elitler öncülüğünde Batı tipinde bir ulus devlet inşa edilmeye çalışılırken; kan ve kültürel bağlarla birbirine bağlı, adeta geniş bir aileye benzer bir ulus yaratılmaya çalışılmıştır.²⁸⁸ Ulus inşası sürecinde ise mitolojik efsaneler, dini semboller kullanılmış; ulusların folklorları yeniden

²⁸⁴ Meltem Begüm Saatçi, “Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar, Farklı Usuller”, *Karadeniz Araştırmaları*, Güz 2009, c. 6, S. 23, s. 13-28.

²⁸⁵ John Gledhill, “The Power of Ethnic Nationalism: Foucault's Bio-Power and the Development of Ethnic Nationalism in Eastern Europe”, *National Identities*, Aralık 2005, c. 7, S. 4, s. 347-368.

²⁸⁶ Baskın Oran, “Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir, Nasıl İncelenir?”, *Birikim Dergisi*, İstanbul, Ocak 1993, s. 45-46.

²⁸⁷ Nergis Canefe, “Foundational Paradoxes of Balkan Nationalisms- Authenticity, Modernity and Nationhood”, *Albanian Journal of Politics*, 2004, http://ajp.globic.us>archives>pula_ajp21 (16.07.2015).

²⁸⁸ John Gledhill, *a.g.m.*, s. 348.

yorumlanmış, millî öğeleri işleyen edebî eserler sıklıkla yayınlanmıştır. Balkanlar’da ulus inşası süreci, aynı zamanda bu bölgenin uzun süreli bir sekülerizasyon süreci de olmuştur. Milliyetçi elitler tarafından dini kurumların manipülasyonu ile öncelikle Ortodoks toplumunu birbirine bağlayan dini değerler millî değerlere dönüştürülmüştür. 1830’lu yıllardan itibaren millî Ortodoks kiliseleri (Sırp, Yunan, Bulgar) inşa edilerek, kilise milliyetçiliğin etki alanı içerisine sokulmuştur.²⁸⁹

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Balkanlar’da yerleşen milliyetçiliğin etkisiyle henüz kuruluş aşamasında iken Hırvatların protestosu ile karşılaşmış; Sırp hakimiyetinde olacağı belli olan devlete karşı imza kampanyaları düzenlenmiş, diğer etnisitelere de bağımsızlık verilmesi için Batılı güçlere çağrılar yapılmıştır. İki savaş arasındaki dönem özellikle Hırvat ve Sırp milliyetçiliğinin çatıştığı bir dönem olmuştur.²⁹⁰ Savaş öncesi duruma paralel olarak, Tito Yugoslavya’sı birçok sorunun üzerine inşa edilmiştir. Tamamlanmamış bir millet tanımlama süreci; bu tanımın anayasal niteliğinin belirsizliği, etnisiteler arası hoşgörüsüzlük, savaş öncesi Yugoslavya’sından savaş sonrası Yugoslavya’sına miras olarak kalmıştır. Tito Yugoslavya’sında ise, güçlü komünist vurgular ve “kardeşlik ve birlik” gibi sloganvari söylemlerle, bölgede yaşayan halklar bir arada tutulmaya çalışılmıştır. Millî eğilimler “gericilik” ve “toplum düşmanlığı” olarak lanse edilmeye çalışılmıştır. 1960’larda “yerel oligarkların milliyetçilik eğilimlerini geçersiz kılmak” savıyla bir Yugoslav üst kimliği yaratılmaya çalışılmış, buna paralel olarak bazı anayasal düzenlemelere gidilmiştir.²⁹¹ Ancak bu anayasal düzenlemeler; merkezî otoriteye karşı federe devletlerin daha çok yetki istemesine, cumhuriyetler arasında ekonomik farklılıkların artmasına ve 1980’lere kadar bastırılmaya çalışılan milliyetçiliklerin yeniden günyüzüne çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca yaratılmaya çalışılan Yugoslav kimliği toplumda fazla zemin bulamamıştır.

E. Hobsbawm, Batı Balkanlar’da milliyetçiliğin yeniden yükselmesini, birçok akademisyenin aksine; sebep değil, sonuç olarak değerlendirmiştir. Hobsbawm’a göre, Sovyet rejiminin çökmesi ile komünist rejimlerin işlemlerini sağlayan merkezî kumanda

²⁸⁹ Victor Roudometof, “Nationalism, Globalization, Eastern Orthodoxy ‘Unthinking’ the ‘Clash of Civilizations’ in Southeastern Europe”, *European Journal of Social Theory*, London, 1999, c. 2, S. 2, s. 239-247.

²⁹⁰ Boriana Marinova Zuber, “Rebirth of Nationalism in the Balkans in the 1990s: Causes, Consequences and Possible Solutions”, http://www.files.ethz.ch/isn/35998/casestudy_rebirth_of_nationalism.pdf (13.01.2016).

²⁹¹ Srdja Pavlovic, *a.g.m.*, s. 119.

ve otorite yapısı zayıflamış ve bu gelişmelerden en çok yararı milliyetçilik sağlamıştır.²⁹² Doğu Avrupa'nın tamamında yükselen etnik milliyetçiliklerin, Yugoslavya'da daha etkili ve yıkıcı sonuçları olmuştur. Öncesinde komünist söylem ve yapılarla bastırılmaya çalışılan etnik milliyetçilik, komünist sistemin zayıflaması sonrası oluşan ideolojik boşluk ve bu boşluğu doldurmaya çalışan popülist politikacılar, kapitalist ekonomiye geçişin getirdiği rahatsızlıklar nedeniyle Yugoslavya'da çatışmalara neden olmuştur.²⁹³ Yugoslavya'da yaşanan sürecin diğer Doğu Avrupa ülkelerinden daha sancılı olmasının nedenini, Yugoslavya'nın çok etnisiteli yapısı ve farklı tarihsel sürecinde aramak gerekir.

Mary Kaldor, Batı Balkanlar'daki milliyetçiyi "yeni tip milliyetçilik" olarak nitelendirmiştir. Kaldor modern milliyetçiliğin aksine, milliyetçiliğin bu yorumunun devletin dağılması ile ilişkisinin olduğunu iddia etmiştir.²⁹⁴ Buna ilaveten Batı Balkanlar'da gelişen etnik milliyetçi anlayış, toplumdaki entelektüel kesim aracılığıyla taban bulmuş ve gelişmiştir. Hobsbawm, Balkanlar'daki entelektüel kesimi, eroin bağımlıları için Pakistan'daki eroin tarlalarında eroin yetiştiriciliği yapanlara benzetmiş ve Balkanlar'da birçok eroin yetiştiricisi olduğunu belirtmiştir. Hobsbawm, bu kesimin 90'lı yıllarda Balkanlar'da yaşanan felaketler için gerekli zemini hazırladıklarını iddia etmiştir.²⁹⁵

Batı Balkanlar'daki etnik milliyetçilikleri sınırlamak ve yeniden bir çatışma ortamının yaşanmasını engellemek adına, AB üyelik politikası ile bir taraftan bölge ülkeleri arasında diyalog ve işbirliğini artırmaya çalışırken diğer taraftan da bölge ülkelerinin demokratik reformları hayata geçirmeleri için destek vermektedir.

2.1.2. Ekonomik Nedenler

1948'de Yugoslavya'nın Kominform'dan ihraç edilmesi, bu ülkenin Doğu Bloku'ndan koparak Batı'ya açılmasına neden olmuştur. Stalin yönetiminin Tito'yu devirmeye yönelik tehdit içeren açıklamaları, Sovyet ekonomik yardımının kesilmesi ile

²⁹² Eric Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul, 2006, s. 199.

²⁹³ Borianna Marinova Zuber, *a.g.m.*, s. 8.

²⁹⁴ Robin Wilson, "The Politics of Contemporary Ethno-Nationalist Conflicts", *Nations and Nationalism*, Belfast, 2001, c. 7, S. 3, s. 367.

²⁹⁵ Gerald Knaus, "The EU's Soft Power and the Noah-Joker Effect", Ed. Elisabeth Precht, *Balkan Blend the Road to Renewal*, The Jarl Hjalmarson Foundation, Stockholm, 2011, s. 69.

birlikte ABD diplomasisi zamanında ve ustaca manevralar yaparak, Yugoslavya'ya ekonomik yardım önerilerini kabul ettirmiştir. 1949 ile 1961 yılları arasında ABD'nin Yugoslavya'ya yaptığı yardım ve krediler, Hindistan'a sağlanan yardımlardan daha fazla olmuştur. Buna bağlı olarak Yugoslavya'nın dış ticareti içinde Batı Bloku'nun önemi artmış, Batı sermayesi Yugoslavya'da geniş ölçekli yatırımlarda bulunmaya başlamıştır. Aynı zamanda 1949'dan itibaren Yugoslavya, Batı denetimindeki bazı uluslararası kuruluşlardan (IMF, Export Import Bank vb.) kredi almaya başlamıştır. Batı'da 1940'ların sonunda patlak veren "tüketici devrimi" (tüketiciye sağlanan finansal kolaylıklar sonucunda tüketimin artması) 1960'lara doğru Yugoslavya'yı da etkilemiş ve bu durum Yugoslavya'nın dış ticaret açığını büyüten ayrı bir etmen olmuştur. Büyüyen dış ticaret açığı, Yugoslavya'yı uluslararası kurumların desteğine daha fazla bağımlı hâle getirmiştir.²⁹⁶

Uluslararası ekonomik kurumlara bu denli bağımlılık ve 1980'lerde gelişmekte olan ülkelerde başlayan borç krizleri sonucunda; küresel finansal pazarlardan borçlanma koşullarının daha da zorlaştırılması, Yugoslav ekonomisini IMF istikrar programlarına mahkum etmiştir.²⁹⁷ 1982'de Yugoslavya'da uygulanan IMF politikası; ithalatın kısılmasını, ücretlerin ve kamu harcamalarının azaltılmasını öngörmüştür. Bunun sonucunda Yugoslavya'da yüksek bir işsizlik oranı görülmüş ve takip eden yıllarda Avrupa'nın en düşük büyüme hızına ulaşılmıştır.²⁹⁸ Ülke ekonomisinin genel olarak kötüleşmesine paralel olarak, başlangıçtan itibaren var olan bölgesel eşitsizlikler daha fazla artmıştır. Bu durum yerel siyasi liderlere kendi etnik veya siyasi grubunun Yugoslavya içerisinde dezavantajlı durumda olduğunu tartışmak için zemin hazırlamıştır.²⁹⁹

Batı Balkan ülkelerinin ekonomileri, komünizm sonrası dönüşümün getirdiği zorluklara ilave olarak, dönüşüm döneminde yaşanan savaşlar ve savaş ekonomisinin getirdiği açmazlara (ekonominin yeniden millileştirilmesi, savaşın ihtiyaçlarını karşılamak üzere şekillendirilmesi, nitelikli işgücünün cepheye gönderilmesi sonucunda

²⁹⁶ Alpaslan Işıklı, *Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi*, Alan Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul, 1983, s. 98-104.

²⁹⁷ Viachaslau Yarasevich-Yuliya Karneyava, *a.g.m.*, s. 264-265.

²⁹⁸ Jeff Pratt, "Commentary: Economic Change, Ethnic Relations and Disintegration of Yugoslavia", *Regional Studies*, 2000, c. 34, s. 8, s. 770, <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk> (20.01.2015).

²⁹⁹ Nesrin Kenar, *a.g.e.*, s. 120.

arz ve talepte düşüşler) maruz kalmıştır. Buna ilaveten, bölge ülkelerine uygulanan ambargolar ve Yugoslavya'nın dağılması sonucunda, iç piyasaların bir anda dış piyasaya dönüşmesi nedeniyle oluşan gümrük duvarları, ticari kayıplara neden olmuştur.³⁰⁰

Milica Bookman, toplumdaki ekonomik düşüşün etnik aidiyet ve grup farklılığını artırabileceğini, etnik milliyetçiliği azdırabileceğini iddia etmiştir. Bookman'a göre, ekonomik düşüş, etnisiteler arası ekonomik ilişkilerin statükosunu bozar ve etnisiteler arası rekabeti arttırır.³⁰¹ 1950 ve 1960'lı yıllarda sosyalizme getirilen farklı yorumlar ve her iki blok ile (SSCB ile Stalin sonrasında) geliştirilen ilişkiler sayesinde Yugoslav ekonomisinin gelişmekte olan ülkeler arasında yıldızı parlamıştır. Buna rağmen Yugoslavya'nın ekonomik kaynakları hep sınırlı olmuştur. Ekonomik düşüş döneminde bu kaynakların tahsisi üzerine mücadele daha fazla artmış ve zengin cumhuriyetler fakir cumhuriyetleri finanse etmek istememiştir. Sonuç olarak ekonomik kaynaklar üzerinden bir etnik ayrışma gerçekleşmiştir.

Paul Welfens'e göre bir bölgedeki sosyal ve siyasal çatışmanın erkenden emareleri görülmek isteniyorsa dört göstergeye bakmak gerekir:³⁰²

1. Kişi başına düşen gelirin, millî gelire ve küresel gelire oranı,
2. Bölgeyi terk eden nüfus oranı,
3. Bölgedeki enflasyon oranı,
4. Uzun dönem genç-erkek işsizliği.

Yugoslavya'nın son döneminde ekonomik işsizlik oranlarına ve enflasyon oranlarına bakıldığında iç savaşın belirtileri görülmektedir. Örneğin, 1990-1993 arasında Yugoslavya'da GSYİH % 30 oranında azalmıştır.³⁰³ Yugoslavya genelinde 1991'de işsizlik oranları % 24,5 iken 1995'te % 36,6'ya çıkmıştır. Tüketici fiyat endeksine göre enflasyon oranları 1992'de % 1511 iken üretici fiyat endeksine göre %

³⁰⁰ Milica Bookman, "Economic Aspects of Yugoslavia's Disintegration", Ed. Raju Thomas, *Yugoslavia Unraveled*, Lexington Books, New York, 2003, s. 119.

³⁰¹ Milica Bookman, *a.g.e.*, s. 122-124.

³⁰² Paul J. J. Welfens, *Stabilizing and Integrating the Balkans: Economic Analysis of the Stability Pact, EU Reforms and International Organizations*, Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg-New York, 2001, s. 117.

³⁰³ Milica Uvalic, "WhyHas Serbia Not Been a Frontrunner", *Handbook of the Economics and Political Economy of Transition*, Ed. Paul Hare-Gerard Turley, Routledge, New York, 2013, s. 367.

2198 oranında gerçekleşmiştir.³⁰⁴ Günümüzde de Batı Balkanlar'da ekonomik göstergeler, savaş yıllarındaki kadar kötü olmasa da çok olumlu değildir. AB bölgede oluşabilecek istikrarsızlıkların önüne geçmek için Batı Balkan devletlerinin ekonomik gelişimlerine destek vermektedir.

Sonuç olarak Batı Balkanlar için AB üyelik süreci, bölge toplumlarının geçmiş acıları geride bırakıp ekonomik refah ve kalkınmaya odaklanmalarını sağlayabilecek bir stratejidir.³⁰⁵

2.1.3. Batı Balkanlar'da Toprak Anlaşmazlıkları ve Potansiyel Kriz Bölgeleri

Yugoslavya halkı anayasal olarak 6 millet, 9 milliyet ve 2 etnik gruptan müteşekkil olarak tanımlanmıştır. 1974 Anayasası'na göre Sırp, Hırvat, Sloven, Müslüman (Boşnak), Makedon ve Karadağlılar “millet” olarak kabul edilirken Arnavut, Türk, Bulgar, Çek, Slovak, İtalyan, Macar, Romen ve Ukraynalılar “milliyet” olarak kabul edilmiştir. Çingeneler ve Ulahlar ise “etnik grup” olarak kabul edilmişlerdir. Millet tanımına giren halklar, Yugoslavya Federasyonu içerisinde kendi federe cumhuriyetleri olan halklardır. Milliyet tanımına girenler, Yugoslavya dışında bağımsız devletleri olan (Türkler için Türkiye Cumhuriyeti, Arnavutlar için Arnavutluk vb.) halklar olmuştur. Etnik gruplar ise Yugoslavya içinde cumhuriyetleri veya Yugoslavya dışında ana devletleri olmayan halklar olmuştur.³⁰⁶

Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte bazı milletler kendi ulus devletine kavuşurken bu devletlerin sınırları dışında kalan soydaşları (Hırvatistan içerisinde kalan Sırp nüfus ağırlıklı Krajina bölgesi vb.), başka bir ulus devlet içerisinde sıradan birer azınlık durumuna düşmüşlerdir. Tüm cumhuriyetler genel olarak değerlendirildiğinde yeni ulus devletler içerisinde azınlık sayılmanın, Yugoslavya içerisinde “millet” statüsünde olan halkları “milliyet” statüsünde olan halklardan daha fazla ajite ettiği görülmüştür.³⁰⁷ Yugoslavya'nın dağılması sonrasında ajite olan bu halklar, öncelikle çoğunluk oluşturdıkları bölgelerde bağımsızlıklarını ilan etmek, sonrasında da

³⁰⁴ United Nations Economic Commission for Europe Committee on Environmental Policy, *Environmental Performance Reviews: The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, United Nations Publications, 2002, s. 3-4.

³⁰⁵ Judy Batt, “The Question of Serbia”, *Chaillot Paper*, Institute for Security Studies, Paris, 2005, S. 81, s. 66.

³⁰⁶ Şule Kut, *a.g.e.*, s. 98-99.

³⁰⁷ Şule Kut, *a.g.e.*, s. 100.

anavatanları ile birleşmek istemişlerdir. Şule Kut, azınlıkların bu teşebbüsüne yön veren temel belirleyicinin, uluslararası yapının çatışmaya müsait olup olmaması ve azınlıklarının ana devletten destek sağlayıp sağlayamama durumu olduğunu belirtmiştir.³⁰⁸ AB'nin öncesinde iki ayrı federe devlet olan Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılmasında bile göstermiş olduğu hassasiyet dikkate alınırse uluslararası yapının Batı Balkanlar'da daha fazla parçalanmaya karşı olduğu görülecektir. Ancak bu durumda, yeni kurulan Batı Balkan ulus devletleri içerisinde yaşayan azınlıkların ayrılıkçı eğilimlerden nasıl uzaklaştırılacağı sorusu akla gelmektedir. AB bu soruna çözüm bulabilmek için AB sürecinde Batı Balkan devletlerine azınlık hakları konusunda yapılacak iyileştirmeleri şart koşmakta ve bu konuda gelişmeleri izlemektedir. Gelineen durumda Batı Balkanlar'da bir taraftan Krajina Bölgesi (Hırvatistan içerisinde Sırp ağırlıklı) gibi etnik çatışma riski çok zayıf olan bölgeler varken diğer taraftan da Mitroviça (Kosova'nın kuzeyinde Sırp ağırlıklı) gibi kontrol altında tutulmadığında etnik çatışma olasılığı olan bölgeler vardır.

Batı Balkanlar'da bir bölgede meydana gelebilecek herhangi bir etnik çatışma ve ayrılık hareketinin domino etkisi yaratma ihtimali çok kuvvetlidir. Sırbistan içerisinde Preşevo Vadisi Arnavutlarının ayrılıkçı eylemleri, Kuzey Kosova Sırp Bölgesi'nde yankı bulabilir. Aynı şekilde, Sancak Bölgesi'ndeki bir ayrılıkçı hareketin, Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'nde etki yaratabilme ihtimali yüksektir. Aşağıda Batı Balkanlar'da etnik olarak hassasiyet taşıyan, toprak anlaşmazlıklarına neden olan bölgeler ile ilgili bilgi verilecektir.

2.1.3.1. Batı Makedonya

Makedonya'daki Arnavut çoğunluğu, ülkenin kuzeybatısında ve batısında (Makedonya'nın Arnavutluk ve Kosova sınırında) yaşamaktadır. Bu bölgedeki bazı yerleşim yerlerinde nüfusun yüzde doksanından fazlasını Arnavutlar oluşturmaktadır.³⁰⁹ 1990'ların sonunda Kosova ve Sırbistan'da yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin Makedonya'ya yansması nedeniyle ülkenin batısında çatışmalar yaşanmış, AB'nin

³⁰⁸ Şule Kut, *a.g.e.*, s. 103.

³⁰⁹ International Crisis Group, "Macedonia's Ethnic Albanians: Bridging the Gulf", <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/macedonia/098-macedonias-ethnic-albanians-bridging-the-gulf.aspx> (04.05.2016),

öncülüğünde uluslararası toplumun araya girmesi ile çatışmalar sonlandırılmış ve Ohri Antlaşması ile birlikte Arnavut azınlık lehine bazı düzenlemeler yapılmıştır.

2015 Mayıs ayında Makedonya'nın Kosova sınırındaki Kumanovo Bölgesi'nde çıkan çatışmada, Makedon polisi 30 silahlı Arnavut'u öldürmüştür.³¹⁰ Bölgedeki uzun süreli sessizlikten sonra gelişen bu olay, Arnavutlar arasında tepkiye neden olmuş ve Arnavut sokak gösterileri gerçekleşmiştir. Aynı dönemde hükümetin yaptığı usulsüz uygulamalara (usulsüz telefon dinlemeleri ve seçimlere hile karıştırma vb.) yönelik iddiaların ortaya konması ile birlikte Makedon halkının da muhalif kanadı bu gösterilere katılmıştır.³¹¹ AB'nin çabaları sonucunda, 2 Haziran 2015'te siyasi parti liderleri bir uzlaşma metni üzerinde mutabık kalarak toplumdaki tansiyonu düşürmüşlerdir. Bu metinde AB'ye katılım hedefine tam bağlılık dile getirilmiş ve bu konuda tüm taraflar üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmeyi taahhüt etmişlerdir.³¹²

AB Konseyi, 23 Haziran 2015'te Makedonya'ya ülke içinde etnik ilişkilerin geliştirilmesi, komşu devletlerle ilişkilerin güçlendirilmesi ve Ohri Antlaşması'nın tam olarak uygulanması konusunda uyarılarda bulunmuştur.³¹³ AB, Makedonya'nın AB sürecini, insan ve azınlık hakları konusunda demokratik reformlar ve Ohri Antlaşması'nın uygulanması ile ilişkilendirmektedir.

2.1.3.2. Krajina Bölgesi

Hırvatistan nüfusunun %12'si Sırlardan oluşmaktadır. Sırp nüfus, ağırlıklı olarak Hırvatistan-Bosna-Hersek sınırında Knin, Kordun, Banija bölgelerinde yaşamaktadır ve bu bölgeye genel olarak "Krajina Bölgesi" denmektedir. Krajina Bölgesi'nin nüfusunun % 60'ından fazlasını Sırlar oluşturmaktadırlar. Yugoslavya'daki gelişmelere paralel olarak Hırvatistan bağımsızlığını ilan etmeden 5 ay önce Krajina Sırları bağımsızlıklarını ilan etmiş ve Eylül 1991'de Sırp ve Hırvatlar arasında çatışmalar başlamıştır. 1992'de BM barış gücü birlikleri bölgeye yerleşmiştir. Milliyetçi lider Tudjman yönetimindeki Hırvatistan hiçbir zaman Sırp kazanımlarını

³¹⁰ BBC News, "Macedonia Blames Kosovans for Deadly Kumanovo Clashes", 10 Mayıs 2015, <http://www.bbc.com/news/world-europe-32680904> (31.07.2015).

³¹¹ BBC News, "Macedonia Protests: Anti-Gruevski Rally in Skopje", 17 Mayıs 2015, <http://www.bbc.com/news/world-europe-32771233> (31.07.2015).

³¹² http://ec.europa.eu/enlargement/news_corner/news/news-files/20150619_agreement.pdf (31.07.2015).

³¹³ "Council Conclusions on the Former Yugoslav Republic of Macedonia" (23.06.2015), <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/06/23-gac-conclusions-former-yugoslav-republic-macedonia> (31.07.2015).

kabul etmemiştir. Bosna Hersek'teki savaşın gelişimine paralel olarak Hırvatistan, 1995 yazında askerî ve siyasî olarak uygun bir fırsat yakalamış ve Krajina Bölgesi'ni yeniden ele geçirmiştir. Hırvatların bölgeyi ele geçirmesi sonucunda 300.000 Sırp'ın bölgeden zorunlu göçe tabi tutulduğu iddia edilmiştir. Ancak Hırvat yetkililer yaşanan göçün isteğe bağlı olarak gerçekleştiğini ifade etmişlerdir.³¹⁴

AB Hırvatistan 2005 İlerleme Raporu'nda; 1995'te Hırvatistan'ın Krajina Bölgesi'nden sürülen Sırp'ların evlerine dönüşü, bölgede yaşayan Sırp'ların demokratik hakları ve Hırvat toplumuna entegrasyonu ile ilgili yasal düzeyde bazı ilerlemeler yapılmış olmasına rağmen bunların yeterli olmadığı belirtilmiştir.³¹⁵ 2012 İlerleme Raporu'nda ise savaş sırasında yerlerinden olan Sırp'lara ev verilmesi ile ilgili gerekli yasal düzenlemelerin yapılmış olduğu, yasaların hayata geçirilmesinin devam ettiği ancak bu konuda acele edilmesi gerektiği belirtilmiştir.³¹⁶

Hırvatistan'ın özellikle Tudjman sonrasında azınlık hakları konusunda yapmış olduğu ilerlemeler, AB sürecinin tamamlanmasında Hırvatistan'ın önünü açmıştır. Geçmişte Krajina Sırp'larının maruz kaldığı eylemler ve Hırvatistan'ın AB müzakere sürecinde elde etmiş olduğu kazanımlar hâlâ tartışılmaktadır. Ancak günümüzde Krajina Bölgesi'nde münferit olaylar dışında etnik gerilim ve şiddet eylemleri görülmemektedir.

2.1.3.3. Kuzey Kosova Bölgesi

Kosova nüfusunun yüzde doksanını Arnavutlar oluşturmaktadır. Sırp nüfusun oranı ise yüzde altı civarındadır.³¹⁷ Kosova'nın kuzeyinde bulunan Mitroviça'dan geçen İber Nehri, Arnavut nüfus yoğunluğu ile Sırp nüfus yoğunluğunu birbirinden ayırmaktadır. Nehrin kuzeyinde Sırp yoğunluğu yaşarken güneyinde Arnavut yoğunluk yaşamaktadır.³¹⁸ NATO'nun Kosova müdahalesinden sonra Kosova'nın kuzeyi

³¹⁴ Marko Stöckl, "The Making of Ethnic Insecurity: A Case Study of the Krajina Serbs", *Human Security Perspectives*, 2004, c. 1, S. 2, s. 25-26.

³¹⁵ European Commission, "Croatia 2005 Progress Report", Brussels, 09.11. 2005, SEC (2005) 1424, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1424_final_progress_report_hr_en.pdf (26.04.2016).

³¹⁶ European Commission, "Croatia 2012 Progress Report", Brussels, 10. 10. 2012, SWD (2012) 338, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/hr_analytical_2012_en.pdf (26.04.2016).

³¹⁷ Lenard Cohen, "Kosovo: From Interim Status to Enhanced Sovereignty", *Strategic Insights*, 2006, c. 5, S. 1, s. 2.

³¹⁸ Marietta König, "The Effects of the Kosovo Status Negotiations on the Relationship Between Russia and the EU and on the De Facto States in the Post-Soviet Space", <http://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/07/K%C2%94nig-en.pdf> (01.08.2015).

problemli bir bölge haline gelmiş; Kosova'nın bağımsızlık ilanından sonra ise bölgenin problemli yapısı daha da belirginleşmiştir. Önceden beri Kosova içerisinde otonom bir bölge olan Kuzey Mitroviça, Sırbistan tarafından finanse edilmeye devam edilmiş; Kosova'dan ayrı olarak yargı, eğitim ve sağlık alanlarında paralel kurumlar oluşturulmuştur.³¹⁹

Kuzey Mitroviça Bölgesi'nde çok düşük oranda bir Arnavut nüfus da yaşamaktadır. Lukoviç, o bölgede yaşayan Arnavutların durumunu "getto içinde getto" olarak nitelendirmiştir.³²⁰

2011 sonrasında Kosova'nın kuzeyi ile ilgili olarak Sırbistan ve Kosova arasında AB öncülüğünde bir normalleşme süreci başlamıştır. İki taraf arasında 2013 ve 2015'te bölgenin statüsü ile ilgili olarak anlaşmaya varılmış, mevcut kriz potansiyeli düşmeye başlamıştır. Bu konunun ayrıntıları tezin ilerleyen bölümlerinde anlatılacaktır.

2.1.3.4. Preşova (Presovo) Vadisi

Preşova Vadisi olarak adlandırılan bölge, Sırbistan, Makedonya ve Kosova arasında kalan bir bölge olup Presevo, Bujanovac, Medvedja kentlerini içermektedir. Stratejik olarak önemli bir konumda olan Preşova Vadisi'nin, Medvedja hariç diğer iki kentinde Arnavut nüfus çoğunluktadır.³²¹ Yugoslav yönetiminin 1946'da almış olduğu bir kararla Preşova Vadisi, Kosova'dan alınarak doğrudan Sırbistan'a bağlanmış ve bunun sonrasında bölgede etnik gerginlikler başlamıştır.³²²

Kosova'da etnik tansiyonun yükselmesi ile birlikte Sırp güvenlik güçleri Preşova Vadisi Arnavutlarına karşı da baskı politikaları uygulamaya başlamıştır. Bölgede gerçekleşen insan hakları ihlalleri ve Kosova'da KLA örgütünün Sırp güçlerine karşı elde ettiği başarılar sonucunda, Preşova Arnavutları 2000 yılının başında organize olmaya başlayan UCPMB (Preşevo, Medveda, Bujanovac Özgürlük Ordusu) adlı silahlı örgüte destek vermeye başlamışlardır. Aynı dönemde Makedonya'da da etnik

³¹⁹ Elton Lacı, "Kosovo after Independence Prospects for the Integration into the EU", Masaryk University, Faculty of Social Studies, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Brno, 2010, s. 57.

³²⁰ Miloş Lukoviç, "Kosovo Mitroviça Present and Past", Ed. Dušan Batakoviç, *Kosovo and Methodila Living in the Enclave*, Serbian Academy of Sciences and Arts Insitute for Balkan Studies, Special Editions 96, Belgrade, 2007, s. 85.

³²¹ Presovo'da %89, Bujanovac'da %54, Medvedja'da %26 Arnavut yaşamaktadır. (International Crisis Group, Report No. 186, 16.10.2007).

³²² Presheva Jone Informative Agency, "Southern Serbia: the Second Kosovo?", 19.01.2012, <http://www.preshevajone.com/southern-serbia-presevo-valley-the-second-kosovo> (01.08.2015).

çatışmaların patlak vermesi üzerine NATO arabuluculuk yapmış ve Sırbistan'ın UCPMB militanlarına af garantisi vermesi karşılığında UCPMB'ye silah bıraktırmıştır.³²³

2001'de cereyan eden olayların bölgesel istikrarı tehdit etmeye başlaması ve NATO aracılığıyla gerçekleşen ateşkes haricinde, Preşova Vadisi'nde Sırp yönetimi ile Arnavutlar arasında büyük çaplı bir olay yaşanmamıştır. Bölgenin stratejik önemi, hassas etnik yapısı ve bölge içi dengeler nedeniyle Preşova Vadisi'nden Batı Balkanlar'a yayılabilecek herhangi bir olaya, AB ve NATO'nun süratle müdahil olacağı değerlendirilmektedir.

2.1.3.5. Sancak Bölgesi

Sancak Bölgesi, Batı Balkanlar'da diğer olası kriz noktalarıyla bağlantılı olarak istikrarsızlaşabilecek yerlerden bir tanesidir. Karadağ, Sırbistan ve Kosova arasında sıkışmış olan Sancak Bölgesi'nin nüfus ağırlığı, Boşnaklardan oluşmaktadır.³²⁴ Sırbistan ve Karadağ arasında bölünen Sancak'ın altı belediyesi Sırbistan tarafında kalmış, altı belediyesi de Karadağ tarafında kalmıştır. 1991 nüfus sayımına göre Sancak nüfusunun %54'ünü Boşnaklar oluşturmaktadır.³²⁵

Tito sonrası Yugoslavya'nın her yerinde olduğu gibi Sancak'ta da etnik milliyetçilik yükselmiştir. 1992'de Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilan etmesiyle birlikte Sırbistan, daha öncesinde kurucu unsur (millet) olarak nitelendirilen Boşnakların statüsünü azınlık seviyesine indirmiştir. Bunun üzerine Sancak Demokratik Eylem Partisi³²⁶ tarafından otonomi ve Bosna-Hersek'e katılım konusunda referandum süreci başlatılmış, bu süreç sonlandırılmadan parti liderleri ayrılıkçılıkla suçlanmış ve tutuklanmışlardır.³²⁷ Müteakip yıllarda Sancak Bölgesi Boşnakları, Miloseviç yönetimince devlet terörüne ve insan hakları ihlallerine maruz kalmışlardır. Eylül 2000

³²³ International Crisis Group, "Serbia: Maintaining Peace in the Presevo Valley", *Europe Report No. 186*, 16.10.2007, <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/serbia/186-serbia-maintaining-peace-in-the-presevo-valley.aspx> (04.05.2016).

³²⁴ International Crisis Group, "Serbia's Sandzak: Still Forgotten", *Europe Report No. 162*, 08.04.2005, <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/serbia/162-serbias-sandzak-still-forgotten.aspx> (04.05.2016).

³²⁵ "Sandzak-a Region That is Connecting and Dividing Serbia and Montenegro?", <http://pdc.ceu.hu/archive/00002257/01/Sandzak.pdf> (03.08.2015).

³²⁶ Aliya İzzet Begoviç'in Bosna-Hersek'te liderliğini yapmış olduğu Demokratik Eylem Partisi'nin (SDA) Sancak koludur.

³²⁷ Rastislava Mirkoviç, "Bosniak Minority in Sandzak- From Constitutive Nation to Minority", <http://migrationeducation.de> (02.08.2015).

seçimleri, Sırbistan’ın Sancak Bölgesi Boşnaklarına yaklaşımında önemli bir dönüşümün göstergesi olmuştur. Tito döneminden sonra ilk defa Boşnaklar; Sırbistan politik süreçlerine dâhil edilmiş, devlet terörü durmuş, Boşnaklar dil ve eğitim konusunda bazı imtiyazlar kazanmışlardır.³²⁸ Sırbistan Karadağ, AB’nin azınlık ve insan hakları standartlarına uyum gösterebilmek adına, 2003-2006 arasında “İnsan ve Azınlık Hakları Bakanlığı” kurmuştur. Aynı dönemde merkezî yönetim ülke içerisinde etnik ayrılığa sebep olabilecek konuları ortadan kaldırarak Boşnak toplumunu entegre etmek adına, Sancak Bölgesi siyasal partilerine koalisyonlar içerisinde yer vermiştir.³²⁹

Karadağ’ın Sırbistan’dan ayrılması konusunda, Sancak’ın Karadağ sınırları içerisinde kalan Boşnak nüfus ile Sırbistan içerisinde kalan Boşnak nüfus arasında görüş ayrılığı olmuştur. Sırbistan içerisinde kalan nüfus, Sancak’ın birliğini savunup bu ayrılığa olumsuz bakarken Karadağ içerisinde kalan Boşnaklar, Karadağ’ın ayrılığına olumlu bakmışlardır.³³⁰ Karadağ ve Sırbistan’ın ayrılmasından sonra Sancak Bölgesi’ndeki Boşnakları bir arada tutan en önemli bağ ise İslami Birlik ve Saraybosna’daki Reis-ül Ulemalık makamı olmuştur. Ancak 2006 yılında Sırbistan’ın bölgeye merkezî olarak bir müftü ataması ve atanan müftünün kendisini tüm Sırbistan’ın Reis-ül Ulema’sı olarak ilan etmiş olması, Sırbistan’ın Sancak ve Bosna ile olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.³³¹ Günümüzde Sancak Müslüman halkı tarafından seçilmiş olan müftü biraz daha fazla ön plana çıkartılıyor olsa da iki başlılık hâlen devam etmektedir.

Sancak Bölgesi’nin ekonomik, siyasi ve sosyal sorunları hâlen mevcuttur. Sırbistan ve Karadağ yönetimleri AB müzakere sürecinde olmalarına rağmen henüz tam olarak Boşnak nüfusun yerel yönetimlerde yeterince temsil, ana dilde eğitim gibi demokratik haklarını vermiş değildir. Sancak Bölgesi’nin fiziki olarak bölünmüşlüğü’nün yanında, her iki tarafta da Boşnaklar arasında varolan siyasal kutuplaşma, Boşnakların demokratik haklarını alamayışında bir etkindir. Ancak AB sürecinde her iki ülkenin de Sancak Bölgesi’nin ekonomik ve siyasal gelişimine yönelik

³²⁸ International Crisis Group, Europe Report No. 162., a.g.m., s. 6.

³²⁹ Mirković, a.g.m., p. 5.

³³⁰ Murat Yılmaz, *Drina’nın Öbür Yakası Sancak Kimlik Oluşumu ve Otonomi Sorunu*, İHH Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004, s. 341-343.

³³¹ Gözde Kılıç Yaşın, “Balkan Siyaseti Sil-Baştan: Boşnak Akademisi”, Balkanlar ve Kıbrıs Araştırmalar Merkezi, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Haziran 2011, <http://www.21yyte.org/tr/uzmanlar/gozde-kilic-yasin> (10.05.2016).

adımlar atması beklenmektedir. Sonuç olarak Sancak'ta durum zaman zaman gerilse de büyük çapta bir istikrarsızlık beklenmemektedir.

2.2. Batı Balkanlar'ın AB İçin Önemi

Uluslararası Balkanlar Komisyonu 2005 yılı raporunda “AB Balkanlar'ı almadıkça, birleşme süreci tamamlanmış olmayacaktır. AB aksini yaparak Avrupa'nın çevresinde Avrupa projesine çok ciddi zararlar verebilecek kara bir deliğin oluşmasına izin verecektir.” denilmiştir.³³² Avrupa'nın ortasında AB kurallarının işlemediği bir alanın kalması, Avrupanın güvenlik ile ilgili kaygılarından birini teşkil etmektedir.³³³

Günümüzde AB, küresel bir güç olarak kabul edilen ABD'nin iki katı nüfusa sahip, ekonomik olarak ABD ile yarışır bir durumdadır. Uluslararası ilişkilerde önemli bir aktör olarak AB'nin küresel problemlerin çözümüne (terörizme karşı savaş, ekolojik konular, nükleer silahların geliştirilmesi, ülkeler arası ekonomik eşitsizlik vb.) katkıda bulunması beklenmektedir. AB, olası bir Batı Balkan genişlemesi ile politik alanını genişletecek, güvenlik ittifaklarını güçlendirecek ve yeni bir jeopolitik pozisyon elde edecektir.³³⁴ Ayrıca AB, arka bahçesi olarak kabul edilen Batı Balkanlar'daki dönüşümü gerçekleştiremediği sürece, uluslararası alanda sorun çözme kapasitesini ispatlayamayacaktır. Bu açıdan bakıldığında, Batı Balkanlar AB için tam bir test alanı olarak görülmektedir.

AB Komisyonu 2014 Genişleme Strateji Belgesi'nde, Batı Balkan genişlemesinin üç stratejik faydası belirtilmiştir. Bunlar:³³⁵

1. Avrupa'yı daha güvenli bir bölge yapmak. AB, müzakere süreci ile aday ülkelerde demokrasi ve temel özgürlükleri teşvik edecek, hukukun üstünlüğünü güçlendirecek, sınır aşan suçların etkisini azaltacaktır. Halihazırdaki genişleme politikası, Batı Balkanlar'da barış ve istikrarı güçlendirmekte, 1990'larda yaşanan savaş sonrasında normalleşme ve uzlaşmayı teşvik etmektedir.

³³² Olli Rehn, *Avrupa'nın Gelecek Sınırları*, Çev. Onur Şen-Hasan Kaya, 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2007, s. 103.

³³³ Gökçen Yavaş, “Conflict Prevention Policies of the European Union Towards the Western Balkans”, *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2011, c. 10, S. 1, s. 111.

³³⁴ Lidija Cehulic Vukadinović, “Croatia's Entry Into the European Union and Perspectives of Further EU Enlargement to the Western Balkans”, *Megatrend Review*, 2013, c. 10, S. 3, s. 59.

³³⁵ European Commission, “Enlargement Strategy and Main Challenges”, 2014-15, Brussels, 08.10.2014, COM(2014) 700 final, <http://www.europa.eu> (21.09.2014).

2. Enerji, ulaşım, hukukun üstünlüğü, göç, besin güvenliği, tüketici ve çevrenin korunması, iklim değişikliği gibi alanlarda işbirliği ve entegrasyon ile insan yaşamının kalitesini artırmaya yardım etmek,

3. AB'yi daha çok zenginleştirmek. Daha büyük Avrupa, daha güçlü Avrupa'dır. AB gayri safi millî hasılası, 2012'de dünya gayri safi millî hasılasının % 12'sine denk gelmiştir. Genişleme hem eski AB ülkelerine hem de AB'ye yeni katılan ülkelere faydalar sağlamıştır. AB genişlerken firmalarımıza, yatırımcılarımıza, tüketicilerimize, turistlerimize, öğrencilerimize fırsatlar sunmaktadır. Daha büyük bir ortak pazar, yatırımcılar için daha çekicidir. Dünyanın geri kalan kısmından AB'ye akan doğrudan yatırımların gayri safi millî hasılaya oranı, 2004-2012 arasında iki katına (2004'de 15,2'den 2012'de 30,5'e) çıkmıştır.

Türkeş ve Gökgöz'e göre AB, liberal demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi kavramları yerleştirerek, Batı Balkanlar'da barış ve istikrar ortamını sağlayabilecektir. Batı Balkanlar'da sağlanacak barış ve istikrar ortamı, şüphesiz AB'nin faydasına olacaktır. AB, bu hedefi elde edebilmek için, bölge ülkelerine AB katılım yolunu açmıştır.³³⁶

AB liderleri Batı Balkan devletlerinin adaylıklarını ele alırken, güvenlik ile ilgili endişeler ve jeopolitik değerlendirmeler başta olmak üzere bölgeye yönelik ekonomik çıkar beklentileri de dikkate alınmaktadır.³³⁷ Aşağıda Batı Balkanlar'ın AB için önemi, jeopolitik, güvenlik ve ekonomik açılarından değerlendirilecektir.

2.2.1. Bölgenin Jeopolitik Önemi

Jeopolitik; bütün coğrafi faktörlerin politikaya verdiği yönü araştıran, politikanın iki dayanağı olan güç ve hedefi, coğrafi açıdan inceleyen bir bilimdir.³³⁸ Temel olarak Jeopolitik, coğrafi bilgi ve perspektiflerin devletin dış politikasının gelişimine uygulanması ile ilgilidir. 19. yy. sonlarına doğru bilim ve teknolojiye yeni gelişmeler sonucunda, insanın dünyaya daha geniş açıdan bakması ile jeopolitik bilimi

³³⁶ Mustafa Türkeş-Göksu Gökgöz, "The European Union's Strategy Towards the Western Balkans: Exclusion or Integration", *East European Politics and Societies*, 2006, c. 20, S. 4, s. 668.

³³⁷ Milana Anna Vachudova, "EU Leverage and National Interest in the Balkans: The Puzzles of Enlargement Ten Years On", *Journal of Common Market Studies*, 2014, c. 52, S. 1, s. 123.

³³⁸ Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 14-17.

gelişmiştir.³³⁹ Jeopolitik bilimine göre bir ülkenin coğrafi alanda çeşitli üstünlüklere sahip olması, o ülke için potansiyel bir güç olacaktır.³⁴⁰

Fiziki coğrafya açısından Balkanlar'ın sınırları; kuzeyde Tuna ve Sava Nehri, güneyde Akdeniz, doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege Denizi, güneybatıda İon Denizi ve Akdeniz ile çevrilidir. Akdeniz'e uzanan üç yarımadadan en doğuda olanını ifade eden ve Avrupa'nın güneyinde yer alan Balkan Yarımadası'nın kıyıları, Akdeniz sistemine dâhil olan altı denize açılmaktadır. Bu önemli özelliği, Balkanlar'ın Akdeniz stratejisindeki çok boyutlu yerini ortaya koymaktadır.³⁴¹ Ayrıca Balkanlar, Avrupa ile Orta Doğu ve Orta Asya arasında en kısa ticaret yollarını barındıran, Orta ve Doğu Avrupa'dan başlayarak Süveyş Kanalı'na kadar uzanan bölge içerisinde yapılacak askerî hareketler için üs ve destek bölgesi olabilme özelliğine sahip bir bölgedir.³⁴² Avrupa'nın en uzun ikinci nehri olan ve Orta Avrupa'yı Karadeniz'e bağlayan Tuna³⁴³ ve onun bir kolu olan Sava Nehri'ni barındıran Balkanlar, aynı zamanda hakim arazi arızalarına sahip olması nedeniyle Avrupa'nın klasik anlamda savunmasına da katkı yapabilecek bir bölgedir. Bununla birlikte Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslar'dan gelip Türkiye ve Karadeniz üzerinden Avrupa kıtasına giden enerji yollarının da kesişim noktası üzerinde bulunmaktadır. Avrupa'nın enerjide dışa bağımlılığı dikkate alındığında Balkanlar'ın jeopolitik önemi daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Berehulak ve Images'e göre jeopolitik, AB genişlemesinde her zaman teşvik edici bir unsur olmuştur. AB ilk genişlemesinde (İngiltere, İrlanda ve Danimarka) kuzeye doğru genişleyerek, özellikle de İngiltere'yi alarak, ABD ile kıta Avrupa'sı arasındaki bağlantıyı güçlendirmek istemiştir. İkinci genişlemesinde (İspanya, Yunanistan ve Portekiz) AB, Güney Avrupa'da demokratik sistemin güçlenmesini, Batı Avrupa ve NATO yandaşlığını güvence altına almayı amaçlamıştır. AB üçüncü genişlemesinde Avusturya ve Finlandiya gibi Soğuk Savaş'ın tarafsız kalmaya çalışmış

³³⁹ Martin Ira Glassner-Harm de Blij, *Systematic Political Geography*, John Wiley & Sons, New York, 4. Baskı, 1989, s. 223.

³⁴⁰ İsmail Hakkı İçsan, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2004, c. 1, S. 2, s. 47-79.

³⁴¹ Nadire Filiz İrge, "Balkanlar'da Jeopolitik Bölünmeler ve Türkiye", *Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Balkan Kongresi*, 28-29 Nisan 2014, s. 279.

³⁴² Murat Ercan, "Avrupa Birliği Balkan Politikaları", Ed. Ali Ayata-Murat Ercan, *Avrupa Birliği ve Türkiye ile İlişkileri İlişkilerin Siyasi, Askeri, Ekonomik ve Kültürel Çerçevesi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 285.

³⁴³ Osmanlı İmparatorluğu döneminde XV. yüzyıldan itibaren Tuna Nehri küçük ve esnek hareket kabiliyetine sahip Osmanlı savaş gemileri tarafından kullanılmıştır. Bu donanmaya Tuna İnce Donanması adı verilmiş olup, Osmanlı Tuna Kaptanlığı'nın emrine verilmiştir. (Bknz. <http://www.360derece.info/tunanehri.htm> 01.10.2015)

iki ülkesini almıştır. AB, 2004 ve 2007 genişlemesini ise Rusya'ya karşı yapmış ve eski Doğu Bloku ülkelerini alarak bu ülkeye karşı bir duvar inşa etmiştir.³⁴⁴

Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra, Rusya'nın Balkanlar'daki jeopolitik durumu zayıflamış, buna karşın AB'nin Balkanlar'daki jeopolitik durumu genişleme yoluyla kuvvetlenmiştir.³⁴⁵ AB, Sırbistan ve Kosova arasındaki anlaşmazlığı çözme konusunda gösterdiği gayret ve Batı Balkanlar'ın demokratik dönüşümü konusunda sergilediği ısrar ile bölgede Rusya'nın etkisini sınırlandırmak istemektedir. Ancak Ukrayna krizi sonrasında Rusya, Batı Balkanlar'da AB'nin etkisini zayıflatmak için enerji ve ekonomi kartlarını devreye sokmuştur.³⁴⁶ Ukrayna krizi, Rusya'yı Avrupa'ya olan enerji akışında (Ukrayna'yı bertaraf edecek şekilde) alternatif güzergâhlar arama yoluna itmiştir. Bu açıdan bakıldığında; Avrupa, Asya, Kafkaslar ve Orta Doğu arasında bir kesişim noktasında olan Batı Balkanlar'ın, Rusya için önemi daha fazla artmıştır.³⁴⁷ Bu nedenle Rusya, daha çok kendisi ile tarihsel ve kültürel bağları olan Sırbistan'a yönelmiş ve iki ülke arasında 2013'te ekonomik ve politik bağları derinleştiren Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Rusya Sırbistan'da enerji sektöründe önemli yatırımlar yapmıştır.³⁴⁸ Sırbistan açısından bu yakınlaşmanın en önemli nedeni, Kosova'nın statüsü konusunda BMGK daimi üyesi olan Rusya'nın desteğini arkasına almak olmuştur.³⁴⁹

Rusya'nın Sırbistan'la siyasi yakınlaşması sonucunda Sırbistan, Ukrayna krizinde AB'nin Rusya'ya karşı aldığı yaptırım kararına uymamıştır. AB, başlangıçta Sırbistan'ın tutumunu Rusya ile olan tarihsel ittifaka yormuş ve önemli bir tepki vermemiştir. Ancak, 2014 yazında Rusya'ya karşı yaptırımlarını ağırlaştırma kararı aldıktan sonra AB Sırbistan'ın ambargoyu delmesine sessiz kalmamış ve Sırbistan'ı bu

³⁴⁴ Daniel Berehulak-Getty Images, "The EU's Slow, Selective Membership Growth", <https://www.stratfor.com/sample/analysis/eus-slow-selective-membership-growth> (01. 11. 2014).

³⁴⁵ Stefan Janković, "The Future Patterns and the Balkan States. Prediction from the Geopolitical Theory", *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*, Nisan 2013, c. 2, S. 2, s. 43.

³⁴⁶ Bodo Weber-Kurt Bassuener, "The Western Balkans and Ukraine Crisis- a Changed Game for EU and US Policies?", *DPC Policy Paper*, Berlin-Sarajevo, Eylül 2014, s. 22-23, <http://democratizationpolicy.org> (18.09.2015).

³⁴⁷ Tomasz Zornaczuk, "Serbia's Gas Supply Dilemma (and others) in its Relations with Russia", 25.07.2015, <http://www.naturalgaseurope.com> (02.10.2015).

³⁴⁸ Rusya'nın iki büyük enerji şirketi Gazprom ve Lukoil, Sırbistan'da devlet tekelinde olan Naftna Industrija Srbije'nin hisselerinin büyük bir kısmını satın almıştır. (Henrik Von Homayer, "Don't Leave Serbia to Russia and China" <https://euobserver.com/opinion/128157> 12.05.2016).

³⁴⁹ Henrik von Homeyer, "Don't Leave Serbia to Russia and China", <https://euobserver.com/opinion/128157> (02.10.2015).

konuda uyarılmıştır. Bunun üzerine, Sırbistan, AB'nin tekliflerine uyacağını açıklamıştır. Sırbistan tarafından yapılan bu geri dönüşün nedeni, AB ile Sırbistan arasında devam eden müzakereler ve müzakerelerin 31. maddesine göre aday ülkelerden AB Ortak Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları yanlısı hareket etme beklentisi olmuştur.³⁵⁰

Batı dünyası tarafından çevrelenmekten rahatsız olan Rusya, Putin döneminde daha aktif bir dış politika izlemekte ve eski etki alanına geri dönmek istemektedir. Eski etki alanında Batı'nın kurduğu ekonomik ve siyasal ittifaklara karşı Rusya; ekonomik, askeri ve enerji alanındaki kozlarını kullanmakta ve bölge ülkelerine Batı'ya alternatif ittifaklar sunmaktadır. Bunun sonucunda, özellikle Ukrayna krizi sonrasında Rusya ile AB arasında Batı Balkanlar üzerinde bir politik rekabet oluşmuştur. Ancak AB, Batı Balkanlar'ı Rus etki alanına bırakmak istememektedir. Zira Rusya'nın dinsel, tarihsel, kültürel ittifakları, Batı Balkanlar'da etnik ve mezhepsel eksende bölünmelere neden olabilecektir. Bu nedenle AB, Batı Balkanlar'da çekim gücünü kullanmakta ve bölge ülkelerinin Rusya ile ilişkilerinde belirli sınırların dışına çıkmasına izin vermemektedir.

2.2.2. Avrupa'da Güvenlik ve İstikrar

Mearsheimer, Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu düzeninde her iki tarafın elinde çok sayıda nükleer silah bulunduğunu ve bu silahların kullanılması durumunda oluşabilecek tahribatın, her iki tarafın da gözünü korkutmuş olduğunu belirtmiştir. Mearsheimer'e göre Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB'nin kendi kutuplarındaki olası çatışmaları önlemiş olmaları nedeniyle ortaya çıkmayan birtakım milliyetçilikler, Soğuk Savaş sonrasında yeniden canlanmıştır.³⁵¹ Bu durum, başta Doğu Avrupa olmak üzere, savaş için ilave bir etken sağlamıştır.³⁵²

Buzan ve Waever, Doğu Avrupa'da gerçekleşebilecek çatışmaların uluslararası yapının zıt kutuplarını karşı karşıya getirebileceğini ve Avrupa'nın büyük devletleri arasında yeniden güç dengesi politikalarına dönüşü tetikleyebileceğini iddia etmiştir.³⁵³

³⁵⁰ Bodo Weber-Kurt Bassuener, *a.g.m.*, s. 26.

³⁵¹ Milliyetçiliğin bu çeşidini Mearsheimer hiper-nasyonalizm (hyper-nationalism) olarak adlandırmıştır.

³⁵² John Mearsheimer, "Back to Future Instability in Europe After the Cold War", *International Security*, Yaz 1990, c. 15, S. 1, s. 26-35.

³⁵³ Barry Buzan-Ole Waever, *Powers and Regions: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s. 356.

Yugoslavya'nın parçalanması sonrasında gelişen olaylar, Avrupa'nın güvenlik mimarisine karşı en büyük tehdidi oluşturmuştur.³⁵⁴ Batı Balkanlar'da herhangi bir ülkede varolabilecek bir istikrarsızlığın diğer ülkelere ve hatta Avrupa'nın geri kalanına yayılma riski, AB'nin bölgeye olan ilgisinin en önemli nedenidir. Bu nedenle, AB'nin Batı Balkanlar'da istikrar vurgusu; bazen demokrasi, insan hakları gibi kavramların önüne geçebilmektedir.³⁵⁵

Öte yandan, AB'nin Batı Balkan kaynaklı olarak kendi güvenliğine yönelik tek tehdit algısı, etnik çatışma ve istikrarsızlıkların Avrupa'nın genelini etkilemesi olasılığı değildir. AB'nin 2003 Güvenlik Strateji Belgesi'nde, Avrupa'ya yönelik ana tehditler; terörizm, kitle imha silahlarının çoğaltılması, bölgesel çatışmalar, istikrarsız devletler ve organize suçlar olarak belirtilmiştir. Bölgesel çatışmaların; ekstremizme, devletlerin istikrarsızlaşmasına, organize suçlara ve terörizme kaynak akışına neden olabileceği değerlendirilmiştir. Ayrıca bu belgede, Avrupa'nın organize suçların ana hedefi olduğu, suç çetelerinin terörist örgütlerle bağlantılı olarak sınır aşan bir şekilde faaliyet gösterdiği, suç örgütlerinin faaliyetleri için zayıf devletlerde uygun zemin bulabildiği belirtilmiştir. Bu konuda Avrupa'ya gelen uyuşturucunun % 90'ının Balkan bağlantılı olarak Afganistan'dan getirilmesi örnek olarak gösterilmiştir.³⁵⁶

Batı Balkanlar'da küresel bağlantılı suç örgütleri, bölgede meydana gelen çatışmalardan beslenmişlerdir. Yugoslavya'nın dağılma sürecinde uygulanan ambargolar; genellikle eski Yugoslavya güvenlik hizmetlerinde bulunan devlet görevlileri, savaş suçluları ve diktatörler tarafından yürütülen karaborsa faaliyetlerini arttırmıştır. Çatışmaların bitmesiyle birlikte söz konusu ağlar, tüm Batı Balkanlar'da aktif hâle gelmiştir. Birçok durumda bu suçlular, savaş sürecinde oynamış oldukları roller nedeniyle, ait oldukları yerel halk tarafından korunmuşlardır. Bu bölgedeki suç ağları genel olarak bölge içerisindeki farklı ülkeler ve etnik yapılarla iç içe olacak şekilde kurulmuş ve bölgesel işbirliği konusunda da oldukça iyi çalışmaktadırlar.³⁵⁷

³⁵⁴ Steve Marsh-Hans Mackenstein, *a.g.e.*, s. 143.

³⁵⁵ Rosa Balfour- Corina Stratulat, "The Democratic Transformation of the Balkans", *European Policy Centre Issue*, Kasım 2011, S. 66, s. 1.

³⁵⁶ "A Secure Europe in a Better World, European Security Strategy", Brussels, 12.12.2003, s. 4, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsupload/78367.pdf> (22.09.2015).

³⁵⁷ Ana Juncos, "Polis-Hırsız: Bosna Hersek'te Örgütlü Suç Problemine İlişkin Avrupa Birliği Politikası", Ed. Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş, *Avrupa Birliği ve Komşuları Fırsatlar ve Zorluklar*, Elips Kitap, Ankara, 2012, s. 58.

AB, Batı Balkan ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen 2003 Selanik Zirvesi'nde de bölgedeki suç örgütlerine dikkat çekilmiştir. Zirve bildirisinin 6. maddesinde, organize suçlar ve yolsuzluğun demokratik istikrarın ve bölgedeki sivil toplum gelişiminin önünde gerçek bir engel teşkil ettiği belirtilmiştir. Bildiride bu durumun AB için büyük bir endişe kaynağı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bölge ülkelerinin suçla mücadele, sınır güvenliği ve yönetiminde Avrupa standartlarını yakalayabilmeleri için kapsamlı önlemler almalarının şart olduğunun altı çizilmiştir.³⁵⁸

AB, Batı Balkan devletleri ile yapmış olduğu İstikrar ve Ortaklık Antlaşmaları'na Batı Balkanlar'da sınır yönetimi ile ilgili ihtiyaçları da dâhil etmiş ve üyelik için müzakere süreçlerinde etkili bir sınır yönetimini önemli bir ihtiyaç olarak göstermiştir. Ayrıca AB, Bosna-Hersek ve Kosova gibi ülkelerde organize suçlarla mücadele, sınır güvenliği ve polisin yapılanması konularında yerel polis güçlerine rehberlik etmektedir.³⁵⁹

AB, 2009'da yayımlamış olduğu Güvenlik Strateji Belgesi'nde ise Birliğin Batı Balkanlar'da istikrar için bir dayanak noktası olduğu, AB genişlemesinin Avrupa kıtasında demokrasi ve refahı yaymakta olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, AB içerisinde organize suçlarla mücadele için en etkili yol olarak; Batı Balkanlar'da iyi yönetim, demokrasi ve organize suçlarla mücadelenin sağlanması gerektiği belirtilmiştir.³⁶⁰ Böylece AB 2009 Güvenlik Strateji Belgesi, AB güvenliğini Batı Balkanlar'daki güvenlik durumu ile doğrudan ilişkilendirmiş ve AB güvenlik çemberini Batı Balkanlar'dan başlatmıştır.

AB, Batı Balkanlar'da çıkabilecek çatışmaları imkânsız kılacak yeni yollar aramakta, bölgede yeni askerî ve sivil çatışma önleme mekanizmaları inşa etmek için daha somut adımlar atmaktadır.³⁶¹ Batı Balkanlar'da bölgesel çatışmaların çözümü ve parçalanma sürecinin durdurulması, AB'ye katılım için önkoşul olarak görülmektedir. Ayrıca AB, Batı Balkanlar'da olası çatışmaların önüne geçilmesi ve uzlaşma ortamının

³⁵⁸ European Commission, 10229/03 (Presse 163), "EU- Western Balkans Summit Declaration", Selanik, 21.06.2003, http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-03-163_en.htm (23.09.2015).

³⁵⁹ Gemma Collantes Celador-Ana Juncos, "The EU and Border Management in the Western Balkans: Preparing for Integration or Safeguarding EU External Borders?", *Southeast European and Black Sea Studies*, Haziran 2012, c. 12, S. 2, s. 203-207.

³⁶⁰ Council of European Union, "European Security Strategy a Secure Europe in a Better World", Brussels, 2009, <http://www.consilium.europa.eu/infopublic> (23.09.2015).

³⁶¹ Gökçen Yavaş, *a.g.m.*, s. 102 - 106.

yaratılması için bölge devletlerinin kendi aralarında çeşitli zeminlerde yapacakları bölgesel işbirliğini, vazgeçilmez olarak değerlendirmektedir.³⁶² Javier Solana, AB'nin bölgesel işbirliği modeli ile Batı Balkanlar'a bir barış modeli sunduğunu, bu model ile eskiden çatışma içerisinde olmuş toplumların uzlaşabileceğini belirtmiş ve başka hiçbir çözümün Batı Balkanlar için böylesi bir ümit sunamayacağını altını çizmiştir.³⁶³

AB'nin Batı Balkanlar ile ilişkilendirdiği diğer bir güvenlik boyutu da Batı Balkanlar ile Avrupa'nın geri kalanı arasında var olan kalkınmışlık farkıdır. Bu durum AB'nin istikrarı için önemli bir tehdit olarak algılanmaktadır.³⁶⁴ AB'nin katılım öncesi fonlarla (IPA) bu farkı azaltma gayretlerine rağmen kısa dönemde bunun kapatılması beklenmemektedir. Zira AB, 1970'lerden itibaren üye devletler arasındaki gelişmişlik ve refah farkını kapatmaya yönelik bölgesel politikalar geliştirmesine rağmen hâlen bu konuda çok başarılı olmuş değildir.

Sonuç olarak, Batı Balkanlar'dan gelebilecek tehdit ve istikrarsızlıklardan korunmak amacıyla AB, çatışma sonrası toplumları dönüştürücü ve uzlaştırıcı olduğunu değerlendirdiği; kendi iç değerlerini yansıtan, demokrasi ve iyi yönetim gündemini bölgeye uyarlamaya çalışmaktadır. Ioannides'e göre birçok AB yöneticisi gayri resmi olarak, AB'nin Batı Balkanlar'a yoğun bir şekilde yöneldiğini ve yönelimin “*Kendimize yardım etmek için onlara yardım ediyoruz.*”³⁶⁵ ana fikri ile uyumlu olduğunu kabul etmektedir.³⁶⁶

2.2.3. AB'nin Batı Balkanlar ile İlgili Ekonomik Çıkar Algısı

Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra, AB, yüzünü Orta ve Doğu Avrupa'ya dönmüştür. AB'nin eski üyelerinin ekonomik kalkınmalarını tamamlamış olmaları, bu ülkelerin büyüme hızlarının düşmesine yol açmıştır. Buna karşı 2004 ve 2007 genişlemesi ile AB'ye üye olan devletlerin çoğunun 1990'larda piyasa ekonomisine geçmiş olmaları, Birliğe yeni bir dinamizm getirmiştir. 2004 genişlemesi sonrasında 25

³⁶² Bruno Sergi-Qerim Querimi, *The Political Economy of Southeast Europe from 1990 to the Present Challenges and Opportunities*, The Continuum International Publishing Group Ltd., New York, 2008, s. 143-144.

³⁶³ Emilian Kavalski, *Extending The European Security Community*, Taurus Academic Study, New York, 2007, s. 130.

³⁶⁴ Gemma Collantes Celador-Ana Juncos, *a.g.m.*, s. 211.

³⁶⁵ Ioannides, Şubat ve Mayıs 2005 arasında Brüksel'de AB yetkilileri ile görüşüğünü ve görüştüğü yetkililerin “We help them to help ourselves.” ifadesini kullandığını, aynı makalenin dipnotlar bölümünde belirtmiştir.

³⁶⁶ Isabella Ioannides-Gemma Collantes Celador, “The Internal-External Security Nexus and EU Police/Rule of Law Missions in the Western Balkans”, <http://dx.doi.org/10.1080/14678802.2011.614127> (24.11.2014).

üyeli AB'nin büyüme oranı, 15 üyeli birliğin büyüme oranına göre daha yüksek olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik büyüme ilgili analizler, Orta ve Doğu Avrupa genişlemelerinin AB'nin büyüme hızını yükselttiğini, yavaşlayan AB ekonomisine bir dinamizm kattığını göstermektedir.³⁶⁷

Wallerstein'a göre AB'nin doğuya doğru genişlemesinin kısa ve orta vadede ekonomik olarak kârlı olduğu düşünülmemelidir. Bu genişleme, AB'ye uzun vadede büyüyen bir dış pazar ve daha büyük bir iç pazar getirecektir.³⁶⁸ Aynı zamanda bu genişleme, Avrupa'nın ABD ve Japonya tarafından dışlandığı pazarlara ulaşabilmesine izin verecek, ABD ve AB arasında bir denge ve rekabet sağlayarak, uluslararası kapitalist sistemin canlanmasına neden olacaktır.³⁶⁹

Avrupa Komisyonu'nun 2009'da yayımlamış olduğu "Genişlemenin Beşinci Yılında AB'nin Ekonomik Kazançları ve Tehditler"³⁷⁰ adlı raporda, 2004 genişlemesinin AB vatandaşlarına daha büyük bir refah getirdiği ve Birliği dünya ekonomisinde daha güçlü bir oyuncu kıldığı belirtilmiştir. Aynı şekilde genişleme ile Avrupalı şirketlerin rekabet ve etkinliğinin artmış olduğu, daha geniş bir pazarın çekim etkisinin daha fazla olacağı ve yeni üyelerle eski üyeler arasında ticaret oranının artmış olduğunun altı çizilmiştir.³⁷¹ 2004 genişlemesinden sonra eski üyelerin yeni üyelere ihracat oranlarındaki artış nedeniyle, eski üyelerin yıllık ihracat büyüme oranları her yıl için ortalama 1 puan artmıştır.³⁷²

AB ile Batı Balkan ülkeleri arasında var olan ticaret hacminin büyütülmesi için büyük bir alan mevcuttur. Batı Balkan ülkelerinin özellikle Yunanistan, İtalya ve Almanya gibi AB üyesi ülkelerle daha güçlü ikili ilişkileri mevcuttur. 2002'de Batı Balkan ülkeleri, toplam ihracatlarının % 43'ünü İtalya'ya yaparken ithalatlarının % 33'ünü İtalya'dan yapmışlardır. Batı Balkanlar'la ticaret potansiyeli açısından ikinci sırada gelen AB üyesi ülke Almanya'dır. AB'nin toplam ticareti içerisinde Batı

³⁶⁷ Cihan Dura-Hayriye Atik, *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s. 306-307.

³⁶⁸ Mustafa Türkeş-Göksu Gökgöz, "The European Union's Strategy Towards the Western Balkans: Exclusion or Integration?", *East European Politics and Societies*, 2006, c. 20, S. 4, s. 667.

³⁶⁹ Immanuel Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür, Değişmekte Olan Dünya – Sistem Üzerine Denemeler*, Çev. Mustafa Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 80-89.

³⁷⁰ Five Years of an Enlarged EU Economic Achievements and Challenges

³⁷¹ European Commission, "Five Years of an Enlarged EU Economic Achievements and Challenges", http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14078_en.pdf (07. 10. 2015).

³⁷² Marco Buti vd. "Five Years After the Enlargement of the EU", 20.01. 2009, <http://www.voxeu.org/> (07. 10. 2015).

Balkanlar'ın payı (% 1 civarında) küçüktür. Buna rağmen AB'nin bu ticarete önemli bir fazlası vardır³⁷³ ve Batı Balkanlar'ın en büyük ticari ortağı AB'dir.³⁷⁴

Sonuç olarak, Soğuk Savaş döneminde ekonominin tamamen devlet güdümünde olduğu Batı Balkanlar'da 1990'lardan itibaren ekonomik bir dönüşüm yaşanmış, serbest pazar ekonomisi ve liberal değerler başat değerler olarak yayılmaya başlamıştır. Bu dönüşüm sonucunda, Batı Balkanlar'da önemli bir ekonomik potansiyel oluşmuştur. Dünya Bankası'nın 2005'te hazırlamış olduğu "Küresel Çapta Ticaret" başlıklı rapora göre Sırbistan, 154 ülkenin arasında bürokratik masraflarını en fazla düşürmüş ülke olarak yer almıştır. Bu rapora göre, 2004'te bir Sırp girişimci aday, bir işi başlatmak için 51 gün ve 5000 euroya ihtiyaç duyarken; alınan önlemler sonucunda, bir yıl sonrasında yalnızca 15 gün ve 500 euroya ihtiyaç duymuştur. Bunun dışında Sırbistan, vergi ödemelerinde kolaylık sağlamış ve vergi borçlarının toplanmasını, geçici kiralık işçi istihdamını kolaylaştırmıştır. Tüm bunların sonucu olarak yeni işyerlerinin açılmasında patlama yaşanmış ve aynı yıl kayıtlı şirket sayısında % 42'lik bir artış olmuştur.³⁷⁵

2.3. AB Güvenlik Ve Savunma Politikalarının Gelişimi ve Batı Balkanlar

AB Komisyonu Dış İlişkiler Temsilciliği yapmış Chris Patten bir konuşmasında, AB'de hâkim düşüncenin "Ya biz Balkanlar'a istikrar ihraç edeceğiz ya da Balkanlar bize istikrarsızlık ihraç edecek." şeklinde olduğunu belirtmiştir.³⁷⁶ Batı Balkanlar'da siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarsızlık, bölgede devam eden belirsizlik, geçirgen sınırlar ve hukukun etkisizliği; etnik milliyetçiliğin, etnik çatışmaların, azınlık problemlerinin, kontrol edilemeyen göçün, sınır aşan suç çetelerinin yayılması ve tüm Avrupa'yı etkilemesi için uygun bir zemin oluşturmaktadır.³⁷⁷

³⁷³ AB'nin (2002 IMF verilerine göre) Batı Balkanlar'a ihracatının toplam ihracatına oranı %1.3 iken; ithalatının toplam ithalatına oranı % 0.5 dir. AB açısından Batı Balkanlar'a İhracat ve ithalat arasında yaklaşık olarak 7 milyar dolarlık bir fark gerçekleşmiştir.

³⁷⁴ Marco Montanari, "EU Trade with the Balkans Large Room for Growth?", *Eastern European Economics*, 2005, c. 43, S. 1, s. 59-81

³⁷⁵ Oli Rehn, *a.g.e.*, s. 119- 120.

³⁷⁶ Emilian Kavalski, "The Balkans After Irak, Irak After the Balkans. Who's Next?", *Perspectives on European Politics and Society*, Netherlands, 2005, c. 1, S. 6, s. 109.

³⁷⁷ Siret Hürsoy, "The European Union Foreign and Security Actions and the Western Balkans", *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, Bahar 2010, c. 9, S. 1, s. 93.

Genel olarak bakıldığında, Avrupa Birliği kriz yönetiminin Avrupa entegrasyonu ile karşılaştırıldığında geri planda kaldığı görülmektedir. Bunun sebebi, ekonomik entegrasyonun AB entegrasyonu için temel yapı taşı olarak görülmüş olmasıdır. Buna rağmen AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ile AB Güvenlik ve Savunma Politikasının (AGSP) hızlı gelişimi, AB'nin Yugoslavya'da başgösteren krizlere cevap verme arayışından kaynaklanmıştır.³⁷⁸ AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Maastricht Antlaşması'nda geniş bir yer bulmuştur. ODGP'nin genel olarak amacı; ortak değerleri, temel çıkarları ve Birliğin bağımsızlığını korumak olmuştur.³⁷⁹ Ancak Maastricht Antlaşması'nda ODGP kapsamında belirtilen konular, AB üyesi devletler tarafından temel ulusal egemenlik alanları olarak kabul edildiği için hükümetlerarası işbirliği temelinde düzenlenmiştir.³⁸⁰

Bosna-Hersek Savaşı sırasında AB'den ODGP kapsamında tek resmî talep, Batı Avrupa Birliği (BAB)³⁸¹ askeri imkânları kullanılarak Mostar'daki AB yönetimini desteklemek olmuştur. Bu kapsamda bir BAB Polis Gücü teşkil edilmiş ve Mostar'da kamu düzenini sağlamak, Mostar'ın silahsızlandırılmasını takip etmek üzere görevlendirilmiştir. BAB Polis Gücü, Dayton sonrasında yerel polis gücü oluşturulana kadar göreve devam etmiştir. Ancak çatışan tarafların işbirliği konusunda isteksizliği nedeniyle şehir 1995 ortasına kadar bombardımana maruz kalmış ve AB Mostar Yönetimi çatışmaları engelleyemediği için eleştirilmiştir.³⁸² AB, Bosna'daki çatışmaların sonuçlarından, savaşı önlemenin gerekliliğini öğrenmiştir. Bu savaşta AB,

³⁷⁸ Arnold Kammel, "Putting Ideas Into Actions: EU Civilian Crisis Management in the Western Balkans", *Contemporary Security Policy*, Aralık 2011, c. 32, S. 3, s. 627.

³⁷⁹ Robert Dover, "The EU and Bosnian Civil War 1992-95: the Capabilities- Expectation Gap at the Heart the European Policy", <http://dx.doi.org/10.1080/09662830500407770> (05. 05. 2015).

³⁸⁰ Barış Özdal, *Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?*, Dora Yayıncılık, Bursa, 2013, s. 124.

³⁸¹ Batı Avrupa Birliği (BAB, Western European Union-WEU): İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da genişleme ihtimaline karşı, ortak bir savunma oluşturma düşüncesi ile Fransa, İngiltere, Hollanda, Lüksemburg, Belçika'nın katılımı ile 1948'de Brüksel Antlaşması imzalanmış ve Batı Avrupa Savunma Topluluğu oluşturulmuştur. Bu oluşuma 1954'de Almanya ve İtalya'nın da katılımı ile oluşumun adı Batı Avrupa Birliği olmuştur. NATO'nun kurulmasından sonra, BAB varlığını sürdürmüştü fakat Avrupa güvenliğinde NATO'nun gerisinde kalmıştır. Aralık 2000 de yapılan AB Zirvesinde günün koşulları ve BAB'ın etkisizliği dikkate alınarak, AB ile bütünleşmesine karar verilmiştir. (Haydar Çakmak, *Avrupa Güvenliği*, Platin Yayınları, Ankara, 2007, s. 167.)

³⁸² Steven Blockmans, "Tough Love: The European Union's Relations with the Western Balkans", Leiden University, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Netherlands, 2007, s 177-186.

hem finansal anlamda hem de sivil anlamda savaşın maliyetinin barışı sürdürmenin maliyetinden daha büyük olduğunu görmüştür.³⁸³

Arnavutluk'ta 1997'de patlak veren devlet otoritesinin çökmesine ve binlerce insanın ölmesine neden olan olayların Batı Balkanlar'da yayılmasını önlemek amacıyla, İtalya öncülüğünde gönüllüler koalisyonu oluşturulmuş ve "Alba Operasyonu" olarak anılan bu koalisyonu 7 AB üyesi devlet (İtalya, Fransa, İspanya, Yunanistan, Danimarka, Avusturya, Belçika) iştirak etmiştir. İtalya emir komutasında yapılan harekate, AB ve BAB temsilcileri gözlemci olarak iştirak etmiştir.³⁸⁴ Alba Operasyonu, AB için Amsterdam Antlaşması'nda temellendirilen barışı koruma rolü üzerine bir model olmuştur.³⁸⁵

Ekim 1997'de yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile ODGP'nin bazı alanlarında kurumsal değişiklikler yapılmış, Konsey Genel Sekreteri'nin bu alanda merkezî bir rol üstlenmesi sağlanmıştır. ODGP'yi etkileme çerçevesinde ağırlık; üye ülkelerin dışişleri bakanlarından alınarak Brüksel'deki Daimi Temsilciler Komitesi'ne verilmiş, güvenlik politikalarının AB'ye mal edilmesi kabul edilmiştir. Aynı zamanda Amsterdam Antlaşması ile BAB, AB'nin bir parçası haline getirilmiştir.³⁸⁶ Arnavutluk'ta test edilen gönüllüler koalisyonu nosyonu ile ODGP'ye "yapıcı çekimserlik" prosedürü getirilerek, Amsterdam Antlaşması'nda açıkça yansıtılmıştır. Bu yönüyle Amsterdam Antlaşması, AB'nin artan bir olasılıkla çatışmalara müdahale rolünü ima etmiştir.³⁸⁷

Bosna'dan çıkartılan dersler ışığında, Amsterdam Antlaşması ile ODGP alanında yeni düzenlemeler yapan AB; Kosova Savaşı'nda politik anlamda daha düzenli bir görünüm vermesine rağmen, askerî açıdan ABD'ye göre daha geride bir görünüm sergilemiştir.³⁸⁸ Kosova Savaşı sonrasında AB, Amsterdam Antlaşması ile getirilen

³⁸³ Lucia Montanaro Jankovski, "The Interconnection Between the European Security and Defence Policy and the Balkans", *Southeast European and Black Sea Studies*, Mart 2007, c. 7, S. 1, s. 141.

³⁸⁴ Riccardo Marchio, "Operation Alba: European Approach to Peace Support Operations in the Balkans", *U.S. Army War College*, Pennsylvania, 2000, s. 9, <http://handle.dtic.mil/100.2/ADA378201> (24.08.2015).

³⁸⁵ Charlotte Bretherton-John Vogler, *The European Union as a Global Actor*, Routledge, 1999, New York, s. 212-213.

³⁸⁶ Muharrem Gürkaynak, *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, Asil Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara, 2004, s. 175-176.

³⁸⁷ Charlotte Bretherton-John Vogler, *a.g.e.*, s. 213.

³⁸⁸ Robert Kagan, "Power and Weakness", Ed. Barry Buzan-Lene Hansen, *International Security*, Sage Publication, London, 2007, c. 4, s. 251.

yeniliklerin Batı Balkanlar'da gelişen istikrarsızlıklara tedbir getirmek için yeterli olmadığını görmüş ve barışı korumaya yönelik olarak müstakil hareket icra edebilme konusunda gayretlerini yoğunlaştırmıştır.

Kosova müdahalesi sonrasında başta İngiltere ve Fransa olmak üzere birçok üye devlet, AB'nin Avrupa güvenliğinde daha fazla sorumluluk alması ve AB'nin yalnızca sivil güç olmaması gerektiğini kabul etmiştir. Bu dönemde İngiltere Başbakanı T. Blair önceki yönetimlere göre daha fazla Avrupa yanlısı tutum sergilemiştir. Bunun sonucunda, Avrupa güvenliğine yaklaşımları birbirine zıt olan İngiltere ve Fransa, Aralık 1998'de Saint- Malo Bildirisi'ni imzalamışlardır. Bu bildiri, AB'nin uluslararası krizlere cevap verebilecek inandırıcı miktarda askeri güçle desteklenen otonom bir kapasitesinin olması zorunluluğunu ilan etmiştir. Saint Malo Bildirisi, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikalarının (AGSP) siyasi temelini oluşturmuştur.³⁸⁹

Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'nde Fransa ve İngiltere öncülüğünde AB üyeleri, güçlü ve inandırıcı bir güvenlik ve savunma politikası oluşturmak amacıyla AB'nin askerî kriz yönetim kapasitesini arttırmak kararı almışlardır. Ayrıca Helsinki Zirvesi'nde AB Konseyi, NATO'nun angaje olmadığı bölgelerde uluslararası krizlere cevap verebilecek şekilde; AB önderliğinde askeri operasyon icra edebilmek için karar alma kapasitesinin geliştirileceğini vurgulamıştır. Bu amaçla, 2003 yılında kendi kendine yeterli ve kısa sürede konuşlanıp hareket icra edebilecek bir askeri güç oluşturma konusunda uzlaşmıştır.³⁹⁰

Balkanlar'daki parametreler açısından en önemli gelişmelerden biri, 2000'lerin başında ABD'nin bölgeye yaklaşımındaki değişim ve buna paralel olarak bölgede AB'nin öneminin ve belirleyiciliğinin artmasıdır. Bu değişimin ilk işaretleri, 2000 yılında ABD başkanlık seçim kampanyasında ortaya çıkmış ve Bush'un danışmanlığını yapan Condeleezza Rice, yönetime geldikleri takdirde Balkanlar'daki Amerikan askerlerini çekeceklerini açıklamıştır. 11 Eylül olayları sonrasında, ABD'nin ağırlığını Orta Asya ve Orta Doğu bölgelerinde yoğunlaştırması nedeniyle ABD ve AB arasında bir sorumluluk bölgesi paylaşımı gereği ortaya çıkmıştır. İlhan Uzgel'e göre ABD

³⁸⁹ Stephan Keukeleire, "European Security and Defense Policy: From Taboo to a Sperhead of EU Foreign Policy?", Ed. Federiga Bindi, *The Foreign Policy of the European Union Assessing Europe's Role in the World*, The Brookings Institution, Washington, 2010, s. 56.

³⁹⁰ Steven Blockmans, *a.g.t.*, s. 179-180.

Balkanlar'ın sorumluluğunu AB'ye devrederken bölgenin AB sürecine dâhil edilmesi, bölge güvenliğinin daha çok AB tarafından sağlanması ve bölgenin teröre yataklık etmemesi koşulunu öne sürmüştür.³⁹¹ 11 Eylül sonrası Balkanlar'da yaşanan gelişmeler, Uzgel'in iddiasına haklılık kazandırmıştır. Bölgede ABD askeri varlığı sembolik bir seviyeye çekilmiş; önce Bosna'da, sonrasında Kosova'da AB sorumluluğu devralmış ve bölge ülkeleri AB sürecine dâhil edilmişlerdir.

Mart 2003'te NATO-AB arasında müşterek çalışma esaslarını belirleyen "Berlin Artı" (Berlin Plus) paketi kabul edilmiş; AB'nin NATO planlama usullerine girişi, komuta ilişkileri ve ittifak'ın imkân ve kabiliyetlerini kullanması hususlarında uzlaşmaya varılmıştır.³⁹²

Bosna-Hersek'te SFOR'un görevinin 2004'te sona ermesinden sonra, BM Güvenlik Konseyi'nin 1575 sayılı kararıyla AB görevi devralmış ve yapılan askeri operasyona "ALTHEA" adı verilmiştir. ALTHEA, 22 AB üyesi ülke ve 12 üye olmayan ülkenin katılımıyla, toplam 6200 askerin iştirak ettiği en büyük ODGP operasyonu olmuştur. ALTHEA Operasyonu, boyutları açısından ODGP'nin geldiği noktayı göstermektedir. Aynı zamanda ALTHEA, Batı Balkanlar'da bir güvenlik sağlayıcısı olarak AB'nin kararlılığını göstermiştir. ALTHEA Operasyonu, AB ile NATO arasında "Berlin Artı" düzenlemelerinin ışığı altında icra edilmiş olup³⁹³ EUFOR bu harekatta NATO imkân ve tesislerinden faydalanmaktadır.³⁹⁴ AB askerî gücü; bu operasyonda, ayrıntılı planlama ve istihbarat yeteneği sayesinde halkın silahsızlandırılması, savaş suçlularının bulunması, bölgenin normalleştirilerek istikrarın sağlanması konusunda başarılı çalışmalar yapmıştır.

AB'nin 2003'te Makedonya'da 9 ay süreyle icra ettiği CONCORDİA Operasyonu³⁹⁵ da "Berlin Artı" düzenlemeleri kapsamında yapılmıştır. Makedonya'nın diğer Batı Balkan ülkelerine kıyasla daha az çatışmalara sahne olması, kuşkusuz bu operasyonun başarısında pay sahibi olmuştur. Ancak CONCORDİA Operasyonu'nda AB, Makedonya hükümeti ve diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği içerisinde

³⁹¹ İlhan Uzgel, "Balkanlarla İlişkiler", Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013, c. 3, s. 691.

³⁹² Barış Özdal, *a.g.e.*, s. 229.

³⁹³ Lucia Montanaro Jankovski, *a.g.m.*, s. 149.

³⁹⁴ Steven Blockmans, *a.g.t.*, s. 231.

³⁹⁵ CONCORDİA Operasyonuna 27 ülke katılmıştır. Bu ülkelerden 13'ü AB üyesi, 14'ü üye olmayan ülkelerdir.

Makedonya’da etnik tansiyonun yükselmesini engellemiş, Ohri Çerçeve Antlaşması’nın tam olarak uygulanmasını sağlamış, bölgede barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuştur.³⁹⁶

Sonuç olarak Bosna’dan sonra başlayan süreçte AB, bölgesinde oluşan krizlerin sivil ve askeri yönüne yönelik olarak artan bir ivme ile tedbir getirmiştir. Bu sayede AB güvenlik ve savunma politikaları da önemli bir mesafe katetmiştir. Alman sosyolog Ulrich Beck, Kosova’yı AB’nin “askeri euro”su olarak tanımlamıştır. Beck’e göre AB’nin ekonomik ve finansal açıdan entegrasyonunun göstergesi euro ise askerî açıdan entegrasyonunun göstergesi de Kosova’dır. Kosova’daki gelişmeler, AB için bir politika ve savunma kimliği yaratmıştır.³⁹⁷ Ayrıca Kosova krizi AB’yi Avrupa refah ve barış alanını Batı Balkanlar’a doğru genişletmesi konusunda zorlamış ve bu açıdan bir dönüm noktası teşkil etmiştir.³⁹⁸

AB’nin Batı Balkanlar haricinde yapmış olduğu operasyonların birçoğu sembolik olmuş ve AB’nin acil stratejik ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olmamıştır. AGSP’nin en önemli test alanı Batı Balkanlar olmuştur.³⁹⁹ Batı Balkanlar’da oluşan krizler, AB’ye krizin yalnızca askeri anlamda ele alınamayacağını, çatışma sonrasında bölgenin yeniden düzenlenmesinin de oldukça önemli olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte AB üyeleri arasında sivil operasyonlar konusunda daha fazla uzlaşma sağlandığı görülmüştür.⁴⁰⁰

2.4. AB’nin Uluslararası Kimliği ve Batı Balkanlar

Avrupa, tarihsel süreçte kendi yetiştirdiği fikir adamlarının, örneğin Immanuel Kant’ın, Adam Smith’in veya Thomas Hobbes’un “İdealist”, “Liberal” veya “Realist” modelleri arasında gidip gelmiştir.⁴⁰¹ Hartmut Mayer’e göre, AB için kullanılan “yumuşak güç” (Nye 2004), “yumuşak imparatorluk” (Hettne ve Söderbaum 2005), “dönüştürücü güç” (Grabbe 2006), “normatif güç” (Manners 2002, Sjursen 2006),

³⁹⁶ Steven Blockmans, *a.g.t.*, s. 233-234.

³⁹⁷ Emilian Kavalski, *Extending The European Security Community Constructing Peace in the Balkans*, Taurus Academic Studies, London, 2007, s. 99.

³⁹⁸ Emilian Kavalski, *a.g.e.*, s. 201.

³⁹⁹ Stephan Keukeleire, *a.g.m.*, s. 67-69.

⁴⁰⁰ Sertan Akbaba, “Measuring EU Actorness Through CFSP and ESDP: Civilian Power EU”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2009, c. 8, S. 2, s. 21-23.

⁴⁰¹ Cengiz Dinç, “Sivil Güç- Realist Oyuncu İkileminde Avrupa Birliğinin Küresel Konumu Üzerine Tartışmalar”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2011, c. 7, S. 28, s. 91.

“ticari çatışmacı güç”(Meunier ve Nicolaidis 2006) vb. birbirine yakın benzetmeler, AB’nin normlara itaat eden aktör nosyonu üzerine yapılandırılmıştır.⁴⁰² Bu terimler AB’nin uluslararası kimliğini açıklamada kullanılmaktadır. Aynı zamanda bu terimler, AB diplomasisinin farklılığını ve AB’nin; uluslararası hukuka, çok taraflılığa, dış politika amaçlarını elde ederken askeri araçları kullanmama prensibine bağlılığını yansıtmaktadır.⁴⁰³

AB’nin üye devletlerin uzlaşması üzerine inşa edilen, ortak çıkarlar ve değerlerle desteklenen tutarlı bir dış politika oluşturup bu politikayı hayata geçirebilme kabiliyeti vardır. Askerî konularda ise askerî kaynaklarının kıt olması sebebiyle, AB’nin politika oluşturmakta zorlanabileceği değerlendirilmektedir. Oysa AB’nin politik hedefler için ekonomik gücünü kullanması, norm ve değerlerini ekonomik işbirliği yoluyla üçüncü ülkelere ihraç etmesi durumunda, etkili olabilme şansı daha fazladır.⁴⁰⁴ Ayrıca, AB I. ve II. Dünya Savaşları’nın kıta Avrupa’sı üzerinde yarattığı mahvedici etki üzerine kurulmuştur. Avrupalı devletler bu savaşlarda büyük acılar yaşamış ve çok önemli kayıplar vermişlerdir. AB’nin kurulmasındaki en önemli amaç, ülkeler arasında işbirliğini sağlayarak, Avrupa’ya barışı getirmektir. Haluk Özdemir’e göre Avrupa mantığı; nihai amaç olan barış ve istikrarın, tarihsel düşmanlıkların unutulması ve çözümünden geçtiğini düşünen ve bunun mümkün olduğuna inanan bir düşünce yapısını temsil etmektedir.⁴⁰⁵ AB’nin uluslararası arenada sert güç kullanması, kendisini kuran felsefeyi gözardı etmek olacaktır. Ayrıca AB’nin küresel oyunculuk hedefiyle; ABD, Rusya ve Çin gibi askerî açıdan güçlü devletlerle mücadele etme şansı yoktur. Öte yandan günümüzde yeterli bir askeri gücün uygulanması da hiçbir zaman başarının garantisi olmayacaktır. ABD’nin 2003’te Irak’ı dönüştürmek amacıyla katlandığı ekonomik, askerî maliyetler ve bunun karşılığında yaşanan itibar kaybı dikkate alındığında AB’nin yakın çevresini dönüştürmek amacıyla sert güç kullanmasının gereksizliği anlaşılabacaktır. Buna karşın, Avrupa’nın evrensel değerlerle özdeşleştiriliyor

⁴⁰² Hartmut Mayer, “The Long Legacy of Dorian Gray: Why the European Union Needs to Redefine its Role in Global Affairs”, Ed. Eric Jones-Saskia Van Genugten, *The Future of European Policy*, Routledge, London-New York, 2009, s. 12.

⁴⁰³ Danijela Mikovic, “The EU as a Normative Power: Attempts of Exporting Regional Cooperation to the Western Balkans”, Lund University, Sweden, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005, s. 6.

⁴⁰⁴ Danijela Mikovic, *a.g.t.*, s. 8.

⁴⁰⁵ Haluk Özdemir, *Avrupa Mantığı Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 397.

olması, ekonomik ve kültürel çekiciliği, Avrupa norm ve değerlerinin hedef ülkelerde içselleştirilmesine neden olabilmektedir.

AB'nin uluslararası kimliği tanımlanırken en yaygın olarak yumuşak güç ve normatif güç ifadeleri kullanılmaktadır. Her iki kavram da birbirine yakın anlamlar içermesine rağmen yumuşak güç kavramında daha çok cezbetme kapasitesi öne çıkarken; normatif güç kavramında daha çok meşruiyet ve evrensel değerler öne çıkmaktadır. Ancak İsrail'in Filistin topraklarını işgal etmesine rağmen AB'nin en önemli ticari ortağı olması ve AB'nin, İsrail'in kuruluş aşamasından itibaren araştırma geliştirme faaliyetlerinin fon kaynağını karşılama konusunda ABD'den sonra gelmesi, AB'nin normatif gücünün tutarlılığının sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur.⁴⁰⁶ Aynı şekilde Libya'ya yapılan askerî müdahale öncesinde devam eden ticari ilişkilerine rağmen İngiltere ve Fransa'nın Libya'ya askeri müdahaleye en istekli ülkeler arasında olması, AB'nin normatif gücünün inandırıcılığına zarar vermiştir.

2.4.1. AB'nin Yumuşak Gücü ve Batı Balkanlar

Yumuşak güç kavramını uluslararası ilişkiler literatürüne sokan Joseph Nye'dir. Nye; yumuşak güç kavramını özetle bir ülkenin dünya siyasetinde istediği sonuçları alabilmek için tehdit veya fiziksel güç (sert güç) kullanmaksızın; ekonomi, kültür vb. alanlarda diğer ülkeler üzerindeki cezbetme kapasitesini kullanması, şeklinde tanımlamıştır. Nye, bir ülkenin yumuşak gücünü üç kaynağa dayandırmıştır: Bu kaynakların birincisi kültürdür. Bir ülkenin kültürünün evrensel değerler içermesi, ülke politikalarının başkalarının da paylaştığı değerlere ve çıkarlara hizmet etmesi, yarattığı çekicilik ilişkileri nedeniyle istediği sonuçları elde etme olasılığını artırır. İkinci kaynak ülkenin siyasi değerleridir. Örneğin ABD'de 1950'lerdeki ırk ayrımı, ABD'nin Afrika kıtasındaki yumuşak gücünü azaltmıştır. Üçüncü kaynak ise ülkenin dış politikasıdır. Irak Savaşı'ndan sonra 2003'te yapılan anketlerde ABD'nin çekiciliğinin hızla azaldığı görülmüştür.⁴⁰⁷

Günümüzde yumuşak güç kaynakları açısından ABD'nin en yakın rakibi Avrupa'dır. Avrupa'nın sanatı, müziği, tasarımları tüm dünyada bir müknatis vazifesi

⁴⁰⁶ Sharon Pardo, *Normative Power Europe Meets Israel: Perceptions and Realities*, Lexington Books, New York-London, 2015, s. 99.

⁴⁰⁷ Joseph Nye, *Yumuşak Güç Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, Çev. Rayhan İnan Aydın, Elips Kitap, Ankara, 2005, s. 1-23.

görmektedir. Dünyada yaygın olarak konuşulan on dilin yarısı Avrupa kökenli dillerdir. Avrupa'yı birleştiren bir sembol olan Avrupa Birliği, kendi başına oldukça fazla bir yumuşak güce sahiptir. Birçok insanın Avrupa'da yaşamak istemesinin yanında çok sayıda ülkenin AB'ye katılmak istemesi, AB'nin yumuşak gücünü göstermektedir.⁴⁰⁸ 2000'li yıllarda AB sürekli genişlemiş ve Hırvatistan'ın da üyeliği ile birlikte 28 üyeli bir topluluğa dönüşmüştür. Böylelikle AB aracılığıyla Avrupa'da oluşan barış ve istikrar alanı sürekli olarak genişlemiştir. Dünyada birçok bölgenin istikrarsız ve çatışmalara gebe hali düşünüldüğünde, AB üyelik vaadi birçok ülke için güçlü bir teşvik oluşturmaktadır. Bu durum Batı Balkanlar için de geçerli olmuştur. Batı Balkanlar için Avrupa perspektifi, bölgede artan istikrara ve çözülmemiş anlaşmazlıklara barışçıl çözüm bulmada katkı sağlamıştır.⁴⁰⁹

Dünya kamuoyunda artan bir şekilde AB, gelir dağılımı eşitsizliğinde daha adil, çevre duyarlılığı yüksek, barışçı bir dünya düzeni isteyen, çatışmaların diplomatik yollardan çözümüne odaklanan bir yapı olarak algılanmaktadır. Rus-Çeçen savaşı sırasında Rusya'nın yapmış olduğu insan hakları ihlalleri nedeniyle Rusya'yı eleştiren AB, Baltık devletlerinin ülkelerindeki Rus azınlığa karşı uygulamış oldukları asimilasyon politikalarını da eleştirmiştir. Aynı zamanda AB, küresel insani yardım ve kalkınma yardımı konusunda lider konumdadır. AB'nin yumuşak gücünün yükselişinin en bariz örneği, AB üyelik vaadinin çekiciliği ile Orta Avrupa ve Doğu Avrupa ülkelerinin yaşamış oldukları değişim sürecidir. Aralarında sınır anlaşmazlıkları olmasına rağmen Slovenya, AB içerisinde Hırvatistan'ın üyeliğini en çok savunan ülkelerden birisi olmuştur.⁴¹⁰ Çünkü Slovenya, AB adaylık sürecinde Hırvatistan'ın daha uzlaşmacı bir tavır alacağını ve bu doğrultuda sorunların barışçıl bir şekilde çözüleceğini hesaplamıştır.

Batt, 2006'da Karadağ'da yapılan referandumu AB'nin yumuşak gücünün zaferi olarak ilan etmiştir. Karadağ'ın ayrılma sürecinde AB'nin kararlı, sabırlı ve becerikli olarak uyguladığı yumuşak güç, Karadağ'daki kutuplaşmanın üstesinden gelmiş ve

⁴⁰⁸ Joseph Nye, *a.g.e.*, s. 79-85.

⁴⁰⁹ Erkki Tuomioja, "The Role of Soft Power in EU Common Foreign Policy", *International Symposium on Cultural Diplomacy*, Berlin, 30.07. 2009, http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/articles/speakers/detailed/erkki-tuomioja/erkki-tuomioja_-the-role-of-soft-power-in-eu-common-foreign-policy.pdf (06.09.2015).

⁴¹⁰ Mitchell Smith, "Soft Power Rising Romantic Europe in the Service of Practical Europe", *World Literature Today*, Ocak-Şubat 2006, s. 20-23, <http://www.jstor.org.org> (03.05.2015).

tarafklar arasında bir uzlaşma zemini sağlamıştır. Bunun en iyi göstergelerinden birisi de, Karadağ’da referanduma yüksek katılım oranı olmuştur.⁴¹¹

Kosova’nın bağımsızlık ilanı sonrasında Sırbistan, Kosova’nın bağımsızlığını tanımamış ve hiçbir şekilde Kosova yönetimi ile siyasi diyaloga girmemiştir. Ancak AB’nin teşviki ile başlatılan diyalog süreci sonucunda, taraflar arasında 2013 ve 2015 yıllarında iki tane antlaşma imzalanmış, bu antlaşmalarla çeşitli konularda işbirliğine gidilmesi kararlaştırılmıştır. Bu başarı, AB çekim etkisi ile Batı Balkanlar’da en tartışmalı konulara bile çözüm bulunabileceği şeklinde yorumlanmış ve AB’nin yumuşak gücünün en somut kanıtı olarak gösterilmiştir.⁴¹²

Soğuk Savaş sonrasında AB’nin kriz çözümüne yönelik yaklaşımının ABD’nin yaklaşımından farklı olduğu görülmüştür. Bu farklılık iki tarafın Millî Güvenlik Strateji Belgeleri incelendiğinde de görülmektedir. İki belge de benzer ifadeler içermesine rağmen, gücün kullanımındaki meşruiyet algısında farklılık göze çarpmaktadır. AB Güvenlik Strateji Belgesi, gücün konuşlanması için BM kararlarını dikkate alırken ABD Millî Güvenlik Strateji Belgesi, gücün önleyici kullanımına ve tek taraflılığa izin vermektedir.⁴¹³ Tek taraflılığın fazlasıyla eleştirildiği bir dünyada AB’nin çok yanlılığa olan eğilimi, Avrupa politikalarını birçok ülke için çekici hale getirmektedir. Avrupa’nın çok yanlılığı tercih etmesi, ekonomik gücü kadar yumuşak gücünü de arttıran bir etken olmuştur.⁴¹⁴

Ancak AB yumuşak gücünün sert güç (hard power) olmaksızın etkin olamayacağı da iddia edilmektedir. Judy Dempsey’e göre, “AB artan bir şekilde askersizleştirilen bir blok olmaya doğru gitmektedir ve Avrupalı hükümetler sert gücün yerini yumuşak güçle doldurmaktadırlar. Fakat AB’nin angaje olduğu istikrarsız bölgelerde yumuşak gücün işlevlerinin (kalkınma yardımları, NGO organizasyonlarına

⁴¹¹ Judy Batt, “The EU’s Soft Power At Work in the Balkans”, <http://www.iss.europa.eu/de/publikationen/detail/article/the-eus-soft-power-at-work-in-the-balkans/> (01.09.2015).

⁴¹² Ivan Vejvoda, “Europe’s Soft Power Pull Still Working, If Unevenly, in the Western Balkans”, <http://www.gmfus.org/> (05.10.2015).

⁴¹³ Janne Haaland Matlary, “When Soft Power Turns Hard: Is an EU Strategic Culture Possible?”, *Security Dialogue*, SAGE Publications, 2006, c. 37, s. 105-121.

⁴¹⁴ Joseph Nye, *a.g.e.*, s. 84-85.

kaynak sağlamak, sınır kontrolü, devlet kurumları inşası vb.) gerçekleşebilmesi için sert güç unsurlarına da (iyi donanımlı ve iyi eğitilmiş askeri birlikler) ihtiyaç vardır.”⁴¹⁵

Ekonomik açıdan ABD ile yarışır duruma gelen, iki tane nükleer gücü (İngiltere, Fransa) bünyesinde barındıran AB, 1990’lı yıllardan itibaren savunma harcamalarını kısmıştır. Savunma harcamalarının azaltılmasında AB ülkelerinin kamuoylarının tutumu da etkili olmuştur. 2004’te dokuz Avrupa ülkesinde yayınlanan bir ankete göre Avrupalıların yalnızca % 22’si kendi hükümetlerinin daha fazla savunma harcaması yapmaları gerektiğine inanmaktadırlar.⁴¹⁶

2.4.2. AB’nin Normatif Gücü ve Batı Balkanlar

Normatif güç tartışmaları Ian Manners ile ilk defa gündeme gelmiştir. Ian Manners’in 2002 yılında yayımladığı “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms” isimli makalesi, AB’nin uluslararası kimliğini yorumlamada yeni bir bakış açısı getirmiş, akademik çevreler tarafından üzerinde fazlaca durulmuş ve tartışılmıştır.⁴¹⁷ Manners’a göre normatif güç, uluslararası ilişkilerde olağan gözüyle bakılanı değiştirme veya şekillendirebilme yeteneğidir. AB’nin normatif temelleri; kuruluşundan itibaren izlenen politikalar, bildiriler, yapılan antlaşmalar, kriter ve koşullar ile gelişmeye devam etmektedir. Manners, AB hukuku ve politikalarının yapısı içerisinde beş ana norm tespit etmiştir: Birinci norm, 1950 Schuman Deklarasyonu ile ilan edilen ve AB’yi kuran antlaşmaların giriş kısmında yer bulan barıştır. İkinci norm, AET ve AB Antlaşmalarının giriş kısmında yer bulan özgürlüktür. Üç, dört ve beşinci normlar ise AB Antlaşması giriş kısmı ve kurucu ilkelerinde yer bulan demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarıdır. Bunların yanında Manners; sosyal ilerleme, ayrımcılığa karşı duruş, güçlendirilir kalkınma, azınlıkların korunması, özgürlük, eşitlik, dayanışma, adalet kavramlarını da AB normları arasında göstermiştir. AB’ye özgü normların

⁴¹⁵ Judy Dempsey, “Europea’s Flawed Reliance on Soft Power”, <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=57074> (07.10.2015).

⁴¹⁶ Barry R. Posen, “European Union Security and Defence Policy: Response to Unipolarity?”, *Security Studies*, 2006, c. 15, S. 2, s. 169.

⁴¹⁷ Beyza Çağatay Tekin, “Is the European Union Normative Power? Reappraisal Following the Eurozone Crisis”, *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 2014, c. 36, S. 2, s. 330.

güçlendirilmesi ve genişletilmesi, AB'nin kendisini üye ülkelerin toplamından daha fazla meşru göstermesinin yolunu açacaktır.⁴¹⁸

AB, normatif güç kimliği ile BM sistemi içerisinde kabul edilen normatif prensiplerin evrensel olarak kabul görmesine de katkıda bulunmaktadır. AB, uluslararası ilişkilerde değerlerini ve çıkarlarını öne çıkartmaktadır. Birliğin uluslararası arenadaki rehberi, kuruluşundaki felsefe ve sonrasında Birliğin kalkınma ve genişleme sürecidir. AB bu noktadan hareket ederek dünyada barışa, güvenliğe, dayanışmaya, serbest ticarete, yoksullukla mücadeleye ve insan haklarının korunmasına katkıda bulunmaktadır.⁴¹⁹

Manners bir diğer çalışmasında normatif güce ikinci bir anlam daha yüklemiş ve normatif gücü maddi veya fiziksel güçten ziyade, fikirsel güç şekli olarak tanımlamıştır. Gücün bu şekli maddi teşvik veya fiziksel güçten ziyade, normatif olarak haklılığa odaklanmaktadır. Bu açıdan dünyanın geri kalanı ile ilişkiler; normatif olarak desteklenebilir, karşı tarafa açıklanabilir ve doğruluğu kanıtlanabilir olması gerekmektedir. Manners'e göre, normatif güce öncelik vermek; sonrasında veya normatif güçle birlikte maddi teşviklerin ve haklı olduğunda fiziksel gücün kullanılabilmesini garanti altına almaya yardım edebilir. Manners'in çalışmasından sonra Stewart ve Björkdahl, normatif güce farklı bir açıdan yaklaşmış; maddi teşvik, askeri güç ve normatif haklılığın, AB'nin komşuluk politikasında birbirleriyle oldukça bağlantılı olduğunu öne sürmüştür.⁴²⁰

AB'nin normatif gücünün içerisinde askerî gücün yeri tartışmalara neden olmuştur. Hardwick, AB'nin bağımsız bir güvenlik ve savunma politikası geliştirmesinin, normatif güç kimliğinden geri dönüş anlamına geleceğini iddia etmiştir. Hardwick'e göre, 2003 Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi'nde (European Security Strategy-ESS) altı çizilen; gerektiği yer ve zamanda hızlı, erken, sağlam bir müdahale için gerekli olacak stratejik kültürü oluşturabilme ihtiyacı, AB'nin temel normu olan barıştan sapma anlamına gelmektedir. Böyle bir yapının AB içerisinde oluşturulması,

⁴¹⁸ Ian Manners, "Normative Power Europe: Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, 2002, c. 40, S. 2, s. 245-250.

⁴¹⁹ Ian Manners, "The Normative Ethics of the European Union", *International Affairs*, 2008, c. 84, S. 1, s. 65-80.

⁴²⁰ Ian Manners, "The European Union's Normative Power: Critical Perspectives and Perspectives on the Critical", Ed. Richard Whitman, *Normative Power Europe Empirical and Theoretical Perspectives*, Palgrave Macmillan Limited, USA, 2011, s. 230-231.

AB'nin evrensel normlarını yumuşak güç ile değil, zorlama ile yayacağını belirtisidir.⁴²¹ Buna karşın Manners, küreselleşmenin beraberinde karmaşık tehditler getirdiğini ve 2003 Avrupa Güvenlik ve Strateji Belgesi'nin tek başına hiçbir ülkenin bugünün karmaşık problemleriyle mücadele edemeyeceğini vurguladığını, belirtmiştir. Avrupa Güvenlik ve Strateji Belgesi'nin yayınlanmasından 5 yıl sonra, Avrupa Konseyi tarafından Avrupa Güvenlik Stratejisi Uygulama Raporu (Report on Implementation of the European Security Strategy- RIESS) yayınlanmış ve geçen beş yılda tehdidin varlığının devam etmekte olduğu, hatta daha karmaşık hâle geldiği belirtilmiştir. Her iki belgede de Avrupa için artan terör tehdidine, enerji güvenliğine, dünyada artan yoksulluğun Avrupa'ya göçü artırdığına vurgu yapılmıştır. Tehdidin karmaşıklığı ve birbiriyle bağlantılı oluşu, müktesabattan kaynaklanan norm ve prensiplerin AB'nin dış ilişkileri aracılığıyla Birlik dışına yayılmasını gerektirmektedir. AB norm ve prensiplerinin yayılması için gereken şey, maddi teşvik ve fiziksel gücün üzerinde normatif haklılığa öncelik vermekle olacaktır.⁴²²

Manners'e göre, AB'nin AGSP çatısı altında kriz yönetimi kabiliyeti elde etmesi; büyük güç mantığı geliştirmekten kaçındığı sürece, normatif gücüne zarar vermeyecektir.⁴²³ Gerrits'e göre ise AB normatif güç ve askeri kapasite ilişkisini makul bir şekilde götürmeye devam etmektedir. Askeri gayretler, AB'nin normatif gücü üzerinde pozitif etki yaratacaktır.⁴²⁴ AB içerisinde Almanya ve Fransa'nın itirazına rağmen İngiltere'nin Irak'ta ABD ile birlikte sonradan da temelsiz olduğu anlaşılan nedenlerle operasyona katılması, dünya kamuoyu tarafından hoş karşılanmamıştır. Bunun yanında kendi içinde uzlaşmaz bir görüntü vermesi, AB'nin normatif gücünün sorgulanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte AB'nin Bosna'da yerinde ve zamanında Sırbistan saldırılarına karşı sert güç kullanmayışı da kuvvetli eleştirilere maruz kalmış ve kabul görmemiştir. Bu iki örnek dikkate alındığında, AB'nin normatif

⁴²¹ Daniel Hardwick, "Is the EU a Normative Power?", <http://www.e-ir.info/2011/09/03/is-the-eu-a-normative-power/> (21.04.2016).

⁴²² Ian Manners, "The EU's Normative Power in Changing World Politics", Ed. Andre Gerrits, *Normative Power Europe in a Changing World: A Discussion*, Netherlands Institute of International Relations, Clingendael European Papers, Aralık 2009, S. 5, s. 17.

⁴²³ Ian Manners, "The EU's Normative Power in Changing World Politics", s. 11.

⁴²⁴ Andre Gerrits, "Normative Power Europe in a Changing World: A Discussion", *Clingendael European Papers*, Netherlands Institute of International Relations Clingendael, Aralık 2009, S. 5, s. 5.

gücü açısından askerî gücün varlığı değil, askerî gücün yerinde ve zamanında kullanılıp kullanılmadığı sorgulanmalıdır.

AB'nin 2000'li yılların sonundan itibaren Batı Balkanlar'daki gibi çatışma sonrası dönüşüm yaşayan devletlerle ilişkilerinde, normların yanı sıra insan güvenliği kavramı⁴²⁵ da ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu toplumlarda AB, normatif varlığını ortaklık ve üyelik teklifleri aracılığıyla inşa etmektedir.⁴²⁶ Haukkala'ya göre, AB'nin genişlemesi normatif gücünün ana enstrümanıdır. Haukkala, AB'yi norm ve değerlerinin yayılmasını kolaylaştırmak için, ekonomik ve normatif etkisi aracılığıyla oldukça asimetrik ikili ilişkiler inşa eden, "bölgesel normatif hegemon" olarak tanımlamıştır. AB genişlemesinin iki ana fonksiyonu vardır. Birincisi, genişleme ile AB komşu ülkelerde istikrarı artırmaya çalışmaktadır. Genişlemenin diğer bir fonksiyonu ise, AB normları ve değerlerinin yayılmasında etkili ve meşru bir iletken olmasıdır.⁴²⁷ Sonuç olarak AB genişlemesi, AB'nin normatif prensiplerini Batı Balkanlar'da teşvik etme açısından koşullu politikaların olmazsa olmazı haline gelmiştir.⁴²⁸

Vachudova'ya göre "AB üyeliğinin muazzam faydaları, Batı Balkan ülkeleri için AB'nin çekim etkisini arttırmış ve bu ülkelerin iç politika tercihlerinde AB'nin baskı etkisini oluşturmuştur. Tarihte hiçbir zaman bağımsız devletler gönüllü olarak bu kadar geniş çapta iç politika ile ilgili istekleri yerine getirmemiştir. Aynı zamanda tarihte hiçbir devlet uluslararası bir organizasyona girebilmek için, bu kadar zor bir tahkikat prosedürüne kendini adamamıştır. (...) Batı Balkanlar'da aşırı milliyetçi hükümetler yerlerini AB yanlısı reformist hükümetlere bırakırken, iç koşullar AB'nin etkisini kolaylaştırır duruma gelmiştir."⁴²⁹

⁴²⁵ İnsan güvenliği kavramı, BM Kalkınma Programının 1994 İnsani Kalkınma Raporu'nda ilk defa yer bulmuştur. (United Nations Human Security Unit, "Human Security Theory and Practice", <http://www.un.org/humansecurity/sites/www.un.org/humansecurity/files/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf> 15. 04. 2016) AB, 2008 yılında insan güvenliği kavramını Avrupa Güvenlik Stratejisi Uygulama Raporu'na dâhil etmiştir. Bu raporda AB'nin, yoksulluk ve eşitsizliği azaltarak, insan hakları ve iyi yönetimi teşvik ederek, kalkınmaya hizmet ederek, anlaşmazlıkların kökenine inerek insan güvenliğinin inşası üzerinde çalışacağı belirtilmiştir. (Ian Manners, "The EU's Normative Power in Changing World Politics", s. 13.)

⁴²⁶ Whitman, a.g.e., s.13.

⁴²⁷ Hiski Haukkala, "The European Union as a Regional Normative Hegemon: The Case of European Neighborhood Policy", Ed. Richard Whitman, a.g.e., s. 46-47.

⁴²⁸ Lisbeth Aggestam, "The World in Our Mind: Normative Power in a Multi-Polar World", Ed. Andre Gerrits, a.g.e., s. 32.

⁴²⁹ Milada Anna Vachudova, "The European Union, The Balkans and Turkey: Can "Soft Power" Bring Stability and Democracy", <https://www.wilsoncenter.org/program/global-europe-program> (05.09.2015).

2.5. Avrupalılaşma ve Batı Balkanlar

Schimmelfennig ve Sedelmeier, Avrupalılaşmayı “devletlerin AB kurallarını uyarladığı (intibak ettiğı) bir süreç” olarak tanımlamıştır. Schimmelfennig ve Sedelmeier, AB kurallarının uyarlanması konusunda da bir açıklık getirmiş ve bu süreci, iç seviyede AB kurallarının kurumsallaştırıldığı, AB kurallarına göre devletin kurumlarının yeniden yapılandırıldığı, AB hukukunun iç hukuka aktarıldığı, iç politika uygulamalarının AB standartlarına göre değıştirildiğı bir süreç, olarak açıklamıştır.⁴³⁰ Subotić ise Avrupalılaşma konusunda daha ayrıntılı bir tanımlama yapmıştır. Subotić’e göre “Avrupalılaşma, resmi ve gayri resmi kuralların kurumsallaştırılması, yayılması, inşa edilmesi, ortak fikirlerin yaratılması ve Avrupa’daki siyasi uygulama yöntemlerinin aktarılmasıdır.”⁴³¹ Radaelli ise Avrupalılaşmayı “AB karar süreçlerinde tanımlanan ve pekiştirilen ortak norm ve düşüncelerin üye ve aday ülkelerin iç süreçlerine, politik yapılarına, kamu politikalarının mantığına aktarılması; resmi ve gayri resmi kuralların, prosedürlerin, politik bakış açılarının, tarzların ve yaşam biçimlerinin kurumsallaşması, yayılması ve inşa edilmesi süreci” olarak tanımlamıştır.⁴³² Sonuç olarak, Avrupalılaşma ile birlikte üye ve aday ülkelerde iç politika alanları artan bir şekilde AB yasama sürecine maruz kalmaktadır.⁴³³

Avrupalılaşma, üye ve aday devletlerde kültürel değışimlere, yeni kimliklerin oluşumuna, politika değışimlerine; ekonomide, devletin kurumsal yapısında ve toplumda değışim ve modernizasyona neden olmaktadır.⁴³⁴

AB dış politikasının en güçlü aracı olarak tanınan genişleme politikası, aday ülkelerde demokrasiyi sağımlaştırarak bu ülkelerin siyasi dönüşümüne önemli katkılarda bulunmaktadır. AB, 1990’lardan itibaren genişleme politikası ile komünizm sonrası geçiş dönemi yaşayan ülkelerde geniş bir alanda ekonomik ve siyasi reformları

⁴³⁰ Frank Schimmelfennig-Ulrich Sedelmeier, *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, Cornell University Press, New York, 2005, s. 7.

⁴³¹ Jelena Subotic, “Europe is a State of Mind: Identity and Europeanization in the Balkans”, *International Studies Quarterly*, 2011, c. 55, s. 311.

⁴³² Claudio Radaelli, “Whither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change”, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=302761 (11.10.2015).

⁴³³ Davide Denti, “The Europeanization of Candidate Countries: the Case for a Shift to the Concept of EU Member – State Building”, *Contemporary Southern Europe*, 2014, c. 1, S. 1, s. 12.

⁴³⁴ Lucia Vesnic Alujevic, “Integration of Western Balkans: From Reconciliation to European Future”, <https://www.martenscentre.eu/sites/default/files/publication-files/european-integration-western-balkans.pdf> (02.03.2016).

teşvik etmiş, bunun için de AB üyeliğinin çekiciliğini bir teşvik mekanizması olarak kullanmıştır.⁴³⁵ AB genişlemesini Avrupalılaşıma ile ilişkilendirme eğilimi temelsiz değildir. Zaman içerisinde kurumsal yapısının güçlenmesi ile AB, üye devletlerin iç politikalarının her yerinde var olan bir üst yapı haline gelmiştir. Aynı durum aday ülkeler içinde geçerli olmuştur.⁴³⁶

Olsen'e göre Avrupalılaşıma beş olası süreçten ibarettir:⁴³⁷

1. Dış sınırlarda değişim,
2. Avrupa seviyesinde kurumların gelişmesi,
3. Millî yönetim sistemlerinin, merkezî etki altına alması,
4. Politik organizasyon ve yönetim şekillerinin ihraç edilmesi,
5. Politik birleşme projesi.

Batı Balkanlar konusunda birçok olumsuz eğilim ve Balkanizasyon konusunda olumsuz kanılara rağmen, bölgenin Avrupa'nın bir parçası olduğu ve AB etkisiyle yapılan reformların bölgeyi yeniden Avrupa ailesine katmayı amaçladığı konusunda şüphe yoktur. Batı Balkanlar için Avrupalılaşıma, gelişmiş Batı modelinin bölgeye uyarlanması ile birlikte refahın artması ve güvenliğin geliştirilmesi anlamına gelmektedir.⁴³⁸ Bu bağlamda Avrupalılaşıma, Batı Balkan ülkelerinin AB mevzuatı, politikaları ve standartlarına göre yasal mevzuatlarını gözden geçirdiği, mevcut kurumlarını yenilediği, yeni kurumlar oluşturduğu bir üyelik inşa sürecidir.⁴³⁹ Kısacası Avrupalılaşıma, Balkanizasyonun alternatifini teşkil etmektedir.⁴⁴⁰

⁴³⁵ Marko Kmežic, *Literature review on Europeanization and Rule of Law Implementation in the Western Balkans*, Institute for Democracy, Üsküp, 2014, s. 42-50.

⁴³⁶ Senka Neuman Stanivukovic, "Between of Europeanization and Democratization to What Extent is the EU a Democracy Promoter in the Western Balkans?", <https://ecpr.eu/Events/PaperDetails.aspx?PaperID=24315&EventID=94> (21.04.2016).

⁴³⁷ Johan P. Olsen, "The Many Faces of Europeanization", *Journal of Common Market Studies*, 2002, c. 40, S. 4, s. 923-924.

⁴³⁸ Othon Anastasakis, "The Europeanization of the Balkans" *The Brown Journal of World Affairs*, Yaz/Sonbahar 2005, c. 12, S. 1, s. 80.

⁴³⁹ Tamara Radovanovic, "From Balkanization to Europeanization of the Western Balkan Countries", *American International Journal of Contemporary Research*, Nisan 2012, c. 2, S. 4, s. 210.

⁴⁴⁰ Martin Zaboroski, "Europeanization as a Consensus Building Process: the Case of Polish - German Relations", <http://www.lse.ac.uk/internationalRelations/centresandunits/EFPU/EFPUworkshop2002/paper%20-%20Zaborowski.pdf> (11.01.2016).

Yakın bir zamanda etnik savaş yaşamış olmaları, komünizm sonrası geçiş sürecinde olmaları nedeniyle Avrupalılaştırmanın Batı Balkanlar için zor ve tartışmalı bir mücadele olacağı açıktır.⁴⁴¹ Batı Balkanlar'ın Avrupalılaştırma ile ilgili problemi sadece AB müktesebatı ile uyum değildir. Batı Balkanlar için en büyük zorluk, geçmiş uygulama ve alışkanlıklardan uzaklaşma meselesidir.⁴⁴²

Avrupalılaştırma, Batı Balkanlar'da her ülkede aynı şekilde ve aynı oranda gelişmemektedir. Batı Balkanlar'da Avrupalılaştırmayı belirleyen parametreler şunlardır:⁴⁴³

1. Ülkedeki reformist elitlerin gücü, potansiyel AB yanlılarının miktarı, Birlik seviyesindeki norm ve kararların iç politikaya uyarlanmasında önemli iletkenlerdir. Batı Balkanlar'ın tamamında, hatta Kosova ve Bosna gibi geçmişte iç savaşın vahşetini yaşamış ülkelerde dâhil olmak üzere AB yanlıları, etnik milliyetçi ve reform karşıtı güçlere karşı rekabette giderek güç kazanmaktadır. Ancak köklü değişiklikler yapma konusunda, reform yanlısı elitler halen yeterli güce sahip değildir.

2. Ülkenin geçmişten devraldığı tarihsel miras ve bu mirasın günümüze yansıyan boyutu, Avrupalılaştırma konusunda önemli bir etken teşkil etmektedir.

3. Zayıf devlet yapısı ile ilişkili, elit tercihlerini şekillendiren derin koşullar⁴⁴⁴ ve uzun dönemli yapılar, Avrupalılaştırmanın gidişatını etkilemektedir.

Batı Balkanlar'da devletlerin sınırlarının ve siyasal otoritelerinin tartışmalı olması, devlet kapasitesini daha fazla zayıflatan bir etken oluşturmaktadır. AB norm ve kurallarının uyarlanabilmesi, önemli bir devlet kapasitesini gerektirmektedir. Batı Balkanlar AB sürecinde önemli bir değişime uğramaktadır. Bu süreçte Bosna ve Kosova gibi en zayıf ve tartışmalı devletler bile siyasal maliyeti yüksek AB norm ve kurallarını uyarlayabilmektedir. Ancak Batı Balkan ülkeleri uyarladıkları yasaları uygulama konusunda eksik kalmaktadırlar. Örneğin Makedonya, uluslararası standartlarda bir seçim yasası getirmesine rağmen seçmenleri sandığa çekme konusunda

⁴⁴¹ Othon Anastasakis, *a.g.m.*, s. 80.

⁴⁴² Tamara Radovanovik, *a.g.m.*, s. 207.

⁴⁴³ Arolda Elbasani, *European Integration and Transformation in the Western Balkans Europeanization or Business as Usual*, Routledge, London and New York, 2013, s. 9.

⁴⁴⁴ "Derin koşullar" ile Yugoslavya'nın eski komünist sisteminden gelen yapılar kastedilmektedir. Bu yapılar, reform yanlısı elitleri sınırlayabilmektedir.

baskıcı stratejiler uygulamaktadır. Aynı şekilde Arnavutluk, kapsamlı bir kamu yönetimi reformu yasası uyarlamasına rağmen kamu yönetiminde siyasallaşmayı durduramamıştır.⁴⁴⁵ AB norm ve kurallarının her alanda etkin bir şekilde hayata geçirilememesine rağmen Batı Balkan siyasi elitleri göze çarpan bir şekilde AB kurallarına uyum gösterme konusunda istekli görünmektedir. Böylelikle Avrupalılaşma süreci yavaş da olsa ilerlemektedir.⁴⁴⁶

AB ile Batı Balkanlar arasında güç asimetrisine dayalı karşılıklı bir bağımlılık vardır. AB'nin güçlü ekonomisi sayesinde aday ülkeye sunabileceği imkânlar, aday ülkenin birliğe sunabileceğinden daha fazladır.⁴⁴⁷ AB ve Batı Balkanlar arasındaki güç asimetrisi nedeniyle, AB oyunun kurallarını dikte eden taraf olmaktadır. Batı Balkan ülkelerinin sınırlı gücü nedeniyle AB'nin koyduğu kuralları etkileme kapasitesi sınırlıdır veya hiç yoktur.⁴⁴⁸ Aday ülkelerin siyasi elitlerinde AB'ye katılma konusundaki isteğin yüksek olması da AB'nin pazarlık gücünü arttıran bir etken olmaktadır.⁴⁴⁹ Örneğin 2010'da Eurobarometer tarafından yapılan bir ankete göre Makedonya nüfusunun % 75'i AB üyeliğinin ülkelerinin yararına olacağını düşünmektedir. Bu oran AB ortalamasının ondokuz puan üzerinde bulunmaktadır.⁴⁵⁰

Avrupalılaşmanın işleyişi konusunda genel olarak iki mekanizma üzerinde durulmaktadır. Rasyonalist Teori “koşulluluk” (conditionality) üzerinde dururken, Konstrüktivizm (constructivism), “sosyalizasyon” üzerinde durmaktadır.⁴⁵¹ AB'nin Batı Balkanlar'ın Avrupalılaşmasını sağlamak için en yaygın olarak kullandığı mekanizma, koşulluluk mekanizmasıdır.⁴⁵² Aşağıda Avrupalılaşmanın iki mekanizması üzerinde durulacak ve Batı Balkanlar'daki gelişmeler bu açıdan değerlendirilecektir.

⁴⁴⁵ Tanja A. Börzel, “When Europeanization Hits Limited Statehood, The Western Balkans as a Test Case for the Transformative Power of Europe”, *KFG Working Paper*, No. 30, Eylül 2011, s. 7-9.

⁴⁴⁶ Ana Jese Perkovic, “The European Union and the Democratization Process of the Western Balkans”, *Southeastern Europe*, 2014, S. 38, s. 122.

⁴⁴⁷ Marko Kmezic, *a.g.e.*, s. 49.

⁴⁴⁸ Othon Anastakis, *a.g.m.*, s. 82.

⁴⁴⁹ Marko Kmezic, *a.g.e.*, s. 49.

⁴⁵⁰ Andrew Taylor–Andrew Geddes–Charles Lees, *The European Union and South East Europe: The Dynamics of Europeanization and Multilevel Governance*, Routledge, London-New York, 2013, s. 72.

⁴⁵¹ Rafael Biermann, “Coercive Europeanization: the EU's Struggle to Contain Secessionism in the Balkans”, <http://dx.doi.org/10.1080/09662839.2014.918035> (24. 02. 2015).

⁴⁵² Marko Kmezic, *a.g.m.*, s. 4.

2.5.1. Koşulluluk

Koşulluluk, ödülleri güçlendirilen bir pazarlık stratejisidir. AB, hedef ülkenin koşullara uyması durumunda ödül alması, uymaması durumunda ödülün verilmemesi için gereken koşulları düzenler.⁴⁵³ Bir diğeri anlatımla koşulluluk, yeni ülkelerin AB üyesi olabilmeleri için koşulların masaya yatırılması ve bu konudaki gelişmelerin izlenmesi sürecini açıklar. AB'nin koşul koymasındaki amaç, birliğe yeni katılan devletlerin birliğin temellerini sarsmaması için üyelik öncesinde hazırlamaktır.⁴⁵⁴

Koşulluluk, AB gündemine ilk kez 1962'de Parlamento'nun "Birkelbach Raporu" ile birlikte gelmiştir. Bu raporda, yalnızca demokratik uygulamaları benimseyen, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı duyan ülkelerin AT üyeliğine kabul edilebileceği ifade edilmiştir. İlk kez koşulluluk, güney genişlemesi ile birlikte diktatörlük sonrası dönüşüm yaşayan Yunanistan, İspanya, Portekiz'e karşı uygulanmış; bu ülkelerden çoğulcu demokrasi, liberal anayasa ve serbest seçimler istenmiştir.⁴⁵⁵ Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte AB'ye katılmak isteyen ülkelerin sayısında dramatik bir artış olmuştur. Bu dönemde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin tamamı AB'ye katılmak istediklerini açıklamışlardır. Tek Avrupa Senedi (1987) ve Maastircht Antlaşması (1992) ile birlikte derinleşmeye çalışan AB, hazırlıksız yapılacak bir genişlemenin kuruluştan itibaren elde edilen kazanımları yok edebileceğini değerlendirmiştir. 1993 Kopenhag Zirvesi'nde üyelik için koşulluluk politikası daha belirgin bir şekilde vurgulanmış ve AB üyeliği için Kopenhag Kriterleri⁴⁵⁶ zorunlu hâle getirilmiştir. Kopenhag Kriterlerine ilaveten, iyi komşuluk şartı 1992'den itibaren AB tarafından çeşitli vesilelerle ifade edilmiştir.⁴⁵⁷

2004 genişlemesi ile Birliğe katılan ülkelerin Batı Balkanlar'a göre daha homojen bir yapıya sahip olmaları ve komünizm sonrası çatışma süreci yaşamamış

⁴⁵³ Rafael Biermann, *a.g.m.*, s. 4.

⁴⁵⁴ Ian Barnes - Pamela Barnes, "Enlargement", (Ed.) Michelle Cini, *European Union Politics*, Oxford University Press, New York, 2007, s. 431.

⁴⁵⁵ Othon Anastakis, "The EU's Political Conditionality in the Western Balkans: Towards a More Pragmatic Approach", *Southeast European and Black Sea Studies*, Aralık 2008, c. 8, S. 4, s. 367.

⁴⁵⁶ Kopenhag kriterleri 3 tanedir. Bunlar:

1. AB içinde rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle mücadele edebilecek, işleyen bir pazar ekonomisine sahip olmak,
2. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, azınlıkların korunmasını sağlayan istikrarlı kurumların var olması,
3. Siyasi ve parasal birlik dâhil üyelik yükümlülüğünü yerine getirebilme, AB müktesebatını üstlenebilme kapasitesidir.

⁴⁵⁷ Karen Smith, "The Evolution and Application of EU Membership Conditionality", (Ed.) Marise Cremona, *The Enlargement of the European Union*, Oxford University Press, New York, 2003, s. 116-120.

olmalarına rağmen AB bu ülkelerin entegrasyonu ile ilgili zorluklar yaşamıştır. Bu nedenle AB siyasi koşulluluk anlamında bu genişlemeden dersler çıkarmıştır. Batı Balkanlar, gerek yaşamış olduğu tarihsel süreç gerekse yapısı itibarıyla Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine göre AB entegrasyonu açısından daha zor bir bölge görünümü vermektedir.⁴⁵⁸ Bu nedenle AB'nin Batı Balkanlar'a karşı uyguladığı siyasi koşulluluk, daha önceki genişlemelerde uygulanandan daha kapsamlı olmaktadır.⁴⁵⁹

Vachudova, AB'nin hedef ülkelerde aktif ve pasif olmak üzere iki tür baskı gücü (leverage) uygulayarak, koşulluluk mekanizmasını çalıştırdığını ifade etmiştir. Vachudova'ya göre, hedef ülke AB'den dışlanmanın kendisine getireceği maliyeti ve AB üyeliğinin kendisine getireceği faydayı hesap eder. Buna göre, sadece Norveç gibi ekonomik açıdan oldukça gelişmiş ülkeler dışlanmanın maliyetine katlanabilir. AB'nin bu etkisi pasif baskı gücüdür. Aktif baskı gücü ile kastedilen ise planlı bir şekilde uygulanan koşulluluk politikasıdır. AB aktif baskısı, liberal olmayan yöneticilere faydası olan enformasyon asimetrisini sarsarak bilgi ortamının değiştirilmesine yardımcı olur. Buna ilaveten aktif baskı, AB yanlısı muhalefetin gündemi şekillendirmesine ve güçlendirmesine yardımcı olur. AB aktif baskısı sonucunda hedef ülkedeki reform yanlısı kesimler güçlenir ve politik sistem daha rekabetçi bir hâle gelir. AB aktif baskısı bunu iki aşamada gerçekleştirmektedir. İlk aşamada, hedef ülkelerde AB ile uyum sağlayacak reform yanlısı hükümetler seçimle işbaşına gelir. İkinci aşamada ise hem liberal hem de liberal yönelimli olmayan hükümetler AB'ye üye olabilmek için zorunlu reformları gerçekleştirir. Vachudova'ya göre, AB adaylığı vaadi, liberal olmayan devletlerde güç dengelerini statükodan faydalanan toplum kesimlerine karşı değiştirir. Nitekim Romanya, Bulgaristan ve Slovakya'da ülkenin AB süreci konusundaki endişeler, doğrudan veya dolaylı olarak seçmen davranışları üzerinde etkili olmuştur. Bu ülkelerde etnik milliyetçiliği gündeme getiren partiler, AB'nin aktif baskısı sonucunda seçimlerde AB yanlısı partilere yenilmişlerdir.⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ Sezen Uğurlu, "Political Criteria for Accession to the EU: Human Rights Conditionality and the Croatian Case", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2013, c. 68, S. 3, s. 172-173.

⁴⁵⁹ Maire Braniff, *Integrating the Balkans Conflict Resolution and the Impact of EU Expansion*, I. B. Tauris, London, 2011, s. 70.

⁴⁶⁰ Milada Anna Vachudova, *Europe Undivided Democracy, Leverage and Integration After Communism*, Oxford University Press, New York, 2005, s. 63- 175.

AB baskı gücüyle, orta ve uzun vadede üye veya üye olmayan devletlerde AB karşıtı muhalefetin söylemleri de değişebilmektedir. Kuzey İrlanda’da AB karşıtı Demokratik Birlikçi Parti (Democratic Unionist Party) Lideri Peter Robinson, 2009 AB Parlamento seçimleri öncesinde şu açıklamayı yapmıştır:⁴⁶¹

“Bu seçimler AB ile ilgilidir. Partimiz AB entegrasyonuna karşı olmasına rağmen, AB’yi Kuzey İrlanda’nın çıkarları doğrultusunda kullanacaktır. (...) Bizim Avrupa karar mekanizmalarını etkileme gücümüz, ortak çıkar alanlarında ortak yaklaşımlarla arttırılacaktır.”

1990’ların sonundan itibaren AB, Hırvatistan’da etnik milliyetçi Tudjman hükümetini demokrasiyi ihlal etmek, Eski Yugoslavya İçin Kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM)⁴⁶² ile işbirliği yapmamak ve 1995’te ülkeden kovulan Sırpların geri dönüşünü engellemek ile suçlamıştır. AB’nin Tudjman hükümetinden desteğini çekmesi, Hırvatistan’daki iç muhalefeti cesaretlendirmiştir. Batılı NGO’lar demokrasi ve medya konusunda seminerlere sponsor olmuş, eğitim vermiş, muhalefet partilerini finanse etmiştir. AB ve organizasyonları toplumun önemli bir kesiminin güvenini kazanmıştır. Sonuç olarak 2000’de yapılan seçimlerde, Tudjman hükümeti yerini AB üyeliğini temel amaç olarak gören Sanader önderliğinde kurulan altı partili koalisyon hükümetine bırakmıştır.⁴⁶³ Tudjman’ın partisi HDZ, Tudjman sonrasında muhalefete düştükten sonra, kendi içinde bir dönüşüm yaşamış ve daha ılımlı politikaları benimsemiştir.⁴⁶⁴

NATO’nun 1999’da yapmış olduğu Kosova Harekatı’nda Sırbistan bombalanmış, ülkede milliyetçilik ve Batı karşıtlığı artmıştır. Şubat 2000’de AB Komisyonu Üyesi Patten, AB üyelerinin Miloseviç’e karşı alınacak ciddi ve operasyonel önlemler konusunda uzlaştıklarını açıklamıştır. Bu dönemde AB yetkilileri,

⁴⁶¹ Boyka Stefanova, *Europenisation of Conflict Resolution Regional Integration and Conflict in Europe from the 1950s to the Twenty-First Century*, Manchester University Press, Manchester, 2011, s. 111.

⁴⁶² Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY-International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia), 1993’de Birleşmiş Milletler tarafından, merkezi Lahey olacak şekilde kurulmuştur. Mahkemenin görevi 1991’den sonra eski Yugoslavya topraklarında işlenmiş savaş suçlarını cezalandırmaktır. Tezin bundan sonraki bölümlerinde Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi EYUCM olarak kısaltılacaktır. (<http://www.icty.org/en/about> Erişim Tarihi: 18.01.2016).

⁴⁶³ Mieczyslaw Boduszynski, “The Trial and Triumphs of Europeanization in Croatia”, Ed. Arolda Elbasani, *European Integration and Transformation in the Western Balkans Europeanization or Business as Usual*, Routledge, London and New York, 2013, s. 48-49.

⁴⁶⁴ Maire Braniff, *a.g.e.*, s. 101.

Sırbistan'ı izole etmenin zararlı bir strateji olduğunu ve Sırbistan'la toplumlararası ilişkilere ağırlık verilmesi gerektiğini kabul etmişlerdir.⁴⁶⁵ Bu yaklaşım değişikliği sonrasında, etnik milliyetçi Miloseviç hükümeti, Batılı NGO'ların ve medya organlarının⁴⁶⁶ hedefi olmuştur. Bu süreçte muhalefet organize edilmiş, sivil toplum örgütlerine para aktarılmış,⁴⁶⁷ özellikle gençler Batılı NGO'lar tarafından eğitilmiştir. Bunun sonucunda Sırbistan'da 2000'de yapılan seçimler sonucunda Miloseviç istifa etmiş ve partisi muhalefet konumuna düşmüştür. Mac Kinnon'a göre, AB ve ABD sayesinde Sırbistan'da; Beyaz Rusya, Gürcistan ve Ukrayna'dakine benzer bir renkli devrim gerçekleşmiştir.⁴⁶⁸

Üyelik koşulluğu, AB'yi korumak amacıyla aday ülkelerin iç ve dış politikalarını şekillendirmede kullanılan bir dış politika aracı olarak kullanılmaktadır. AB'ye aday olmak isteyen ülke sayısı arttıkça, üyelik koşulluluğu daha güçlü bir dış politika aracı haline gelmektedir.⁴⁶⁹ Üyelik cazibesi nedeniyle, AB aday ülkeler üzerinde "sürecin bir sonraki safhasına almama" silahını kullanmaktadır. Bu durum, aday ülkelerin gerekli reformları gerçekleştirmesine neden olmaktadır. Aday ülke ve AB arasında olan bu etkileşim, AB'nin istediği reformları uyarlayan ve uygulamaya geçiren aday ülkelerin ödüllendirilmesine neden olmaktadır.⁴⁷⁰

AB, nihai hedef olan üyelik ödülünün yanı sıra ara ödüller ile de Batı Balkanlar'da önemli reformlara neden olabilmektedir. Sırbistan'da Miloseviç iktidarının düşmesi sonrasında AB, Sırbistan'ın istediği ekonomik yardımı, Miloseviç'in EYUCM'ye gönderilmesi koşuluna bağlamıştır. Miloseviç'in EYUCM'ye gönderilmesi sonrasında, Sırbistan'a para yardımı yapılmıştır. Aynı şekilde Sırbistan'ın EYUCM ile işbirliği yapması sonucunda, AB İstikrar ve Ortaklık Antlaşması için fizibilite

⁴⁶⁵ Maire Braniff, *a.g.e.*, s. 68.

⁴⁶⁶ Sırbistan'da kurulan B 92 medya kuruluşu, öncesinde küçük bir radyo kanalı iken sonrasında internet sağlayıcısı kurmuş, televizyon kanalı açmış ve Miloseviç aleyhinde yayınlar yapmıştır.

⁴⁶⁷ AB, Miloseviç sonrası dönem için Sırbistan'a 2,3 milyar euro tahsis ederek, Miloseviç muhaliflerini teşvik etmiştir. Bununla birlikte AB, "Demokrasi İçin Enerji" adı altında bir pilot proje oluşturarak, Miloseviç yönetimine muhalif belediyelere akaryakıt sağlamıştır. AB, aynı dönemde Miloseviç yanlıları için vize kısıtlamaları getirmiştir. (Roy Ginsberg, *The European Union in International Politics: Baptism by Fire*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2001, s. 250.) Ayrıca AB, Miloseviç yanlısı işadamları ile ilgili kara liste düzenlemiş ve yurt dışındaki mal varlıklarını dondurmıştır. (Milada Anna Vachudova, "Strategies for Democratization and European Integration in the Balkans", Ed. Marise Cremona, *a.g.e.*, s. 150.)

⁴⁶⁸ Mark Mac Kinnon, *Yeni Soğuk Savaş Renkli Devrimlerin Sırrı*, Çev. Emel Lakşe, Destek Yayınları, Ankara, 2006, s. 60-90.

⁴⁶⁹ Karen Smith, *a.g.m.*, s. 108-109.

⁴⁷⁰ Milada Anna Vachudova, *Europe Undivided Democracy, Leverage and Integration After Communism*, Oxford University Press, New York, 2005, s. 126.

çalışmalarını başlatmıştır.⁴⁷¹ AB'nin Batı Balkanlar için verebileceği en büyük ara ödüllerden birisi de vize serbestisidir. Vize serbestisi ticaret, eğitim, sağlık gibi pek çok alandaki gereksinimler nedeniyle aday ülkeler tarafından talep edilmektedir. AB, Batı Balkanlar için vize serbestisini hedef ülkelerin geri kabul antlaşmasını kabulü, içişleri ve adalet alanında yapılacak düzenlemelere bağlamıştır.⁴⁷² AB, Batı Balkan ülkeleri ile imzalanan geri kabul antlaşmaları ve bölgede yapılan reformlar sonucunda, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ'a 2009'da; Arnavutluk ve Bosna Hersek'e 2010'da vize serbestisi getirmiştir.⁴⁷³

AB müzakere sürecinin sonlarına yaklaşıldıkça, AB'nin istemiş olduğu reformları uyarlamamanın aday ülke için maliyeti gittikçe büyümektedir. Hırvatistan'la yapılan müzakerelerin sonlarına doğru (2009) AB Komisyonu, Hırvatistan'ı yolsuzluk ve organize suçlar ile yeterince mücadele etmediği, üst düzey siyasi ve bürokratların adlarının yolsuzluk olaylarına karıştığı gerekçesiyle çok ciddi bir şekilde eleştirmiştir. Bu eleştiri sonrasında Başbakan Ivo Sanader istifa etmiş⁴⁷⁴ ve Jadranka Kosor görevi devralmıştır. Aynı şekilde müzakere sürecinin sonlarına doğru AB, Hırvatistan'daki tersanelerin özelleştirilmesi konusunda ısrar etmiştir. Buna karşın Hırvatistan hükümeti kamuoyunun bu özelleştirmeye karşı olması nedeniyle, başlangıçta AB'nin bu isteğine direnmiştir. Ancak AB sürecinden dönmenin maliyeti nedeniyle, Hırvatistan hükümeti AB'nin isteğini yerine getirmiştir.⁴⁷⁵

Batı Balkanlar'da koşulluluğun etkin olarak işleyebilmesi için, AB'nin bölge ülkelerinden istemiş olduğu reformların hayata geçirememesi durumunda ödülün kaldırılacağı tehdidinin ve reformların hayata geçirilmesi durumunda söz verilen vaadinin güvenilir olması gerekir. AB için ödülün verilmesi veya kaldırılması maliyet ve kapasite analizinden ibarettir. AB ile aday ülkeler arasındaki ilişkinin başlangıç aşamasında aday ülkenin uyum sağlayamaması durumunda, ödülün verilmesi veya kaldırılmasının maliyeti, AB için oldukça düşük olmaktadır. Öte yandan müzakere süreci ilerledikçe, AB'nin aday ülkede yatırımları artmakta ve ödülü kaldırmanın

⁴⁷¹ Maïre Braniff, *a.g.e.*, s. 133.

⁴⁷² Florian Trauner, "The Europeanisation of the Western Balkans: Deconstructing the EU's Routes of Influence in Justice and Home Affairs", *ECPR Fourth Pan-European Conference on EU Politics*, Riga, 25. 09. 2008.

⁴⁷³ European Commission, "Reports on Visa-Free Travel From the Western Balkans", Brussels, 25.02.2015, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4482_en.htm (03.11.2015).

⁴⁷⁴ Sanader sonrasında yargılanmış ve 10 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. (<http://euronews.com>, 20.11.2012).

⁴⁷⁵ Ana Jese Perkoviç, *a.g.m.*, s. 128.

maliyeti büyümektedir. Bu açıdan bakıldığında, AB'nin hedef ülkelere vereceği sözlerin sürecin başlangıcından itibaren kendi kapasitesinin ötesine geçmemesi gerekir. 2004'te Makedonya ile AB müzakere sürecinin başlatılması, sonrasında Hırvatistan'ın ve diğer Batı Balkan ülkelerinin (Bosna-Hersek ve Kosova hariç) müzakere süreçlerinin başlatılması, en son olarak Hırvatistan'ın üyeliğe kabulü, Batı Balkanlar'da AB'nin güvenilirliğini arttırmıştır.⁴⁷⁶ Bununla birlikte AB, geri kalan Batı Balkan devletlerinin AB üyeliğine kabulü için (Hırvatistan hariç) net bir tarih vermemektedir. AB Komisyon Başkanı Juncker 2015'de yaptığı bir açıklamada, Batı Balkanlar'ın üyeliğinin 2020 yılına kadar mümkün olmadığını belirtmiştir.⁴⁷⁷

Wakelin'e göre AB koşulluluğu, AB'ye giriş tarihi belirli olmadığı zaman, daha etkin işlemektedir. Bu durumda aday ülkenin AB'nin istediği reformları yapabilmesi için gereken motivasyon sağlanmaktadır. Bu nedenle AB, müzakerelerin sonuçlanmasından kısa bir süre önce aday ülkenin üyeliğe giriş tarihini açıklamayı tercih etmektedir.⁴⁷⁸ Her genişlemeden ders çıkartan AB, 2004 ve 2007 genişlemesinde komünizm sonrası dönüşüm yapan ülkeleri bünyesine katmıştır. AB'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile müzakere sürecinde yaşadığı sorunlar ve çıkardığı dersler, Batı Balkan genişlemesine ışık tutmaktadır.

2.5.2. Sosyalizasyon

Sosyalizasyon, aktörlerin “uygunluk mantığı” çerçevesinde AB norm ve kurallarına ikna edildiği bir süreçtir. Aktör, AB norm ve kurallarını uygun ve meşru bulduğu için içselleştirir.⁴⁷⁹

Koşulluluk rasyonalist teorisinin bir ürünü iken sosyalizasyon Konstrüktivizmin bir ürünüdür. Rasyonalizm, siyasi aktörleri birbirinden kopuk, bencil varlıklar olarak görürken; Konstrüktivizm, aktörleri tamamıyla sosyal varlıklar olarak kabul etmektedir. Konstrüktivistlere göre, aktörlerin çıkarları sosyal etkileşim sürecinde şekillenmekte,

⁴⁷⁶ Frank Schimmelfennig-Ulrich Sedelmeier, “Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe”, *Journal of European Public Policy*, Ağustos 2004, s. 674.

⁴⁷⁷ Matthias Bieri, “The Western Balkans Between Europe and Russia”, *Center for Security Studies*, Mart 2015, S. 170, s. 1.

⁴⁷⁸ Elyse Wakelin, “The End of Conditionality: What Next for the EU Enlargement Process?”, http://www.uaces.org/archive/papers/abstract.php?paper_id=763 (07.11.2015).

⁴⁷⁹ Rafael Biermann, *a.g.m.* s. 486.

iletişim süreçlerinde tecrübe ve belli bir rolün ifa edilmesiyle belirlenmektedir.⁴⁸⁰ Koşulluluk, hedef ülke ile AB arasında ödül karşılığında zorlamaya dayanan asimetrik bir süreç olmasına karşın sosyalizasyon, davranış değişikliği amacıyla ikna, tartışma ve sosyal etkileşimin kullanıldığı bir süreçtir.⁴⁸¹

Schimmelfennig ve Sedelmeier sosyalizasyonu iki farklı model olarak ele almıştır. “sosyal öğrenme” modeline göre, AB belirli normları, değerleri ve kolektif kimliği olan bir organizasyondur. Üye olmayan devletler, AB norm ve kurallarına kendi kimliği ve değerleri ile uygun olduğuna ikna olduğu takdirde uyarlar. AB ise norm ve değerlerinin aday ülkelerin kimlik ve değerleri ile çatışmadığı konusunda onları ikna etmeye çalışır ve bu konuda lobi faaliyetlerinde bulunur.⁴⁸² Örneğin, Hırvatistan’ın AB sürecinde Hırvat elitleri, AB’nin istediği her gerekliliği meşru ve uygun olarak görmemiştir. Bununla birlikte Hırvat elitleri Avrupa’yı (Batı Avrupa ülkeleri ile tarihsel, kültürel ve dinsel yakınlıkları nedeniyle) Hırvatistan’ın kültürel ve siyasi evi olarak görmeleri nedeniyle Avrupalılaşmaya devam etmişlerdir. Hırvatistan’ın Avrupalılaşmasında kimlik tanımlamasının etkisi yadsınamaz.⁴⁸³

Schimmelfennig ve Sedelmeier’in diğer sosyalizasyon modeli ise “ders çıkartma” modelidir. Ders çıkartma modeline göre üye olmayan ülke, AB kurallarını herhangi bir teşvik veya ikna yöntemi olmaksızın uyarlayabilecektir. Ders çıkartma modeli, mevcut statükodan hoşnutsuzluğa karşı verilen bir cevaptır. Eğer ülke içinde bir hoşnutsuzluk varsa aday ülke mevcut sorunun çözümüne yönelik yurtdışında bir kural arayışına girer. Bu arayışta öncelik AB kurallarına verilir. Bu önceliğin verilmesinde aday ülkelerin AB kurallarına aşina olması kadar coğrafi yakınlık da önem arz etmektedir.⁴⁸⁴ Aralık 2013’te Sırbistan’da yapılan bir ankete göre halkın % 68’i AB’ye üye olmak için gereken reformlar AB tarafından şart koşulmasa bile daha iyi bir Sırbistan için bu reformların uygulanması gerektiğine inanmaktadır.⁴⁸⁵

⁴⁸⁰ Scott Burchill ve diğerleri, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çev. Ali Aslan – Muhammet Ali Ağcan, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s. 293.

⁴⁸¹ Jeffrey Checkel, “Why Comply? Social Learning and European Identity Change”, *International Organization*, Yaz 2001, c. 55, S. 3, s. 562.

⁴⁸² Frank Schimmelfennig-Ulrich Sedelmeier, *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, s. 18 – 22.

⁴⁸³ Jelena Subotic, *a.g.m.*, s. 311.

⁴⁸⁴ Frank Schimmelfennig-Ulrich Sedelmeier, *a.g.e.*, s. 35 – 40.

⁴⁸⁵ Sena Mariç, “Serbia”, <http://www.eu-28watch.org/?q=node/1202> (05. 12. 2015).

Eğer hedef ülkede AB'nin istediği reformlara karşı siyasi bir muhalefet varsa ve bu reformların doğruluğu sorgulanıyorsa AB'nin meşruiyetinin derecesi düşük olarak kabul edilmelidir. Aksi yönde politik ortam mevcut ise AB'nin meşruiyeti yüksek olarak kabul edilmelidir. AB'nin talep ettiği reformlar iç aktörlerin çıkarlarına uygun (faydanın maliyetten büyük olduğu durumlarda) fakat bu konuda AB'nin meşruiyeti düşük görünüyorsa hedef ülkede koşulluluk eksenli bir reform süreci yaşanacaktır. AB'nin istediği reformlar konusunda maliyet faydadan büyük, istenilen reformların meşruiyeti yüksek ise hedef ülkede sosyalizasyon eksenli bir değişim yaşanacaktır. Maliyet fayda analizinin pozitif yönde olduğu ve AB'nin istediği reformların meşruiyetinin yüksek olduğu durumlarda, koşulluluk ve sosyalizasyon birbirini tamamlayarak güçlendirecektir.⁴⁸⁶

NATO'nun Kosova müdahalesi sonrasında Miloseviç hükümetinin düşmesine rağmen, Sırbistan'da millî kimlik ile ilgili söylemler ön planda kalmaya devam etmiş; siyasal ve kültürel elitler Sırbistan'ın büyük çapta bir komplonun kurbanı olduğunu, iç savaşın masum tarafı olduğunu iddia etmişlerdir. Bunun sonucunda, geniş toplum kesimleri tarafından savaş suçlularının EYUCM'ye gönderilmesi meşru olarak algılanmamıştır. 2002'de yapılan bir ankete göre Sırp halkının yalnızca % 8'i EYUCM'ye güvendiklerini açıklamışlardır. Bu nedenle Sırbistan'da AB'nin istediği işbirliğinin maliyeti yüksek olarak algılanmış ve Başbakan Djindic'in işbirliği eğilimine rağmen Sırp hükümeti bu konuda derin bir ayrılık yaşamıştır. Sırbistan'ın EYUCM ile işbirliği, 2005'ten itibaren AB'nin koşulluk mekanizmasını çalıştırması ile birlikte başlamıştır.⁴⁸⁷ AB, Batı Balkanlar'da Avrupalılaştırmanın her iki mekanizmasını da (koşulluluk ve sosyalizasyon) kullanmaktadır ve bu mekanizmaların sonuçlarını birbirinden kesin olarak ayırmak mümkün değildir.⁴⁸⁸

AB'nin Batı Balkanlar'da sosyalizasyonu gerçekleştirirken iki hedefi vardır: Birincisi, Batı Balkanlar'da siyasi elitlerin normatif eğilimlerini kalıcı olarak değiştirmek suretiyle onların ilgilerinde ve aidiyetlerinde uzun dönemli bir dönüşümü

⁴⁸⁶ Gergana Noutcheva, "EU Conditionality and Balkan Compliance: Does Sovereignty Matter?", Pittsburgh University, (Yayımlanmış Doktora Tezi), 2006, s. 15 – 18.

⁴⁸⁷ Maria Pawelec – Sonja Grimm, "Does National Identity Matter? Political Conditionality and Crucial Case of Serbia's (Non-) Co-operation with the ICTY", *Journal of Common Market Studies*, 2014, c. 52, S. 6, s. 1294-1298.

⁴⁸⁸ Gergana Noutcheva, *a.g.t.*, s. 15 – 18.

sağlamaktır.⁴⁸⁹ Yugoslavya döneminde cumhuriyetlerin daha çok kendi içinde gerçekleşen ilişki modelleri ve Batı Balkanlar'da siyasal olarak gelişmiş, etkili bir sivil toplum yapısının olmayışı nedeniyle bu bölgede güç ve kaynaklara ulaşan elitler hükümet uygulamalarında değişime neden olabilmektedir.⁴⁹⁰ Geçmiş ne olursa olsun, siyasi yelpazenin her kesimindeki liderlerin bakış açıları AB üyelik vaadi ile dönüştürülebilmektedir.⁴⁹¹ 2003 sonrasında AB ile Hırvatistan arasında etkileşimin artması sonucunda, Tudjman'ın partisi HDZ Avrupalı muhafazakâr partilerden ideolojisini Avrupalılaştırmanın gereklerine göre uyarlama konusunda tavsiyeler almıştır. Öncesinde etnik milliyetçiliğin öncülüğünü yapan HDZ, 2003 seçimleri öncesinde AB yanlısı propaganda yapmış, seçim sonrasında ise Demokratik Sırp Partisi ile koalisyon kurmuştur. HDZ'nin dönüşümü, Hırvatistan'da siyasi şartların değişimine cevap olarak açıklanabilir.⁴⁹²

Batı Balkanlar'da sosyalizasyonun diğer bir hedefi, üyelik sonrası süreçle ilgilidir. Aday ülkeler tam üye olduklarında, AB'nin bu ülkelere uyguladığı koşulluluğun yaptırım mekanizması büyük bir oranda ortadan kalkmaktadır. AB'ye katılan ülke, Birliğin geleceğini belirleyen karar mekanizmalarında diğer üyelerle eşit koşullarda rol oynamaktadır. Bu nedenle AB, aday ülkeler Birliğe girmeden önce onlara yükümlülüklerine saygı göstermeyi öğretmekte ve böylelikle bu ülkelerin Birliğe girdikten sonra “uygunluk mantığı” ile hareket etmelerini garanti altına almaya çalışmaktadır.⁴⁹³

Sosyalizasyon sürecinin başarılı olabilmesi için AB tarafından sunulan norm, ortak düşünce ve gayri resmi kuralların toplumun geniş bir kesimi tarafından da kucaklanması gerekir. Sadece elitlere odaklanan bir sosyalizasyon, toplumun geniş kesimlerinin siyasal yapı ile ilgili olarak hoşnutsuzluğuna, mevcut siyasi seçenekler için desteğin azalmasına ve nihayetinde AB üyeliği için desteğin azalmasına neden olmaktadır. AB, bu nedenle Batı Balkan ülkelerinden sivil toplum örgütlerine katılımın teşvik edilmesini istemektedir. Hâlâ eski sosyalist toplum düzeninin (sivil toplum

⁴⁸⁹ Gergana Noutcheva, *a.g.t.*, s. 46.

⁴⁹⁰ Emilian Kavalski, “The International Socialization of the Balkans”, *The Review of International Affairs*, Yaz 2003, c. 2, S. 4, s. 75.

⁴⁹¹ Emilian Kavalski, *a.g.m.*, s. 78.

⁴⁹² Maire Braniff, *a.g.e.*, s. 105.

⁴⁹³ Gergana Noutcheva, *a.g.t.*, s. 46.

örgütlerine katılımın ve toplumu oluşturan çeşitli katmanların birbirine karşı güveninin olmadığı toplum yapısı) sıkıntılarını yaşayan Batı Balkanlar’da, halkın davranışlarının katılımcı bir yöne doğru evrilmesi, mutlaka zaman alacaktır.⁴⁹⁴

Sonuç olarak sosyalizasyon süreci, kısa dönemli çıkarları maksimize edecek siyasi düşünceleri şekillendirmeye yardım eden normları vurgulamaktadır. Bu şekilde, sosyalizasyon, devlet uygulamalarına rehberlik etmekte ve ülke gündemini şekillendirmektedir. AB, Batı Balkanlar’da tüm toplumları etkileyen ve çözümü zor olan konularda bölge elitlerini işbirliğine teşvik etmektedir.⁴⁹⁵

2.6. Batı Balkanlar’da Devlet İnşası (State Building)

Francis Fukuyama, “Demokrasi veya ekonomik kalkınmanın olması için önce devletin olması gerekir.” demiştir.⁴⁹⁶ Tanja Börzel’e göre; Batı Balkanlar’da Arnavutluk, Makedonya, Bosna-Hersek ve Kosova hâlâ kısmen bağımsız devletlerdir. Bu ülkelerin devlet vasfı altyapısal olarak zayıftır veya tartışmalıdır. Börzel’e göre ayrılıkçı hareketler, tartışmalı sınırlar, etnik tansiyon, devlet kapasitesindeki eksiklikler Batı Balkan devletlerinin hassasiyetleridir. Ayrıca ayrılıkçı hareketlerle uzlaşmak için düzenlenen güç paylaşımı antlaşmaları (Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova) ayrılıkçıların güçlü devlet kurumları istememesi nedeniyle merkezî hükümetin gücünü zayıflatmaktadır. Bu problemler Batı Balkanlar’ın güçlü devletleri olan Sırbistan ve Hırvatistan’da da görülmektedir.⁴⁹⁷

Fukuyama, devletin zayıflığını devletin gücü ile ilişkilendirmiş, zayıf devletlerde genel olarak siyasi sistemin bütününe ilgilendiren bir meşruiyet eksikliği ve politikaları uygulama konusunda kurumsal kapasite yetersizliği olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁸ Merlindo Hoço’ya göre ise “*Bir ülkede demokrasinin iyi işleyebilmesi için, iyi işleyen kurumlar*

⁴⁹⁴ Antonija Petricusic, “Democracy Without Citizens: Inadequate Consolidation in Two Decades of the Eastern Balkans Democracy”, *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*, Ekim 2013, c. 2, S. 4, s. 35–40.

⁴⁹⁵ Emilian Kavalski, *a.g.m.*, s. 83.

⁴⁹⁶ Francis Fukuyama, “Stateness First: Building Democracy After Conflict”, *Journal of Democracy*, Ocak 2005, c. 16, S. 1, s. 84.

⁴⁹⁷ Tanja Börzel, “When Europeanization Hits Limited Statehood: The Western Balkans as a Test Case for the Transformative Power of Europe”, Ed. Arolda Elbasani, *European Integration and Transformation in the Western Balkans*, Routledge, London-New York, 2013, s. 171-177.

⁴⁹⁸ Francis Fukuyama, *Devlet İnşası: 21. Yüzyılda Dünya Düzeni Yönetişim*, Çev. Devrim Çetinkasap, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2008, s. 115.

*gereklidir. Doğu Avrupa ülkelerinde demokrasi kırılgan bir yapıdadır. Çünkü bu ülkelerde varolan kurumların kendisi kırılgan yapıdadır.*⁴⁹⁹

Devlet inşası, yeni kurumların yaratılması ve var olan demokratik kurumların güçlendirilmesidir.⁵⁰⁰ Devlet inşası, AB'nin daha önceki genişlemelerinden farklı ve Batı Balkanlar ile ilgili yeni bir gayret sahasıdır. AB'nin Batı Balkanlar'da devlet inşasının iki önemli boyutu vardır: Birincisi devlet kapasitesinin artırılması, ikincisi yönetim kapasitesinin inşasıdır. AB, devlet inşası çabaları ile sadece barış ve çatışmasız çözüm için gerekli kurumları yaratmayı amaçlamamaktadır. AB, aynı zamanda etkili bir şekilde işleyen siyasal kurumlar yaratarak, gelecekte olabilecek çatışmaların da önüne geçmek istemektedir.⁵⁰¹ Dolayısıyla, AB Batı Balkanlar'da bir taraftan fonksiyonel bir devlet inşa etmeye çalışırken diğer taraftan da inşa ettiği devleti kendi bünyesine entegre etmeye çalışmaktadır. Uluslararası Balkan Komisyonu, bu süreci “üye ülke inşası” olarak adlandırmıştır. Bu süreçte AB'nin amacı, ülke vatandaşlarının ülkelerini yok etmek için değil, güçlendirmek için çalışacağı istikrarlı ve meşru devletler yaratmak, bu devletleri üyelik için hazırlamaktır. Bu süreçte aday ülke, katılım sürecinin ekonomik ve siyasi araçlarını (AB ile imzalanan Avrupa Antlaşmaları sonucunda sağlanan vize kolaylıkları, kullanılan fonlar ve ticari imtiyazlar vb.) kullanabilmektedir.⁵⁰²

AB, katılım sürecinde aday ülkelerden birlik seviyesinde var olan kural ve standartların aday ülkelerin yasal mevzuatlarına aktarılması ve uygulanmasını istemektedir. Batı Balkan devletleri AB katılım sürecinde önemli değişimleri hayata geçirmek için gayret göstermektedir. Kosova ve Bosna-Hersek gibi en zayıf ve tartışmalı devletler bile, siyasal maliyeti yüksek alanlarda dahi AB norm ve kurallarını yasal mevzuatlarına uyarlamaktadır. Fakat sorun, uyarlanan norm ve kuralların hayata geçirilmesidir. Batı Balkanlar'daki zayıf devlet yapısı, AB'nin teşvik ettiği reformların

⁴⁹⁹ Merlindo Hoço, “Misused Advice European Nannies the Case of Albania”, Ed. Klodiana Beshku-Orinda Maltezi, *Albania and Europe in a Political Regard*, Cambridge Scholars Publishing, New Castle, 2013, s. 32-36.

⁵⁰⁰ Francis Fukuyama, *a.g.e.*, s. 7.

⁵⁰¹ Soeren Keil-Zeynep Arkan, “The Limits of Normative Power? EU Member State Building in the Western Balkans”, Ed. Soeren Keil-Zeynep Arkan, *The EU and Member State Building: European Foreign Policy in the Western Balkans*, Routledge, London-New York, 2015, s. 16.

⁵⁰² International Commission on the Balkans, “The Balkans in the Europe's Future”, s. 29-31, <http://www.cls-sofia.org/en/projects/europe-and-the-world-19/balkans-19/international-commission-on-the-balkans-47.html> (12. 01. 2016).

tam olarak hayata geçirilmemesinin ana nedenidir.⁵⁰³ Bu bağlamda Batı Balkanlar'da zayıf devlet yapısının AB koşulluluk ve sosyalizasyon politikalarının etkisini azalttığı ve AB'nin baskı gücünü zayıflattığı görülmektedir. Bu durum bazen AB'nin tutarsız davranmasına da yol açmaktadır.⁵⁰⁴ Örneğin AB, Sejdic-Finci Davası⁵⁰⁵ ile ilgili olarak Bosna-Hersek'ten anayasal değişiklik talebinde bulunmasına rağmen⁵⁰⁶ bu konuda bir ilerleme sağlanamamıştır.⁵⁰⁷ Buna rağmen AB, 2015'te Bosna-Hersek ile yapmış olduğu İstikrar ve Ortaklık Antlaşması'nı yürürlüğe sokmuştur. Bu açıdan bakıldığında zaman, AB'nin bazı durumlarda Batı Balkanlar'da devlet inşası sürecinde geri adım atabildiği veya beklentisini zamana yayabildiği görülmektedir. Aksi takdirde (AB esnek davranmadığında), hedef ülkede AB üyeliğine muhalif çevrelerin elinin güçlenmesi ve koşulluluk mekanizmasının etkisini yitirmesi olasılığı vardır.

AB'nin Batı Balkanlar'da reform karşıtı muhalefetin etkisini azaltacak şekilde üç çeşit devlet inşası yöntemi vardır:⁵⁰⁸

1. Yeni kurumlar yaratarak ve yeni yasalar empoze ederek, devlet yapılarına doğrudan müdahale yoluyla devlet inşası yöntemidir. Bu tür devlet inşası yöntemi Bosna-Hersek ve Kosova'da uygulanmaktadır. Bu yöntemin en belirgin özelliği, dışarıdan müdahaledir.

2. Zorlama ve yakın gözlem yoluyla yapılan devlet inşasıdır. Burada AB dışarıdan yasa empoze etmez. Fakat iç aktörlerin takip edeceği gündemin sınırlarını çizer, bu sınırlar içerisinde kalınması yolunda baskı uygular. Bosna-Hersek ve Kosova'da uygulanan yöntem son yıllarda ağırlıklı olarak bu şekilde olmaktadır.

⁵⁰³ Tanja Börzel, *a.g.m.*, s. 178.

⁵⁰⁴ Davide Denti, *a.g.m.*, s. 20.

⁵⁰⁵ Bosna Hersek Anayasası'na göre, üç kurucu halk (Boşnak, Sırp, Hırvat) haricindeki etnik kökene mensuplar Üçlü Başkanlık Konseyi ve Halklar Meclisine seçilememektedir. Roman kökenli Dervo Sejdic ve Yahudi kökenli Yakob Finci'nin bu hükmün iptali için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurusu üzerine; Venedik Komisyonu 2009 yılında almış olduğu kararla, Bosna-Hersek Anayasası'nın ilgili maddesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 12 numaralı protokolünü ihlal ettiğine karar vermiştir. ("European Commission for Democracy Trough Law", Opinion No. 483/2008, Strasbourg, 22 Ekim 2008)

⁵⁰⁶ Jens Woelk, "EU Member State-Building in the Western Balkans: (Prolonged) EU-Protectorates or New Model of Sustainable Enlargement? Conclusion", *Nationalities Papers*, 2013, c. 41, S. 3, s. 476.

⁵⁰⁷ European Commission, "Bosnia and Herzegovina 2015 Report", SWD(2015) 214 final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_bosnia_and_herzegovina.pdf (12.01.2016).

⁵⁰⁸ Florian Bieber, "Building Impossible States? State-Building Strategies and EU Membership in the Western Balkans", *Europe-Asia Studies*, Aralık 2011, c. 63, S. 10, s. 1790.

3. Uzun mesafeli devlet inşası şeklidir. Bu yöntemde, koşulluluk AB tarafından kullanılan ana mekanizmadır. AB, Batı Balkanlar'da büyük bir oranda uzun mesafeli devlet inşası yöntemini sürdürmektedir.

Sonuç olarak AB'nin Batı Balkanlar'da devlet inşası devrimsel nitelikte olmasa da artan bir şekilde gelişimsel olarak devam etmektedir. AB, Batı Balkan devletlerinin devlet inşası süreçlerindeki çabalarına önemli teşviklerle destek vermektedir.⁵⁰⁹ Bu anlamda Batı Balkanlar'da yaşanan çatışmasızlık devlet inşası sürecinin en temel başarısıdır.⁵¹⁰

2.7. AB Dış Politikasının Sorun Çözme Kapasitesi

Karl Deutsch'a göre AB bir güvenlik topluluğudur. Deutsch, güvenlik topluluğunu "Belirli sınırlar içerisinde yaşayan insanların, toplumda varolan ortak problemlerin büyük çaplı fiziksel güçten ziyade, kurumsallaşmış uygulamalarla çözülebileceğine inandığı; kurumların ve uygulamaların bunun teminatı olduğu, bütünleşmiş bir insan topluluğu" olarak tanımlamıştır. Güvenlik topluluğu üyeleri savaştıkları, sorunlarını barışçıl yöntemlerle çözerler. Deutsch'a göre tüm dünya güvenlik topluluğu olarak birleşirse, savaşlar otomatik olarak yok olur.⁵¹¹ AB, uzun süreli savaşların yaşandığı Avrupa kıtasına barışı getirmiş olan, sunduğu refah seviyesi ve barış ortamı ile kurucularının tahayyül ettiğinden daha başarılı olmuş bir entegrasyon modelidir.⁵¹²

Kuzey İrlanda Sosyal Demokrat İşçi Partisi lideri John Hume, 1998'de yapmış olduğu bir açıklamada AB entegrasyon modelinin önemi ile ilgili olarak şöyle demiştir⁵¹³:

⁵⁰⁹ Paula Pickering, "Evaluating the EU State-Building Model in the Western Balkans", *National Council for Eurasian and East European Research*, 2011, s. 25, http://www.ucis.pitt.edu/nceer/2011_825-09g_Pickering_2.pdf (12. 01. 2016).

⁵¹⁰ Florian Bieber, *a.g.m.*, s. 1796.

⁵¹¹ Karl Deutch, "Political Community and the North Atlantic Area" Ed. Brent Nelsen–Alexander Stubb, *The European Union Readings on the Theory and Practice of European Integration*, Lynne Rienner Publishers, London, 2014, s. 123.

⁵¹² Thomas Diez ve diğerleri, "The European Union and the Transformation of Border Conflicts: the Transformative Power of Integration", *International Organization*, 2006, c. 60, S. 3, s. 567-580.

⁵¹³ Boyka Stefanova, *Europenisation of Conflict Resolution Regional Integration and Conflict in Europe from the 1950s to the Twenty- First Century*, Manchester University Press, Manchester, 2011, s. 103.

“AB örneğini bizde uygulayabiliriz. Avrupa’yı nasıl oluşturdular? Avrupa, kendi içinde barındırdığı farklılıkların tehdit oluşturmadığını görme noktasına gelmiştir. AB farklılıklara saygı duyarak kurulmuştur. AB’nin yaptığını İrlanda’da yapabilir.”

AB, sınırları içerisinde veya sınırları dışında çatışma yaşamış toplumlarda barış içinde bir arada yaşama kavramını yerleştirmek için kurumsal yapısını kullanabilme imkânına sahiptir. AB bu işi dört şekilde yapabilmektedir:⁵¹⁴

1. AB; üyelik görüşmeleri, Komisyon raporları, AB Zirve sonuçları gibi somut araçlarla, çatışan taraflar üzerinde koşulluluğu uygulayabilmektedir. AB’nin bu etkisi zorlayıcı bir etkidir.

2. AB; siyasal elitler seviyesinde doğrudan görüşmeler yaparak, medya yoluyla kamuoyunu etkileyerek, hükümet üzerinde baskı kurabilir. AB’nin bu etkisi sosyalleştirici bir etkidir.

3. AB; çatışma alanındaki toplumsal aktörler, aktiviteler, toplumdaki ağırlığı olan kişiler ve barış isteyen sivil toplum örgütleri ile doğrudan bağlantı kurarak, barış yanlısı aktörleri ekonomik olarak destekler. Bu bağlantılarla AB, barışa duyarsız olan siyasi liderleri atlayarak, çatışmayı engellemeye çalışır.

4. AB, çatışmaya neden olan kimliklerin değişmesine ve çatışan taraflar arasında barışçıl bir diyalogun kurulmasına neden olabilecek yeni kimliklerin inşasına destek olur. Bu yöntem başarılı uygulandığı takdirde, AB’nin en ikna edici ve dolaylı etkisidir.

AB’nin yakın çevresinde barış ve güvenliği desteklemesi, kendi güvenliği için vazgeçilmezdir. AB, yakın çevresinde barış ve güvenliği sağlamak için ekonomik, siyasi ve askeri (son zamanlarda) olmak üzere tüm araçları kullanmaktadır. AB tarafından ihtilaflı bölgeler için önerilen düzenlemeler, müteakip gelişmelerle bağlantılı olarak çatışan tarafların AB’ye entegrasyonunun yolunu açmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, AB’nin çatışma çözümleme konusunda iki rolü vardır: Birincisi, AB çatışmanın çözümü için gerekli uyarıcıyı sağlayarak, çatışan tarafların anlaşması için zemin hazırlayan bir aktördür. İkincisi ise AB çatışmanın çözümü için alternatif kurumsal çözümler sunan bir çatıdır. Bu çözüm AB’nin kendi yönetim modeli

⁵¹⁴ Thomas Diez ve diğerleri, *a.g.m.*, s. 567-580.

üzerinde temellendirilen federal benzeri yapılardır.⁵¹⁵ AB'ye göre insan hakları ve uluslararası hukuka saygı duyan güç paylaşımı (bağımsızlık paylaşımı) üzerine kurulan federal ve müşterek devlet modelleri, bölgesel entegrasyonu ve azınlık haklarını dengede tutan en iyi modeldir.⁵¹⁶ Bu bağlamda AB, farklılıkları içinde barındırmasına rağmen; uyum içerisinde çalıştıran, ekonomik ve sosyal açıdan toplumun her kesimini kucaklamaya çalışan yapısını, çatışma yaşayan ülkelere model olarak sunmaktadır.⁵¹⁷

Avrupa'da çatışan tarafları etkilemede AB'nin kısa dönemde kullandığı en kuvvetli aracı, üyelik ve ortaklık hedefi ile şekillenen koşulluluk politikasıdır. AB, koşulluluk politikası ile öncelikle yakın çevresine istikrar kazandırmakta, sonrasında ise çatışan tarafları AB entegrasyonu yoluna sokmaktadır.

AB Gündem 2000 Belgesi'nde, genişlemenin sınır sorunlarını ithal etmek anlamına gelmeyeceği belirtilmiştir. Bu nedenle Gündem 2000, üyelik müzakereleri sonuçlanmadan önce aday ülkelerin sınır sorunlarını çözmesi gerektiğini, çözemedikleri takdirde ise üye adaylarının sorunu Uluslararası Adalet Divanına götürme konusunda yükümlülük altına girmeleri gerektiğini belirtmiştir.⁵¹⁸

Nikola Dimitrov'a göre 2004 Orta ve Doğu Avrupa genişlemesinde AB, aday ülkelerden birinin AB'ye girerek ihtilaflı olduğu ülke üzerinde veto yetkisi kullanmasına neden olabilecek hareket tarzından kaçınmıştır. AB 2004 genişlemesi, aday ülkelerin birbirine karşı yapıcı davranışlarını onaylayan grup yaklaşımı üzerine inşa edilmiştir.⁵¹⁹ Bahar Rumelili'ye göre ise AB'nin bölgesindeki ihtilaflara karşı bu şekildeki yaklaşımı, ancak kapsayıcı bir yaklaşımla ilişki kurduğu ülkeler için söz konusu olabilir. AB'nin dışlayıcı ilişki kurduğu ülkeler için bu etkiler olumsuz şekilde gerçekleşir. Almanya–Polonya arasında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan sınır sorunu, Soğuk Savaş'ın sonrasında AB'nin Polonya'ya karşı kapsayıcı yaklaşımı sayesinde krize dönüşmeden çözülmüştür. Fakat İspanya–Fas arasındaki Ceuta ve

⁵¹⁵ Georgi Kamov, "EU's Role in Conflict Resolution: the Case of the Eastern Enlargement and Neighbourhood Policy Areas", <http://www.ie-ei.eu/IE-EI/Ressources/file/memoires/2006/KAMOV.pdf> (07.05.2016).

⁵¹⁶ Nathalie Tocci, "Conflict Resolution: Theories and Practice", Ed. Stefan Wolf -Christalla Yakinthou, *Conflict Management in Divided Societies Theories and Practice*, Routledge, London – New York, 2012, s. 3.

⁵¹⁷ Füsün Özerdem, "Europenisation as a Tool of Conflict Resolution", *The Balkans Dialogue Conference*, Budapest, Şubat 2013, s. 10.

⁵¹⁸ European Commission, "Agenda 2000 for a Stronger and Wider Union", Luxembourg, 1997, s. 47, <http://europa.eu.int>. (13. 11. 2015).

⁵¹⁹ Nikola Dimitrov vd., "Removing Obstacles to EU accession: Bilateral Disputes in the Western Balkans", <http://biepag.eu>. (13.11.2015).

Melilla adaları üzerindeki anlaşmazlık, AB'nin Fas'a yönelik dışlayıcı tutumu nedeniyle daha fazla kötüleşmiştir.⁵²⁰

AB, tarihsel süreç içinde defalarca savaşmış, İkinci Dünya Savaşı'nda yok olma noktasına gelmiş ve uzlaşmaz denilen iki devletin (Almanya ve Fransa) savaşa neden olan ulusal çıkarlar üzerinde işbirliğine gitmeleri sonucunda oluşmuş bir entegrasyon hareketidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, AB çatışma yaşamış toplumlar için örnek bir barış projesidir.

Bilindiği üzere Ruhr Kömür Havzası, Almanya ve Fransa arasındaki uzlaşmazlığın çözülmesinde ortak bir zemin yaratmıştır. Catherine Guisan, Almanya Fransa arasındaki uzlaşma şeklinin Sırbistan ve Kosova arasında da Trepça Madenleri⁵²¹ üzerinde uygulanabileceğini, Trepça'nın işletilmesi için kurulabilecek bir yüksek otoritenin her iki ülkenin parlamentosuna karşı sorumlu olabileceğini iddia etmiştir.⁵²² Batı Balkan ülkelerinin tarihsel nedenlerle her alanda iç içe geçmişliği vardır. AB örneğinden yola çıkıldığında, Batı Balkanlar için ortaklık zemini yaratabilecek noktalar oldukça fazladır.

Liberal değerleri benimseyen, ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılmasını isteyen AB, üye ülkelerde ve yakın çevresinde istikrar istemektedir. Bu nedenle AB, üye ve aday ülkelerde mevcut anlaşmazlıklara müdahil olmakta, çözüm için gerekli zemini hazırlamakta ve çatışma yaşayan toplumları dönüştürmektedir. AB'nin Kuzey İrlanda sorununa, Romanya ve Macaristan arasında yaşanan Transilvanya⁵²³ sorununa

⁵²⁰ Bahar Rumelili, "Avrupa Birliği ve Bölgesel İhtilafların Çözümü", *Uluslararası İlişkiler*, (Kış 2007-2008), c. 4, S. 16, s. 51-78.

⁵²¹ Büyük bir kısmı Kosova'da bulunan Trepça Madenlerinin bir kısmı Sırbistan'da, diğer bir kısmı da Karadağ'da bulunmaktadır. Kosova'da kalan kısmı Sırbistan'ın yoğun olduğu Mitroviça'nın doğusunda kalmaktadır. Trepça madenlerinde önemli miktarda linyit, kurşun, çinko, gümüş bulunmaktadır. Linyit kaynakları açısından dünyada 5. büyüklüktedir. (<http://www.neweasterneurope.eu/interviews/1496-seven-years-of-kosovo-s-hollow-sovereignty> 08.01.2016) NATO bombardımanı sırasında ve öncesinde yaşanan çatışmalarda Trepça Madenleri büyük bir oranda zarar görmüştür. 2008'de UNMIK yönetimi Trepça'nın yönetimini Fransız, İsveç ve ABD konsorsiyumuna devretmiştir. 2015'de Kosova hükümetinin madenleri yeniden devletleştirme çabaları olmuştur. Ancak madenlerin yenileştirilmesi için gereken paranın bulunması, Kosova hükümeti için handikap teşkil etmektedir. (Ian Lynch, "Trepça and Kosovo's Uncertain Future", http://www.uvm.edu/~shali/Trepça_Kosovo_Serbia_Mining.pdf 09.01.2016).

⁵²² Catherine Guisan, "From the European Coal and Steel Community to Kosovo: Reconciliation and its Discontents", *Journal of Common Market Studies*, 2011, c. 49, S. 3, s. 552-555.

⁵²³ Romanya nüfusunun % 7'sini Macarlar teşkil etmekte, Macarların % 99'u ülkenin batı tarafındaki Transilvanya bölgesinde yaşamaktadır. Transilvanya nüfusunun %20'si Macarlardan oluşmaktadır. (Emre Saral, "Macaristan ve Romanya Arasındaki Transilvanya Sorunu", *2023 Dergisi*, Mart 2006) Soğuk Savaş sonrasında Romanya'da etnik milliyetçiliğin yükselmesi ile birlikte, Macar azınlığın özerklik talepleri de yükselmeye başlamıştır. Macaristan'ın da müdahil olmasıyla birlikte, sorun iki ülke arasında bir boyuta sürüklenmiştir. AB'nin Macaristan ve Romanya üzerinde koşulluluk politikasını kullanması ve her iki ülkenin üyelik süreci ile birlikte,

müdahil olması, bu girişimler sonucunda bu ülkelerde entegrasyon ve Avrupalılaşma sürecinin birlikte yarattığı dönüşüm; AB'nin sorun çözme kapasitesinin boyutunu göstermektedir. AB, bölgesel ihtilafları çözme konusunda kullandığı politik araçları kendi güvenliği için önemli bir bölge olan Batı Balkanlar'da da kullanmaktadır. Batı Balkanlar'da bölgesel ihtilaflar ve çatışmalar; devlet içinde etnik ve dini kimlikler üzerine, devletler arasında sınır sorunları olarak veya Sırbistan-Kosova anlaşmazlığında olduğu gibi bir devlet ile ondan kopan bir devletin mücadelesi şeklinde olabilmektedir. Her ne şekilde olursa olsun, Batı Balkanlar'da gerçekleşecek çatışmaların AB'nin istikrarını etkileyeceği açıktır. Bu nedenle AB, Batı Balkanlar'da çatışma ihtimalini ortadan kaldırmak için 1990'ların sonundan itibaren Avrupalılaşma sürecini başlatmıştır. Bu bağlamda Kosova ve Sırbistan arasındaki sorun, Batı Balkanlar'da birçok denge ve süreci değiştirebilecek öneme sahip görünmektedir. AB sorun çözme kapasitesini Kuzey İrlanda sorununun çözümünde sağladığı katkıları ile ispatlamıştır.

AB Komisyon Başkanı Jose Manuel Barroso 2008'de yapmış olduğu bir açıklamada şöyle söylemiştir: *“Kuzey İrlanda, bölünmüş toplumlarda barış ve uzlaşmayı teşvik etmede dünya için bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Politik liderler bu süreçte ekonomik başarının önemini anladılar. AB'nin büyüme ve istihdam yaratmadaki önemini gördüler. Tıpkı 50 yıl önce AB'nin ortaya çıkışı gibi...”*⁵²⁴

Kuzey İrlanda sorununun çözümünde AB başrolü oynamıştır ve bu sorunun çözümü AB tarafından tüm dünyaya çatışma çözümü modeli olarak sunulmuştur. Aynı zamanda Kuzey İrlanda sorunu, AB sorun çözme kapasitesinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. AB Kuzey İrlanda'da edindiği tecrübeyi özellikle de Kosova sorununun çözümünde kullanmaktadır. Çünkü her iki sorunun kökeninde de önemli derecede benzerlikler vardır. Kosova ve Kuzey İrlanda, çatışmaların tarihsel sürecin ürünü olduğu, iki uluslu küçük birer bölgedir. İki bölge de etnik, dinsel ve mezhepsel ayrışmaların yaşandığı, tarihsel süreç içerisinde ayrılıkların derinleştiği, otoriteyi elinde bulunduranın zayıf olanı ezmiş olduğu bir yapıdadır.⁵²⁵

bir taraftan Romanya'daki Macar azınlığın haklarında ve ülke içinde siyasal yaşama katılımında gelişmeler olmuş, diğer taraftan da Romanya'daki etnik milliyetçiliğin yıkıcı etkilerinin önüne geçilmiştir. (Bülent Sarper Ağır, “Romanya'nın Avrupa Birleşme Sürecinde Romen Milliyetçiliği ve Etnik Macar Azınlığın Konumu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2012, c. 8, S. 30, s. 125-148.).

⁵²⁴ James Hughes, *EU Conflict Management*, Routledge, New York, 2010, s. 13.

⁵²⁵ James Hughes, *a.g.e.*, s. 14.

Kuzey İrlanda sorununun temelleri Orta Çağ'a kadar uzanmaktadır. XII. yüzyılda İngiltere İrlanda'yı işgal etmiştir. XVI. yüzyıla kadar olan süreçte, İrlanda'da bulunan küçük kralların birleşememesi ve işgal güçlerine karşı ciddi bir direniş oluşturmaması nedeniyle İngiltere, İrlanda'nın içişlerine fazla karışmamıştır. Bunun sonucunda da büyük bir çoğunluğu Katolik olan İrlanda, homojen bir yapı göstermiş ve her yönüyle İngiltere'den farklı bir ülke görünümü vermiştir.⁵²⁶

İngiltere Kralının 1532 yılında Protestanlığı kabul etmesiyle birlikte, İrlanda'da mezhep çatışmasının temelleri atılmış ve bu tarihten sonra İngiltere, İrlanda'yı Protestan mezhebini kabul etmeye zorlamıştır. Bunun sonucunda adaya İngiliz ve İskoç göçmenler gönderilerek koloniler kurulmuş ve İrlanda'ya gönderilen Protestan nüfus ile bir aristokrasi oluşturulmuştur.⁵²⁷ Bununla birlikte Katoliklerin toprakları Protestanlara tahsis edilmeye başlanmış, Protestanlar bürokrasideki önemli kadrolara atanmaya başlanmıştır. Bu dışlanmışlık Katolik İrlandalı kimliğinin gelişimini körüklemiştir. Sonrasında İngiltere'de merkezî iktidar İrlanda'nın Katolik kimliğini; İngiltere, Galler ve İskoçya'nın Protestan birliğine yönelik bir tehdit olarak algılamıştır.⁵²⁸

XIX. yüzyılda Avrupa'nın genelinde yaşanan hızlı nüfus artışı ve açlık İrlanda'da fazlasıyla hissedilmiş, buna karşılık İngiliz yönetiminin gerekli reformları yapamayışı halkın tepkisini çekmiştir. Siyasi durumun giderek kötüleşmesi ile birlikte 1858'de İrlanda'nın bağımsızlığını sağlamak için İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşliği adında bir örgüt oluşturulmuş ve bu örgüt silahlı mücadeleye başlamıştır. Ancak bu hareket başarı sağlayamamış ve İngiltere tarafından bastırılmıştır. 1912'de İrlanda'nın yerinden yönetimine yönelik yasa tasarısı (Home Rule Bill) hazırlanmış olmasına rağmen bu yasa yürürlüğe girmemiş ve I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte ertelenmiştir.⁵²⁹ Gerginliğin artması ile birlikte 1905'te kurulmuş olan ve bağımsızlık için siyasi mücadele veren "Sinn Fein" örgütünün silahlı kanadı da kurulmuş ve bu örgüte "İrlanda Cumhuriyet Ordusu" (IRA) adı verilmiştir. İrlanda'da Protestan ve İngiltere ile birlik yanlısı grupların da silaha sarılmaları ve kendi meclislerini kurmaları

⁵²⁶ Mesut Şöhret, "Etno-Dinsel Milliyetçilik Bağlamında İrlanda Sorunu", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2013, c. 2, S. 4, s. 42 – 44.

⁵²⁷ Mesut Şöhret, *a.g.m.*, s. 45.

⁵²⁸ Elçin Aktoprak, "Din Ve Millet: Kuzey İrlanda Örneğinde Bir Azınlık Milliyetçiliği Olarak Katoliklik", *Alternatif Politika*, Haziran 2015, c. 7, S. 2, s. 333-336.

⁵²⁹ David Holloway, "Understanding The Northern Ireland Conflict: a Summary and Overview of the Conflict and its Origins", www.communitydialogue.org (15.11.2015).

sonucunda, güneyde kurulmuş olan bağımsızlık yanlısı İrlanda Meclisi İngiltere'ye savaş açmıştır. İngiltere ile yapılan görüşmelerin sonucunda, İrlanda'nın güneyinde "Serbest İrlanda Cumhuriyeti" kurulmuştur. IRA, İrlanda'nın bölünmesine karşı çıkmış ve antlaşmayı imzalayanları vatan hainliğiyle suçlamıştır.⁵³⁰ 1937'de Serbest İrlanda Devleti'nin kabul ettiği yeni Anayasa, Kuzey İrlanda'yı kendi toprakları içerisinde kabul etmiştir. IRA'nın bu anayasanın kabulüne tepkisi sert olmuş ve Serbest İrlanda Cumhuriyeti'ne karşı saldırılar düzenlemiştir. 1949'da Serbest İrlanda Cumhuriyeti, İngiliz Uluslar Topluluğu'ndan ayrılmış ve "İrlanda Cumhuriyeti" adını almıştır.⁵³¹

İrlanda'nın ikiye bölünmesinden sonra Kuzey İrlanda'da yoksulluk ve eşitsizlik devam etmiştir. Güney İrlanda ise kendisine nihai hedef olarak, birleşik ve tam bağımsız bir İrlanda Cumhuriyeti koymuş, Katolik inancına bağlılığını bir kez daha teyit etmiştir. Bunun sonucu olarak, Kuzey İrlanda'da mezhepsel gerginlikler devam etmiş ve 1960'ların sonunda çatışma boyutuna varmıştır. Her iki kesimin uzlaşmaz tutumu nedeniyle, İngiltere merkezî yönetimi Kuzey İrlanda'da ağırlığını arttırmış ve güvenlik politikalarına ağırlık vermiştir.⁵³² Sonuçta, Kuzey İrlanda'da bir tarafta Katolik İrlandalılar ve IRA; diğer tarafta ise Protestan İrlandalılar, Protestanların silahlı çeteleri (Gönüllü Ulster Güçleri) ve İngiliz Ordusunun olduğu bir çatışma süreci yaşanmıştır. IRA'nın yaptığı eylemler, İngiltere Başbakanı M. Thatcher'e bombalı suikast düzenleme (5 kabine üyesi öldürülmüştür) noktasına kadar gelmiştir.⁵³³

AB, 1980'lerin başından itibaren Kuzey İrlanda sorununun çözümü için girişimlerde bulunmaya başlamış ve 1981'de konuyla ilgili bir çalışma gurubu kurmuştur. Bu gurubun 1984'te hazırladığı rapor, AB'nin sorunun çözümüne yönelik olarak taraflara anayasal bir değişim dayatmasının uygun olmayacağını, bunun yerine AB'nin ekonomik ve sosyal yeniden yapılanma konusunda müdahil olmasının çok daha uygun olacağını belirtmiştir.⁵³⁴ Ayrıca Haagerup Raporu adını alan bu raporda, Kuzey İrlanda'da çatışan zıt kimliklerin entegre edilmesi ve bu kimliklerin barış içerisinde

⁵³⁰ Mesut Şöhret, *a.g.m.*, s. 54-55.

⁵³¹ Baki Barış Dik, "Etnik ve Dini Terör Örgütü IRA'nın İrlanda'ya Etkileri", *TASAM*, Haziran 2005, <http://tasam.org.tr>. (15. 11. 2015).

⁵³² Stephan Murphy, "Roots of Terrorism in Northern Ireland", <https://www.apus.edu/content/dam/online-library/student-papers/Murphy-2006.pdf> (22.04.2016).

⁵³³ Ümit Özdağ, "Kuzey İrlanda Sorununun Gelişimi", 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Ağustos 2014, <http://www.21yyte.org.tr/fikir-tanki/4538/kuzey-irlanda-sorunun-gelisimi> (22.04.2016).

⁵³⁴ Jonathan Tonge, "The EU and the Irish Border: Shaping Aid and Attitudes?", *Centre for International Borders Research (CIBR) Working Papers*, 2005, S. 1, s. 8-12.

kendilerini ifade edebilecekleri bir ortamın yaratılması gerektiği, ifade edilmiştir.⁵³⁵ 1985’lerden itibaren AB, Haagerup Raporu ışığında Kuzey İrlanda ile AB üyesi İrlanda Cumhuriyeti (Güney İrlanda) arasındaki ekonomik ve siyasi işbirliğini geliştirmeye çalışmıştır. AB’nin Kuzey ve Güney İrlanda arasındaki işbirliğinin gelişimine ekonomik yardımla destek vermesindeki amaç, adanın her iki kesimi arasındaki bağımsızlık rekabetinin boyutunu azaltmak olmuştur. Bu amaçla sınır ötesi işbirliğini geliştirmek için ortak yapılar⁵³⁶ kurulmuştur.⁵³⁷

AB, İrlanda Cumhuriyeti’ni ve Kuzey İrlanda’yı birinci öncelikle yapısal fonlardan faydalandırmıştır.⁵³⁸ AB, barışı sağlamak için sadece Kuzey İrlanda’ya 1995 ile 2004 arasında 1,66 Milyar Euro aktarmış, 2007 ile 2013 arasında ise 2,25 Milyar Euro aktarmıştır. AB’nin aktardığı para Kuzey İrlanda’da sivil toplum örgütlerini güçlendirmiş, AB ile olan ilişkilerde devlet kontrolünü zayıflatmıştır. 1990’lı yılların sonunda, Kuzey İrlanda’da üretim endüstrisinde istihdam edilen insan sayısından daha fazlası AB ile ilişkili kurumlarda istihdam edilmiştir.⁵³⁹ Ayrıca bu dönemde AB kurumları ile Kuzey İrlandalı siyasi aktörler arasında doğrudan etkileşim kurulmuştur. AB Parlamentosu seçimlerinde Kuzey İrlanda’ya üç koltuk verilmiştir.⁵⁴⁰ Hayward ve Murphy’ye göre; AB’nin Kuzey İrlanda’daki müdahalesinin kaynağı, Brüksel’de veya Brüksel ile bağlantılı çalışan siyasi aktörlerin faaliyetlerinde yatmaktadır. Hayward ve Murphy, bu iddiası ile ilgili olarak Kuzey İrlanda Sosyal Demokratik İşçi Partisinden milliyetçi John Hume’ün AB Parlamento üyesi seçildikten sonra AB’nin Kuzey İrlanda sorunu ile bağlantılı olarak daha aktif bir tutum sergilemesi için kampanya yapmasını kanıt olarak göstermiştir.⁵⁴¹

Diğer bir taraftan İngiltere’nin 1970’li yılların başlarından itibaren IRA ile gizli bir şekilde başlayan diyalogu, 1980’lere gelindiğinde Kuzey İrlanda’daki siyasi partileri

⁵³⁵ Katy Hayward, “Reiterating National Identities: The European Union Conception of Conflict Resolution in Northern Ireland”, *Cooperation and Conflict*, 2006, c. 4, S. 3, s. 277.

⁵³⁶ AB, Batı Balkanlar’da da aynı şekilde devletler arasındaki işbirliğini teşvik etmektedir. Bunu da koşulluluk politikası ile yönlendirmektedir. Sonraki bölümde bu konuya değinilecektir.

⁵³⁷ Jonathan Tonge, *a.g.m.*, s. 8-12.

⁵³⁸ Jeson Ingrahan, “The European Union and Relationship Within Ireland”, <http://cain.ulst.ac.uk/index.html> (15. 11. 2015).

⁵³⁹ James Hughes, “EU Conflict Management Policy: Comparing the Security-Development Model in the Sui Generis Cases of Northern Ireland and Kosovo”, <http://eprints.lse.ac.uk/26061/> (15.11.2015).

⁵⁴⁰ Boyka Stefanova, *a.g.e.*, s. 111 – 115.

⁵⁴¹ Katy Hayward – Mary Murphy, “The Soft Power of Commitment: The EU and Conflict Resolution in Northern Ireland”, *Ethnopolitics*, 2012, c. 11, S. 4, s. 443.

kapsayacak şekilde gelişmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, İrlandalı milliyetçi partiler IRA'ya silah bırakması ve siyasal yöntemlerle sorunun çözümüne katkıda bulunması konusunda çağrıda bulunmuş, IRA 1994 yılında ateşkes ilan etmiştir. Sivil toplum örgütlerinin de sürece müdahil olması, görüşmelerin tarafları üzerinde baskı yaratmıştır.⁵⁴² AB, 1995 yılından sonra sorun çözme kapasitesinin gücünü göstermek için Kuzey İrlanda'ya ekonomik yardımlarını arttırmıştır. Bu dönemde Kuzey İrlanda'da önemli sosyal değişimler olmuş, milliyetçi ve İngiltere yanlısı güçler dönüştürülmüştür.⁵⁴³

1998 yılına gelindiğinde Kuzey İrlanda'da Milliyetçiler ve Birlikçiler (İngiltere yanlıları) arasında sürdürülen görüşmeler sonucunda taraflar arasında uzlaşma sağlanmış ve “Hayırlı Cuma Antlaşması” imzalanmıştır. Antlaşma, IRA tarafından da desteklenmiş, Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti'nde halkoylamasına sunulup kabul edilmiştir. Hayırlı Cuma Antlaşması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Kuzey İrlanda'da bulunan demokratik kurumlara değinmektedir. İkinci bölüm, Kuzey ve Güney İrlanda arasında bir Bakanlar Konseyi oluşturmaktadır. Üçüncü bölüm ise, Britanya-İrlanda Konseyi ile Britanya ve İrlanda Hükümetlerarası Konferansı'nın oluşturulmasını sağlamaktadır. Antlaşma ile Birleşik Krallık hükümetinin bazı yerel yetkileri Kuzey İrlanda'ya devredilmiştir. Ayrıca hükümet ve toplumda etnik ve müşterek yapılar temelinde kompleks kurumlar, yapılar sağlanmıştır.⁵⁴⁴ Sonuç olarak, Hayırlı Cuma Antlaşması, iki toplum arasında mantıki güç paylaşımı temelinde bir kurumsal düzenleme getirmiştir. Benzer bir düzenleme 2007'de Ahtisaari Planı'nda Kosova için de getirilmiştir.⁵⁴⁵

AB, Kuzey İrlanda sorununun çözümünde uzun dönemde bir barış süreci öngörmüş ve güçlendirilmiş taahhütlerle yumuşak güç kartını oynamıştır. Kuzey İrlanda, AB'nin çatışma çözümü ile ilgili olarak yumuşak gücü için iyi bir test alanı olmuştur. AB, bu süreçte sınırlar, sektörler ve toplumlar arasında ortaklık ve işbirliğine güçlü bir vurgu yapmış; aynı masanın etrafına oturmayacak aktörleri bir araya

⁵⁴² Demokratik Gelişim Enstitüsü, *Hayırlı Cuma Antlaşması*, Londra, Aralık 2013, s. 10-39.

⁵⁴³ James Hughes, *EU Conflict Management*, Routledge, New York, 2010 s. 13.

⁵⁴⁴ Demokratik Gelişim Enstitüsü, *a.g.m.*, s. 10-39.

⁵⁴⁵ James Hughes, *EU Conflict Management*, Routledge, New York, 2010, s. 15.

getirmiştir.⁵⁴⁶ Böylelikle AB, çatışma çözümü konusunda önemli bir prestij kazanmıştır. AB'nin bu başarısında İngiltere ve İrlanda Cumhuriyeti'nin AB üyesi olması da, şüphesiz bir etkidir. AB, bu bölgede kazandığı tecrübe ve prestiji Batı Balkanlar için de kullanmaktadır ve kullanacaktır. Nitekim AB Komisyonu üyesi Danuta Hübner, “Kuzey İrlanda, Batı Balkanlar için bir model olarak bizim radar ekranlarımızdadır.” demiştir.⁵⁴⁷ Aşağıda AB'nin Kuzey İrlanda sorununun çözümünde yaptığı katkıdan yola çıkılarak Batı Balkanlar'da yaşanan ülkeler arası anlaşmazlıklara yaklaşımı ve sorun çözme kapasitesi anlatılacaktır.

2.7.1. Hırvat – Sloven Anlaşmazlığı ve AB

Hırvatistan ve Slovenya arasındaki toprak anlaşmazlığının temeli, birisi kara diğeri denizalanı olmak üzere iki bölgeye dayanmaktadır. İki ülke arasındaki en çarpıcı anlaşmazlık konusu, Adriyatik Denizi'nin kuzey ucundaki Piran Körfezi'dir. Diğer anlaşmazlık konusu ise, iki ülke sınırında bulunan Dragonya Nehri Vadisinde bulunan dört küçük yerleşim yerinin aidiyetidir.

Kuzey batısında İtalya, doğusunda Slovenya, güneyinde Hırvatistan ile sınırlandırılan Piran Körfezi; Soğuk Savaş döneminde Yugoslavya ve İtalya arasındaki deniz sınırını teşkil etmiştir. Yugoslavya döneminde cumhuriyetler arasında yalnızca idari (yönetimsel) sınırlar var olmuş, deniz sınırları oluşturulmamıştır.⁵⁴⁸ Bu dönemde deniz alanları federal devletin kontrolünde olmuş ve bütün cumhuriyetlerin deniz ticaretinden eşit bir şekilde faydalanması sağlanmıştır.⁵⁴⁹ 1991'de Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra, AB tarafından kurulan Badinter Komisyonu, cumhuriyetler arasında var olan yönetimsel sınırları devlet sınırı olarak kabul etmiştir. Buna rağmen ne Yugoslavya döneminde ne de sonrasında cumhuriyetler arasındaki deniz sınırlarını belirleyen herhangi bir hüküm hayata geçirilmemiştir.

Her iki cumhuriyetin bağımsızlık ilan etmesinden sonra Hırvatistan Slovenya'nın açık denizlere geçişine soğuk bakmaya başlamıştır. Slovenya ve Hırvatistan'ın deniz ticareti ve trafiğini uyumlu bir şekilde sürdürebilmesi için

⁵⁴⁶ Katy Hayward–Mary Murphy, *a.g.m.*, s. 444.

⁵⁴⁷ James Hughes, *EU Conflict Management*, Routledge, New York, 2010, s. 13.

⁵⁴⁸ Matej Avbelj–Jernej Letnar Čerňič, “The Conundrum of the Piran Bay: Slovenia V. Croatia-The Case of Maritime Delimitation”, *Journal of International Law & Policy*, Pennsylvania, 2007, c. 5, S. 6, s. 3.

⁵⁴⁹ Bence Cseka, “The Croatian – Slovenian Border Dispute” *Security Policy Review*, 2013, c. 6, S. 4, s. 5.

aralarındaki sorunun çözülmesi gerekmiştir.⁵⁵⁰ Bu amaçla, 1992’de iki ülke arasındaki sınır sorunlarının çözümüne yönelik olarak bir karma diplomatik komisyon oluşturulmuştur. Her iki taraf bu zeminde tezlerini öne sürmüş fakat 2001’e kadar bir antlaşmaya varılamamıştır. Hırvatistan, Piran Körfezi’nin iki taraf arasında eşit bir şekilde bölünmesi gerektiğini iddia ederken Slovenya, Piran Körfezi’nin tamamının kendisine verilmesi ve Hırvatistan denizalanı içerisinde kendisinin açık denizlere erişimini sağlayacak bir koridor verilmesi gerektiğini iddia etmiştir.⁵⁵¹

Devam eden ikili müzakereler sonucunda, 2001’de Slovenya ve Hırvatistan Başbakanları kendi soyadları ile anılan Drnovsek–Racan Antlaşması’nı imzalamışlardır. Bu antlaşmaya göre, Piran Körfezi’nin % 80’i Slovenya’ya verilirken; % 20’si Hırvatistan’a verilmiş, Dragonja Nehri Vadisindeki 4 yerleşim yeri⁵⁵² Hırvatistan’a bırakılmıştır. Ayrıca Slovenya’nın açık denizlere ulaşabilmesi için, Hırvat karasuları içerisinde 3600 m. genişliğinde bir koridor düzenlenmiştir. Antlaşma bu koridor için açık deniz rejimi öngörmüştür.⁵⁵³ Ancak bu antlaşma, Slovenya Parlamentosu tarafından onaylanmasına rağmen, Hırvatistan’da tepkilere neden olmuş ve antlaşmanın uygulamaya geçirilmeyeceği Slovenya tarafına bildirilmiştir.⁵⁵⁴

Ekim 2003’de Hırvatistan, Adriyatik Denizi’nde ekolojik ve balıkçılık bölgesini koruma alanı ilan etmiştir. Buna ilaveten 2008 yılında da bu kararın AB üyesi ülkeleri de kapsayacağını açıklamıştır. Slovenya, Hırvatistan’ın deniz sınırları konusunda oldubitti yaptığı gerekçesiyle bu karara itiraz etmiş ve AB nezdinde girişimlerine başlamıştır. AB, Hırvatistan’a tek taraflı alınan bu kararı geri çekmesi ve sorunu Slovenya ile diyalog içerisinde çözmesi konusunda baskı uygulamaya başlamıştır. AB baskıları sonucunda Hırvatistan Başbakanı Sanader, “AB hedefi bizim için önceliklidir” şeklinde bir açıklama yapmış, ekolojik ve balıkçılık bölgesini koruma alanı kararının geçici olarak askıya alındığını, bildirmiştir.⁵⁵⁵

⁵⁵⁰ Bence Cseka, *a.g.m.*, s. 5.

⁵⁵¹ Vasilka Sancin, “Slovenia–Croatia Border Dispute: From Drnovsek–Racan to Pahor–Kosor Agreement”, *Journal on European Perspectives of the Western Balkans*, 2010, c. 2, S. 2, s. 96.

⁵⁵² Bu yerleşim yerleri (Mlini, Buzin, Skudeln, Skrile) belediye köy statüsündedir. Nüfusun çoğunluğu Sloven kökenlidir.

⁵⁵³ Matej Avbelj –Jernej Letnar Černej, *a.g.m.*, s. 6 – 11.

⁵⁵⁴ Bence Cseka, *a.g.m.*, s. 7.

⁵⁵⁵ Davor Pauković – Viseslav Raos, “Democratic Deficits, Delayed Democratization and Prolonged EU Accession”, Ed. Pero Maldini–Davor Pauković, *Croatia and the European Union Changes and Development*, Ashgate Publishing Company, Farnham UK, 2015, s. 46 – 47.

İki ülke arasında anlaşmazlık çıkmaza girince AB üyesi Slovenya, Hırvatistan'ı AB müzakere sürecinde veto yetkisini kullanmakla tehdit etmiştir. AB siyasi yetkililerinin tüm ikna çabalarına rağmen Slovenya hükümeti, 2008 Parlamento seçimlerinden önce Hırvatistan'ın müzakere sürecinde kendisiyle olan sınır sorununun çözümünü etkileyecek konularda AB'ye yanlış bilgi verdiği gerekçesiyle, 11 başlıkta Hırvatistan'ın müzakere sürecini engellediğini açıklamıştır. Ancak Slovenya'nın bu kararı, Hırvatistan'ın müzakere sürecinin devamından yana olan AB üyelerinin tepkisine neden olmuştur.⁵⁵⁶ İsveç Dışişleri Bakanı Carl Bildt, Slovenya'nın AB'yi kendi ikili anlaşmazlıklarını çözmek için kullandığını ve AB üyelerinin artık buna seyirci kalamayacağını açıklamıştır. Aynı şekilde İngiliz Dışişleri Bakanı da Slovenya'nın Hırvatistan'ın AB üyeliğini engelleyemeyeceğini, ifade etmiştir.⁵⁵⁷

AB, Hırvatistan'ın üyeliğini mümkün olan en kısa zamanda gerçekleştirmek üzere, problem çözme mekanizması kurma kararı almıştır. Bu nedenle, AB Genişlemeden Sorumlu Komiseri Olli Rehn Slovenya ve Hırvatistan'a sınır sorunlarını çözmek için uluslararası hakemlik⁵⁵⁸ yoluna gitme teklifinde bulunmuştur.⁵⁵⁹ Olli Rehn'in teklifi, her iki tarafca olumlu karşılanmış, hakemlik süreci Ocak 2012'de başlamıştır. Temmuz 2015'te Hırvatistan ve Slovenya'nın atamış olduğu hakemlerin istifa etmelerine rağmen mahkeme başkanı Gilbert Guillaume, mahkemeye Norveç ve İsviçre'den birer hakem atamış ve Eylül 2015'ten itibaren süreci devam ettirmiştir.⁵⁶⁰

Slovenya-Hırvatistan anlaşmazlığı Yugoslavya'nın parçalanmasından kaynaklanmaktadır. İki ülkenin AB'ye giriş zamanı ve koşullarının farklı olması nedeniyle AB, her iki ülkeye de farklı boyut ve şekillerde koşulluluk politikası uygulamıştır.⁵⁶¹ Bunun sonucunda Slovenya veto uygulamasından vazgeçmiştir. İkili

⁵⁵⁶ Bence Cseka, *a.g.m.*, s. 8 – 12.

⁵⁵⁷ Arjan Uilenreef, "Bilateral Barriers or Good Neighbourliness? The Role of Bilateral Disputes in the EU Enlargement Process", <http://www.clingendael.nl> (20. 11. 2015).

⁵⁵⁸ Uluslararası hakemlik (arbitration tribunal), milletlerarası uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümüne ilişkin olarak uyuşmazlığa taraf olan milletlerin seçecekleri yargıçlar tarafından, hukuka uygun şekilde çözülmesidir. Hakemlik yoluna başvurulması tarafların arzusuna bağlı olup, anlaşmazlık konusunun tespiti ve uyulacak kurallar anlaşmazlığın taraflarınca önceden kararlaştırılır. Hakemlik kararları kesindir ve taraflar üzerinde bağlayıcıdır. (Enver Bozkurt- M. Akif Kütükçü – Yasin Poyraz, *Devletler Hukuku*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 246.)

⁵⁵⁹ Bence Cseka, *a.g.m.*, s. 11.

⁵⁶⁰ Vedran Pavlic, "Border Arbitration with Slovenia to Continue", *Total Croatia News*, 27. 09. 2015, <http://www.total-croatia-news.com/> (01.12.2015).

⁵⁶¹ AB, Hırvatistan için aday ülke koşulluluğu uygularken; Slovenya için üye ülke koşulluluğu uygulamıştır. Aday ülke koşulluluğu önceki bölümlerde anlatıldığı gibidir. Üye ülkeler için koşulluluk daha çok üye ülkelerarası pazarlıklar yoluyla gerçekleşmektedir.

anlaşmazlık gerginlik boyutuna varmadan çözülmüş ve her iki taraf birbirine karşı düşmanca tutum takınmadan AB çatısı altında birleşmiştir. Bu bağlamda AB, sorun çözme gücünün iyi bir örneğini vermiştir.⁵⁶² Ayrıca Slovenya'nın veto uygulamalarına karşı takınılan tutum değerlendirildiğinde, Birliğin çıkarına olduğu değerlendirilen Batı Balkan genişlemesi konusunda AB'nin güçlü ülkelerinin pürüzleri gidermek için inisiyatif almaktan çekinmeyecekleri görülmüştür.⁵⁶³

Slovenya-Hırvatistan örneğinde, müktesebatla doğrudan bağlantılı olmayan ilave şartlar öne sürerek ikili anlaşmazlığın çözümüne öncülük yapan AB'nin, sonraki Batı Balkan genişlemelerinde de ilave koşullar öne süreceği ve ikili anlaşmazlıkları çözmeden genişleme kararı almayacağı açığa çıkmıştır.⁵⁶⁴

2.7.2. Kosova-Sırbistan Anlaşmazlığı ve AB

Kosova'nın 2008'de bağımsızlık ilanından sonra Sırbistan, Uluslararası Adalet Divanına (UAD) başvurmuştur. UAD Temmuz 2010'da nihai kararını açıklamış ve Kosova'nın tek taraflı bağımsızlığının uluslararası hukuku ihmal etmediğine hükmetmiştir. Böyle bir kararı beklemeyen Sırbistan, UAD'nin kararına karşı BM aracılığıyla kendi tezlerini destekleyecek bir karar çıkartmak için girişimlere başlamıştır.⁵⁶⁵ Bununla birlikte bölgede tansiyonunun yükselmesinden korkan AB, Sırbistan ve Kosova'yı uzlaştırmak için gayret göstermeye başlamıştır. Bu dönemde AB ülkelerinin çoğu, Sırbistan ile Kosova ilişkilerini normalleştirmek için Sırbistan'ın üyelik motivasyonu ile koşullandırılması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu nedenle Alman ve İngiliz Dışişleri Bakanları, Sırbistan'ı ziyaret ederek Başbakan Boris Tadiç'i BM Genel Kurulunda Kosova'nın statüsü ile ilgili görüşmeleri yeniden açmaması konusunda ikna etmiştir.⁵⁶⁶ Bunun üzerine Temmuz 2010'da AB, hem Sırbistan'ın hem

⁵⁶² Bence Cseka, *a.g.m.*, s. 12.

⁵⁶³ Ceren Mutuş Toprakseven, "AB'den Farklı Bir Yaklaşım: Hırvatistan-Slovenya Sınır Anlaşmazlığı", *Gündem Avrupa*, USAK, Eylül 2010.

⁵⁶⁴ Ana Bojinović Fenko-Ana Urlić, "Politic Criteria vs. Political Conditionality: Comparative Analysis of Slovenian and Croatian European Union Accession Processes", *The Croatian International Relations Review*, 2015, c. 21, S. 72, s. 130-131.

⁵⁶⁵ Julian Bergmann-Arne Niemann, "The European Union as an Effective Mediator in Peace Negotiations? Conceptual Framework and Plausibility Probe", *Mainz Papers on International and European Politics*, 2013, S. 5, s. 13, <http://www.politik.uni-mainz.de/cms/mpiep.php> (25. 11. 2015).

⁵⁶⁶ Stefan Lehne, "Kosovo and Serbia: Toward a Normal Relationship", *Carnegie Endowment for International Peace Policy Outlook*, Mart 2012, s. 7, <http://www.carnegieendowment.org> (26. 11. 2015).

de Kosova'nın geleceğinin AB içerisinde olduğunu, AB'nin taraflar arasında diyalog ve işbirliğini kolaylaştırmaya hazır olduğunu vurgulayan bir açıklama yapmıştır.⁵⁶⁷

AB, Kosova ile müzakerelere başlaması için Sırbistan'a bir takım teşvikler önermiştir. Haziran 2010'da AB, Sırbistan ile İstikrar ve Ortaklık Antlaşması'nın onaylanması için gereken süreci başlatmıştır. Ekim 2010'da Konsey, Sırbistan'ın üyeliği için gerekli çalışmanın Komisyon tarafından başlatılması kararını vermiştir. Eylül 2010'da Sırbistan hükümeti, BM'de statü görüşmelerinin yeniden açılmaması ve Kosova yetkilileri ile işbirliğinin başlatılması konusunda AB ile uzlaştığını açıklamıştır.⁵⁶⁸

Sırbistan ve Kosova, AB üyeliği yolunda ilerlemek ve Kuzey Kosova'da yaşayanların hayat şartlarını geliştirmek amacıyla Mart 2011'den itibaren AB öncülüğünde teknik seviyeli diyalog (telekomünikasyon, serbest dolaşım, kadastro kayıtları, iki taraf arasındaki sınırın belirlenmesi, üniversite diplomalarının karşılıklı olarak tanınması vb.) sürecine başlamışlardır. Teknik seviyeli diyalog sonucunda vatandaşların günlük hayatını kolaylaştıracak konularda anlaşma sağlanmış, siyasal konularda çok fazla ilerleme kaydedilememiştir. Bunun üzerine Ekim 2012'den itibaren iki taraf arasında yüksek seviyeli diyaloga başlanmış, iki ülkenin başbakanları AB Yüksek Temsilcisi'nin eşliğinde ilk defa doğrudan görüşmeye başlamışlardır.⁵⁶⁹ Nisan 2013'te AB arabuluculuğuyla gerçekleşen yüksek seviyeli diyalogun Brüksel'de düzenlenen 10'uncu oturumunda, her iki taraf arasında ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik olarak antlaşmaya varılmıştır. Brüksel Antlaşması'nın ana hedefi, belli bir süreç içerisinde iki tarafın ilişkilerinin normalleştirilmesi ve Kuzey Kosova'daki Sırp paralel yapısının Kosova'ya entegre edilerek Kuzey Kosova'ya önemli derecede bir özerklik verilmesi olmuştur.⁵⁷⁰

Brüksel Antlaşması 15 maddeden oluşmaktadır. İlk 6 madde Kosovalı Sırlara verilecek otonominin derecesini belirlemektedir. Bu maddelere göre Kuzey Kosova'da

⁵⁶⁷ Julian Bergmann-Arne Niemann, *a.g.m.*, s. 13.

⁵⁶⁸ Victor Peskin-Mieczyslaw Boduszynski, "Conditional Conditionality: The European Union, International Justice and Democratic Transition in Serbia", Ed. Joseph Rudolph-William Lahneman, *From Mediation to Nation Building Third Parties and the Management of Communal Conflict*, Lexington Books, Plymouth, 2013, s. 203.

⁵⁶⁹ Martina Spornbauer, *EU Peacebuilding in Kosovo and Afghanistan Legality and Accountability*, Martinus Nijhoff Publisher, Leiden-Boston, 2014, s. 150-166.

⁵⁷⁰ Dejan Guzina-Branka Marijan, "A Fine Balance: The EU and the Process of Normalizing Kosovo Serbia Relations", *CIGI Papers*, Kanada, Ocak 2014, S. 23, s. 5.

Sırp çoğunluğun yaşadığı bölgelerde yerel yönetimlerle merkezî yönetim arasında bir koordinasyon aracı olarak “Sırp Belediyeler Birliği” oluşturulacaktır. Avrupa Yerel Yönetim Şartı temelinde Sırp Belediyeler Birliği üyesi belediyeler, ekonomik gelişim, eğitim, şehir ve kırsal planlama gibi alanlarda geniş yetkiler elde etmiş; Sırp azınlığın haklarını koruyabilmek adına, Belediyeler Birliği aracılığıyla anahtar Kosova kurumlarında temsil hakkı elde etmişlerdir. Antlaşmanın 7-11 arasındaki maddeleri Kosovalı Sırp için güvenlik konularını içermektedir. Buna göre Kuzey Kosova’nın kendi polis gücü olacaktır. Fakat antlaşma öncesinde Sırbistan’la bağlantılı olan polis gücü, Kosova’nın merkezî polis yapısına bağlanacaktır.⁵⁷¹ Brüksel Antlaşması’nın 14. maddesi ile de her iki tarafın AB yolunda birbirlerini engellemeyeceği, belirtilmiştir.⁵⁷²

Brüksel Antlaşması, Kuzey Kosova’da bulunan Sırp yerel yönetimleri ile Kosova merkezî yönetimi arasında bir yetki paylaşımı antlaşmasıdır. Bu antlaşma ile Sırbistan fiili olarak Kosova yasal otoritesinin Kuzey Kosova üzerindeki hakimiyetini tanımıştır.⁵⁷³ Kosova Devleti de Kuzey Kosova’daki Sırp toplumunun ağırlığını tanımıştır.

AB, Brüksel Antlaşması ile Kosova ve Sırbistan’ın karşılıklı olarak çıkarlarını dengelemek suretiyle diyalogun ilerlemesini sağlayabilmiştir. Sırp tarafı bu antlaşma ile Kosova yönetiminin adem-i merkezileşerek Kuzey Kosova ile güç paylaşımına gitmesini sağlamış, kısa dönemde Kosova’yı tanıma konusunu çözümsüz bırakarak zaman kazanmıştır. Buna karşılık Kosova tarafı, kendi sınırları içerisindeki hükümlerlik yetkilerinin Sırbistan tarafından tanınmasını sağlamıştır. Ayrıca Sırbistan, Kosova’nın uluslararası kuruluşlara katılımını engellemeyeceğini (Madde 14) kabul etmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Brüksel Antlaşması, tarafların ilişkilerini

⁵⁷¹ Kasım 2016’da yayımlanan AB Sırbistan İlerleme Raporu’nda Kosovalı Sırp polis yapısının tamamen Kosova sistemine entegre edilmiş olduğu belirtilmiştir. Raporda ayrıca Kosovalı Sırp hukuki yapılarının da 2016 sonuna kadar entegrasyon işleminin tamamlanacağı, belirtilmiştir. (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_serbia.pdf) (17.11.2016).

⁵⁷² Krenar Gashi, “The 2013 Agreement Between Kosovo and Serbia: a Success Story or a Missed Opportunity?”, Ed. Ernst Felberbauer-Predrag Jureković, Regional Cooperation and Reconciliation in the Aftermath of the ICTY Verdicts: Continuation or Stalemate?, 26. *Workshop of the PfP Consortium Study Group “Regional Stability in South East Europe”*, Vienna, Ağustos 2013, s. 123-130.

⁵⁷³ Stephan Keukelerie-Daan Fonck-Raphael Metais, “The EU Structural Diplomacy Towards Kosovo”, Ed. Michael Smith-Stephan Keukelerie-Sophia Vanhoonacker, *The Diplomatic System of the European Union Evolution, Change and Challenges*, Routledge, London- New York, 2016, s. 217.

normalleştirmelerini ve AB yolunda ilerlemelerini sağlayabilecek dengeli bir antlaşma olmuştur.⁵⁷⁴

AB İki taraf arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi amacıyla koşulluluk politikası uygulamıştır. Bununla bağlantılı olarak Aralık 2012’de Avrupa Konseyi, Kosova ile İstikrar ve Ortaklık Antlaşması görüşmelerinin başlatılmasına karar vermiştir. Böylece Kosova’nın İstikrar ve Ortaklık Antlaşması sürecinde ilerleyebilmesi, Sırbistan’la varılacak antlaşmanın hükümlerinin iyi niyetle uygulanabilmesi koşuluna bağlanmıştır. Aynı yöntem Sırbistan üzerinde de uygulanmıştır. AB, Aralık 2011’de Sırbistan’ın Kosova ile ilişkilerinde somut adımlar atması ve iki taraf arasındaki antlaşma hükümlerini uygulaması karşılığında, Sırbistan’a aday ülke statüsü vadetmiştir. 2012 yılında da bu vaad gerçekleşmiştir.⁵⁷⁵ Ayrıca Brüksel Antlaşması’na göre Kosova ve Sırbistan’ın karşılıklı olarak irtibat ofisi açması kararlaştırılmış⁵⁷⁶ ve 2013 yılı içerisinde bu karar hayata geçirilmiştir.⁵⁷⁷ Buna ilaveten, antlaşma sonrasında Sırbistan, Kuzey Kosova’da kendisine bağlı güvenlik ve idari yapılanmalarını geri çekmiştir.⁵⁷⁸

Brüksel Antlaşması’nın yerine getirilmesi için uygun zemini oluşturmak maksadıyla Sırbistan ve Kosova arasında sürdürülen diyalog, AB Yüksek Temsilcisi nezaretinde devam etmektedir. Ağustos 2015’te Kosova ve Sırbistan, Kosova’daki Arnavut ve Sırp toplumlarının arasındaki dayanışmayı artırmak adına; enerji, telekomünikasyon, Mitroviça Köprüsü,⁵⁷⁹ Sırp Belediyeler Birliği konuları üzerinde oldukça önemli bir antlaşmaya varmışlardır. Bu antlaşmanın özellikle Sırp Belediyeler Birliği ile ilgili olan maddesi önemlidir. Buna göre Sırp Belediyeler Birliği; kendi meclisi, seçilmiş bir başkanı, kendi bayrağı olan ve Kosova yasalarına bağlı olacak şekilde kanunla tanımlanmış bir entite olacaktır. Sırbistan’ın Kosova’daki Sırp

⁵⁷⁴ Dejan Guzina-Branka Marijan, *a.g.m.*, s. 9

⁵⁷⁵ Martina Spornbauer, *a.g.e.*, s. 150-166.

⁵⁷⁶ Kosova, Sırbistan İrtibat Ofisinin büyükelçilik olduğunu iddia etse de; Sırbistan bu iddiaya karşı çıkmakta ve Sırbistan’ın Kosova’yı devlet olarak tanımadığını belirtmektedir.

⁵⁷⁷ <http://www.balkaninsight.com/en/article/kosovo-and-serbia-liason-officer-ready-to-start> (05.12.2015).

⁵⁷⁸ Krenar Gashi, “Kosovo”, Ed. Sylavana Hadbank-KolaczowskaCsaky-Zselyke Csaky, *Nations in Transit Democratization from Central Europe to Eurasia*, Freedom House, New York- Washington, 2015, s. 319.

⁵⁷⁹ Mitroviça Köprüsü, Kosova’da Arnavutların yoğun olarak yaşadığı bölge ile Sırpaların yoğun olarak yaşadığı bölgeyi birbirinden ayıran köprüdür. Köprünün kuzeyinde Sırpalar yoğun olarak yaşamaktadır. Mitroviça Köprüsü antlaşmanın imzalandığı tarihe kadar Sırp toplumu tarafından barikatla kapatılmıştır.

Belediyeler Birliğini finanse etmesine⁵⁸⁰ izin verilmiştir.⁵⁸¹ Ayrıca antlaşmaya göre Kosova'nın ülkelerarası telefon kodu olacaktır.⁵⁸² Eric Maurice'e göre; "Antlaşma ile Sırbistan AB'nin istediği her konuda Kosova ile uzlaşmaya varmıştır. AB Sırbistan ile müzakere sürecinin başlatılmasını antlaşmanın imzalanması koşuluna bağlamıştır."⁵⁸³ Nitekim Avrupa Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, 3 Aralık 2015'te Sırbistan Başbakanı Aleksandar Vučić ile yaptığı ortak basın toplantısında 14 Aralık tarihinde Sırbistan ile müzakerelerin başlayacağını, bildirmiştir.⁵⁸⁴ Bu olay AB'nin koşulluluk politikasının somut hedeflerle desteklendiği zaman ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir.

Sırbistan'ın Kosova ile böylesine devrimsel bir süreci yaşamasında en önemli katkı, Sırbistan hükümetinin büyük ortağı olan SPP (Serbian Progressive Party) tarafından yapılmıştır. SPP, iktidara gelmeden önce AB karşıtı söylemleri olan milliyetçi çizgide bir parti görünümü vermiştir. Ayrıca, parti yönetiminin bir kısmının savaş suçu işlemiş olduğuna dair iddialar ortaya atılmıştır. Tatjana Papiç, SPP'nin bu denli değişimini partinin uluslararası alanda meşruiyet arama isteği ile açıklamıştır.⁵⁸⁵ 2009'da Sırbistan'a vize serbestisi verilmiş olması nedeniyle, Sırbistan kamuoyunda AB'ye verilen destek % 73 ile tavan yapmıştır. 2014 Sırbistan genel seçimlerinde ise AB karşıtı hiçbir parti Sırbistan Parlamentosu'na girememiştir. Bu seçimlerde SPP % 49 oy almıştır.⁵⁸⁶ SPP'nin değişiminde AB'nin uyguladığı koşulluluk ve sosyalizasyon politikalarının büyük bir oranda katkısı vardır. Çünkü AB, aday ülkelerde kamuoyu algılarını da şekillendirmektedir ve siyasal partilerin program ve söylemleri kamuoyu algılarından etkilenmektedir.

⁵⁸⁰ Ağustos Antlaşması'nda bu karar alınmasına rağmen, Kosova Sırp Belediyeler Birliğinin gelirlerinin % 80'i merkezî yönetim ve yerel vergilerinden oluşmaktadır. Bu durum Kuzey Kosova'nın merkezî yönetime entegre olmaya başladığını göstermektedir. (Krenar Gashi, "Kosovo", *a. g. e.*, s. 325).

⁵⁸¹ European Forum for Democracy and Solidarity, "New Breakthrough in Kosovo-Serbia Relations", http://www.europeanforum.net/news/2150/new_breakthrough_in_kosovo_serbia_relations (06. 12. 2015).

⁵⁸² <http://www.in.mobile.reuters.com/article/idINKCNOQU2LV20150825?irpc=932> (06. 12. 2015).

⁵⁸³ Eric Maurice, "Kosovo Agreement Clears Serbia's EU Path", *EU Observer*, Brussels, 27. 08. 2015, <http://euobserver.com/enlargement/130008> (06. 12. 2015).

⁵⁸⁴ European Western Balkans, "Mogherini: Opening of Chapters is Equally Important for Serbia and The EU", <http://europeanwesternbalkans.com/2015/12/04/mogherini-opening-of-chapters-is-equally-important-for-serbia-and-the-eu/> (06. 12. 2015).

⁵⁸⁵ Tatjana Papiç, "The Political Aftermath of the ICJ's Kosovo Opinion", Ed. Marko Milanović-Michael Wood, *The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion*, Oxford University Press, UK, 2015, s. 264.

⁵⁸⁶ Sena Mariç, *a.g.m.*

AB üyeleri, Kosova'nın tanınması konusunda kendi aralarında uzlaşmaya varamamışlardır. Halen 23 AB üyesi Kosova'yı tanırken, 5 üye (İspanya, Slovakia, Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti, Yunanistan, Romanya) Kosova'yı tanımamaktadır. Bu nedenle AB, Kosova'nın tanınmasını açık bir şekilde Sırbistan'ın önüne koşul olarak koyamamaktadır. Bununla birlikte AB, sınır sorunları olan devletlerin bu sorunlarını çözmeden AB'ye üye olmasını istememektedir. Kıbrıs Rum Kesimi'nin Türk kesimi ile uzlaşmaksızın AB'ye katılımından ders çıkartan AB, Kosova sorununda taraflardan herhangi birini tam üyeliğe kabul edip, diğer devlet üzerinde veto silahını kullanmasını istememektedir. Bu nedenle AB'nin uzun vadede her iki devleti aynı anda üyeliğe kabul etmesi muhtemel bir senaryo olarak görünmektedir.⁵⁸⁷

Kosova, 2008'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra 110 ülke tarafından tanınmıştır. Buna ilaveten, Dünya Bankası ve IMF gibi küresel finans kurumlarının da Kosova ile mali ilişkileri vardır. Ancak Brüksel Antlaşması'na kadar Sırbistan, hiçbir şekilde Kosova'yı tanımayacağını belirtmiştir. İki ülke arasında 2011'de teknik seviyeli diyalog başlayana kadar resmi bir görüşme yapılmamıştır.⁵⁸⁸ 2011'de başlayan teknik görüşmeler, 2012'den itibaren yerini siyasi görüşmelere bırakmıştır. 2013'de ise iki taraf arasında Brüksel Antlaşması imzalanmıştır. Genel olarak devletlerin tanınması devletler hukukuna göre iki şekilde olmaktadır. Açık tanıma şeklinde, tanıyan devlet tanıma iradesini açıkça ortaya koymaktadır. Zımnî tanıma ise, açık bir tanıma olmaksızın; tanıyan devletin tanınan devletle belirli ilişkiler içine girmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin uluslararası antlaşma akdedilmesi, zımnî tanıma anlamına gelmektedir. Diploması temsilcisi göndermek ya da kabul etmek de zımnî bir tanıma şeklidir.⁵⁸⁹ Ayrıca Sırbistan, Kosova sınırlarını ve pasaportunu da tanımaktadır. Buna ilaveten Brüksel Antlaşması'nın 14. Maddesine göre, tarafların birbirlerinin AB entegrasyonu yolunda engel olmayacağı sözünü vermeleri, yalnızca devletlerin AB adayı olabileceği dikkate alındığında; Sırbistan'ın Kosova'yı tanıdığı olduğu yorumlarına neden olmaktadır. Buna karşı olarak Sırbistan, Sırbistan Anayasası'nın

⁵⁸⁷ Richard Caplan-Stephan Wolff, "Some Implications of the Advisory Opinion for Resolution of the Serbia-Kosovo Conflict", Ed. Marko Milanović-Michael Wood, *a.g.e.*, s. 324.

⁵⁸⁸ Aubrey Hamilton-Jelena Sapić, "Dialogue-Induced Developments on the Ground: Analysis on Implementation of the EU-Facilitated Agreements on Freedom of Movement and Trade Between Kosovo and Serbia", *Group for Legal and Political Studies*, 2013, s. 3, <http://www.legalpoliticalstudies.org>. (07. 12. 2015).

⁵⁸⁹ Enver Bozkurt- M. Akif Kütükcü-Yasin Poyraz, *Devletler Hukuku*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 89.

giriş bölümünde Kosova'nın Sırbistan'ın bir parçası olduğunun yazılı olduğunu ve Kosova'nın sınırları içerisinde tam olarak bir devlet vasfını sağlayacak yeterlilikte olmadığını; Kosova'da BM, AB ve NATO kurumlarının söz sahibi olduğunu öne sürmektedir.⁵⁹⁰ Brüksel Antlaşması sonrasında Sırbistan'ın Kosova'yı tanımış olduğu konusunda birçok kanıt olmasına rağmen Sırbistan şiddetle bu iddiaları reddetmektedir. Sırbistan'ın aldığı bu siyasi tavırda iç kamuoyunun etkisi de büyüktür. Hâlâ Sırbistan halkının çok büyük bir kısmı, AB idealine rağmen Kosova'nın tanınmasına karşı çıkmaktadır.

Sırbistan Başbakanı Aleksandar Vucic, Şubat 2015'de yaptığı bir konuşmada, AB'nin kendilerinden istediği talepleri gerçekleştirmek üzere en geç 2017 sonunda Sırbistan Anayasasını değiştirmeyi planladıklarını, belirtmiştir.⁵⁹¹ Laurence Norman, Vucic'in konuşmasını "AB üyeliği için, Sırbistan Anayasası'nda mevcut olan Kosova vurgusunu değiştirme sinyali" olarak yorumlamış ve Sırbistan'ın bu konuda Almanya ve İngiltere'nin yoğun bir baskısı altında olduğunu iddia etmiştir.⁵⁹² Öte yandan, Sırp Radikal Partisi Başkan Vekili Nemanja Saroviç, "Brüksel Antlaşması, Kosova'nın sessiz bir şekilde tanınmasıdır." şeklinde açıklama yapmıştır.⁵⁹³ Kısaca, AB üyelik vaadinin daha somut hale gelmesi durumunda Sırbistan'ın Kosova'yı açıkça tanınması ihtimali kuvvetlidir.

AB, Brüksel Antlaşması ile birbiriyle görüşmeyi reddeden Sırbistan ve Kosova'ya önemli bir antlaşma imzalatırmıştır. Sadece bu açıdan bakıldığında bile Brüksel Antlaşması ve sonrasında devam eden süreç devrim niteliğindedir. Kosova ile Sırbistan ilişkilerinin tam olarak normalleştirilmesi, Batı Balkanlar'da birçok sorunlu ilişkiyi (Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti'nin Bosna Hersek Devleti ile ilişkileri, Arnavutluk-Kosova, Arnavutluk-Sırbistan vb.) etkileyebilecek kadar önemli bir konudur. Bu konuda gelinen durum, AB'nin Batı Balkanlar'da sorun çözme kapasitesi konusunda ümit vermektedir.

⁵⁹⁰ Ivan Petroviç-Nataša Peroviç, "Brussels Agreement in the Light of International Law and the Constitution of Serbian", *Journal of Law and Administrative Sciences*, 2014, S. 2, s. 51.

⁵⁹¹ <http://www.unpo.org/article/18199> (10. 12. 2015).

⁵⁹² Laurence Norman, "Serbia Premier Signals Shift on Kosovo", *The Wall Street Journal*, 08.05.2015.

⁵⁹³ Unrepresented Nations and Peoples Organizations, "Kosova: Serbia's Prime Minister Vucic Announces Political Shift", <http://www.unpo.org/article/18199> (10. 12. 2015).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI BALKANLAR'IN AB ÜYELİK SÜRECİ VE BU SÜREÇTE BATI BALKANLAR'DA YAŞANAN DEĞİŞİM

3.1. Batı Balkanlar'ın AB Süreci

Batı Balkanlar'da sosyal adaleti, refahı, adaleti ve eşitliği getirmek için gereken temel koşul, silahlı çatışmaların kalıcı olarak ortadan kaldırılmasıdır. AB, arka bahçesi olarak gördüğü Batı Balkanlar'da silahlı çatışmaların sona ermesinden sonra bir güvenlik ve istikrar kuşağı oluşturmak için uzun dönemli çatışma önleme mekanizmalarını devreye koymuştur.⁵⁹⁴ Bununla birlikte AB Batı Balkan ilişkileri, bölgenin bütün ülkelerine AB üyelik ihtimalinin belirlediği yeni bir yönde gelişmeye başlamıştır. AB, bu süreçte Batı Balkanlar'da demokratikleşme ve ekonomik kalkınmayı desteklemek için yapılan finansal yardımlarda da lider rol üstlenmiştir.⁵⁹⁵ AB pazarlarına serbestçe ulaşım dâhil olumlu ekonomik koşullar ve artan AB finansal yardımı, Batı Balkanlar'da ekonomik modernizasyona ve yüksek büyüme oranlarına katkıda bulunmaktadır. Bu araçlar aynı zamanda Batı Balkanlar'da devlet yapısının modernleşmesi ve AB ülkelerinin seviyesine gelmesi sürecini hızlandırmaktadır.⁵⁹⁶

AB'nin öncülüğünde Batı Balkanlar'da üçlü bir değişim süreci yaşanmaktadır. Birinci değişim süreci, savaştan kalıcı barışa doğru yaşanan değişimdir. İkinci değişim, komünist ekonomiden serbest pazar ekonomisine doğru yaşanan değişimdir. Üçüncü değişim ise tek parti yönetiminden çoğulcu demokrasiye doğru yaşanan değişimdir. Ancak bu değişimler yaşanırken zayıf devlet yapıları, Batı Balkan ülkelerinin AB'ye üye olabilmek yolunda karşılaştığı en büyük problem sahası olarak görülmektedir.⁵⁹⁷ AB, üyelik süreci ile birlikte Batı Balkanlar'da özellikle devletin işleyişinin güçlendirilmesi, hukukun üstünlüğü ve demokrasinin hayata geçirilmesi alanlarına odaklanmaktadır. Ayrıca bu süreçte AB Komisyonu, Batı Balkan ülkelerini sürekli

⁵⁹⁴ Steven Blockmans, *a.g.t.*, s. 241.

⁵⁹⁵ William Bartlett, *Europe's Troubled Region: Economic Development, Institutional Reform and Social Welfare in the Western Balkans*, Routledge, London-New York, 2008, s. 196.

⁵⁹⁶ Andras Inotai, *The European Union and Southeastern Europe: Troubled Waters Ahead*, Peter Lang, Brussels, 2007, s. 283.

⁵⁹⁷ Rosa Balfour-Corina Stratulat, *a.g.m.*, s. 1.

gözlem altında tutmakta, yıllık ilerleme raporları ile bu konudaki ilerlemeleri ve eksiklikleri dile getirmektedir.

AB Batı Balkanlar'da barış ve istikrarın kalıcı olabilmesi için bölgeye yönelik olarak bir takım stratejiler geliştirmiş, bölge ülkeleriyle yaptığı ikili antlaşmalarla da bu stratejileri uygulama yoluna gitmiştir. Bölge ülkelerinin üyeliğe hazırlandığı bu süreçte AB, diğer genişlemelere göre daha katı bir tutum sergilemektedir. Bu bölümde AB'nin Batı Balkanlar'ı dönüştürebilmek adına, 1990'ların ikinci yarısından itibaren izlediği stratejiler, AB üyelik sürecinde Batı Balkanlar'da yaşanan önemli gelişmeler anlatılacak, bölge ülkelerinin üyelik görünümüleri değerlendirilecektir.

3.1.1. Bölgesel Yaklaşım

AB'nin 1990'larda Batı Balkanlar'da gelişen kriz için özel bir planı olmadığı ve krize hazırlıksız yakalandığı, daha önceki bölümlerde ortaya konmuştur. Bu durumda AB'nin elindeki tek seçenek, Orta Avrupa ülkelerine uygulanan yaklaşım olmuştur ve başlangıçta Batı Balkanlar'a da aynı yaklaşım uygulanmıştır.⁵⁹⁸ Oysa Orta Avrupa ülkeleri, içerdiği etnik çeşitliliğin azlığı ve geçmişte politik muhalefet için şartların var oluşu⁵⁹⁹ nedeniyle Soğuk Savaş sonrasında liberal demokrasi ve pazar ekonomisine kolaylıkla intibak etmişlerdir. Etnik çeşitliliğin fazlaca olduğu Batı Balkanlar'da komünizm sonrası etnik korkular (etnik çatışmalardan diğer etnisitelerin sorumlu tutulması ve düşman algısı yaratılması sonucunda oluşan) ve ekonomik nedenlerle⁶⁰⁰ eski komünistler yeniden iktidara gelmişlerdir. Bu yönetimler, siyasal muhalefetin olmayışından da faydalanarak yeni oluşmakta olan demokratik kurumları kontrol altına almışlardır.⁶⁰¹

⁵⁹⁸ Yoji Koyama, *The EU's Eastward Enlargement, Central and Eastern Europe's Strategies for Development*, World Scientific Publishing, London, 2015, s. 119.

⁵⁹⁹ Orta Avrupa ülkelerinde (Polonya, Macaristan, Çekoslovakya) 1950'lerde Stalinist baskının yaşandığı dönemlerde bile, Batı Balkanlar'a göre daha fazla siyasal hoşgörü, muhalefet ve toplumsal kabul varolmuştur. Bu durum politik karar süreçlerine daha fazla aktörün dâhil olmasını sağlamıştır. Bu ülkelerde komünist yönetime karşı sınırlı da olsa, itirazlar dile getirilebilmiştir. Bu durum Batı Balkanlar için geçerli değildir. (Milada Anna Vachudova, *Europe Undivided*, s. 25-28.)

⁶⁰⁰ Komünizm sonrasında toplumsal ve siyasal muhalefetin olmadığı toplumlarda planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçişte yapılan özelleştirmelerden ve oluşan fiyat farklarından, rant arayan eski siyasi elitler faydalanmıştır. Bu kesim siyasal ve ekonomik reformların önündeki en büyük engeli teşkil etmiştir. (Milada Anna Vachudova, *Europe Undivided*, s. 14.)

⁶⁰¹ Milana Anna Vachudova, *Europe Undivided*, s. 14-40.

Bu nedenle AB, Batı Balkanlar için Orta Avrupa'dan farklı bir strateji geliştirme arayışına girmiştir.⁶⁰² Aralık 1995'te Dayton Antlaşması'nı şekillendirmek amacıyla toplanan⁶⁰³ Royaumont Zirvesi'nde antlaşmanın uygulanmasını desteklemek maksadıyla “Güney Doğu Avrupa'da İyi Komşuluk ve İstikrar Süreci” başlatılmıştır. Royaumont Süreci olarak da adlandırılan bu süreçle birlikte; bölgede barış ve iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmek için insan hakları, kültür ve sivil toplum alanlarında bölgesel projeler icra edilerek demokratikleşmeyi teşvik etmek amaçlanmıştır. AB, Royaumont Süreci'ni tamamlamak amacıyla Avrupa Antlaşması yapmadığı ülkelere⁶⁰⁴ yönelik olarak “Bölgesel Yaklaşım” başlatmıştır. Bu dönemde Avrupa Antlaşması imzalanmayan ve Yugoslavya sınırları dışında kalan tek ülke olan Arnavutluk, Bölgesel Yaklaşım çatısına dâhil edilmiştir.⁶⁰⁵

Bölgesel Yaklaşım, Batı Balkan ülkelerinin temsilcileri ile AB, ABD ve uluslararası kuruluşların temsilcilerini bir araya getirmeyi amaçlamıştır. AB, bu strateji ile Batı Balkan ülkelerinin bölgesel işbirliği için farklı teşvikler ve siyasal koşulluluk kullanmıştır. Batı Balkanlar için kullanılan ana teşvik, AB entegrasyon süreci olmuştur. Batı Balkan ülkeleri, bölgesel işbirliğini tercih ettikleri sürece AB sürecinde ilerleyebileceklerdi.⁶⁰⁶ Diğer bir deyişle AB'nin uyguladığı bölgesel yaklaşımın temel amacı, AB'nin finansal desteği sayesinde Batı Balkanlar'da bölgesel işbirliğinin artırılarak Dayton Barış Antlaşması'nın güçlendirilmesi olmuştur.⁶⁰⁷ AB'nin bölgesel işbirliği vurgusunun gerisinde yatan neden ise bölgesel işbirliğinin yayılması (spill over) beklentisi olmuştur.⁶⁰⁸

AB, bölge çapında projelere destek olarak bölgesel işbirliğini geliştirmek adına, 1996'da yeniden yapılanma destek programı başlatmış ve dört yüz milyon euro kaynak ayırmıştır. Buna ilave olarak Bosna-Hersek ve Makedonya aynı yıl PHARE programına

⁶⁰² Witold Orłowski, “Economic Consequences of Poland's Accession to the European Union”, Ed. Andrew Warner, *European Competitiveness and Transition Report 2001-2002*, Oxford University Press, New York, 2002, s. 121.

⁶⁰³ AB, ABD, Rusya, Batı Balkan ülkeleri, NATO, AGİT temsilcilerinin katılımıyla icra edilmiştir.

⁶⁰⁴ O dönemde Güney Doğu Avrupa ülkelerinden Romanya ve Bulgaristan ile Avrupa Antlaşmaları imzalanmış olup Slovenya ile görüşmeler devam etmekteydi.

⁶⁰⁵ Steven Blockmans, *a.g.t.*, s. 244.

⁶⁰⁶ Vladimir Gligorov, “Notes on the Stability Pact”, Ed. Thanos Veremis-Daniel Daianu, *Balkan Reconstruction*, Routledge, London-New York, 2001, s. 12.

⁶⁰⁷ Dusko Lapandic, “Regional Cooperation in the Balkan Countries and the Process of their Integration with the European Union”, Ed. Charan Wadhwa-Vatroslav Vekarić, *India and Serbia and Montenegro Re-Engagement Regional and Bilateral Dimensions*, APH Publishing Corporation, New Delhi, 2005, s. 106.

⁶⁰⁸ Stephan Renner-Florian Trauner, “Creeping EU Membership in South-East Europe: The Dynamics of EU Rule Transfer to the Western Balkans”, *Journal of European Integration*, c. 4, S. 31, s. 450.

kabul edilmiştir. 1997’de Lüksemburg Zirvesi ile birlikte Bölgesel Yaklaşım yeniden tanımlanmış; verilecek finansal destek, ticari imtiyazlar ve ekonomik işbirliği için siyasi çerçeve düzenlenmiştir. Ticari imtiyazların yenilenmesi için insan haklarına saygı, demokrasi ve komşu ülkelerle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi şartı getirilmiştir. PHARE programı ile ekonomik yardım alabilmek için ise yerinden edilmiş kişilerin geri dönmesi sürecinin desteklenmesi, EYUCM ile işbirliği yapılması ve AB’nin istediği ekonomik reformların gerçekleştirilmesi koşulu getirilmiştir. Federal Yugoslavya için ise Kosova ile diyalogun başlatılması koşulu getirilmiştir.⁶⁰⁹ AB, Bölgesel yaklaşım ile koşulluluk politikasını iç politika maliyeti yüksek olan konularda uygulamıştır. Bu nedenle AB’nin o dönemde istediği reformlar, 10-15 sene sonra Batı Balkanlar’da hayat bulmuştur.

Batı Balkanlar’da devlet seviyesinde işbirliğine odaklanan AB’nin bölgesel işbirliği konusunda ısrarı, bölgedeki sınır aşan suç trafiğini engelleyememiştir. Bilakis devlet yapısının zayıflığı nedeniyle sınır aşan suçlar daha fazla yayılmıştır. Bölge devletleri arasındaki işbirliğine paralel olarak gelişen devlet dışı aktörler arası işbirliği, devletin güçlendirilmesi için tehdit oluşturmuş ve yerel politikaların etnisite temelinde yürütülmesine neden olmuştur. Sonuç olarak, Bölgesel Yaklaşım nedeniyle oluşan illegal etnik ve örgütsel bağlar, Batı Balkanlar’ın Avrupalılaşması konusunda tehdit oluşturmuştur.⁶¹⁰ Ayrıca Arnavutluk’ta 1997’de baş gösteren şiddet olayları, Bosna-Hersek’te ve Federal Yugoslavya’da yaşanan ciddi sorunlar, AB’nin Bölgesel Yaklaşım ile getirdiği tedbirlerin bölgedeki problemleri çözme konusunda yeterli olmadığını göstermiştir. Nitekim Kosova operasyonu sonrası AB, “Güney Doğu Avrupa için İstikrar Paketi” nı başlatmıştır.⁶¹¹

3.1.2. Güney-Doğu Avrupa için İstikrar Paketi

Yugoslavya’da 1990’ların başından itibaren başlayan iç savaş sırasında savaştan tarafların aniden artan ekonomik yardım talepleri, AB’yi zor durumda bırakmıştır. Bu dönemde 10 Orta ve Doğu Avrupa ülkesini üyeliğe hazırlayan ve ekonomik yardımlarda

⁶⁰⁹ William Bartlett, *a.g.e.*, s. 197.

⁶¹⁰ Marlies Glasius-Denisa Kostovicova, “The European Union as a State-Building: Policies Towards Serbia and Sri Lanka”, Ed. Julia Raue-Patrick Sutter, *Facets and Practices of State-Building*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston, 2009, s. 147.

⁶¹¹ Dusko Lopandic, “Regional Cooperation in the Balkan Countries and the Process of their Integration with the European Union”, Ed. Charan Wadhwa-Vatroslav Vekaric, *a.g.e.*, s. 106.

bulunan AB, buna ilave olarak 5 (sonradan Kosova ile 6) Batı Balkan ülkesine de ekonomik kaynak ayırmak zorunda kalmıştır.⁶¹² Bu durum, AB'yi Batı Balkanlar'ın getirdiği ekonomik yükü Birlik dışından ülkelerle ve uluslararası kuruluşlarla paylaşma arayışına yöneltmiştir.

İstikrar Paketi, Güney-Doğu Avrupa'da kalıcı istikrarı sağlamak için barış, demokrasi, insan hakları ve ekonomik refahı desteklemek amacıyla Kosova operasyonunun bitiminde oluşturulmuştur. Batı Balkan ülkelerine ilaveten Bulgaristan, Romanya ve Moldova'da İstikrar Paketi kapsamına alınmıştır. İstikrar Paketi, AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamında başlatılmasına rağmen; ABD, Rusya, Kanada, Japonya gibi ülkeler ve BM, NATO, AGİT gibi uluslararası kuruluşlar tarafından da desteklenmiştir. Bölgedeki ekonomik kalkınmayı sağlamak için Dünya Bankası, IMF, Avrupa Yatırım Bankası gibi kuruluşlar da paketi desteklemiştir.⁶¹³ Kısacası İstikrar Paketi, Güney-Doğu Avrupa'da istikrar ve büyüme sağlamak için ortak strateji ve uluslararası işbirliği geliştirme adına 40'tan fazla ülke, uluslararası kuruluş arasında yapılan bir siyasal taahhüt beyanı ve çerçeve antlaşmasıdır.⁶¹⁴

İstikrar Paketi'nin çeşitli uluslararası kuruluşları ve hükümetleri bünyesinde toplamasına rağmen, bu aktörler arasında müktesebatına uyum sağlayacak ülkeyi üyelik ile ödüllendirmek suretiyle, önemli bir ekonomik ve siyasal baskı gücünü elinde bulunduran tek aktör AB olmuştur. Bu nedenle İstikrar Paketi'nde diğer ülke ve uluslararası kuruluşlarla birlikte rol alması, AB'nin Pakt içerisindeki rolünü küçültmemiş aksine büyütmiştir. Nitekim AB, 2000 ve 2001 yıllarında Batı Balkanlar'a olan ilgisini arttırmıştır.⁶¹⁵ AB'nin ilgisinin artmasında ve Batı Balkanlar'ı üyelik vaadi ile bağlamasında, ABD'nin katkısı da ihmal edilemez. ABD Millî Güvenlik Konseyi Güney-Doğu Avrupa Direktörü Greg Schulte, ABD'nin bu dönemdeki Batı Balkan stratejisini "Batı Balkanlar'ı Avrupa'ya entegre ederek,

⁶¹² Paul J. J. Welfens, *a.g.e.*, s. 67.

⁶¹³ Stability Pact for South Eastern Europe, "About the Stability Pact", <http://www.stability-pact.org/> (16. 12. 2015).

⁶¹⁴ Bodo Hombach, "Stability Pact for South-Eastern Europe: A New Perspective for the Region" <http://www.sam.gov.tr> (17. 12. 2015).

⁶¹⁵ Milana Anna Vachudova, "Strategies for Democratization and European Integration in the Balkans", Ed. Marise Cremona, *a.g.e.*, s. 158.

sorumluluğu AB'ye kaydırmak, kendini idame edebilen bir barış oluşturup, NATO birliklerini bölgeden çekmek” şeklinde özetlemiştir.⁶¹⁶

AB, İstikrar Paktı ile 1951 Alman-Fransız uzlaşması modeli üzerine inşa edilmiş bir uzlaşma modelini canlandırmayı amaçlamıştır. AB'nin Batı Balkanlar'a ekonomik yardımı bölge ülkelerinin kendi aralarında yapacağı işbirliğine bağlamış olması, ABD'nin 1948-1953 arasında uygulamış olduğu Marshall Planını akla getirmektedir.⁶¹⁷

Dünya çapında uluslararası kriz yönetimi tecrübelerinden istifade ile hazırlanan İstikrar Paktı'na göre Batı Balkanlar'da çatışmaların önlenmesi ve barışın kalıcı olarak inşası için üç anahtar sektörde paralel olarak ilerleme katedilmesi gereklidir: Buna göre bölgede güvenli bir çevre oluşturulmalı, güçlendirilebilir bir demokratik sistem oluşturulmalı, ekonomik ve sosyal refah teşvik edilmelidir.⁶¹⁸

Batı Balkanlar'da iç savaşın bölge altyapısına verdiği zararı değerlendiren AB, Dünya Bankasının işbirliği ile uluslararası bağış konferansları organize etmiştir. Bu konferanslarda Batı Balkanlar'ın yeniden imarı için toplanan uluslararası bağışların yarısı AB tarafından yapılmıştır.⁶¹⁹ İstikrar Paktı şemsiyesi altında 50 bağışçı ülke tarafından Güney-Doğu Avrupa'ya 25 milyar eurodan fazla para akıtılmıştır. Pakt kapsamında projelere kaynak sağlanması için iki veya daha fazla Balkan ülkesinin projeye dâhil olması koşulu aranmıştır. Bu kural bölge ülkeleri arasında işbirliğini artırmıştır. Onaylanan projeler arasında en önemlilerinden biri olan Sava Nehri Projesi; Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Slovenya'yı bir araya getirmiş ve 2006'da Sava Nehri su yönetimi üzerine ortak bir komisyon kurulmuştur.⁶²⁰

İstikrar Paktı kapsamında Batı Balkan ülkelerinden beklenen bölgesel işbirliği, AB üyelik sürecinde de koşul olarak öne sürülmüştür. Bu kapsamda AB'nin teşvikiyle bölge ülkeleri arasında 2000'lerden itibaren bir ticari entegrasyon süreci başlamış, Batı Balkan devletleri arasında 32 tane ikili serbest ticaret antlaşması imzalanmıştır. 1993'te

⁶¹⁶ Greg Schulte, “US Strategy for the Balkans”, <http://www.reliefweb.int> (18. 12. 2015).

⁶¹⁷ ABD, Marshall Planında Batı Avrupa'ya yapacağı ekonomik yardımları bölge ülkelerinin kendi aralarında yapacağı işbirliği koşuluna bağlamıştır.

⁶¹⁸ Aristidis Bitzenis, *The Balkans: Foreign Direct Investment and EU Accession*, Ashgate Publishing, Farhman, 2009, s. 253-254.

⁶¹⁹ Roy Ginsberg, *The European Union in International Politics: Baptism by Fire*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2001, s. 250.

⁶²⁰ Elizabeth Pond, *Endgame in the Balkans: Regime Change, European Style*, Brooking Institution Press, Washington D.C, 2006, s. 242.

imzalanmış olan Orta Avrupa Serbest Ticaret Antlaşması (CEFTA-Central European Free Trade Agreement), 2006'da Batı Balkanlar'ı da içine alacak şekilde genişletilmiştir.⁶²¹ Yeni CEFTA, bölge ülkelerinin daha önceden kendi aralarında imzalamış olduğu ikili antlaşmaların yerine geçmiş, ticaretin % 90'ını serbestleştiren bir serbest ticaret alanı yaratmıştır.⁶²² İkili serbest ticaret antlaşmaları ve CEFTA ile birlikte bölge ülkelerinin birbirine yapmış olduğu ihracat 2004-2007 arasında iki katına çıkmıştır. Bölge ülkelerinin AB'ye yapmış olduğu ihracat ise iki katına yakın artmış ve Batı Balkanlar'ın yaptığı ihracat içerisinde AB ülkeleri % 88 pay almıştır.⁶²³ Bunun sonucunda Batı Balkan ülkeleri ekonomik olarak birbirlerine daha bağımlı hale gelmiş, genel olarak da bölgenin tamamının AB'ye ekonomik bağımlılığı artmıştır. Uluslararası İlişkiler'de liberal ve liberal türevi teoriler, ülkeler arasında varolan ticari bağımlılığın toplumların belirli kesimlerine maddi çıkarlar sağladığını, bu grupların çıkarlarını kaybetmemek için siyasal elitlere baskı yapacağını iddia etmektedir. Buna göre; ticari bağımlılık barışı beslemektedir. Öte yandan realizm, bir devletin diğer bir devlete ekonomik bağımlılığının güvenlik açısından hassasiyet yaratacağını, devletin böyle bir tercihi reddedeceğini veya bağımlı devletlerin bu hassasiyeti gidermek için çatışmaya girebileceklerini iddia etmektedir.⁶²⁴ Batı Balkanlar'da çatışmaların en önemli sebebinin ekonomik kaynaklar üzerindeki paylaşım mücadelesinden kaynaklandığını ve bu mücadelenin etnik milliyetçiliği de yükselttiğini bilen AB, Batı Balkanlar'ı tıpkı kendi kuruluş felsefesinde olduğu gibi karşılıklı ekonomik çıkarlar çerçevesinde birbirine bağlamaktadır. Ekonomik olarak birbirine bağımlı olan devletlerden oluşan bu yapı, bir bütün olarak da AB'ye bağlı (bağımlı) olacaktır.

İstikrar Paketi'nin karşılaştığı en büyük engellerden biri, bağış yapan ülkeler ve kuruluşlar tarafından vaad edilen para ile gerçekleştirilen ödemeler arasındaki fark

⁶²¹ Predrag Bjelić, "Building Competitiveness and Increasing Trade Potential in the Western Balkans: Policy Making in Preparing for European Integration", Ed. MargoThomas-Vesna Bojicic-Dzelilovic, *Public Policy Making in the Western Balkans: Case Studies of Selected Economic and Social Policy Reforms*, Springer, Dordrecht-Heidelberg-London-New York, 2015, s. 70.

⁶²² Silvana Mojsovska, "Regional Trade Integration of South Eastern European Countries Republic of Macedonia", http://www.westernbalkans.info/upload/docs/4c_Macedonia_RegionalTrade_Silvana_Mojsovska_EN.pdf (20. 12. 2015).

⁶²³ Jelena Vapa Tankosić-Marko Čarić-Aleksandar Jevtić, "Could Improved Regional Trade Integration Better Prepare Western Balkan Economies for the EU Single Market Challenges?", <http://www.vps.ns.ac.rs/SB/2011/8.3.pdf> (20. 12. 2015).

⁶²⁴ Dale C. Copeland, *Economic Interdependence and War*, Princeton University Press, Princeton-Oxford, 2015, s. 20-21.

olmuştur. Ayrıca projeler için kaynak sağlama konusunda yaşanan bürokratik engeller, bazı projelerin verimsiz ve eksik kalmasına yol açmıştır.⁶²⁵

Başlangıçta bağış faaliyetlerinin ve bölgenin yeniden yapılanması için oluşturulan mali fonların koordine edildiği bir zemin olarak işlev gören İstikrar Paketi, bir süre sonra bölgenin geleceği için ortak stratejilerin oluşturulduğu bir forum haline gelmiştir. İstikrar Paketi'ne verilen büyük çaplı uluslararası destek nedeniyle bölge ülkeleri bölgesel işbirliği programlarına katılmaya ikna edilmiştir. Batı Balkanlar'daki ekonomik durumun gelişmesi ve istikrarın sürmesi ile birlikte bölge ülkeleri işbirliğini ilerletmiş ve daha fazla inisiyatif almaya başlamışlardır. Bunun sonucunda İstikrar Paketi 2008'de Bölgesel İşbirliği Konseyine dönüştürülmüştür.⁶²⁶

3.1.3. İstikrar ve Ortaklık Süreci (SAP-Stabilization and Association Process)

AB, NATO'nun Kosova Operasyonu'na kadar olan süreç içerisinde Batı Balkanlar'a karşı bölgesel yaklaşım stratejisi izlemiştir. Kosova Operasyonu'ndan sonra AB, bölgeye yönelik daha sağlam bir angajman arayışı içerisine girmiştir. Böylelikle AB, İstikrar Paketine ilaveten Batı Balkanlar'a karşı özel bir inisiyatif olarak İstikrar ve Ortaklık Sürecini geliştirmiştir. İstikrar ve Ortaklık Süreci, Batı Balkanlar'ı AB ile İstikrar ve Ortaklık Antlaşması'nı (İOA)⁶²⁷ imzalamak ve antlaşmanın şartlarını yerine getirmek üzere hazırlamayı amaçlamıştır.⁶²⁸ İstikrar ve Ortaklık Süreci ile İstikrar Paketi doğası itibarı ile birbirini tamamlayıcı özelliktedir. İstikrar Paketi, bölgesel içeriğiyle İstikrar ve Ortaklık Süreci aktivitelerini desteklemiş ve kolaylaştırmış, esnek enstrümanları ile de belirli faaliyetlerin laboratuvarı olarak işlev görmüştür.⁶²⁹ Kısacası İstikrar ve Ortaklık Süreci, İstikrar Paketi'nin temel taşıdır.⁶³⁰

⁶²⁵ Theofanis Malkidis, "The Stability Pact and the Southeastern Europe", Ed. Anastasios G. Karasavoglou, *The Economies of the Balkan and Eastern Europe Countries in the Changed World*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle, 2011, s. 52.

⁶²⁶ Analytica Thinking Laboratory, "Energy and Infrastructure", <http://www.analyticamk.org> (10. 12. 2015).

⁶²⁷ İstikrar ve Ortaklık Antlaşması, tezin bundan sonraki bölümünde İOA olarak kısaltılacaktır.

⁶²⁸ Nathalie Tocci, *The EU and Conflict Resolution: Promoting Peace in the Backyard*, Routledge, London- New York, 2007, s. 90.

⁶²⁹ Erhard Busek-Björn Kühne, *From Stabilization to Integration: The Stability Pact for South Eastern Europe*, Böhlav Verlag, Wien-Köln-Weimar, 2010, s. 474.

⁶³⁰ Elena Fierro, *The EU's Approach to Human Rights Conditionality in Practice*, Martinus Nijhoff Publishers, Hague-London-New York, 2003, s. 167.

İstikrar ve Ortaklık Sürecinde Batı Balkan ülkelerini değişime zorlamak için, orta vadede vize serbestisi, finansal destek, İOA imzalanması gibi teşvikler verilirken uzun vadede de AB üyeliği vaadi verilmiştir. Batı Balkanlar'ın AB üyelik beklentisi, Hırvatistan'da Tudjman'ın ölmesi sonrasında Feira (Haziran 2000); Sırbistan'da Miloseviç'in iktidardan düşmesi sonrasında Zagreb (Kasım 2000) ve Selanik (Haziran 2003) Zirveleri ile daha somut bir hâle gelmiştir.

Feira Zirvesi'nde AB Konseyi, İstikrar ve Ortaklık Süreci ile planlanan temel hedefin, Batı Balkanlar'ın en yüksek oranda siyasi ve ekonomik olarak AB'ye entegre edilmesi olduğunu belirtmiştir. Feira Zirvesi'nde Batı Balkan ülkelerin AB için "potansiyel aday"⁶³¹ oldukları ilan edilmiştir.⁶³² Zagreb Zirvesi'nde Batı Balkan ülkelerinin potansiyel AB üyeliği bir kez daha teyit edilmiştir.⁶³³ Selanik Zirvesi'nde ise daha ileri bir adım atılmış ve "Batı Balkanlar'ın geleceği AB'nin içerisinde" ifadesi kullanılmıştır. Selanik Zirvesi'nde, bölge ülkelerinin AB yolunda katedecekleri mesafe, Kopenhag Kriterleri ile İstikrar ve Ortaklık Süreci'nde ortaya konan şartlara uyum derecesine bağlanmıştır. Ayrıca, Batı Balkan ülkelere Avrupa Ortaklığı (Partnerliği) sunulmuştur. Avrupa Ortaklığı ile katılım öncesi süreçte her ülkenin kendi ihtiyaçlarına göre yerine getirmesi gereken yükümlülükler ve öncelikler tanımlanmıştır. AB finansal desteği, Avrupa Ortaklığı'nda her ülkede öncelik verilen alanlara göre düzenlenmiştir. Her ülke Avrupa Ortaklığı'nda kendisi için öngörülen hedefleri elde etmek için bir hareket planı tasarlayacaktır.⁶³⁴ Nathalie Tocci'ye göre "Selanik Zirvesi ile birlikte İstikrar ve Ortaklık Süreci daha inandırıcı bir hale gelmiş, Batı Balkanlar katılım alternatifli süreçlerden tam üyelik sürecinin bekleme odasına alınmıştır."⁶³⁵

AB-Batı Balkan ilişkileri, ağırlıklı olarak İstikrar ve Ortaklık Süreci çerçevesinde sürdürülmektedir. İstikrar ve Ortaklık Süreci'nin çerçevesi, zorlu ve uzun

⁶³¹ Potansiyel aday statüsü, İstikrar ve Ortaklık Antlaşmaları sonrasında adaylık statüsü onaylanana kadar verilen yasal bir statüdür. Bu statüde geçen dönem aynı zamanda katılım öncesi süreç olarak adlandırılmaktadır. (Ulrich Sedelmeier, "Enlargement: Constituent Policy and Tool for External Governance", Ed. Helen Wallace-Mark A. Pollack-Alasdair R. Young, *Policy-Making in the European Union*, Oxford University Press, New York, 2015, s. 420.)

⁶³² "Santa Maria da Feira European Council Conclusions of the Presidency", 19-20.06. 2000, http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_4_zirveler_1985_sonrasi/2000_6_santa_maria_zirvesi_bas_kanlik_sonuc_bildirgesi_en.pdf, 25. 12. 2015.

⁶³³ European Commission, "Zagreb Summit Final Declaration", 24.11.2000, <http://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/ZagrebSummit24Nov2000.pdf> (26. 12. 2015).

⁶³⁴ "EU-Western Balkans Summit Declaration", Selanik, 21.06.2003, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/misc/76291.pdf (26. 12. 2015).

⁶³⁵ Nathalie Tocci, *a.g.e.*, s. 91.

bir yol üzerinden AB üyeliği ile sonuçlanabilecek şekilde tasarlanmıştır. Buna rağmen AB, Batı Balkanlar'a kesin bir üyelik vaadinde bulunmamaktadır.⁶³⁶ AB, Orta ve Doğu Avrupa genişlemesinden sonra aday ülkeler için kesin bir tarih vermekten kaçınmıştır. AB'nin bu tutumunda, Orta ve Doğu Avrupa genişlemesinden çıkarılan derslerin, özellikle de Bulgaristan ve Romanya'nın tam olarak olgunlaşmadan üyeliğe kabulünün etkisi büyüktür.⁶³⁷ Buna rağmen Hırvatistan için de aynı şartlar geçerli olmuş ve Hırvatistan 2014'de AB'ye tam üye olarak kabul edilmiştir. Hırvatistan'ın AB baş müzakerecisi Vlademir Drobnjak, Hırvatistan'ın müzakere süreci ile ilgili olarak "Avrupa Birliği'ne en iyi hazırlanan ülke muhtemelen biz olacağız. Çünkü oyunun kuralları sadece mükemmel olanın amacına ulaşabileceği şekilde hazırlanmış." demiştir.⁶³⁸

İstikrar ve Ortaklık Süreci, hem ülkelere has hem de bölgesel programlar içeren bir çerçeve görünümündedir.⁶³⁹ Süreç ile birlikte bölgesel entegrasyonun, sınır ötesi işbirliği, çok uluslu çıkar sağlayan programlar, çok uluslu eğitim projeleri, içişleri ve adli konularda bölge ülkeleri arasında işbirliği ile elde edilmesi hedeflenmiştir. AB fonları da öncelikle bölgesel işbirliği sağlayan programlara tahsis edilmiştir.⁶⁴⁰

CARDS⁶⁴¹ (Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar için Topluluk Yardımı) Programı öncesinde AB'nin Batı Balkanlar'a yaptığı yardımlar, büyük bir oranda koordinesiz olmuştur.⁶⁴² Aralık 2000'de AB'nin Batı Balkanlar'daki yardım programları ve fon mekanizmalarını güçlendirmek amacıyla CARDS programı kurulmuştur. CARDS programı için öncelikler:⁶⁴³

1. Yerinden edilmişlerin ve mültecilerin geri dönüşü,

⁶³⁶ Adam Fagan, *Europe's Balkan Dilemma: Paths to Civil Society or State- Building?*, I. B. Tauris, New York, 2010, s. 32-33.

⁶³⁷ David Phinnemore, "The Stabilization and Association Process: A Framework for European Union Enlargement?", Arolda Elbasani, *European Integration and Transformation in the Western Balkans Europeanization or Business as Usual*, Routledge, London and New York, 2013, s. 29.

⁶³⁸ David Phinnemore, *a.g.m.*, s. 30.

⁶³⁹ Dieter Mahcke-Sieglinde Gstöhl, *Europe's Near Abroad: Promises and Prospects of EU's Neighborhood Policy*, College of Europe Studies, Brussels, 2008, s. 241.

⁶⁴⁰ Marise Cremona, *a.g.m.*, s. 500.

⁶⁴¹ Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation.

⁶⁴² Adam Fagan, *a.g.e.*, s. 44.

⁶⁴³ Altin Ilirjani, *The Euro Before the EU? An Estimate of the Economic Effects of Euroization in the Western Balkans*, Globic Press, Chapel Hill-USA, 2006, s. 28.

2. Hukukun üstünlüğü, azınlık hakları, organize suçlarla mücadele ve demokrasiyi güçlendirmek,

3. Sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve yoksulluğun azaltılması,

4. AB ile Batı Balkanlar arasındaki yakın ilişkilerin güçlendirilmesidir.

AB, 2000-2006 döneminde Batı Balkanlar için 4.65 milyar euro tahsis etmiştir. Bu rakam AB'nin 1991-2000 döneminde bölge için harcadığı 5,5 milyar euro ile karşılaştırıldığında önemli bir artış olduğu görülmektedir.⁶⁴⁴

AB, 2007 sonrasında bütün müzakere öncesi yardımları (PHARE, ISPA, SAPARD, CARDS), IPA⁶⁴⁵ (Katılım Öncesi Aracı) çerçevesi altında birleştirmiştir. IPA çatısı altında potansiyel adaylar (Kosova ve Bosna-Hersek) ve aday ülkeler arasında fazlaca bir ayrıma gidilmemiştir.⁶⁴⁶ IPA'nın amacı; aday ülkenin AB'ye üye olma yolundaki ihtiyaç ve önceliklerine hizmet eden projelerin desteklenmesidir. Projeler aracılığıyla kullanılan fonlar, AB müktesebatına uyumu ve bu uyum için gerekli idari kapasitenin oluşturulmasını hedeflemektedir. AB, 2007-2013 Dönemi için Batı Balkanlar'a toplam olarak 5.121 milyar euro tahsis etmiş,⁶⁴⁷ 2014-2020 Dönemi için ise 6.695 milyar euro tahsis etmiştir.⁶⁴⁸

Genel olarak İstikrar ve Ortaklık Süreci bir yol haritası görünümündedir. Bu süreçte AB, bölge ülkelerine finansal kaynaklar aktarmakta, sivil toplum örgütleriyle doğrudan temas kurmakta, koşulluluk politikası ile bölge ülkelerinin önüne hedefler koymakta ve bu hedefler gerçekleştirildiğinde ara ödüllerle bölge ülkelerini yeni hedeflere yönlendirmektedir. İstikrar ve Ortaklık Süreci boyunca AB Komisyonu, bölge ülkelerini sürekli olarak gözlem altında tutmakta ilerleme raporları ile liyakat esasına göre bireysel bazda değerlendirme yapmaktadır. Bu değerlendirmeler sonucunda, sürecin gereklerini yerine getirdiği görülen bölge ülkeleri ile İstikrar ve Ortaklık Antlaşması yapılmaktadır. İstikrar ve Ortaklık Antlaşması'nın gereklerini yerine getiren

⁶⁴⁴ Altin Ilirjani, *a.g.e.*, s. 28.

⁶⁴⁵ The Instrument for Pre-Accession Assistance.

⁶⁴⁶ Adam Fagan, *a.g.e.*, s. 46.

⁶⁴⁷ s. Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkılmaz Sokak*, Beta Yayınları, İstanbul, 2013, s. 263-264.

⁶⁴⁸ Delagation of European Union to Turkey, "IPA II: Over €11 Billion to Support Reform Efforts in Enlargement Countries", <http://avrupa.info.tr/de/resource-centre/news-archive/news-single-view/article/ipa-ii-over-EUR11-billion-to-support-reform-efforts-in-enlargement-countries.html> (25. 12. 2015).

lkeler ise AB adayı ilan edilmekte ve bu ülkelere müzakere süreci için tarih verilmektedir.

3.1.4. İstikrar ve Ortaklık Antlaşmaları

3.1.4.1. Kavram, Hedef ve Süreç

İstikrar ve Ortaklık Antlaşmaları (İOA), İstikrar ve Ortaklık Süreci'nin son safhasıdır. AB, İOA ile bölge ülkelerini üyelik için hazırlamaktadır.⁶⁴⁹ İOA, AB seviyesinde üzerinde uzlaşılın kurallar ve ana standartların uyarlanması için resmi bir ortaklık yaratmakta, kademeli olarak artan bir seri şartlılık içermektedir.⁶⁵⁰ İOA'ların amacı AB ile hedef ülke arasında siyasi diyalğun gelişmesini sağlamak, Batı Balkan lkelerinin kendi aralarındaki işbirliği ve pazar ekonomisine geçiş gayretlerini desteklemektir.⁶⁵¹ İOA, İstikrar ve Ortaklık Süreci'nin merkezinde yer almakta olup AB'ye katılımın n habercisidir. Aynı zamanda İOA, Orta Avrupa ve Baltık lkeleri ile imzalanan Avrupa Antlaşmaları zerine modellenmiştir.⁶⁵² Ancak İOA'nın içeriğinde bölgesel işbirliği koşulunun bulunuyor olması, İOA'yı Avrupa Antlaşmalarından farklılaştırmaktadır. Bölgesel İşbirliği konusu AB'nin Batı Balkanlar yaklaşımının ayırt edici özelliğini teşkil etmektedir.⁶⁵³ AB Ukrayna, Gürcistan, Moldova vb. lkelerle de ortaklık antlaşmaları imzalamıştır. Ancak İOA'nın aksine bu antlaşmalarda AB yeliği beklentisi yoktur.

İOA, hedef ülkeye AB ile asimetrik ticaret serbestisi, ekonomik ve finansal yardım, AB mevzuatını uygulama konusunda işbirliği imkânı sağlamaktadır. Aynı zamanda İOA, yasama ve içişleri alanında işbirliği sağlamakta, AB müktesebatının uygulanması konusunda bir temel sağlamaktadır.⁶⁵⁴ Buna ilaveten İOA, antlaşın tarafların işbirliğini sağlamak, ortaklığın önemli derecede işlemlerini garanti altına almak için bazı kurumlar kurmaktadır. Bu kurumlardan en önemlisi, İOA'nın

⁶⁴⁹ Niels van Willigen, *Peacebuilding and International Administration: The Cases of Bosnia and Herzegovina and Kosovo*, Routledge, New York, 2013, s. 184.

⁶⁵⁰ Arolda Elbasani, "Enlargement in the Western Balkans: EU Incentives and Domestic Constraints", Ed. Ivan Biliarsky-Ovidiu Cristea-Anca Oroveanu, *The Balkans and the Caucasus: Parallel Processes on the Opposite Sides of the Black Sea*, Cambridge Scholar Publishing, Newcastle, 2012, s. 268.

⁶⁵¹ Allan F. Tatham, *Enlargement of the European Union*, Wolters Kluwer Law International, Netherlands, 2009, s. 170.

⁶⁵² William Bartlett, *a.g.e.*, s. 200.

⁶⁵³ Allan F. Tatham, *a.g.e.*, s. 170.

⁶⁵⁴ William Bartlett, *a.g.e.*, s. 200.

uygulanmasına nezaret eden İstikrar ve Ortaklık Konseyi'dir.⁶⁵⁵ İstikrar ve Ortaklık Konseyi, AB Komisyonu üyeleri ve ilgili devlet hükümeti üyelerinden oluşmaktadır. Konsey, iç işleyiş kurallarını kendisi belirlemekte olup konsey başkanlığı iki taraf arasında dönüşümlü olarak yürütülmektedir. İstikrar ve Ortaklık Konseyi'nin anlaşma çerçevesinde karar alma yetkisi vardır ve aldığı kararlar iki taraf üzerinde bağlayıcı olmaktadır. İstikrar ve Ortaklık Konseyi'ne ilaveten, AB Parlamento üyeleri ve ilgili devletin Parlamento üyelerinden oluşan, bir forum niteliğinde olan İstikrar ve Ortaklık Parlamento Komitesi kurulmuştur.⁶⁵⁶

Batı Balkan ülkelerinin AB ile İOA görüşmelerine başlayabilmesi için AB Komisyonu; ilgili ülkede hukukun üstünlüğünü, demokratik kurumların mevcudiyetini, insan hakları ve azınlık haklarını, serbest ve özgür seçimlerin ne oranda yapıldığını, hayata geçirilen ekonomik reformları, komşu ülkelerle kurulan ilişkileri incelemektedir.⁶⁵⁷ AB Komisyonu, yukarıda belirtilen alanlarda ilgili ülkenin gerçekleştirdiği ilerlemeyi değerlendirmek için; NATO, AGİT, Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşların raporlarından da faydalanmaktadır. Komisyon, Konseyin de onayıyla reform sürecinde yeterli gelişmenin sağlandığına hükmederse görüşmelerin açılması için fizibilite çalışmasına başlar. Komisyon fizibilite çalışması sonucunda, ilgili ülkenin İstikrar ve Ortaklık Süreci çerçevesinde yeterli ilerlemeyi sağladığına, İOA'nın gereği olan daha ileri seviyedeki ekonomik ve siyasi reformları yerine getirme kapasitesinin olduğuna hükmederse İOA görüşmelerinin açılması ile ilgili teklifi Konsey'in onayına sunar. Konsey'in onayıyla birlikte Komisyon tarafından İOA görüşmeleri yürütülür.⁶⁵⁸ İOA görüşmelerinin sonuçlandırılması ve antlaşmanın imzalanması için, özellikle siyasi ve ekonomik reformlar konusunda önemli sonuçlar elde edilmiş olması, iyi komşuluk konusunda işbirliğinin kanıtlanmış olması gerekir.

⁶⁵⁵ David Phinnemore-Peter Siani Davies, "Beyond Intervention? The Balkans, the Stability Pact and European Union", Ed. Peter Siani Davies, *International Intervention in the Balkans Since 1995*, Routledge, New York, 2003, s. 187.

⁶⁵⁶ Commission of European Communities, "Proposal for a Council Decision", COM(2001) 371 final, 2001/0149, Brussels, 09. 07. 2001, http://www.euroskop.cz/gallery/5/1702-e98ee3c0_84f8_4666_9b99_1cfe3ad65a1f.pdf (043.05.2016).

⁶⁵⁷ William Bartlett, *a.g.e.*, s. 202.

⁶⁵⁸ Steven Blocksman, *a.g.t.*, s. 254.

AB yıllık olarak yayınlanan istikrar ve ortaklık raporları ile genel olarak bütün bölgenin ve bireysel bazda tüm ülkelerin değerlendirmesini yapmaktadır.⁶⁵⁹

İOA müzakerelerinin başlaması ve sonuçlandırılması her Batı Balkan ülkesi için bir örnek şekilde olmamaktadır. Makedonya ve Hırvatistan için bu süre daha kısa olmuş, görüşmelerin başlamasını müteakip aynı yıl içerisinde antlaşma imzalanmıştır. Kosova için ise bu süre iki yılı (2013–2015) bulmuştur. Aynı husus antlaşmanın imzalanması ile yürürlüğe girmesi arasında geçen süre için de geçerlidir. Makedonya için üç yıl (2001–2004) olan bu süre, Sırbistan için beş buçuk yıl (2008–2013) olarak kaydedilmiştir.⁶⁶⁰

AB, her ülke için koşulluluk politikasını genel bir çerçeve içerisinde, ülkesel bazda uygulamakta ve üyeliğe giden yolda dönüm noktalarını ara ödüller olarak kullanabilmektedir. Örneğin, Sırbistan'ın Kosova ile resmi olarak diyaloga başlaması sonrasında Sırbistan ile İOA yürürlüğe girmiştir.

3.1.4.2. Antlaşmaların İçeriği

AB, Batı Balkanlar'da 2001'de Makedonya ile başladığı İOA serisini, Ekim 2015'de Kosova ile tamamlamıştır. Batı Balkan ülkelerinin tümüyle imzalanan İOA; içerik olarak birbirine oldukça yakın olmakla birlikte ülkelerin kendine özgü durumları nedeniyle küçük farklılıklar içermektedir. Bu antlaşmaların tamamı 10 ana başlık ve eklerden oluşmaktadır. Bu ana başlıklar ve içerikleri genel olarak şu şekildedir:⁶⁶¹

⁶⁵⁹ William Bartlett, *a.g.e.*, s. 202.

⁶⁶⁰ Erhan İçener-David Phinnemore, "Building on Experience?: EU Enlargement and the Western Balkans", Ed. Soeren Keil-Zeynep Arkan, *a.g.m.*, s. 41.

⁶⁶¹ Bu bölümde 7 Batı Balkan ülkesi (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Sırbistan) ile AB'nin imzalamış olduğu İOA'nın genel olarak analizi yapılacaktır. Council of the European Union, COWEB 76, 8164/06, Brussels, 22.05.2006 (Arnavutluk İOA), http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/albania/st08164.06_en.pdf (25. 12. 2015). European Communities, "Bosnia and Herzegovina Stabilization and Association Agreement", No.4, Cm 7743, 16. 06. 2008, (Bosna-Hersek İOA), https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/228868/7743.pdf (25. 12. 2015). Commission of the European Communities, COM(2001) 371 final, Brussels, 09.07.2001.(Hırvatistan İOA), http://www.euroskop.cz/gallery/5/1702-e98ee3c0_84f8_4666_9b99_1cfe3ad65a1f.pdf (25. 12. 2015). European Community, "Montenegro Stabilization and Association Agreement", Luxembourg, 15. 01. 2009 (Karadağ İOA), https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/228618/7562.pdf (26. 12. 2015). "Stabilization and Association Agreement Between European Union, of the one Part, and Kosovo, of the Other Part" (Kosova İOA), http://ec.europa.eu/enlargement/news_corner/news/news-files/20150430_saa.pdf (28. 12. 2015). Council of the European Union, 6726/01, Brussels, 26. 03. 2001. (Makedonya İOA), http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/saa03_01_en.pdf (27. 12. 2015). "Stabilization and Association Agreement Between European Communities and Republic of Serbia", CE/SE/en 1 (Sırbistan İOA), http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/serbia/key_document/saa_en.pdf (27. 12. 2015).

1. Genel Prensipler: Demokratik prensiplere, evrensel insan haklarına, uluslararası hukuk kurallarına saygı, bu antlaşmaların zorunlu unsurunu oluşturmaktadır. Barış (uluslararası ve bölgesel), istikrar ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi, İstikrar ve Ortaklık Sürecinin merkezindedir. Bölge ülkeleri, EYUCM ile tam işbirliğiyle (Arnavutluk ve Hırvatistan ile yapılan antlaşmalarda bu madde yoktur) yükümlüdür.

2. Siyasi Diyalog: Antlaşma bağlamında taraflar (AB ve ilgili Batı Balkan ülkesi) arasında siyasi diyalog geliştirilebilir. Siyasal diyalogla kastedilen, Batı Balkan ülkelerinin AB ile uluslararası sorunlarda siyasal tutumlarının birbirine yaklaştırılması, Avrupa’da güvenlik ve istikrar konusunda ortak tutum geliştirilmesi ve ilgili ülkenin AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası alanında işbirliğidir. İOA’da Batı Balkan ülkeleri ile siyasi diyalogun sürdürüleceği zemin olarak İstikrar ve Ortaklık Konseyi ve İstikrar ve Ortaklık Parlamenter Komitesi adres gösterilmiştir.

3. Bölgesel İşbirliği: AB, bölge ülkelerinin işbirliği ile oluşturulmuş projelerine teknik ve finansal destek verecektir. Antlaşmalar ile bölge ülkelerinin kendi aralarında işçilerin, sermayenin, mal ve hizmetlerin hareketi konusunda ortak imtiyazlar vereceği bir serbest ticaret alanının oluşturulması öngörülmüştür. AB ile Batı Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin gelişimi ilgili devletin bölgesel işbirliğini geliştirme konusunda atacağı adımlara bağlanmıştır.

4. Malların Serbest Dolaşımı: AB ile ilgili Batı Balkan ülkesi, belirli bir süre içerisinde (Karadağ ile 5 yıl, Sırbistan ile 6 yıl, Makedonya ile 10 yıl, Kosova ile 10 yıl, Hırvatistan ile 6 yıl, Bosna-Hersek ile 5 yıl, Arnavutluk ile 10 yıl) Dünya Ticaret Örgütü kuralları çerçevesinde ikili serbest ticaret alanı oluşturacaktır. Bölge ülkelerinin AB’ye ihraç ettiği endüstriyel ve tarım ürünlerinde gümrük vergileri ve kotalar antlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırılmıştır. AB’nin bölge ülkelere ihraç ettiği endüstriyel ve tarım ürünlerinde antlaşmanın eklerinde belirtilen ürünler hariç, kademeli bir gümrük indirimi söz konusu olmuştur.

5. İşçilerin, Sermayenin ve Hizmetlerin Hareketi: Batı Balkan ülkeleri kökenli olup AB üyesi ülkelerde çalışan işçiler, herhangi bir ayırıma tabi tutulmayacaktır. Bölge ülkeleri kendi ülkelerinde bulunan AB firmalarının işleyişini kolaylaştıracaktır.

6. Hukukun, Yasal Yaptırımların ve Rekabet Kurallarının Yakınlaştırılması: Batı Balkan devletleri, hem var olan hem de gelecekte uygulamaya geçecek yasaların AB müktesebatı ile uyumlu olacağını taahhüt etmişlerdir. Akit devletlerin rekabeti kısıtlama, çarpıtma ve engelleme yoluna gitmemesi, devlet yardımlarının şeffaf olması, taahhüt edilmiştir. Bölge devletleri, nihai olarak AB teknik düzenleme ve standardizasyon sistemine geçmeyi, tüketicinin korunması konusunda AB ile işbirliği yapmayı taahhüt etmişlerdir.

7. Adalet, Özgürlük ve Güvenlik.⁶⁶² Batı Balkan ülkeleri, kişisel bilgilerin korunması konusunda mevcut yasalarını AB mevzuatına uygun hale getirmeyi taahhüt etmişlerdir. Akit taraflar vize, sınır kontrolü, göç ve iltica alanlarında işbirliği yapmayı kabul etmişlerdir. Taraflar yasadışı göçe engel olmayı ve yasadışı yollardan AB üyesi devletlere göç eden vatandaşlarını geri kabul etmeyi taahhüt etmişlerdir. Ayrıca bölge ülkeleri, kendi sınırları üzerinden AB üyesi devletlere göç eden üçüncü ülke vatandaşlarını (bu konuda Hırvatistan ve Makedonya ile yapılan antlaşmalarda “AB’nin talebi üzerine antlaşma yapılır.” ibaresi yer almıştır) geri kabul etmeyi taahhüt etmişlerdir. Akit taraflar kara para aklama, uyuşturucu kaçakçılığı, organize suçlarla mücadele, terörizmin finansmanı konularında işbirliği üzerine uzlaşmaya varmış olup AB bu konuda teknik destek taahhüdünde bulunmuştur.

8. İşbirliği Politikaları: AB, Batı Balkan devletlerinin pazar ekonomisinin mantığını anlayabilmeleri ve gereken reformları süratle hayata geçirebilmeleri için teknik destek sunacaktır. Batı Balkan devletleri, ekonomi politikalarını AB Ekonomik ve Parasal Birliği politikalarına yaklaştırma konusunda çaba sarfedecekler, AB bu konuda bölge ülkelerini destekleyecektir. Ayrıca taraflar bankacılık ve finansal hizmetler, endüstri, turizm, vergilendirme, enerji, tarım ve balıkçılık, eğitim, kültür, iletişim gibi birçok alanda işbirliği konusunda uzlaşmaya varmışlardır.

⁶⁶² Hırvatistan ve Makedonya ile yapılan antlaşmalarda bu başlık “Adalet ve İçişleri” olarak geçmektedir.

9. Finansal İşbirliği: Batı Balkan devletleri, antlaşmanın hedeflerini yerine getirebilmek için AB'den borç veya bağış şeklinde finansal yardım alabilecektir. Bu yardım (Hırvatistan ve Makedonya ile yapılan antlaşmalar hariç), bölge ülkelerinin Kopenhag siyasi kriterleri ve AB'nin istediği diğer spesifik kriterler konusunda ilerlemeleri karşılığında yapılacaktır. Burada açık bir siyasi koşulluluk söz konusudur.

10. Kurumsal, Genel ve Nihai Şartlar: Bu başlık altında antlaşmaların hedeflerinin elde edilmesini gerçekleştirmek üzere kurulan İstikrar ve Ortaklık Konseyi, İstikrar ve Ortaklık Parlamenter Komitesinin kuruluş, yetki ve işleyişi anlatılmıştır.

AB, İOA'larla Batı Balkanlar için öngördüğü değişimin çerçevesini çizmiştir. Bu çerçevenin içerisinde, oturmuş bir serbest piyasa ekonomisi, demokrasi ve özgürlükler, iyi işleyen bir hukuk düzeni, suç örgütleriyle mücadele konuları öne çıkmaktadır. AB, Batı Balkanlar'da reformların devam etmesi karşılığında parasal destek sağlamakta ve müzakere sürecinde bir sonraki aşamayı başlatmaktadır. İOA'nın içeriği ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde AB katılım sürecinde uygulanan müzakere başlıkları ile birçok konuda örtüştüğü görülmektedir. Antlaşmanın öngördüğü şartları yerine getiren ülke, doğal olarak müzakere sürecinin başında belli bir ivmeyi yakalamış olacaktır.

İOA üzerinden tam üyeliğe giden yolda AB'nin Batı Balkanlar'ın üyeliğine yaklaşımının en belirgin yönü, AB'nin giderek artan bir şekilde Batı Balkan devletlerinin yerine getirmesi gereken koşullar konusunda ısrarcı tutumudur. AB, daha önceki genişlemelerde hiç görülmemiş bir şekilde üyelik müracaatı ile İOA yükümlülükleri arasında bağlantı kurmaktadır.⁶⁶³

3.2. Batı Balkan Ülkelerinin Üyelik Perspektifleri ve AB Sürecinde Yaşanan Siyasal Dönüşüm

Genişleme, AB'nin en önemli dış politika aracıdır. AB'nin aday ve potansiyel aday ülkeler üzerinde bir dönüşüm gücü uygulayabilmesi için fırsat yaratan genişlemenin; AB'ye siyasi, ekonomik ve kurumsal getirileri de vardır. AB'nin 1951'de AKÇT'yi kuran altı ülke ile sınırlı kalmış olması durumunda, bugünkü ekonomik ve

⁶⁶³ Erhan İçener-David Phinnemore, *a.g.m.*, s. 39.

siyasi konumuna gelemeyeceği konusunda şüphe yoktur. AB'nin dünya ticaretinde ve siyasetinde bu denli söz sahibi olmasının en önemli sebebi, sürekli genişleme ve her genişlemeden sonra yaptığı derinleşmedir.

En temel anlamıyla AB'nin genişlemesi; pazarın da genişlemesi anlamına geleceğinden AB ekonomisine katkıda bulunacaktır.⁶⁶⁴ Ayrıca, AB'nin eski üyelerin çoğunun (özellikle AB-15) ekonomik kalkınmalarını tamamlamış olmaları, büyüme hızlarının düşmesine yol açmıştır. Buna karşılık, yeni üyelerin 1990'larda piyasa ekonomisine geçiş sürecine girmeleri, bu ülkelerde yeni bir büyüme sürecinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu bağlamda ekonomik gelişmelerini tam olarak sağlayamamış olan yeni üyelerin yüksek büyüme oranlarının da AB ekonomisine dinamizm sağladığı görülmektedir.⁶⁶⁵

Yeni üyelerin katılımı, AB kurumlarının işleyişini de olumlu yönde etkilemektedir. Bilindiği üzere, Konsey'de karar alma yöntemlerinden bir tanesi nitelikli çoğunluktur ve bu yöntem giderek yaygınlaşmaktadır. Yeni üyelerin katılımı ile birlikte, nitelikli çoğunlukla alınan kararlarda bir grup ülkenin veto için koalisyon kurması zorlaşmaktadır.⁶⁶⁶

AB üyesi ülkelerin yanısıra AB'nin kurumsal, siyasi, ekonomik olarak Batı Balkan ülkeleriyle varolan ilişkileri, genişleme süreci için gerçek bir dinamizm yaratmış ve bu süreci şekillendirmiştir. Bununla birlikte AB ve AB adayı Batı Balkan devletleri⁶⁶⁷ arasında yaşanan müzakere sürecinin kendisi de, özel bir dinamizm sağlamaktadır. Müzakere süreci ilerledikçe, genişleme uzak bir hedef olmaktan çıkmakta ve AB gündemi için stratejik bir konu haline almaktadır.⁶⁶⁸

AB'nin genişlemeye yönelik yaklaşımındaki değişim ve devamlılıklar, AB'nin geçmişteki genişlemelerden ders çıkarmış olduğunu göstermiştir. Özellikle 2004 ve 2007 genişlemelerinden AB oldukça önemli dersler çıkarmıştır. 2004'deki büyük genişleme, AB için büyük bir sorun oluşturmuş, AB kurumları ve politikaları üzerinde

⁶⁶⁴ Marise Cremona, "The Impact of Enlargement: External Policy and External Relations", Ed. Marise Cremona, *a.g.e.*, s. 205.

⁶⁶⁵ Cihan Dura-Hayriye Atik, *a.g.e.*, s. 306-307.

⁶⁶⁶ Bruno de Witte, "The Impact of Enlargement on the Constitution of the European Union", Ed. Marise Cremona, *a.g.e.*, s. 214.

⁶⁶⁷ Arnavutluk, Sırbistan, Makedonya, Karadağ AB adayıdır. Bu konuda ayrıntılı bilgi aşağıda verilecektir.

⁶⁶⁸ Andras Inotai, "The Eastern Enlargement of the European Union", Ed. Marise Cremona, *a.g.e.*, s. 90.

önemli etkileri olmuştur. Orta ve Doğu Avrupa genişlemesinin büyüklüğü, yönü, bu ülkelerin liyakatı sorgulanmaya başlanmış ve bu gündem genişleme öncesi AB üyelerinin kamuoylarını etkilemiştir. Buna ilave olarak Fransa ve Hollandalı seçmenler tarafından AB Anayasa Antlaşması'nın reddedilmesi, AB'nin niyeti ve geleceğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bunun sonrasında gelişen ekonomik gerileme ve euro bölgesi krizine sebep olarak, AB genişlemesi gösterilmiş ve AB'de genişleme yanlısı tutum zayıflamıştır.⁶⁶⁹ Yaşanan gelişmeler sonucunda AB'nin "hazmetme kapasitesi" öne çıkartılmış ve AB için "genişleme yorgunu" nitelendirmesi yapılmaya başlanmıştır.

AB'nin tarihsel süreci dikkatle incelendiğinde, AB'nin ilk genişlemesinden önce de yeni katılacak üç ülkenin (İngiltere, Danimarka, İrlanda) Topluluk kurumlarının işleyişini olumsuz etkileyeceği konusunda ciddi bir endişe yaşandığı görülecektir. Aynı endişeler 1980'de Yunanistan'ın katılımından önce de açıklanmıştır.⁶⁷⁰

İspanya'nın, AB katılım müzakereleri yedi yıl (1978-1985) sürmüştür. Fransa dâhil üye ülkelerden bir kısmı İspanya'nın üyelik başvurusunu bile kabul etme konusunda isteksiz davranmıştır. Bu konuda Fransa, İspanya'nın tarım potansiyeli konusunda çekincelerini dile getirmiştir. İspanya ve Portekiz'in üyeliğinin AT'ye ekonomik olarak çok pahalıya malolacağı ifade edilmiştir. Fransa, 1980'de AB'nin iç işleyişi ile ilgili sıkıntılar çözülene kadar AET'nin genişlememesi konusunda diğer ülkeleri ikna etmiştir. Ancak 1981'de İspanya'da gerçekleşen hükümet darbesi nedeniyle, İspanya'nın üyelik süreci hızlandırılmıştır.⁶⁷¹ Aynı şekilde 1989 sonrasında da Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımında ve daha sonraki katılım süreçlerinde AB üyesi ülkelere uzun süreli tartışmalar olmuş ve olumsuz öngörülerde bulunulmuştur.⁶⁷²

Batı Balkanlar'ın Avrupa'nın güvenliği ve istikrarı açısından önemi önceki bölümde anlatılmıştır. Bunun yanı sıra Arap Baharı ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Suriye'de yaşanan kriz sonucunda oluşan mülteci akımının AB'yi rahatsız ettiği ve tedbir almak zorunda bıraktığı görülmüştür. Nitekim AB Eski Dış İlişkiler ve Güvenlik

⁶⁶⁹ Erhan İçener-David Phinnemore, *a.g.m.*, s. 43.

⁶⁷⁰ Bruno de Witte, *a.g.m.*, s. 214.

⁶⁷¹ Juan Carlos Pereira Castanares-Antonio Moreno Juste, "Spain: in the Centre or on the Periphery of Europe?", Ed. Antonio Costa Pinto-Nuno Severiano Teixeira, *Southern Europe and the Making of the European Union 1945-1980*, Colombia University Press, New York, 2002, s. 73-76.

⁶⁷² Bruno de Witte, *a.g.m.*, s. 214.

Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana Ekim 2015'te Makedonya'da verdiği bir demeçte, "Suriye krizi nedeniyle Avrupa'da kötüleşen güvenlik durumu ve mülteci krizinin Makedonya'nın üyeliğini hızlandırabileceğini" beyan etmiştir.⁶⁷³

Diğer bir açıdan bakıldığında, AB'nin coğrafi, kültürel ve siyasal açıdan iç içe geçmiş olduğu Batı Balkanlar'da oluşabilecek bir istikrarsızlıktan etkilenmeme olasılığı yoktur. AB'nin Batı Balkanlar'da istikrarı ve işbirliğini sağlayabilmesi için en güçlü dış politika aracı genişlemedir. Avrupa'nın istikrarı ve güvenliği açısından genişlemenin getirileri, Batı Balkanlar'ın katılımıyla AB'ye yüklenecek finansal maliyet ile karşılaştırılmaz. Andras Inotai'ye göre; "Genişleme sadece Avrupa'nın farklı coğrafi bölgelerine istikrar amacıyla uygulanabilecek bir araç değildir. AB'nin güvenilirliğinin Avrupa'nın herhangi bir bölgesinde kaybı, dünyanın diğer bölgelerinde de zorunlu olarak AB'ye olan güveni etkileyecektir."⁶⁷⁴

AB'de Batı Balkan genişlemesine karşı kullanılan en yaygın argümanlardan biri, bölge ülkelerinin ekonomilerinin zayıf ve kırılgan yapıda olmasıdır. Ancak Paul Welfens'e göre; "Batı Balkanlar'da istikrar olması halinde ekonomik mucize olasılığı vardır." Welfens, ideal şartlar altında bölge ülkelerinin % 8'lik ekonomik büyüme hızı (AB-15 için % 2,5) ile devam etmesi halinde, GSYİH oranlarının 23 yıl sonrasında AB-15 ülkelerinin ortalamasına yaklaşabileceğini iddia etmiştir. Ancak bu oran % 5'e düştüğünde, Batı Balkanlar'ın AB-15 ortalamasını yakalama süresi 50 yılı bulmaktadır.⁶⁷⁵

AB'nin gelecekte genişleme planları Türkiye ve Batı Balkanlar'la sınırlıdır. AB'de bir sonraki genişlemeyi tasarlama konusunda bir istek vardır ve Batı Balkan ülkelerinin AB kriterlerini yakalayabilme kapasitesi vardır. Batı Balkanlar, coğrafi olarak AB üyesi devletlerle kuşatılmışlardır. Ayrıca bölge ülkelerinin toplam nüfusunun yirmi milyon civarında olması,⁶⁷⁶ AB'nin hazmetme kapasitesini kolaylaştırmaktadır.

⁶⁷³ Yeni Balkan Gazetesi, "Solana: Avrupa'daki Kriz Makedonya'nın NATO ve AB Üyeliğine Yol Açabilir", 19.10.2015, <http://www.yenibalkan.com/makedonya/solana-avrupadaki-kriz-makedonyanın-nato-ve-ab-uyeligine-yol-acabilir-h4740.html> (21.10.2015).

⁶⁷⁴ Andras Inotai, *a.g.m.*, s. 92.

⁶⁷⁵ Paul J. J. Welfens, *a.g.e.*, s. 41.

⁶⁷⁶ Michael Leigh, "An Inside View on the European Union", *Georgetown Journal of International Affairs*, Yaz/Sonbahar 2015, c. 16, S. 2, s. 248.

Keil ve Arkan’a göre; AB’nin Batı Balkan genişlemesinin üç özelliği vardır.⁶⁷⁷

1. Birliğin eski genişlemelerinden elde ettiği tecrübeler ışığında; üyelik beklentisinin koşulu olarak istikrar, demokratikleşme ve devlet inşasını teşvik ediyor olması,
2. AB’yi sadece ekonomik refah alanı olarak değil; siyasal istikrar, demokrasi ve dayanışma alanı olarak kavramsallaştırması,
3. Yeni ve genellikle de zayıf devletleri nispeten yavaş bir şekilde bir yandan AB ile diğer taraftan da bölge içinde bütünleştirerek istikrarlı kılmasıdır.

Batı Balkanlar, dönüşüm yaşayan bir bölgedir. Bölge ülkeleri Yugoslavya’nın dağılması (Arnavutluk hariç) sonrasında yaşanan etnik çatışmalar sonucunda kurulmuştur. Bu ülkeler hâlâ kendi içinde etnik ve dini çeşitlilikler barındırmakta olup uzlaşma kültürü tam olarak oluşmamıştır. Halen iki Batı Balkan ülkesinde (Bosna-Hersek ve Kosova) AB Yüksek Temsilcileri vardır ve bu temsilcilerin çok önemli yetkileri vardır. Ayrıca Batı Balkan devletlerinin demokrasi, insan hakları, organize suç örgütleriyle mücadele gibi konularda eksiklikleri vardır. AB, Batı Balkan devletlerini iyi işleyen, kendi içinde mevcut uzlaşmazlıkları çözmüş, serbest piyasa ekonomisinin kurallarını tam olarak uygulayan devletler haline getirmek istemektedir. Bu zorlu bir değişim sürecidir ve doğal olarak da yavaş seyretmektedir. AB’nin Batı Balkanlar’ın katılım tarihi olarak 2020 sonrasını göstermesinin en önemli nedeni, bu dönüşüm sürecinin biraz daha zamana ihtiyaç duymasıdır.

Batı Balkanlar’ın yaşadığı çok safhalı AB süreci, bu ülkelerin katılım sürecini uzatmaktadır. Bu sürenin uzaması, AB koşulluluk politikasının etkinliğini arttırmaktadır.⁶⁷⁸ Stephan Renner ve Florian Trauner’e göre, AB Batı Balkanlar için katılım sürecini uzatarak bir taşla iki kuş vurmak istemektedir. Renner ve Trauner’e göre, Batı Balkanlar’ın AB müktesebatını kısa sürede uygulaması beklenemez. AB, katılım süresini uzatarak bir taraftan Batı Balkanlar’da istikrarı arttırmak ve bölgesel

⁶⁷⁷ Soeren Keil-Zeynep Arkan, “The Limits of Normative Power? EU Member State Building in the Western Balkans” Ed. Soeren Keil-Zeynep Arkan, *The EU and Member State Building: European Foreign Policy in the Western Balkans*, Routledge, New York, 2015, s. 20-21.

⁶⁷⁸ Elyse Wakelin, *a.g.m.*, s. 6.

entegrasyon stratejileri ile işbirliğini birçok alana yaymak istemekte diğer taraftan da AB kamuoyunda genişleme ile ilgili bir oydaşma oluşmasını beklemektedir.⁶⁷⁹

Batı Balkan devletlerinin bireysel bazda AB ile ilişkileri, üyelik perspektiflerine ilişkin değerlendirmeler aşağıda yapılacaktır. Bunun öncesinde ön fikir olması açısından, Nisan 2016 itibarıyla Batı Balkan ülkelerinin AB sürecinde geldikleri aşamayı gösteren tablo aşağıda sunulmuştur:

⁶⁷⁹ Stephan Renner-Florian Trauner, *a.g.m.*, s. 450.

Tablo 3.1. Batı Balkan Ülkelerinin AB Sürecinde Geldikleri Aşama

	İOA imzalanma aşaması	İOA yürürlüğe girmesi	AB üyeliği için müracaat	Aday ülke ilanı	Müzakere fasıllarının açılması
Arnavutluk	Mayıs 2006	Nisan 2009	Kasım 2009	Haziran 2014	Müzakereler açılmadı
Bosna-Hersek	Haziran 2008	Haziran 2015	Şubat 2016		
Hırvatistan	Mayıs 2001	Şubat 2005	Şubat 2003	Haziran 2004	Ekim 2005 Haziran 2013(Katılım)
Karadağ	Ekim 2007	Mayıs 2010	Aralık 2008	Aralık 2010	Haziran 2012 (24 fasıl açıldı, 2 fasıl kapatıldı.)
Kosova	Ekim 2015	Nisan 2016			
Sırbistan	Ocak 2008	Eylül 2013	Aralık 2009	Şubat 2012	Ocak 2014 (4 fasıl açıldı.)
Makedonya	Nisan 2001	Nisan 2004	Mart 2004	Aralık 2005	Müzakereler açılmadı.

3.2.1. Hırvatistan'ın AB Üyelik Süreci ve Bunun Diğer Batı Balkan Devletleri Üzerine Etkileri

Hırvatistan bağımsızlığını ilan ettiğinde, aşırı milliyetçi Hırvat Demokratik Birliği (HDZ) tarafından yönetilmekteydi. Bağımsızlık ilanı Hırvatistan içerisinde ve dışında etnik ayrılıkları daha çok belirginleştirmiş; 1992-1995 arasında ülke içinde ve dışında oldukça kanlı savaşlar, katliamlar gerçekleşmiş, etnik nefret tırmanmıştır. Yugoslavya'nın birbiri ile çatışan her etnik gurubunda olduğu gibi, Hırvatlar da kendilerini savaşın masum tarafı olarak görmüşlerdir. Bu sav Hırvat milliyetçiliğini daha fazla artırmıştır.

İç ve dış savaş döneminde Hırvat milliyetçiliğinin üç hedefi olmuştur: Birinci hedef, Hırvatistan'ın uluslararası tanınması olmuştur. İkinci hedef, Hırvatistan Sosyalist Cumhuriyeti'ne ait olan bölgelerin başarılı bir şekilde bir araya getirilmesi olmuştur. Üçüncü hedef ise etnik olarak geçmişten daha homojen bir Hırvatistan'ın yaratılması olmuştur. Savaş sonrasında Hırvatistan; üç hedefini de elde etmiş, eski sınırları içerisinde bütünleşmiş ve etnik olarak homojen bir ülke konumuna gelmiştir.

Hırvatistan içerisinde 1991’de etnik Hırvat nüfusun toplam nüfusa oranı % 78,1 iken, 2001’de bu oran % 89,6’ya çıkmıştır.⁶⁸⁰

Savaş sonrasında HDZ iktidarı lideri Tudjman, ideolojik olarak Batı karşıtı bir yaklaşım içerisinde olmamış ve Hırvatistan’ı Avrupa’ya döndürmek sözüyle partisini iktidara getirmiştir. Ancak Tudjman, AB’ye katılım sürecinde Hırvatistan’dan Sırp mültecilerin evlerine geri dönmesi konusunda gereken adımların atılmasının isteneceğini, bunun kısa vadede siyasi maliyetinin çok yüksek olacağını ve kendisine iktidarı kaybettireceğini hesap etmiştir. Bu dönemde AB’nin Batı Balkanlar için Bölgesel Yaklaşım stratejisini geliştirmesi, Tudjman’ın eline iyi bir koz vermiştir. Böylece Tudjman, AB’nin Yugoslavya’yı yeniden inşa etmeye çalıştığını iddia etmiştir. Buna devletin kimliği (coğrafi, kültürel ve ticari bağlantıları nedeniyle Orta Avrupa’ya yakın; Yugoslavya dönemi nedeniyle Balkanlar’a yakın) konusunda tartışmalar eklenmiştir. Sonuç olarak Tudjman döneminde Hırvatistan’da Avrupa ile bütünleşme yönünde bir eğilim ağır basmış; ancak siyasi hesaplar nedeniyle, ne AB ile ne de diğer Balkan devletleri ile yakın ilişkiler kurulmuştur. Böylelikle Tudjman döneminde Hırvatistan’da milliyetçi söylemler ağırlığını korumuştur.⁶⁸¹

1990’ların sonuna doğru Hırvat toplumunda bağımsızlığın yalnızca uluslararası tanınma ile olmayacağı, NATO ve AB’ye katılımın Hırvatistan’ın bağımsızlığını güçlendireceği, işleyen bir devlet düzeni yaratacağı düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Buna göre, güçlü uluslararası aktörlerin garantisi olmadan Hırvatistan’ın bağımsızlığı tehdit altında ve sembolik kalacaktır. Aynı şekilde AB üyeliği, Avrupa’nın güçlü ulusları yanında Hırvatistan’ın da yer almasını sağlayacak ve Hırvatistan’a gerçek bir güç sağlayacaktır. Böylelikle, Hırvatistan’ın AB’ye karşı tutumu değişmeye başlamıştır. Ancak bu değişim etnik milliyetçi söylemlerin tamamen reddedilmesi ile değil, daha ziyade AB üyeliğinin Hırvatistan’ın bağımsızlığının son evresi olacağı öngörüsüyle gerçekleşmiştir.⁶⁸² Ayrıca Hırvatistan’ın AB’ye karşı tutum değişikliğinde, ülkede kötüleşen ekonomik durumun, AB tarafından teşvik edilen liberal muhalefetin ve

⁶⁸⁰ Dejan Jović, “Turning Nationalist into EU Supporters: the Case of Croatia”, Ed. Jacques Rupnik, *The Western Balkans and the EU: the Hour of Europe*, Chaillot Papers, Institute for Security Studies, Paris, 2011, s. 36-39.

⁶⁸¹ Mieczysław P. Boduszynski, “The Trials and Triumphs of Europeanization in Croatia: the Unbearable Weight of Structure and State-Building?”, Ed. Arolda Elbasani, *European Integration and Transformation in the Western Balkans Europeanization or Business as Usual*, Routledge, London and New York, 2013, s. 39-48.

⁶⁸² Dejan Jović, *a.g.m.*, s. 40.

Batı'nın demokratikleşme yönünde artırarak sürdürdüğü baskıların rolünü de ihmal edemeyiz. Bu süreçte Batılı hükümet dışı kuruluşlar, demokrasi ve medya özgürlüğü üzerine seminerler düzenlemişler, muhalefet partilerine para yardımında bulunmuşlar, halkı bilinçlendirerek, harekete geçirmişlerdir.⁶⁸³

Aralık 1999'da Tudjman'ın ölümü ile birlikte, Hırvatistan'da politik dengeler değişmiştir. Bunun sonucu olarak, 2000 yılında yapılan Parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Tudjman'ın partisi HDZ yenilmiş ve iktidarı Tudjman karşıtlığında birleşen İvica Racan liderliğindeki altı partili koalisyona bırakmıştır. Hırvatistan'da değişen iç koşullar AB'yi siyasal alanın tamamında etkin bir aktör yapmış, siyasal partilerin gündemi ve söylemleri değişmiştir. 2000 yılı cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yarışan üç adayın üçüde AB yanlısı adaylar olmuşlardır. Seçimlerde AB yanlılarının kazanması ile birlikte AB Hırvatistan'a finansal ve siyasal desteğini arttırmıştır.⁶⁸⁴

Racan liderliğindeki yeni hükümet, Tudjman döneminde maruz kalınan uluslararası izolasyonu aşmaya çalışmıştır. İç reformları başlatan Hırvatistan, önce Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilmiş, 2001'de AB ile İOA imzalamış, 2003'de AB üyeliğine başvurmuştur. Ancak altı partili koalisyonun yapısının oldukça heterojen olması nedeniyle 2003'de Parlamento seçimleri tekrarlanmış ve HDZ yeniden iktidar olmuştur.⁶⁸⁵ Ancak AB'nin çekim gücü, HDZ içindeki güç dengelerini yeniden şekillendirmiştir. 2000'deki seçim yenilgisinden sonra İvo Sanader liderliğindeki ılımlı ve AB yanlısı kanat, parti içindeki otoriter ve aşırı milliyetçi yapıya karşı üstün gelmiştir. Krajina Bölgesi'ndeki azınlıkların desteklediği Bağımsız Demokratik Sırp Partisi ile koalisyon kuran HDZ (öncesinde Sırp karşıtı olmasına rağmen), AB sürecinin en katı savunucularından biri olmuştur.⁶⁸⁶ HDZ'nin dönüşümü büyük bir oranda Hırvatistan'daki siyasal şartların değişimine cevap olarak gerçekleşmiştir.⁶⁸⁷ Sonuç olarak ülke içindeki siyasal dengelerin AB'nin sosyalizasyon politikaları nedeniyle yeniden şekillenmeye başlaması, Hırvatistan'ın Avrupalılaşma sürecinde dönüm noktası

⁶⁸³ Mieczysław P. Boduszynski, *a.g.m.*, s. 46.

⁶⁸⁴ Maire Braniff, *a.g.e.*, s. 101-103.

⁶⁸⁵ Cristina Dallara, *Democracy and Judicial Reforms in South-East Europe: Between the EU and the Legacies of the Past*, Springer, Heidelberg-New York-London, 2014, s. 41.

⁶⁸⁶ Steven Levitsky-Lucan A. Way, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*, Cambridge University Press, New York, 2010, s. 118.

⁶⁸⁷ Maire Braniff, *a.g.e.*, s. 105.

olmuştur. Bu süreçte toplum beklentilerinin değişmesi, siyasal partilerin de söylemlerini ve programlarını değiştirmiştir.

Tudjman'ın ölmesi ve 2000 sonrasında iktidarın el değiştirmesinden sonra gelen tüm iktidarlar AB üyeliğine öncelik vermişlerdir. Buna rağmen Hırvatistan'ın AB yolunda önemli engeller ve aksaklıklar olmuştur. Demokratikleşme, yolsuzlukla mücadele, EYUCM ile işbirliği, Slovenya ile sınır sorunu, bu süreçte Hırvatistan'ın önündeki en büyük engeller olmuştur.⁶⁸⁸ Slovenya ile sınır sorunu, yukarıda anlatılmıştır. Diğer konularda Hırvatistan'ın AB katılım sürecinde yaşanan gelişme ve değişimler aşağıda kısaca anlatılacaktır:

3.2.1.1. Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü Alanında Yapılan Reformlar

Hırvatistan'da Tudjman döneminde düzenli olarak serbest seçimler yapılmasına rağmen, seçimlerde manipülasyonlar da gerçekleşmiştir. HDZ, seçimleri milliyetçi duyguların yüksek olduğu dönemlerde yaptırmıştır. Demokrasinin olmazsa olmazı olan medya, bağımsızlık ilanından hemen sonra şaibeli bir şekilde özelleştirilmiş ve iktidar partisi yandaşlarına satılmış, böylelikle büyük bir oranda hükümetin kontrolüne geçmiştir. Bu dönemde cumhurbaşkanına hakaret bahanesiyle, gazetecilere karşı yargıçlar kullanılmıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği'ndeki Politbüro'yu andıran bir şekilde, Savunma ve Millî Güvenlik Konseyi kurulmuş ve bu kurum Parlamentonun birçok işlevini üzerine almıştır. İktidar, devlet istihbarat örgütünü parti organı gibi kullanmıştır.⁶⁸⁹

Tudjman'ın ölümünden sonra AB'nin de etkisiyle yapılan anayasal değişimlerle güçler ayrılığı sağlamlaştırılmış, yarı başkanlık sisteminden uzaklaşarak daha ılımlı, çoğulcu bir parlamenter sisteme dönmüştür. Yeni sistem içinde denge ve kontrol mekanizmaları ile yürütme organı önemli derecede sınırlandırılmıştır. Seçim sistemi değiştirilerek tek partinin mutlak çoğunluğu ele geçirmesinin önüne geçilmiştir.⁶⁹⁰

⁶⁸⁸ Knut Erik Solem, "Croatia, Regional Cooperation and the EU", Ed. Sabrina P. Ramet-Davorka Matić, *Democratic Transition in Croatia: Value Transformation, Education & Media*, A&M University Press, Texas, 2007, s. 315.

⁶⁸⁹ Mieczysław P. Boduszynski, *Regime Change in the Yugoslav Successor States: Divergent Path Toward a New Europe*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2010, s. 79-80.

⁶⁹⁰ Igor Guardiancich, *Pension Reforms in Central, Eastern and Southeastern Europe: From Post-Socialist Transition to the Global Financial Crisis*, Routledge, London-New York, 2013, s. 38-42.

Medya özgürlüğü alanında 2000-2004 arasında mevcut yasal çerçeveyi Avrupa standartlarına uyumlu hale getiren düzenlemeler yapılmıştır. Radyo televizyon konusunda çıkarılan yeni yasa ile medya devletin etkisinden uzaklaştırılmış, medya organlarının mülkiyeti ile ilgili kısıtlamalar da kaldırılmıştır.⁶⁹¹

2006'da kamu yönetimi alanında reform yasası çıkartılmış ve kamu yönetiminde adem-i merkezileşme hedef alınmıştır. İstihbarat sisteminin yapısı değiştirilmiş, Hırvatistan İstihbarat Ajansının faaliyetleri Parlamentonun gözetimi altına sokulmuştur.⁶⁹²

Hırvatistan müzakere sürecinde yargı reformu, AB koşulluluğunun başlıca odağı olmuştur. 2005'de Hırvatistan'da etkin, bağımsız, tarafsız bir adalet mekanizması yaratmak amacıyla "Hukuk Sistemi Reform Stratejisi ve Uygulama Planı" kabul edilmiştir. Bu plan 2009-2011 arasında hayata geçirilmiştir. 2010 yılında yargı alanında getirilen bir değişiklik ile Adalet Bakanı'nın üst düzey yargıç ve savcılarının atanmasındaki yetkisi sınırlandırılmış, genel mahkemelerin iş yükünü azaltmak için yerel mahkemeler kurulmuştur.⁶⁹³

3.2.1.2. Yolsuzlukla Mücadele Alanında Yapılan Reformlar

Hırvatistan bağımsızlığını elde ettikten sonra Tudjman liderliğindeki HDZ, devlet organlarını Hırvatistan'ın kısıtlı ekonomik kaynaklarını elde etmek için kullanmıştır. Sırp kökenlileri ekonomik ve siyasal olarak etkili bürokratik mevkilerden uzaklaştıran hükümet, kendi taraftarlarını bu pozisyonlara getirmiştir. Bu dönemde bir taraftan devletin kaynaklarını kendi çıkarları için kullanan bir HDZ bürokrasisi oluşurken diğer taraftan da ülkede gelir eşitsizliği artmıştır.⁶⁹⁴ Bunun yanısıra Hırvatistan'da yapılan özelleştirmelerde en kârlı işletmelerin ve medya kuruluşlarının iktidar yandaşlarına ve Tudjman'ın aile üyelerine satılmış olması, bir HDZ oligarşisi

⁶⁹¹ Zrinjka Perusko, *Assesment of Media Development in Croatia: Based on UNESCO's Media Development Indicators*, UNESCO, 2011, s. 1-2.

⁶⁹² European Commission, "Croatia 2006 Progress Report", Brussels, SEC(2006) 1385, 08.11.2006, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/nov/hr_sec_1385_en.pdf (16.01.2016).

⁶⁹³ Gergena Noutcheva-Senem Aydın Düzgüt, "Lost in Europeanization: The Western Balkans and Turkey", *West European Politics*, 2012, c. 15, S. 1, s. 63.

⁶⁹⁴ Mieczyslaw P. Boduszynski, *a.g.m.*, s. 42.

yaratmıştır.⁶⁹⁵ Bu oligarşi, ekonomik ve siyasi reformların yapılmasına karşı en ciddi tavır alan kesim olmuştur.⁶⁹⁶

Hırvatistan'da yolsuzluk öyle bir noktaya gelmiştir ki 1999 Uluslararası Şeffaflık Ajansı verilerine göre, Hırvatistan yolsuzluk algısında 99 ülke arasında 74'ncü sıradadır ve Vietnam, Senegal, Zimbabve gibi ülkelerin yakınında yer almaktadır.⁶⁹⁷ Hırvatistan'da 2003'de yapılan bir anket, halkın % 80'inin ülkede yolsuzluğun en yoğun yaşandığı alan olarak mahkemeleri gördüklerini ortaya çıkartmıştır. İdealinde yolsuzluklar konusunda caydırıcı olması gereken yargı sistemi, Hırvatistan'da rüşvet almaksızın çalışmaz hale gelmiştir.⁶⁹⁸

Buna karşın, Hırvatistan'da 2001'de "Yolsuzluk ve Organize Suçları Önleme Bürosu" kurulmuştur. Bu büronun başına özel yetkili bir başsavcı atanmıştır. Özel yetkili savcının emrine yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele için gereken polis soruşturmasını yapacak, istihbarat elde edecek yapılar verilmiştir. Ayrıca Yolsuzluk ve Organize Suçları Önleme Bürosu, karmaşık soruşturmalarda uluslararası işbirliği yapabilecek ve bilgi değişiminde bulunabilecektir. Bunun yanında 2004'de yolsuzlukla mücadele konusunda bir Parlamento Komisyonu oluşturulmuştur.⁶⁹⁹ 2006'da Hırvatistan yeni bir yolsuzlukla mücadele programı uyarlamış ve Adalet Bakanı koordinatör olarak atanmıştır.⁷⁰⁰ Bu gelişmeler sonrasında Hırvatistan'ın yolsuzlukla mücadelesi yasal altyapı bağlamında sürekli olarak gelişmiştir. Buna rağmen AB ilerleme raporlarında bu konuda mevcut yasaların uygulanmadığına dikkat çekilmiş ve bu yönde eleştiriler getirilmiştir.

Eski Başbakan İvo Sanader'in⁷⁰¹ 2010 yılında yolsuzluk nedeniyle suçlanması ve hakkında tutuklama kararı çıkartılması sonrasında, 2011 Hırvatistan İlerleme

⁶⁹⁵ Knut Eric Solem, *a.g.m.*, s. 304.

⁶⁹⁶ Mieczysław P. Boduszynski, *a.g.m.*, s. 42.

⁶⁹⁷ Velinka Grozdanić-Igor Martinović, "Corruption as a Metaphor for Societies in Transition", Ed. Alenka Selih-Ales Zavrsnik, *Crime and Transition in Central and Eastern Europe*, Springer, New York, 2012, s. 193.

⁶⁹⁸ Vlado Gotovac, "Croatia: Still in Transition", Transparency International the Global Coalition Against Corruption", *Global Corruption Report 2007: Corruption in Judicial Systems*, Cambridge University Press, 2007, s. 195.

⁶⁹⁹ OECD Genel Sekreterliği, *Specialised Anti-Corruption Institutions Review of Models: Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia*, OECD, 2008, s. 86-93.

⁷⁰⁰ European Commission, "Croatia 2006 Progress Report", Brussels, SEC(2006) 1385, 08.11.2006, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/nov/hr_sec_1385_en.pdf (16.01.2016).

⁷⁰¹ İvo Sanader, 2003-2009 arasında Hırvatistan Başbakanlığı yapmıştır. Hakkındaki yolsuzluk iddiaları nedeniyle 2009'da istifa etmiş, tutuklanacağını anlayınca Avusturya'ya kaçmıştır. Avusturya tarafından Hırvatistan'a iade

Raporu'nda yolsuzlukla mücadele alanında iyi seviyede gelişmeler olduğu ve bu konuda alınan önlemlerin önemli oranda hayata geçirildiği belirtilmiştir. Bunun yanısıra Hırvatistan, 2011'de kamu yönetiminde şeffaflık öngören ve siyasal partilerin finansmanına yönelik sınırlamalar içeren yasalar uyarlamıştır.⁷⁰²

Haziran 2011'de Hırvat Kara Kuvvetleri Komutanı Mladen Kruljac zimmetine para geçirme suçlamasıyla tutuklanmıştır.⁷⁰³ Hırvatistan, AB sürecinde yolsuzlukla mücadelenin yasal çerçevesi konusunda çok önemli engelleri aşmıştır. Ancak devlete ait işletmelerle ilgili hâlâ yolsuzluk iddiaları vardır ve halkın çok büyük bir kesimi Hırvatistan'da yolsuzluğun yaygın olduğuna inanmaktadır.⁷⁰⁴

3.2.1.3. EYUCM (Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi) ile İşbirliği

Hırvat toplumu, 1991-1995 arasında Hırvatistan'da yaşanan iç savaşı “Anavatan Savaşı”⁷⁰⁵ olarak nitelendirmiş ve büyük bir kutsiyet atfetmiştir. Hırvatlara göre, yaşanan savaş Sırpların saldırgan tutumları sonucunda çıkmıştır ve Hırvatlar sadece kendi topraklarını savunmuşlardır. Bu bağlamda EYUCM tarafından savaş suçluları olarak tanımlanan ve hakkında tutuklama kararı çıkartılan kişiler, Hırvat halkı tarafından “savaş kahramanları” olarak görülmüş, mahkemenin taleplerine karşı halk içerisinde büyük bir direnç sergilenmiştir.

Ağustos 2000'de Hırvatistan'da yaşayan bir Sırp, EYUCM'de 1997 yılında Hırvat kökenlilerin Hırvatistan'da yaşayan Sırlara karşı toplu infazlar uygulamış oldukları konusunda şahitlik yapmıştır. Bunun üzerine EYUCM, bazı eski askerler ve işbirlikçileri hakkında soruşturma başlatmıştır. Bu soruşturma ve sonrasında gelen davalar Hırvatistan'da halk tarafından çok büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. HDZ'den sonra iktidara gelen koalisyon hükümeti, AB'ye katılım hedefine rağmen Eski Genelkurmay Başkanı Janko Bobetko'yu uzun süre teslim etmemiştir. AB baskısıyla

edilen Sanader, 2012'de tutuklanarak hapse atılmıştır. İvo Sanader, 2015 sonunda tahliye edilmiştir. (<https://www.occrp.org/en/daily/4648-croatia-court-releases-ex-prime-minister-from-detention>, 17.01.2016)

⁷⁰² A European Commission, “Croatia 2011 Progress Report”, SEC(2011) 1200 final, Brussels, 12.10.2011, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/hr_rapport_2011_en.pdf (17.01.2016).

⁷⁰³ Mieczysław P. Boduszynski, *a.g.m.*, s. 43.

⁷⁰⁴ Peter Tickner, *Fraud and Corruption in Public Services*, Gower Publishing, Burlington, 2015, s. 131.

⁷⁰⁵ Homeland War

General Bobetko ölmek üzereyken tutuklanmış, Lahey'e gönderilmiş ve yargılama bitmeden ölmüştür.⁷⁰⁶

Buna rağmen AB, Hırvatistan'da mevcut hükümeti desteklemek adına, Hırvatistan ile İOA fizibilite çalışmalarını başlatmıştır. Ancak Sırbistan'da Miloseviç'in tutuklanması ve EYUCM'ye gönderilmesi üzerine AB, Hırvatistan'a bu konuda daha fazla yumuşak davranılmayacağını beyan etmiş, açıkça Hırvatistan'ın AB üyeliğinin koşullarından birisinin EYUCM ile işbirliği olduğunu belirtmiştir. AB'nin bu konuda baskısını artırması ile birlikte hükümet içerisinde çatlaklar oluşmuş ve koalisyon hükümeti seçime gitme kararı almıştır.⁷⁰⁷

İvo Sanader liderliğinde kurulan yeni hükümet, AB üyeliğini öncelikli hedef olarak görmüş olmasına rağmen EYUCM'nin talep ettiği kaçak Ante Gotovina'yı tutuklayıp mahkemeye gönderememiştir. Bu nedenle AB, Hırvatistan ile Ekim 2005'te başlayacak üyelik müzakerelerini tam işbirliği sağlanana kadar ertelemiştir.⁷⁰⁸ Burada AB'nin Koşulluluk Politikası devreye girmiştir. AB'nin kararından sonra, Hırvatistan gizli servisi elemanları Gotovina'nın yerini bulmak amacıyla kişisel bağlantılarını araştırmaya başlamışlardır. Gotovina'nın İspanya'da olduğu haberini Hırvat yetkililerden öğrendikten sonra EYUCM Başsavcısı Carla Del Ponte AB Konseyine Hırvatistan'ın mahkeme ile tam işbirliği yaptığını bildirmiş ve AB ile katılım müzakereleri yeniden başlamıştır.⁷⁰⁹

EYUCM ile işbirliği konusunda Hırvatistan sürekli olarak ağırdan almıştır. AB üyeliği için en önemli koşullardan birisi olan EYUCM ile işbirliği, halkın millî duygularına hitap eden ve oldukça hassas bir gündem teşkil etmiştir. AB ile kamuoyu arasında kalan Hırvat hükümeti, her iki tarafta dengeleri gözeterek ve kırılmalara sebep olmayacak şekilde, bu konuda iyi bir strateji izlemiştir. Örneğin bir taraftan AB'nin dayatması ile eski güvenlik görevlilerini uluslararası mahkemeye gönderirken diğer taraftan da halk desteğini devam ettirebilmek adına, mahkemede bilirkişi sıfatıyla temsil

⁷⁰⁶ Elizabeth Pond, *a.g.e.*, s. 133.

⁷⁰⁷ Christian Menz, *Explaining Croatia's (non) Compliance with EU Conditionality on ICTY Cooperation: Do External Incentives Make the Difference?*, Anchor Academic Publishing, Hamburg, 2014, s. 19-27.

⁷⁰⁸ Mieczysław P. Boduszynski, *a.g.m.*, s. 49.

⁷⁰⁹ Christopher K. Lamont, *International Criminal Justice and the Politics of Compliance*, Ashgate Publishing, Surrey-Burlington, 2010, s. 50-56.

edilme talebinde bulunmuştur.⁷¹⁰ Buna ilaveten Hırvatistan, EYUCM'nin talep ettiği bazı belge ve bilgilerin kaybolduğunu iddia etmiş; EYUCM ile koordineli olarak Hırvatistan iç hukukuna göre yargılanması gereken sanıkların davalarında, “Teknik arızalar nedeniyle şahitlerin ifadesi alınamadı.” gibi bahaneler öne sürmüştür.⁷¹¹ Sonuç olarak Hırvatistan, EYUCM'nin istediği savaş suçlularını tutuklamıştır. Ancak Hırvatistan, gerek yargının işleyişini yavaşlatmak, gerekse zanlıların daha az ceza almalarını sağlamak adına elinden geleni yapmıştır.

3.2.1.4. Hırvatistan'ın AB Üyeliğinin Diğer Batı Balkan Devletleri Üzerine Etkileri

Hırvatistan'ın üyelik süreci, oldukça uzun ve inişli çıkışlı olmuştur. Yugoslavya'nın dağılması sonrası iç savaş yaşayan Hırvatistan, Tudjman döneminde AB norm ve değerlerine yaklaşamamış, aksine uzaklaşmıştır. Tudjman'ın ölümü sonrasında iktidara gelen koalisyon hükümeti çeşitli nedenlerle AB hedefine öncelik vermiştir. Hırvatistan'ın, AB süreci sonunda AB norm ve değerlerine tam olarak uyum sağladığını ve bunları hayata geçirdiğini söyleyemeyiz. Buna rağmen Hırvatistan, demokrasi, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele gibi konularda oldukça önemli bir mesafe almıştır. Özellikle de yolsuzlukla mücadele konusunda Hırvatistan, kendi Başbakanını istifa ettirip, sonrasında yargılayacak ve hapis cezası verecek kadar ileri gitmiştir.

Genişleme politikası, son dönemde AB'nin gündeminde alt sıralara kaymıştır. Hırvatistan'ın üyeliği, genişlemenin sonunun geldiği yönündeki öngörülerin kuvvetlendiği bir ortamda gerçekleşmiştir.⁷¹² Bu nedenle AB'nin Hırvatistan genişlemesi, bölge ülkeleri için AB'nin genişleme politikasının bitmediğine dair güçlü bir sinyal olmuştur.⁷¹³ AB 2013 Genişleme Strateji Belgesi'nde de bu durum teyit edilmiştir. Bu belgede, Hırvatistan'ın üyeliğinin AB genişleme sürecinin dönüştürücü

⁷¹⁰ European Commission, “Croatia 2007 Progress Report”, SEC(2007) 1431, Brussels, 6.11.2007, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/croatia_progress_reports_en.pdf (18.01.2016).

⁷¹¹ European Commission, “Croatia 2008 Progress Report”, SEC(2008)2694, Brussels, 05.11.2008, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/keydocuments/reports_nov_2008/croatia_progress_report_en.pdf (18.01.2016).

⁷¹² Yeliz Şahin, “Batı Balkanlar AB Yolunda”, *İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları*, İstanbul, Aralık 2013, s. 267, s. 24.

⁷¹³ Policy Recommendations Study Group Regional Stability in South East Europe, “Croatian Membership in the EU- Implications for the Western Balkans”, *Consortium of Austrian National Defense Academies and Security Studies Institutes*, Zagreb, 26-28 Eylül 2013, s. 3.

(transformatif kapasitesi) ve istikrarlaştıracı etkisinin bir örneği olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde bu genişlemenin Sırbistan ve Kosova arasındaki tarihsel uzlaşma ile aynı döneme denk gelmesi, AB'nin çekim etkisinin ileri derecede bir kanıtı olmuştur.⁷¹⁴ Klaudjo Kavaja'ya göre; "Hırvatistan'ın üyeliği, AB'nin yumuşak gücünü öne çıkarmıştır. AB'nin ekonomik kriz içinde olduğu ve geleceğinin sorgulandığı bir ortamda, Hırvatistan'ın üyeliği AB ile ilgili felaket senaryolarının panzehiri olmuştur."⁷¹⁵

AB, Hırvatistan'ı üyeliğe kabul ederek diğer Batı Balkan devletlerine somut bir mesaj göndermiştir. Buna göre, AB adayı olan her ülke katılım sürecinde ekonomik, siyasi veya komşularıyla olan ikili anlaşmazlıklarını çözmelidir.⁷¹⁶ Ayrıca AB, Slovenya ile sınır sorunlarını çözebilen bir Hırvatistan'ı bünyesine alarak; bu anlamda Sırbistan, Kosova ve Makedonya'ya katılım sürecinde ikili sorunlarını çözmeleri konusunda mesaj göndermiştir.

Hırvatistan'ın AB'ye katılması Batı Balkan ülkelerine sadece pozitif sinyal vermekle kalmamış, aynı zamanda AB'yi bölge ülkelerinin sınırına getirmiştir. Hırvat kökenli Bosna-Hersek vatandaşlarının büyük çoğunluğunun aynı zamanda Hırvatistan vatandaşı olması⁷¹⁷ nedeniyle Hırvatistan'ın AB üyeliği özellikle Bosna-Hersek açısından oldukça önemli olmuştur. Hırvat kökenlilerin büyük bir kısmının aynı zamanda AB vatandaşı olması, Bosna-Hersek'teki AB algısının olumlu yönde gelişmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Bosna-Hersek'in devlet kapasitesi ile ilgili sorunların çözülmesinde, daha fazla yabancı aktörün rol alması beklenmektedir.⁷¹⁸ Bosna-Hersek sınırlarının üçte ikisi Hırvatistan ile olan sınırlardır. Hırvatistan'ın

⁷¹⁴ European Commission, "Enlargement Strategy and Main Challenges 2013-2014", COM(2013) 700 final, Brussels, 16.10.2013, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/strategy_paper_2013_en.pdf (19.01.2016).

⁷¹⁵ Klaudjo Kavaja, "The European Integration of the Western Balkans: Where we are now", <http://one-europe.info/the-european-integration-of-western-balkans-where-are-we-now> (18.01.2016).

⁷¹⁶ Theresia Töglhofer, "From the West of the Balkans to the "Rest of the Balkans? Effects of Croatia's Accession on South Eastern Europe", *DGAP Analyse*, Eylül 2013, s. 8.

⁷¹⁷ Hırvatistan Vatandaşlık Yasası, Hırvatistan dışında yaşayan ve diğer bir ülkenin vatandaşı olan etnik Hırvatlar'a çifte vatandaşlık hakkı vermektedir. Ancak Bosna-Hersek Vatandaşlık Yasası, bu hakkı karşılıklılık esasına bağlamıştır. 2012'de Bosna-Hersek ve Hırvatistan arasında bu konuda antlaşma imzalanana kadar Bosna-Hersek'teki Hırvat etnik kökenli vatandaşlar, Bosna-Hersek yasalarını ihlal ederek, Hırvatistan vatandaşlığı almışlardır. Bosna-Hersek'te yaşayan 800.000 Hırvat'ın yaklaşık olarak 500.000'i bu haktan faydalanmaktadır. (Jelena Dzankić, *Citizenship in Bosnia and Herzegovina, Macedonia and Montenegro: Effect of Statehood and Identity Challenges*, Ashgate, Surrey, 2015, s. 95.)

⁷¹⁸ Policy Recommendations Study Group Regional Stability in South East Europe, *a.g.m.*, s. 4.

üyeliği ile birlikte iki ülke arasındaki ticari işlemler, diplomaların tanınması, istihdam seçenekleri de belirli bir şekilde değişmiştir.⁷¹⁹

Hırvatistan, AB üyesi olması nedeniyle AB ortak pazarına giriş yapmış, CEFTA ekonomik alanından çekilmek zorunda kalmıştır. Böylelikle Hırvatistan'ın diğer Batı Balkan devletleriyle olan ticari ilişkileri, yalnızca AB'nin ilgili ülke ile olan ikili ticari antlaşmaları çerçevesine bağlanmıştır. Bu durum özellikle de Hırvatistan'la ticari ilişki potansiyeli yüksek olan Bosna-Hersek gibi devletlerin daha hızlı reform yapmalarına ve uyum sürecini hızlandırmalarına yol açabilir.⁷²⁰ Nitekim Hırvatistan Katılım Antlaşması imzalandıktan kısa bir süre sonra Aralık 2011'de; Bosna-Hersek, AB'nin uzun zamandır teşvik ettiği devlet yardımları ve nüfus sayımına ilişkin yasaları uyarlamıştır. Theresia Töglhofer'e göre; *“Eğer bir ülkenin komşusu olan bir ülke, AB katılım sürecinde önemli bir aşama kaydederse; o ülkenin AB ile ilgili reformları ihlal etmesinin siyasal maliyeti daha büyük olmaktadır.”*⁷²¹

3.2.2. Arnavutluk-AB İlişkileri

Arnavutluk, Soğuk Savaş döneminde yirminci yüzyıl Doğu Avrupası'nın en baskıcı rejimlerinden biri ile yönetilmiştir. Enver Hoca liderliğindeki Arnavutluk Komünist Partisi, ülkede hayatın her alanını kontrol etmeye çalışmış; parti yönetimine karşı muhalefetin herhangi bir işaretine bile engel olmuş, bütün dini kurumları kapatmıştır. Bu politikalar sonucunda, Arnavutluk uluslararası bir izolasyon yaşamıştır. Yaşanan izolasyon nedeniyle ülke ekonomisi çökmüştür. 1985 sonrasında ülke içerisinde baskı biraz azaltılmış, bazı ülkelerle ticari ve siyasi bağlar kurulmuştur. Aralık 1990'da Tiran Üniversitesinde politik çoğulculuk istemiyle yapılan gösteriler sonucunda, Arnavutluk Komünist Partisi dışında siyasal partilerin de kurulmasına izin verilmiştir.⁷²²

AB demokratikleşmeyi teşvik amacıyla, 1992'de Arnavutluk ile Ticaret ve İşbirliği Antlaşması imzalamıştır. Ticaret ve İşbirliği Antlaşması, İOA yürürlüğe girene

⁷¹⁹ Maria Antoaneta Neag, “Croatia's EU Accession and Some Effects on Regional States”, <http://www.balkananalysis.com/croatia/2013/01/28/croatias-eu-accession-and-some-effects-on-regional-states/> (19.01.2015).

⁷²⁰ Maria Antoaneta Neag, *a.g.m.*

⁷²¹ Theresia Töglhofer, *a.g.m.*, s. 7.

⁷²² Elez Biberaj, “Albania”, Ed. Janusz Bugajski, *Western Balkans Policy Review 2010*, Center for Strategic International Studies, Washington, Eylül 2010, s. 46.

kadar geçerliliğini korumuştur. Arnavutluk, 1995'te katılım müzakerelerinin başlatılması için AB'ye başvurmuş, ancak AB Komisyonu böyle bir aşama için henüz erken olduğuna dair görüş bildirmiştir. 1996'da AB Konseyi, Komisyondan Arnavutluk'la mevcut ilişkileri güçlendirecek bir antlaşma taslağı hazırlamasını istemiştir.⁷²³

AB ile ilişkilerini geliştirme arzusuna rağmen Arnavutluk 1997 yılına kadar kararlı bir reform süreci uygulayamamış, ülkede komünist dönemdeki politikalara benzer uygulamalar gözlemlenmiştir. Bu dönemde kamu yönetiminin beceriksiz ve zayıf yapısı, Arnavutluk'u 1997'deki krize götüren en önemli faktör olmuştur.⁷²⁴ Sivil itaatsizlik eylemleri sonrasında AB, Arnavutluk ile ilişkileri güçlendirme kararını askıya almış;⁷²⁵ bunun yerine Dünya Bankası, IMF, Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası gibi örgütlerle beraber ortaklaşa bir yaklaşımı tercih etmeye başlamıştır. AB, uluslararası örgütlerle birlikte Arnavutluk'un yeniden yapılanması amacıyla gerekli görülen kamu yönetimi reformunun gerçekleştirilmesi için ekonomik yardım sözü vermiştir. Bu dönemde AB'nin Arnavutluk üzerinde baskısı sınırlı kalmış ve diğer kuruluşlarla koordineli olarak ekonomik yardım karşılığı reform yönünde baskı uygulamıştır. Ancak 2000'de Feira Zirvesi'nde Batı Balkanlar için üyelik ihtimalinin belirmesi ile birlikte AB'nin Arnavutluk üzerinde baskı gücü artmış ve AB koşulluluğu daha aktif hâle gelmiştir.⁷²⁶

Arnavutluk, AB üyeliği beklentisinin gelişmeye başlaması ile birlikte, AB ile ilişkilerini sürdürecektir kurumsal yapılanmaya ağırlık vermiştir. 2001'de Arnavutluk, Dışişleri Bakanlığı içerisinde Avrupa Atlantik Entegrasyonu Genel Direktörlüğünü kurmuştur. 2004'de AB Entegrasyon Bakanlığı kurulmuş ve Avrupa Atlantik Genel Direktörlüğü bu bakanlığın içerisine alınmıştır. AB Entegrasyon Bakanlığına entegrasyon politikalarının belirlenmesi, ülkenin yasal mevzuatının AB mevzuatına

⁷²³ Mirela Bogdani-John Loughlin, *Albania and the European Union: The Tumultuous Journey towards Integration and Accession*, I. B. Tauris, London-New York, 2007, s. 116.

⁷²⁴ Arolda Elbasani, *European Integration and Transformation in the Western Balkans Europeanization or Business as Usual*, Routledge, London and New York, 2013, s. 90-93.

⁷²⁵ Elez Biberaj, *a.g.m.*, s. 46.

⁷²⁶ Mirela Bogdani-John Loughlin, *a.g.e.*, s. 116.

⁷²⁶ Arolda Elbasani, *European Integration and Transformation in the Western Balkans Europeanization or Business as Usual*, s. 90-93.

uyumlu hale getirilmesi, finansal yardımların koordinasyonu, halkın süreç ile ilgili bilinçlendirilmesi görevleri verilmiştir.⁷²⁷

AB, 1991 sonrasında Arnavutluk'un ekonomik dönüşümünü de sürekli olarak desteklemiştir. 1991'de PHARE programına alınan Arnavutluk'a 1992-2005 arasında bu fondan yaklaşık olarak 1 milyar euro aktarılmıştır.⁷²⁸ Arnavutluk'ta özellikle de AB beklentisinin başlaması ile birlikte büyük bir ekonomik dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm ülkede yoksulluğun önemli oranda azalmasına neden olmuştur. Arnavutluk, 1998-2010 arasında ortalama % 6 büyüme oranı ile Avrupa'nın en yüksek büyüme oranını elde etmiştir. Ülkede mutlak yoksulluk oranı 2002'de % 25,4'den 2005'de % 18,5'e, 2008'de ise % 12,4'e gerilemiştir. Ekonomik dönüşümle desteklenen daha güçlü siyasi çerçeve sonucunda yaratılan istikrarlı çevre ile ekonomik kaynaklar, tarım alanından endüstriye ve hizmet sektörüne kaydırılmıştır.⁷²⁹

Arnavutluk, Haziran 2014'de AB adayı olarak ilan edilmesine rağmen müzakere sürecine henüz başlayamamıştır. Aralık 2015'te AB Konseyinin "Genişleme, İstikrar ve AB Ortaklık Süreci" Raporu'nda, Arnavutluk ile müzakerelere başlanabilmesi için beş öncelikli alanda ilerleme sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Bu rapora göre, Arnavutluk kapsamlı bir hukuk reformu yapmalı, kamu yönetimi reformu alanında ilerleme sağlamalı, insan hakları ve azınlık hakları konusunda yasal ve siyasi önlemler almalı, bürokrasi içerisinde yolsuzlukla mücadele etmeli, hükümet ve muhalefet arasında AB ile ilgili reformlar konusunda yapıcı ve güçlendirilebilir bir diyalog kurmalıdır. Eğer Arnavutluk bu alanlarda gereken ilerlemeyi uygulama seviyesinde gerçekleştirebilirse 2016'da Komisyonun vereceği ayrıntılı rapor Konsey tarafından değerlendirilecek ve Arnavutluk ile müzakerelere başlanılmasına karar verilebilecektir.⁷³⁰ Aynı raporda, Arnavutluk'un dış politikasını AB'ye yaklaştırmasının AB süreci açısından olumlu bir gelişme olduğu da belirtilmiştir.⁷³¹

⁷²⁷ Mirela Bogdani-John Loughin, *a.g.e.*, s.118.

⁷²⁸ Judith Hoffmann, "Integrating Albania: The Role of the European Union in the Democratization Process", *Albanian Journal of Politics:2005*, Albanian Political Science Association, Chapel Hill, 2006, s. 59

⁷²⁹ Nevile Xhindi, *Albania towards as Sustainable Regional Development: The Cases of the Tirana, Shkodra and Kukes Region*, Praxis Kultur und Sozialgeographie, Postdam, 2013, s. 36.

⁷³⁰ AB Komisyonu, Kasım 2016'da yayımlanan Genişleme Strateji Belgesi'nde Arnavutluk'un beş ana alanda önemli ölçüde ilerleme kaydettiğini belirtmiş ve Arnavutluk ile müzakerelerin açılmasını önermiştir. (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2016/20161109_strategy_paper_en.pdf 12.11.2016).

⁷³¹ Council of the European Union, "Outcome of Proceedings", Brussels, 15 Aralık 2015, 15356/15, (<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15356-2015-INIT/en/pdf> (24.01.2016)).

Rus enerji kaynaklarına önemli oranda bağlı olan AB için enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak hayati derecede öneme sahiptir. Hazar enerji kaynaklarının Trans Anadolu Boru Hattı, Adriyatik-İyonya Boru Hatları vasıtasıyla Avrupa'ya iletilmesinde kilit noktada olan Arnavutluk'un;⁷³² Ukrayna Krizi nedeniyle AB enerji güvenliği açısından önemi daha çok artmıştır.⁷³³ Ancak AB yolunda Arnavutluk'un en büyük sorunu, ülkede mevcut olan siyasal kutuplaşmadır. AB'nin, müzakerelerin açılması için Arnavutluk'u koşullandırdığı beş ana gündem maddesinin tamamı ülkede ana eksen siyasal partilerin uzlaşmaz tutumu ile bağlantılıdır. Aşağıda Arnavutluk'un AB sürecinde gelmiş olduğu aşama, bu eksiklikler bağlamında değerlendirilecektir:

3.2.2.1. Siyasal Kutuplaşma ve AB Sürecine Etkileri

Demokratik gelenekten yoksun otoriter komünist rejimin mirası; ciddi sosyal ve ekonomik problemler, komünizm sonrası siyasal elitlerin demokratik kurallara uyum sağlama konusunda başarısızlığı ile bir araya gelince Soğuk Savaş sonrasında Arnavutluk'un demokrasiye geçiş süreci yavaş ve sancılı olmuştur. Komünizm sonrasında otuz siyasal parti kurulmuş olmasına rağmen Demokratik Parti ve Sosyalist Parti Arnavutluk'ta siyasal hayata egemen olmuştur.⁷³⁴

Enver Hoca döneminde yönetimden dışlanan ve daha çok feodal yapıda yaşayan Gegler,⁷³⁵ 1992'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi sonrasında ilk defa ülke siyaseti ile doğrudan temas kurmuşlar ve yönetici zümreye girmişlerdir. Buna karşın güneyde yaşayan Tosk'ları temsil eden Sosyalist Parti, Enver Hoca dönemindeki siyasi geleneği

⁷³² Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP) ile Türkiye Yunanistan sınırına kadar getirilen Hazar doğalgazı (Şah Deniz-2/Azerbaycan), Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile Kuzey Yunanistan, Arnavutluk, Adriyatik Denizi üzerinden İtalya'nın güney sahillerine iletilecek, oradan da İtalyan doğal gaz bağlantısı ile Avrupa'ya gönderilecektir. Bu proje uygulama aşamasındadır, boru hattının inşasına 2016 içerisinde başlanacaktır. (<http://www.tap-ag.com> 25.01.2016) 2018'de bitirilmesi planlanan projenin, başlangıçta yıllık kapasitesi 18 milyar metreküp olacak ve bunun 10 milyar metreküpü Avrupa'ya gönderilecektir. Bu kapasite 2026'da 31 milyar metreküpe çıkartılacaktır. (<http://enerjiensitüsü.com> 25.01.2016) TAP ve TANAP, Avrupa'nın enerji ihtiyacının (250 milyar metreküp) ancak % 10-15'ine denk gelmektedir. Ancak gelecekte İran, Türkmenistan, Irak'ın kuzeyi ve Doğu Akdeniz'deki diğer doğalgaz havzalarına da bağlanması beklenmektedir. (<http://m.dv.com/tr/tanap> 25.01.2016).

⁷³³ ATA Haber Ajansı, "Batı Balkan Ülkelerinin Entegrasyonu AB için Stratejik Öneme Sahiptir.", 17.05.2015, <http://www.atahaber.com.tr/> (26.04.2016).

⁷³⁴ Elez Biberaj, *a.g.m.*, s. 46.

⁷³⁵ Gegler ve Tosklar aynı etnik kökenden (Arnavut) olmasına rağmen, Arnavutça'nın iki farklı lehçesini kullanmaktadır. Gegler daha çok gelenekçi çizgide olmalarına rağmen; Tosklar İtalyan ve Yunan etkisinde olup, modernist bir çizgidedirler. Arnavutluk'ta bu eksenlerdeki kültürel farklılıkların siyasetteki kutuplaşmaya katkısı vardır. (Nedim Emin, *Arnavutluk Siyasetini Anlama Klavuzu*, SETA Yayınları, İstanbul, 2014, s. 27.)

sürdürmüştür.⁷³⁶ Çok partili döneme geçiş sonrasında Arnavutluk'ta siyasal yaşam bu iki partinin güçlü liderleri tarafından kişiselleştirilmiş ve doğrudan yönetilmektedir. İki siyasal parti içindeki yukarıdan aşağı yönetim şekli, parti içi muhalefeti ve karar mekanizmalarına partililerin katkı yapmasını sınırlandırmaktadır. Arnavutluk'ta, iki ana partinin aynı hedefleri benimsemesine, ideolojik veya siyasal programlar üzerinde politik tartışmalar yapılmamasına rağmen siyasal ayrılık grup bağlılığı temelinde olmaktadır.⁷³⁷

AB Komisyonu 2011 Arnavutluk İlerleme Raporu'nda, devam eden siyasi bir çıkmazın Arnavutluk iç politika sahnesine hakim olduğu, belirtilmiştir.⁷³⁸ Raporda, Arnavutluk'un içinde bulunduğu bu siyasi çıkmazın sadece siyasi taraflar değil, devlet kurumları arasında da güvensizlik iklimini genişlettiği, belirtilmiştir. Bu dönemde beşte üç çoğunluk gerektiren ve AB sürecinde önceliği olan yasalar, muhalefetin Parlamento'yu protesto etmesi nedeniyle Parlamento'dan geçmemiştir. Ayrıca Parlamento Komitelerinde iktidar ve muhalefet arasında sınırlı ve sekteye uğramış olan işbirliği nedeniyle yasama süreçlerinde sivil toplum ve uzman kuruluşlara yeteri kadar danışılmamıştır. Bu durum Parlamentodan geçirilen yasaların kalitesinin sorgulanmasına neden olmuştur.⁷³⁹

2014'de Sosyalist Parti çoğunluğunun kendilerine şiddet uyguladığını iddia eden Demokrat Parti, Parlamento çalışmalarını boykot etmiştir. Altı ay süren boykot, AB'nin ortaya koyduğu teklif üzerinde uzlaşma sağlanması ile sona ermiştir.⁷⁴⁰ Üzerinde uzlaşmaya varılan metne göre; Arnavutluk'ta her iki siyasal parti AB süreci için önceliği olan beş reform alanında bir çalışma gurubu oluşturacak, kamu görevlilerinden suça karışmış olanlar görevden alınacak, AB sürecinde önemli adımlar atılabilmesi için

⁷³⁶ Nedim Emin, *Arnavutluk Siyasetini Anlama Klavuzu*, SETA Yayınları, İstanbul, 2014, s. 27, http://file.setav.org/Files/Pdf/20141117133103_39-arnavutluk-web-2.pdf (25.01.2016).

⁷³⁷ Janusz Bugajski, *Return of the Balkans: Challenges to European Integration and US Disengagement*, U.S. Army War College Press, Carlisle, 2013, s. 67.

⁷³⁸ 2009 genel seçimlerinden sonra (AGİT gözlemlerine göre, uluslararası standartlarda olduğu değerlendirilmesine rağmen) muhalefetteki Sosyalist Parti seçimlerin tartışmalı olduğunu iddia etmiş ve Parlamentoyu boykot etmiştir. Parlamentodaki olaylar, topluma da sirayet etmiş ve 4 gösterici ölmüştür. (AB Komisyonu 2011 Arnavutluk İlerleme Raporu)

⁷³⁹ European Commission, "2011 Albania Progress Report", Brussels, 12.10.2011, SEC(2011)1205 final, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/al_rapport_2011_en.pdf (25.01.2016).

⁷⁴⁰ "Opposition in Albania Ends its Boycott, Resolution of Cooperation Voted in Parliament", *Independent Balkan News Agency*, IBNA Special Report, 24.12.2014, <http://www.balkan.eu.com/opposition-albania-ends-boycott-resolution-cooperation-voted-parliament> (26.01.2016).

taraflar arasında yapıcı ve kapsayıcı bir diyalog geliştirilecektir.⁷⁴¹ Ayrıca Parlamento Komitelerinde çalışma usullerinin yenilenmesine karar verilmiştir. Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte, suça bulaşan kamu görevlilerini araştırmak amacıyla iki Parlamento Komitesi kurulmuştur. Parlamentonun daha fazla işlerlik kazanmasıyla birlikte, Mart 2015’de AB entegrasyon sürecinde Parlamentonun gözetim ve katkısını arttırmak adına yeni bir yasa çıkartılmıştır. Kasım 2015’de Parlamentonun çalışma prosedürleri değiştirilmiş ve ana muhalefet partisine Başbakan ile zamansal olarak eşit oranda konuşma hakkı tanınmıştır. Aralık 2015’de ülkenin demokratik gelişiminde sivil toplum örgütlerinin katkısının artırılması ile ilgili bir yasa çıkartılmıştır.⁷⁴²

Genel olarak AB’nin, Arnavutluk’ta partiler arasında uzlaşmanın içeriğinden çok, uzlaşmanın var olup olmadığını dikkate aldığı görülmektedir. Siyasi taraflar arasında uzlaşma olduğu sürece, AB şartlılığı da etkin olarak çalışmaktadır.⁷⁴³ Bunun sebebi, AB katılım hedefinin Arnavutluk’ta iki siyasi partinin de üzerinde uzlaşmış olduğu bir konu olmasıdır. Ülkedeki elitlerin de sürece desteği sonucunda, AB sürecinde kaydedilecek olumlu bir gelişme iç politikada kullanılabilmektedir.⁷⁴⁴ Arnavutluk’ta AB üyeliği hedefi, toplumun büyük bir kesimi tarafından da desteklenmektedir. Arnavut toplumunun 2010’da AB üyeliği için desteği % 93,4 olmuştur. Bu destek 2012’de % 86,5’e gerilemiştir.⁷⁴⁵

AB, Arnavutluk’ta tarafsız bir arabulucu olmanın yanısıra Arnavut parti sistemi üzerinde güçlü yapısal etkilerde bulunabilen bir aktör konumundadır. Örneğin AB’nin etkisiyle 2008’de yapılan anayasa değişikliği ile Parlamenteoya girme barajı küçük partilerin aleyhine olacak şekilde yükseltilmiştir. Buna ilaveten milliyetçi Kırmızı ve Siyah Hareketi’nin 2013 genel seçimleri öncesinde tüm Arnavutların bir bayrak altında toplanması ve “Büyük Arnavutluk Projesi”nin hayata geçirilmesi konusunda çağrıda

⁷⁴¹ European Parliament, “Draft Motion for a Resolution”, B8-0000/2014, 29.01.2015, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/afet/re/1041/1041808/1041808en.pdf (26.04.2016).

⁷⁴² European Commission, “Albania 2015 Progress Report” SWD(2015) 213 final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_albania.pdf (26.04.2016).

⁷⁴³ Odeta Barbullushi, *a.g.m.*, s. 93.

⁷⁴⁴ Elizabeth Pond, *a.g.e.*, s. 206.

⁷⁴⁵ Odeta Barbullushi, “Albanian Political Parties, Inter-Party Relations and the EU”, Ed. Corina Stratulat, *EU Integration and Party Politics in the Balkans*, EPC Issue Paper, Eylül 2014, S. 77, s. 83-95.

bulunması, AB tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Bu eleştiri sonrasında Arnavutluk'ta hiçbir siyasi parti böyle bir jargon kullanmamıştır.⁷⁴⁶

Arnavutluk'taki siyasi kutuplaşma ve bunun kamu yönetimi üzerine etkileri, AB'nin siyasi tarafları uzlaştırması sonucunda uyarlanacak yasa ve yönetmeliklerle kısa sürede aşılacak bir sorun değildir. Çünkü toplumun sosyal ve kültürel yapısı, Arnavutluk'taki siyasi ortamı besleyen en önemli faktördür. Ancak Arnavut toplumunun ve siyasi elitlerinin AB hedefi konusunda uzlaşmış olmaları, AB'nin Arnavutluk üzerinde uyguladığı koşulluluk ve sosyalizasyon politikalarının etkilerini arttıracaktır.

3.2.2.2. Kamu Yönetimi Reformu

Kamu bürokrasisi ve yönetimi AB yönetişiminin ana sütunudur. Arnavutluk kamu yönetimi reformu, diğer Batı Balkan ülkeleri ile karşılaştırıldığında, en fazla gayret gerektiren süreç olarak göze çarpmaktadır.⁷⁴⁷

Arnavutluk'ta kamu yönetiminin kronik problemleri, Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar gitmektedir. Bu dönemde Arnavutların toplu din değiştirmeleri sebebiyle, çok sayıda Arnavut Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yönetim kadrolarına getirilmiştir. Bu durum devlete karşı yaklaşımda himayeci bir anlayışın egemen olmasına, makam ve yetkiyi elinde bulunduranın bundan faydalanmasına neden olmuştur. Buna komünist dönemde Arnavutluk kamu yönetiminin tipik özelliği olan yüksek seviyede yolsuzluk, düşük seviyede uzmanlık ve tarafsızlık oranı eklenmesiyle birlikte, Soğuk Savaş sonrası Arnavutluk'a hiç iyi olmayan bir miras kalmıştır.⁷⁴⁸

Arnavutluk'ta komünizmin çökmesinden sonra kamu yönetiminde en büyük sorun, ülkedeki siyasi kutuplaşma nedeniyle devlet ve hükümet arasında açık bir ayrım yapılamaması olmuştur. İktidarı ele geçiren siyasal partiler, hiçbir liyakat prensibini dikkate almadan devlet kadrolarına kişilerin siyasal eğilimlerini dikkate alarak atama yapmışlar, karşıt görüşte olan bürokratları uzmanlık ve liyakat seviyesine bakmadan bu

⁷⁴⁶ Odeta Barbullushi, *a.g.m.*, s. 93.

⁷⁴⁷ Odeta Barbullushi, "EU Norms and Local Practices: the Logic of Practicality in Post –Communist Public Administration", Ed. Robert Pichler, *Legacy and Change: Albanian Transformation from Multidisciplinary Perspectives*, Lit Verlag, 2014, Zurich, s. 31-38.

⁷⁴⁸ Mihovil Skarica, "Public Administration Reforms in a Fragile Institutional Framework: the Case of Albania", *Croatian & Comparative Public Administration*, 2012, c. 12, S. 3, s. 361-389.

görevlerden almışlardır. 1997'deki olaylar sonrasında AB, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşların devreye girmesi ve kamu yönetimi konusunda baskı yapması ile birlikte, “Kamu Hizmetleri Statüsü Yasası” uyarlanmış ve bu yasa ile kamu hizmetlerinde uzmanlık, bağımsızlık, siyasi tarafsızlık, sorumluluk ve şeffaflık gibi kriterler getirilmiştir. Bunun sonucunda, 2005 yılı içerisinde devlet görevlerine personel alınırken rekabete daha çok yer verildiği görülmüştür.⁷⁴⁹

AB'nin Arnavutluk'la yapmış olduğu İOA 111. maddesine göre; etkin ve sorumlu bir kamu yönetimi anlayışının gelişmesi için Arnavutluk, AB ile işbirliği yapmakla yükümlü kılınmıştır.⁷⁵⁰ Buna göre; kamu yönetimi reformu Arnavutluk'un AB üyeliği için bir ön koşuldur. AB'nin istediği reformları gerçekleştirmek için Arnavutluk, 2009'dan itibaren AB SIGMA⁷⁵¹ programı ile işbirliği yapmaya başlamıştır. Bununla bağlantılı olarak, 2012'de “Kamu Yönetiminde Şeffaflığın, Kontrolün Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadele Yasası” çıkartılmıştır. Aynı yıl çıkartılan bir yasa ile İdare Mahkemeleri kurulmuş ve kamu yönetimi faaliyetleri üzerinde hukukî kontrol genişletilmiştir. Yine 2012'de “Kamu Yönetiminin İşleyişi ve Organizasyonu Yasası” çıkartılmış ve kamu kurumlarının kuruluşu ve işleyişi standarda bağlanmıştır. 2013'de kamu yönetiminde istihdam ile ilgili veri tabanı sistemi oluşturulmuştur.⁷⁵²

Arnavutluk, özellikle son yıllarda dış yardımlara bağımlı hale gelmiştir. Arnavutluk'a yapılan resmi kalkınma yardımları, Arnavutluk gayri safi yurt içi hasılasının % 5'ine denk gelmektedir. Bu nedenle Arnavutluk AB'nin istediği yasa ve politikaları uygulama konusunda direniş gösterememektedir. Ancak bu yasaların uygulanması konusunda eksiklikler vardır.⁷⁵³

⁷⁴⁹ Arolda Elbasani, “EU Enlargement and State Institution After Communism-Reforming Public Administration in Albania”, *Centre International de Formation Européenne*, 2008, S. 349, s. 127.

⁷⁵⁰ Council of the European Union, COWEB 76, 8164/06, Brussels, 22.05.2006 (Arnavutluk İOA), http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/albania/st08164.06_en.pdf (25. 12. 2015).

⁷⁵¹ SIGMA (Support for Improvement in Governance and Management-Yönetişim ve Yönetimi Geliştirmek için Destek): Aday ülkelerde kamu yönetiminin yatay kapasitesinin temel standartlarını belirleyen bir programdır. Bu standartlar; hukukun üstünlüğü, güvenilirlik, öngörülebilirlik, hesap verebilirlik, açıklık... vb. dir. (M. Akif Özer, *Avrupa Birliği Yolunda Türk Kamu Yönetimi*, Platin Yayınları, Ankara, 2006, s. 173.).

⁷⁵² Rakeş Mucaj, “Public Administration Reforms in Albania, as a Precondition for the European Union (EU) Integration”, *The 1st International Conference on Research and Education-Challenges toward the Future*, 24-25 Mayıs 2013.

⁷⁵³ Mihovil Skarica, *a.g.m.*, s. 370-371.

3.2.2.3. Hukuk Reformu

Arnavutluk'ta bağımsız, tarafsız ve etkin bir hukuk sistemi yaratmak ve bunu güçlendirmek AB'nin en önemli öncelikleri arasındadır. Yasadışı olayların siyasi bağlantılarının olduğu Arnavutluk'ta, AB üyelerinin istikrarını da etkileyebilecek olan organize suçlarla mücadele, ancak tarafsız ve iyi işleyen bir hukuk sistemi sayesinde gerçekleşebilir.⁷⁵⁴

Komünizm sonrasında Arnavutluk'ta uluslararası toplumun da baskısıyla hukuk reformuna yönelik gayretler olmuştur. Ancak bu gayretler, Arnavutluk'un 1995'de Avrupa Konseyi'ne üye olmasından sonra siyasi iktidarın yargı üzerindeki kontrolü kaybetmek istememesi nedeniyle durmuştur. Arnavutluk'ta hukuk reformu, 1997'deki kriz sonrasında AB ve diğer uluslararası kuruluşların baskısıyla 1997-2001 arasında yeniden ivme kazanmış olmasına rağmen ülkede varolan partiler arası kutuplaşma nedeniyle sıklıkla kesintiye uğramıştır. Siyasal iktidarları hukuki soruşturmanın etkisinden korumak amacıyla çıkartılan kanuni düzenlemelerin yanı sıra üst düzey mahkemelere yapılan atamaların partizanca yapılması, Arnavutluk'ta hukuk sisteminin kronik rahatsızlığı haline gelmiştir.⁷⁵⁵

Arnavutluk'ta AB'nin teşvikiyle 2012'den itibaren hukuk alanında önemli gelişmeler olmuştur. 2012'de İdare Mahkemeleri Kanunu çıkartılmış ve idare ile ilgili anlaşmazlıklar bu mahkemelerin yetki alanına sokularak mevcut mahkemelerin iş yükü azaltılmıştır. 2013'de Yüksek Mahkemeler Kanunu çıkartılmış ve bu kanunla birlikte siyasi iradenin yüksek mahkemelere yargıç ataması daha sıkı koşullara bağlanmıştır. Amerikan Freedom House'un "Geçiş Sürecindeki Uluslar" isimli raporuna göre, Arnavutluk'ta hukukun bağımsızlığı 2011'de 4.25 puan iken; 2012'de 4.75 puana yükselmiştir.⁷⁵⁶

⁷⁵⁴ Ridvan Peshkopia, *Conditioning Democratization: Institutional Reforms and EU Membership Conditionality in Albania and Macedonia*, Anthem Press, London-New York, 2015, s. 133.

⁷⁵⁵ Ridvan Peshkopia, *a.g.e.*, s. 135.

⁷⁵⁶ Gledis Gjipali, "Albania", http://europeanmovement.eu/wp-content/uploads/2014/06/Freedom_House_NiT_Albania_2014.pdf (02.02.2016).

2014’de hukuk reformu stratejisi hazırlanmış, özellikle uyuşturucu kaçakçılığı, ekonomik suçlar ve insan kaçakçılığı ile ilgili kanuni yaptırımlar yeniden düzenlenmiştir.⁷⁵⁷

AB Komisyonu’nun yayınlamış olduğu 2015 Arnavutluk İlerleme Raporu’nda, Arnavutluk’un hukuk reformu sürecinin başlarında olduğu, bu alanda olumlu gelişmeler olmasına rağmen hukukun yavaş ilerlediği belirtilmiştir.⁷⁵⁸ 2016’da Arnavutluk, AB Komisyonu ile işbirliği içerisinde (Venedik Komisyonu⁷⁵⁹ Raporlarına uygun olarak) hukukun işleyişi ve kurumsal yapılanması ile ilgili önemli bir anayasal değişiklik gerçekleştirmiştir. Bu değişiklik aynı zamanda AB tarafından Arnavutluk’ta partilerarası uzlaşi açısından da çok önemli bir adım olarak görülmüştür.⁷⁶⁰

3.2.2.4. İnsan ve Azınlık Hakları Konusundaki Gelişmeler

Arnavutluk, 1996’da Avrupa İnsan Hakları Şartı’nı onaylamıştır.⁷⁶¹ Avrupa İnsan Hakları Şartı, Arnavutluk’ta anayasal bir madde statüsüne sahiptir, Arnavutluk yasalarının ve uluslararası antlaşmaların üzerindedir. İnsan Hakları Şartı, Arnavutluk hukukunda doğrudan uygulanabilir konumdadır. Ayrıca, Anayasanın insan hakları ile ilgili bölümleri de Avrupa İnsan Hakları Şartı’na benzer özellikler taşımaktadır.⁷⁶²

Arnavutluk, toplumun büyük bir kesiminin karşı çıkmasına rağmen AB’nin baskısıyla 2007’de ölüm cezasını kaldırmıştır. Komünizm döneminde ceza kanunlarında varolan cinsel suçlar⁷⁶³ ile ilgili maddeler kaldırılmıştır. 2010 yılında Ayrımcılıkla Mücadele Yasası çıkartılmıştır. Bu reformlar AB’nin koşulluluk politikasının etkisiyle

⁷⁵⁷ Freedom House “2015 Albanian Report”, <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2015/albania> (02.02.2016).

⁷⁵⁸ European Commission, “2015 Albanian Progress Report”, SWD(2015) 213 final, Brussel, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_albania.pdf (02.02.2016).

⁷⁵⁹ Venedik Komisyonu, Avrupa Konseyinin hukuk ve demokrasi konusunda danışma organı olarak 1990’da kurulmuştur. Halen 47 devlet Venedik Komisyonuna üyedir. <http://www.venice.coe.int/webforms/events/> (12.11.2016).

⁷⁶⁰ European Commission, “2016 Albanian Progress Report”, SWD(2016) 364 final, Brussels, 09.11.2016, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2016/20161109_report_albania.pdf (09.11.2016).

⁷⁶¹ Mirela Bogdani-John Loughlin, *a.g.e.*, s. 53.

⁷⁶² Steering Committee for Human Rights, *Reforming the European Convention on Human Rights: a Work in Progress*, Council of European Publishing, Strasbourg, 2009, s. 254-255.

⁷⁶³ Komünizm döneminde homoseksüellik suç sayılmış ve hapis cezası ile cezalandırılmıştır. Bu dönemde, homoseksüeller toplumun büyük bir kesimi tarafından dışlanmıştır. Bu konuda rejim ile toplum büyük bir uzlaşi içerisinde olmuştur.

gerçekleşmiştir. Fakat toplumsal bir direnişin var olduğu bu konularda AB'nin sosyalizasyon etkisi, toplumsal kabulün artmasında önemli rol oynamıştır.⁷⁶⁴

Arnavutluk'ta insan hakları konusunda yasal çerçevenin AB standartlarıyla büyük bir oranda uyumlu olmasına rağmen yasaların uygulanması sınırlıdır. Özellikle mülkiyet hakları, Roman ve Mısırlı azınlığın hakları ve çocuk hakları konularında mevcut yasaların uygulanması alanında sıkıntılar mevcuttur.⁷⁶⁵

3.2.2.5. Bürokraside Yolsuzlukla Mücadele Konusunda Alınan Önlemler

Arnavutluk'ta yolsuzluk, genel olarak zayıf devlet kapasitesinin ürünü olmuştur. 1997 sonrasında uluslararası baskı sonucunda, yolsuzlukla mücadele konusu hız kazanmıştır. Bu konuda öncelikle “Dünya Bankası Yolsuzlukla Mücadele Belgesi” gündeme gelmiştir. Bu dökümanda yolsuzluk, bürokraside yetkinin suistimal edilmesi, kayırmacılık ve rüşvet olarak tanımlanmış; yolsuzlukla mücadelede en etkin yolun, pazarı genişletmek ve kısıtlamaları kaldırmak olduğu belirtilmiştir. Bu belgenin gereğini yerine getirmek amacıyla 1998'de “Yolsuzlukla Mücadele Programı” hayata geçirilmiştir. Bu programla birlikte gümrük vergileri azaltılmış ve uluslararası ticaretin önündeki bazı engeller kaldırılmış, ekonomiye devlet müdahalesi en aza indirilmiştir. 2005'de Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadele, Yasadışı Ticaret ve Kara Para Aklama Şartları onaylanmıştır.⁷⁶⁶ 2016'da Tanık Koruma Yasası uyarlanmış ve yolsuzlukla mücadele için bağımsız, özel bir yapı oluşturulmuştur.⁷⁶⁷

AB sürecinde Arnavutluk, yolsuzlukla mücadele konusunda önemli bir yol katetmiştir. Buna rağmen üst seviyede bürokratların dâhil olduğu yolsuzluk olaylarında soruşturmaların, tutuklamaların ve yargılamaların yapılmasında hâlâ eksiklikler mevcuttur.⁷⁶⁸

⁷⁶⁴ Ridvan Peshkopia, “The Ontology of Human Rights Socialization: the Case of Albania” Ed. Henry F. Carey, *European Institutions, Democratization and Human Rights Protection in the European Periphery*, Lexington Books, London, 2014, s. 337-358.

⁷⁶⁵ European Commission, “2015 Albanian Progress Report”, SWD(2015) 213 final, Brussel, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_albania.pdf (02.02.2016).

⁷⁶⁶ Blendi Kajsii, *A Discourse Analysis of Corruption: Instituting Neoliberalism Against Corruption in Albania, 1998-2005*, Ashgate Publishing, Surrey, 2014, s. 80-153.

⁷⁶⁷ European Commission, “2016 Albanian Progress Report”, SWD(2016) 364 final, Brussels, 09.11.2016, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2016/20161109_report_albania.pdf (09.11.2016).

⁷⁶⁸ European Commission, “2015 Albanian Progress Report”, SWD(2015) 213 final, Brussel, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_albania.pdf (02.02.2016).

3.2.3. Bosna-Hersek-AB İlişkileri

Bosna-Hersek, Dayton Antlaşması ile iki entite ve bir özerk bölgeden (Brčko)⁷⁶⁹ oluşacak şekilde kurulmuştur. Antlaşmaya göre, Bosna-Hersek'in % 51'i Boşnak-Hırvat Federasyonu'na verilmiş; % 49'u ise Bosna Sırp Cumhuriyeti'ne verilmiştir. Sırlara iç sınırlarla belirlenmiş bir entite verilirken Hırvat ve Boşnaklar arasında bir sınır çizilmemiştir.⁷⁷⁰

Bosna-Hersek'teki Boşnak ve Hırvatların çoğunluğunun yaşadığı entite olan Bosna-Hersek Federasyonu (BHF); ülkenin orta, doğu ve güney kesimlerini kapsamaktadır ve başkenti Saraybosna'dır.⁷⁷¹ BHF, karar alma ve uygulama bakımından geniş bir özerkliğe sahip olan 10 kantona bölünmüştür. Bu kantonların kendi anayasaları, bakanlar kurulları, yasama meclisleri, yargı ve polis teşkilatları bulunmaktadır. Sırların çoğunluğunun yaşadığı entite olan Sırp Cumhuriyeti (SC), ülkenin kuzey ve batı bölgelerini kapsamaktadır ve başkenti Banja Luka'dır. SC kantonlara ayrılmamış olup, BHF'ye göre daha merkezî bir yönetim şekline sahiptir.⁷⁷² Bosna-Hersek'in kuruluşunda; iki entiteye de adalet, maliye, iç güvenlik ve ayrı bir ordu teşkili gibi olağanüstü yetkiler verilmiştir. Her iki entitenin de kendi vatandaşlık sistemi ve komşu devletlerle özel ilişkiler kurma imkânı vardır. Merkezî hükümete ise çok sınırlı yetkiler verilmiştir. Ayrıca entitelere hayati çıkarlarıyla ilgili konularda veto yetkisi verilerek merkezî hükümetin etkin çalışmasını engelleme imkânı tanınmıştır.⁷⁷³

Her bir yönetim organında oluşturulmaya çalışılan etnik dengeler nedeniyle, Bosna-Hersek'te dikkat çekecek kadar fazla sayıda başkan, başbakan, parlamenter mevcuttur. Sonuç olarak, etnik dengeler nedeniyle devletin işleyişi ve yapısı oldukça karmaşık bir haldedir.

⁷⁶⁹ Brčko, iki entitenin kesiştiği bölgede yer almaktadır. Bu bölgenin aidiyeti, Dayton Barış Antlaşması'yla çözülememiştir. Sonrasında kurulan Özel Uluslararası Tahkim Mahkemesinin kararıyla, hiçbir entitenin hakimiyeti altında olmamak kaydıyla, Bosna-Hersek Yüksek Temsilcisi'nin gözetiminde özerk bir yönetim oluşturulmuştur. 2012'de Brčko'da Yüksek Temsilcilik Ofisi kapatılmış ve yönetim bölge halkına bırakılmıştır. Brčko'da ikamet edenler devlet ve entite düzeyindeki seçimlerde mensup oldukları entitenin seçmeni gibi oy kullanmaktadır. (Mehmet Uğur Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Klavuzu*, SETA Yayınları, İstanbul, 2014, s. 24-25)

⁷⁷⁰ Guy Robinson-Alma Pobric, "Nationalism and Identity in Post Dayton Accord: Bosnia-Herzegovina", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 2006, c. 97, S. 3, s. 237.

⁷⁷¹ Saraybosna, aynı zamanda Bosna-Hersek'in de başkentidir.

⁷⁷² Mehmet Uğur Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Klavuzu*, SETA Yayınları, İstanbul, 2014, s. 24-25.

⁷⁷³ Richard Caplan, "Assesing The Dayton Accord: The Structural Weaknesses of the General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina", *Diplomacy & Statecraft*, 2000, c. 11, S. 2, s. 4-7.

Dayton Barış Antlaşması'nın yerine getirilmesinin sivil aracı olarak⁷⁷⁴ Yüksek Temsilcilik Ofisi tasarlanmış, 15 Aralık 1995'te BM Güvenlik Konseyinin 1031 sayılı kararı ile de kurulmuştur. Antlaşmada Yüksek Temsilcilik Ofisinin görevleri genel olarak, gözlemlleme, koordine etme ve kolaylaştırma olarak gösterilmiştir. Antlaşmanın sivil yönünün yürütülmesinden doğan zorluklarla ilgili olarak Yüksek Temsilci, nihai olarak karar verebilir ve antlaşmanın sivil yönünü yorumlayabilir. Dayton Barış Antlaşması ile Yüksek Temsilcilik Ofisine aşırı bir yetki verilmemiştir. Ancak yerel politikacıların Dayton Barış Antlaşması'nın uygulanmasına direnç göstermesi, Birleşmiş Milletler Barış İzleme Konseyinin⁷⁷⁵ daha zorlayıcı bir yaklaşım göstermesine neden olmuştur. Aralık 1997'de Bonn'da yapılan toplantıda Barış İzleme Konseyi, Yüksek Temsilci'nin Bosna-Hersek'te son sözü söyleyebilme yetkisini onaylamıştır. Bonn Yetkileri, Yüksek Temsilci'ye Dayton Antlaşması'nın yerine getirilmesini ihlal eden kamu görevlilerini görevden alma yetkisi de tanımıştır.⁷⁷⁶ Verilen yetkilerle Yüksek Temsilci, Bosna-Hersek'te karar verme sürecinde merkezî duruma gelmiştir. Bosna-Hersek devlet yönetiminde alınan bütün kararların yaklaşık % 28'i Yüksek Temsilci tarafından alınmaktadır.⁷⁷⁷ Yüksek Temsilci, Barışı Uygulama Konseyi tarafından (AB vatandaşları arasından) belirlenmekte ve BM Güvenlik Konseyinin onayı alındıktan sonra atanmaktadır. BM Yüksek Temsilcisi, AB Genel İşler Konseyinin kararıyla (Şubat 2002) aynı zamanda AB Bosna Hersek Özel Temsilcisi sıfatını da taşımaya başlamıştır.⁷⁷⁸

Başlangıçta geçici olarak kurulmuş olmasına rağmen⁷⁷⁹ Özel Temsilcilik misyonunun sona ermesi ile ilgili açık bir tarih verilmemekte; Bosna-Hersek'in AB yolunda geri dönülemez bir noktaya gelmesinden sonra Özel Temsilcilik misyonunun sona erdirileceği söylenmektedir.⁷⁸⁰ Bu durum ülke içinde ve dışında Özel Temsilcilik

⁷⁷⁴ Bosna-Hersek'te Dayton Barış Antlaşması'nın askeri yönünün gerçekleştirilmesi sorumluluğunu, UNPROFOR'u (BM) değiştiren IFOR (Implementation Force-NATO) almıştır. 2004'de bu görevi EUFOR (AB) almıştır.

⁷⁷⁵ Barış İzleme Konseyi, 55 ülkenin katılımıyla oluşmaktadır ve Bosna-Hersek'te Dayton Barış Antlaşması'nın gereklerinin yerine getirilip getirilmediğini izlemekle yükümlüdür.

⁷⁷⁶ Juan J. Garcia-Blesa, "Transitional Exceptions to the Rule of Law in International Administrations: The OHR in Bosnia and Herzegovina and the Right to Due Process", *International Peacekeeping*, 2011, c. 18, S. 4, s. 397.

⁷⁷⁷ Andy Aitchison, "Governing Trough Crime Internationally? Bosnia and Herzegovina", *The British Journal of Politics and International Relations*, Political Studies Association, 2013, c. 15, s. 552.

⁷⁷⁸ Burak Tangör, *a.g.e.*, s. 111.

⁷⁷⁹ Adam Fagan, *a.g.e.*, s. 81.

⁷⁸⁰ Emir Vajzović, "Bosnia and Herzegovina in the EU Integration Process", Ed. Branislav Radeljić, *Europe and Post Yugoslav Space*, Ashgate Publishing, Surrey, 2013, s. 168.

misyonunun antidemokratik bir kurum olduğu ve Bosna-Hersekli politikacılar üzerinde kontrolünü devam ettirerek ülkenin bağımlılığını sürekli hale getirdiğı yönünde eleştirilere neden olmaktadır. Ancak Özel Temsilcilik Bosna-Hersek'in yapısal bozukluğunun nedeni değil, sonucudur.⁷⁸¹

AB, Bosna-Hersek'te varolan kurumları ile üyelik vaadi aracılığıyla Bosna Hersek için üç önemli fonksiyonu yerine getirmektedir. Birincisi, AB'nin bir reform gücü olarak bölgede varlığı hükümet ve toplum içerisinde değişim yanlılarını teşvik etmektedir. Bazen bu değişim etnik hassasiyeti olan konularda bile gerçekleşmektedir. Örneğin, Bosna-Hersek devleti içinde üç ayrı ordunun tek bir savunma bakanlığı altında toplanması önerisi, başlangıçta SC'nin direnişiiyle karşılaşmıştır. Ancak SC içerisinde patlak veren bir skandal (Irak'a silah satışı) sonucunda, entitenin meşruiyetini artırmak amacıyla SC Cumhurbaşkanı ortak orduya gidilmesi konusunda diğer entite ile işbirliği yapacaklarını, açıklamıştır. İkincisi, Avrupa yönetim prensipleri Bosna-Hersek devlet kurumlarının güçlendirilmesine ve karar verme süreçlerine katkıda bulunmaktadır. Bosna-Hersek'te Avrupa yönetim standartlarının uygulanması ve ülkenin AB'ye katılım hedefi, bazı konuların etnik temelli siyaset alanının dışına çıkarılmasına neden olmaktadır. Böylece gün geçtikçe daha iyi işleyen bir devlet yapısı ortaya çıkmaktadır. Üçüncüsü, AB, Bosna-Hersek'in mevcut sınırlarının garantisidir. Dayton Antlaşması sonrasında AB, hem Hırvatistan'a hem de Sırbistan'a Bosna-Hersek'in işlerine müdahale etmemeleri konusunda baskı uygulamıştır. Sırbistan ve Hırvatistan için AB üyeliği Bosna-Hersek'in paylaşılmasından daha önemli olduğu için her iki devlet de Bosna-Hersek işlerine doğrudan müdahalelerini kesmişlerdir.⁷⁸² Sonuç olarak AB genişleme süreci Bosna-Hersek'in siyasi ve demokratik dönüşümü için en iyi katalizördür.⁷⁸³

AB'nin 2000'lerden itibaren odak noktası Bosna-Hersek'i AB'ye hazırlamak olmuştur. 2000'lerden itibaren AB koşulluluğu, Bosna-Hersek'te sadece işleyen devlet kurumları inşa etmek için değil; EYUCM ile tam işbirliği, kendine özgü kurumsal reformlar ve insan hakları konuları üzerine de odaklanmıştır. Bölgesel istikrarı garantiye

⁷⁸¹ Edward Joseph, "Bosnia Herzegovina", Ed. Janusz Bugajski, *Western Balkans Policy Review 2010*, CSIS, Washington, 2010, s. 58.

⁷⁸² Roberto Belloni, *State Building and International Intervention in Bosnia*, Routledge, London-New York, 2007, s. 154-157.

⁷⁸³ Emir Vajzović, *a.g.m.*, s. 168.

almak ve Avrupa'nın geri kalanını Bosna-Hersek kaynaklı organize suçların etkisinden korumak adına, AB en büyük ağırlığını hukukun üstünlüğü ve iyi yönetişimin inşası alanlarına vermektedir.⁷⁸⁴

AB, Bosna Hersek'te yönetim, demokrasi ve insan hakları alanındaki olumlu gelişmeleri ödüllendirip olumsuz gelişmelerde de yaptırımlar uygulayarak koşulluluk mekanizmasını etkin olarak kullanmaktadır. AB, 2008'de Bosna-Hersek'in adalet, güvenlik ve özgürlük alanında kaydettiği ilerlemeler nedeniyle Bosna-Hersek ile İstikrar ve Ortaklık Antlaşması imzalamış, Bosna-Hersek vatandaşlarına vize kolaylığı getirmiştir.⁷⁸⁵ Aynı şekilde Aralık 2009'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Sejdic-Finci davasında Bosna-Hersek'in Avrupa İnsan Hakları Şartı'nı ihlal etmesine hükmetmesi üzerine; 2010 İlerleme Raporu'nda Bosna-Hersek Anayasası'nın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararına göre değiştirilmesi gerektiği, belirtilmiştir. Aynı raporda, Bosna-Hersek'in anayasa konusundaki durağanlığının AB süreci önünde bir engel teşkil ettiği ifade edilmiştir.⁷⁸⁶ AB, 2010 İlerleme Raporu ile açıkça Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararı uygulanmazsa Bosna-Hersek'in AB sürecinin tıkanacağını ilan etmiştir. Buna rağmen Bosna-Hersek AB yolunda herhangi bir engelleme ile karşılaşmamıştır. Bu durum ilk bakışta AB koşulluluğunun güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Aydın Babuna, AB'nin Bosna-Hersek'te Dayton sonrasında hem devlet inşası hem de barış inşasını aynı anda gerçekleştirmeye çalıştığını ve Dayton Antlaşması'nın getirdiği devlet yapısının her iki süreci de sınırladığını, ifade etmiştir. Babuna, bu durumun AB'nin Bosna-Hersek üzerinde uyguladığı koşulluluk politikasını daha karmaşık bir hale getirdiğini ve AB'nin Orta ve Doğu Avrupa'da uyguladığı klasik anlamda koşulluluğu Bosna-Hersek'te uygulayamayacağını, iddia etmiştir.⁷⁸⁷ Buna ilaveten, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını ihlal eden ilk devlet Bosna-Hersek değildir. 2011'e kadar İtalya Avrupa

⁷⁸⁴ Adam Fagan, *a.g.e.*, s. 81-82.

⁷⁸⁵ European Commission, "Bosnia and Herzegovina 2008 Progress Report", SEC(2008) 2693 final, Brussels, 05.11.2008, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/keydocuments/reports_nov_2008/bosnia_herzegovina_progress_report_en.pdf (26.04.2016).

⁷⁸⁶ European Commission, "Bosnia and Herzegovina 2010 Progress Report", SEC(2010) 1331, Brussels, 09.11.2010, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ba_rapport_2010_en.pdf (26.04.2016).

⁷⁸⁷ Aydın Babuna, "European Integration, Bosnia-Herzegovina and Stability in the Western Balkans: A New Strategy", <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/01-32-aydin-babuna.pdf> (26.04.2016).

İnsan Hakları Mahkemesi kararlarından 2522'sini, Rusya 1087'sini, Polonya 924'ünü, Yunanistan 442'sini görmezden gelmiştir. Aynı yıla kadar Bosna-Hersek ise sadece 17 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararını görmezden gelmiştir.⁷⁸⁸ Ayrıca, Bosna-Hersek Batı Balkanlar'ın etnik açıdan en çok çeşitlilik içeren bölgesidir. Dolayısıyla Kosova ile birlikte bölgenin etnik çatışma ihtimali kısmen de olsa mevcut olan ülkesidir. AB'nin uygulayacağı katı bir koşulluluk, ülkede AB'ye katılım beklentisinin yok olmasına, SC'nin de Sırbistan ve Rusya'yı arkasına alarak Bosna-Hersek'ten ayrılma yoluna gitmesine neden olabilecektir. Bu nedenle AB'nin Bosna-Hersek üzerinde uyguladığı koşulluluk politikasının ne AB'nin itibarını sarsacak kadar gevşek ne de AB hedefinin boş bir hayal olduğuna inandıracak kadar sıkı olması gerekmektedir.

AB, Bosna-Hersek ile daha önceden imzalamış olduğu İOA'yı 2015 içerisinde yürürlüğe koymuştur. Bosna-Hersek, Şubat 2016'da AB üyeliği için başvurmuştur. AB'nin Bosna-Hersek'ten en büyük beklentisi; iyi işleyen bir devlet yapısı içerisinde, kurucu üç ulusun AB'nin istediği reformlar konusunda uzlaşması ve süratle bu reformları hayata geçirebilmesidir.⁷⁸⁹ Dayton Anlaşması'nın getirdiği karmaşık adem-i merkezî yapı, SC'nin ayrılma talepleri ve ülkenin geleceği ile ilgili belirsizlik, Bosna Hersek'in AB sürecinde zaman ve enerji kaybetmesine neden olmaktadır. Bosna-Hersek'in AB süreci bu iki sorun ekseninde incelenecektir.

3.2.3.1. Dayton Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Karmaşık Yapılanması

Dayton Antlaşması, Bosna-Hersek'te çok katmanlı millî siyasi kurumlar getirmiştir. Üç kişilik (Üç kurucu halktan⁷⁹⁰ birer tane) Başkanlık Konseyi, 15 kişilik (her kurucu halktan 5'er kişi) Halk Meclisi, 42 kişilik Temsilciler Meclisi (üçte ikisi Boşnak-Hırvat Federasyonu'ndan, üçte biri Bosna Sırp Cumhuriyeti'nden) kurulmuş, iki meclisli bir parlamento yapısı oluşturulmuştur.⁷⁹¹

⁷⁸⁸ European Stability Initiative, "Lost in the Bosnian Labyrinth: Why the Sejdic-Finci Case Should not Block an EU Application", *ESI Discussion Paper*, 07.10. 2013, <http://www.esiweb.org> (02.02.2016).

⁷⁸⁹ Viktoria Endrödi Kovacs, "Bosnia Herzegovina's Way to European Union", *International Relations Quarterly*, 2013, c. 4, S. 3, s. 1.

⁷⁹⁰ Dayton Antlaşması'na göre, üç kurucu halk tanımlanmıştır. Bu halklar Boşnak, Hırvat ve Sırp halklarıdır. Dayton Antlaşması katı etnik hesaplara dayandığı için, siyasal hakların büyük bir bölümü kurucu halklara verilmiştir.

⁷⁹¹ Richard Caplan, *a.g.m.*, s. 7.

Üç kişilik bir devlet başkanlığı makamı olarak düşünülebilecek olan Üçlü Başkanlık Konseyi, devletin başı olup dış politika ve bütçeden sorumludur. Üç kurucu halkı temsil eden birer üyenin her biri, 8 aylığına bu görevi yürütür ve diğer üyeye devreder. Her bir üye seçildiği 4 yıllık süre içerisinde ikişer kez konsey başkanlığı yapmış olur. Konseyde kararlar genellikle oy birliğiyle alınmaya çalışılır. Üç üyeden ikisinin uzlaştığı kararlarda ise aykırı oy kullanmış olan üyenin mensup olduğu etnik gurubun entite parlamentolarında (Boşnak veya Hırvat ise BHF, Sırp ise SC Parlamentosu) bulunan üyelerinin üçte iki çoğunluğu aranır. Üçlü Başkanlık Konseyi, Bakanlar Kurulu Başkanı'nı (başbakan işlevinde) aday gösterir ve Temsilciler Meclisince onaylanır. Bakanlar Kurulu Başkanı, Bakanlar Kurulu'nu belirler. Her bir entitenin, Bakanlar Kurulu'nda üçte bir oranında temsil edilmesi gerekir.⁷⁹²

Bosna-Hersek'te her bir entitenin kendi cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar kurulu vardır. Cumhurbaşkanı'nın diğer etnik kökenlerden iki yardımcısı vardır. Bakanlar Kurulunda etnik kotalara göre (BHF'da 8 Boşnak, 5 Hırvat, 3 Sırp; SC'de 8 Sırp, 5 Boşnak, 3 Hırvat) bir yapılanma vardır. BHF'de bulunan her bir kantonun da kendi hükümeti ve bakanlar kurulu vardır. Ayrıca Brčko Entitesinde başbakan ve 11 bakandan oluşan bir hükümet vardır.⁷⁹³

Bosna-Hersek'te üç yıl süren etnik savaş sonrasında uluslararası toplum bir taraftan ülkenin bütünlüğünü korurken, diğer taraftan da kısa vadede istikrar ve güvenliği yeniden inşa etmek amacıyla savaşan tarafları ortak kurumlarda bir araya getirmiştir. Bunun sonucunda kendine özgü bir federasyon yapısı ortaya çıkmıştır. Yetkileri oldukça geniş olan bu entitelerden⁷⁹⁴ SC, üniter ve merkezî bir yapıdayken; BHF, kendi içinde de federal bir yapıdadır.⁷⁹⁵ Buna ilaveten, BHF içerisinde mevcut irili ufaklı kantonların birçok yetkisi vardır ve kantonların yetki alanlarına yaklaşımları farklılık göstermektedir. Örneğin 2012'de Bosna-Hersek Anayasa Mahkemesi,

⁷⁹² Mehmet Uğur Ekinci, *a.g.e.*, s. 24-25.

⁷⁹³ Mehmet Uğur Ekinci, *a.g.e.*, s. 26.

⁷⁹⁴ Entiteler komşu ülkelerle ilişki kurabilir, bu ilişkileri sürdürebilir, bu ülkelerle ve uluslararası organizasyonlarla antlaşma imzalayabilir.

⁷⁹⁵ Jens Woelk, "Bosnia-Herzegovina: Trying to Build a Federal State on Paradoxes", Ed. Michael Burgess-Alan Tarr, *Constitutional Dynamics in Federal Systems: Sub-National Perspectives*, Mc Gill-Queen's University Press, Montreal-London-Ithaca, 2011, s. 109-140.

Mostar⁷⁹⁶ Şehir Konseyinin seçilmesi ile ilgili yasanın bir bölümünü lağvetmiştir. Bunun üzerine 2012’de ülkenin geri kalanında yerel seçimler yapılmasına rağmen Mostar’da yerel seçimler yapılamamıştır.⁷⁹⁷ Bosna-Hersek’te seçimlerin devlet, entite ve kanton anayasaları ile düzenlenmiş olması nedeniyle, Mostar’ın sorununa çözüm bulmak için üç veya dört anayasanın değiştirilmesi gerekmiştir.⁷⁹⁸ Şehir seviyesinden devlet seviyesine kadar yönetimin her seviyesinde farklı etnik kompozisyonlar olması nedeniyle, sıradan bir devlette çok kısa zamanda alınıp uygulamaya konulabilecek kararlar Bosna-Hersek’te krize yol açabilmektedir.

AB katılım süreci, her seviyede işlevsel kurumlar ve aday ülkenin tek bir sesle konuşabileceği koordinasyon mekanizmalarına ihtiyaç göstermektedir. Bundan kastedilen; devletin merkezileşmesi, üniterleşmesi veya Boşnak çoğunluğunun hakimiyeti değildir. AB, Bosna-Hersek’ten üç kurucu unsurun daha hızlı ve etkin bir şekilde uzlaşmaya varmasını kolaylaştıracak, iyi işleyen bir federasyon görünümü beklemektedir.⁷⁹⁹ Nitekim Aralık 2014’te AB Dış İlişkiler Konseyi, Bosna-Hersek’i her seviyede devlet kurumlarının işlevselliğini ve etkinliğini artırmak için gerekli önlemleri almaya davet etmiştir.⁸⁰⁰ Bunun üzerine Bosna-Hersek Başkanlık Konseyi, Ocak 2015’te yazılı bir açıklama yapmış ve daha sonra bu açıklama Şubat 2015’te Parlamento’da temsil edilen 14 siyasi partinin temsilcileri tarafından onaylanmıştır. Yazılı açıklamada özetle, AB üyeliğinin Bosna-Hersek için stratejik bir hedef olduğu, bu amaç için gereken her seviyede işlevsel ve etkin kurumların mümkün olan en kısa sürede yaratılacağı belirtilmiştir. Ayrıca, ülkede uzlaşma sürecinin hızlandırılacağı, AB sürecinin gerektirdiği reformların hayata geçirilmesi için devlet kapasitesinin artırılacağı taahhüt edilmiştir.⁸⁰¹

⁷⁹⁶ Mostar ve Saraybosna şehirlerinin de yürütme ve yasama organları vardır. Bu organlar, eğitim gibi kamu hizmetlerinin yapılandırılması ve sürdürülmesi için gerekli kararları alabilmektedir.

⁷⁹⁷ Mostar’da yerel seçimler hâlâ yapılamamıştır ve bu durum AB Komisyonu 2015 Bosna-Hersek İlerleme Raporu’na da konu olmuştur. (AB Komisyonu 2015 İlerleme Raporu).

⁷⁹⁸ International Crisis Group, “Bosnia’s Future”, *Europe Report No. 232*, Brussels, 2014, s. 19, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/bosnia-herzegovina/232-bosnia-s-future.pdf> (09.02.2016).

⁷⁹⁹ Viktoria Endrödi Kovacs, *a.g.m.*, s. 3.

⁸⁰⁰ Council of European Unions, “Conclusion on Bosnia and Herzegovina”, Brussels, 15.12.2014, <http://italia2014.eu/media/4325/council-conclusions-on-bosnia-and-herzegovina.pdf> (10.02.2016).

⁸⁰¹ “Written Commitment of Bosnia and Herzegovina”, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/dsee/dv/0507_11/0507_11en.pdf (10.02.2016).

Mayıs 2015'te Bosna-Hersek, AB entegrasyon süreci ile ilgili olarak 65 yasal değişikliği kapsayan bir çalışma planı belirlemiştir.⁸⁰² Ancak bu konuda Bosna-Hersek'ten kısa sürede devrimsel nitelikte ilerlemeler beklemek gerçekçi olmayacaktır.

3.2.3.2. SC'nin Ayrılık Talepleri ve Bosna-Hersek'in Geleceği Üzerine Tartışmalar

Nüfusunun % 90'ını Sırların oluşturduğu SC, üniter ve merkezileşmiş bir yapıya sahiptir.⁸⁰³ 2006'da yapılan bir ankete göre SC'deki etnik Sırların % 63'ü SC'nin Bosna-Hersek'ten ayrılarak Sırbistan'a katılması gerektiğini düşünmektedir. Aynı şekilde 2007'de yapılan bir anket, Kosova'nın bağımsızlığının gerçekleşmesi durumunda, SC'nin ayrılıp Sırbistan'a katılması gerektiğini düşünenlerin oranını % 77 olarak göstermiştir.⁸⁰⁴

Karadağ'ın bağımsızlık referandumu sonrasında Sırbistan'dan ayrılmasının ardından SC lideri Milorad Dodik, SC'de de bağımsızlık referandumu düzenleneceğini açıklamıştır.⁸⁰⁵ SC, Kosova'nın bağımsızlık ilanından sonra bu konudaki taleplerini daha yüksek bir ses tonuyla belirtmeye ve Bosna-Hersek'in bütünlüğünü açıkça tehdit etmeye başlamıştır.⁸⁰⁶ Açıkcası SC'de Bosna-Hersek'ten ayrılık yönündeki gelişmelerin, Sırbistan'ın parçalanmasına paralel olarak arttığı görülmektedir. Ancak Batı Balkanlar'da sınırların değişimine AB sıcak bakmamaktadır. Bu nedenle, SC'nin ayrılma yönünde bir girişimi, rasyonel bir tercih olmayacaktır. Buna ilaveten, SC'nin bu girişimi Preşova Bölgesi'ndeki Arnavut çoğunluğun ve Sancak'taki Boşnak çoğunluğun Sırbistan'dan ayrılmasını tetikleyebilecektir. Sırbistan, Kosova'nın daha ileri seviyede tanınmasını engellemek amacıyla SC'yi kullanmaktadır. Diğer taraftan SC, referandum talebini gündemde tutarak Bosna-Hersek'te yönetimin merkezileşmesini engellemektedir.

⁸⁰² European Commission 2015 Albanian Progress Report, SWD(2015) 213 final, Brussel, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_albania.pdf (02.02.2016).

⁸⁰³ <http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/ba-republika-srpska.htm> (10.02.2016).

⁸⁰⁴ Sinisa Malesević-Niall O Dochartaigh, "Secession and Political Violence", Ed. Aleksandar Pavković-Peter Radan, *The Ashgate Research Companion to Secession*, Ashgate Publishing, Surrey, 2011, s. 237.

⁸⁰⁵ Kurt W. Bassuener, "Virtual Deterrence: BiH's Institutionalized Insecurity and the International Flight from Responsibility", Ed. Soeren Keil-Valery Perry, *Democratization in Bosnia and Herzegovina: State-Building and Democratization in Bosnia and Herzegovina*, Ashgate Publishing, Surrey, 2015, s. 90.

⁸⁰⁶ Soeren Keil, "Religions Pluralism and Multinational Federalism in Bosnia and Herzegovina", Ed. Ferran Requejo-Klaus Jürgen Nagel, *Politics of Religion and Nationalism, Federalism, Consociationalism and Secession*, Routledge, 2014, s. 118.

SC, BHF'nin Boşnak ve Hırvat entitelerine ayrılması tezini (devletin toplam üç entite) desteklemektedir. Florian Bieber'e göre, SC'nin bu desteğinin altında yatan neden; ortak devleti zayıflatarak, SC'yi daha meşru hâle getirmektir.⁸⁰⁷ SC'nin bu politikası bir kısım Bosnalı Hırvat siyasetçi tarafından da desteklenmektedir. Bu senaryonun gerçekleşmesi durumunda, Hırvat ve Sırlar biraraya geldiğinde merkezî devletin işleyişini daha fazla zayıflatabilecektir.⁸⁰⁸ Bununla birlikte 2010'da Gallup'un yapmış olduğu bir ankete göre, Bosna-Hersek Hırvatlarının % 43'ü ayrı bir Hırvat entitesinin oluşturulmasına olumlu gözle bakmaktadır.⁸⁰⁹

Bosna-Hersek'in mevcut yapısı etnik ayrılıkları güçlendirdiği gibi, üç kurucu ulus içerisinde olmayan azınlıkların da gözardı edilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle AB, Sejdic-Finci davası sonrasında Bosna-Hersek'te bir anayasa değişikliği konusunda ısrarcı olmuştur. Bosna-Hersek siyasal elitleri de yapısal bir değişimin kaçınılmaz olduğunu görmüş ve 2006'lı yıllardan itibaren ülkenin geleceğine ilişkin senaryolar tartışılmaya başlanmıştır.

Nisan 2012'de Friedrich Ebert Vakfı tarafından Saraybosna'da düzenlenen bir panelde Bosna-Hersek'in gelecek 13 yılına ilişkin olasılıklar tartışılmıştır. Bu panelin sonucunda ülkenin geleceğine ilişkin beş olası senaryo tespit edilmiştir.⁸¹⁰

1. Statükonun devamı sonucunda yavaş bir değişimle Bosna-Hersek'in AB üyeliğini elde etmesidir.

2. Bosna-Hersek işlevsel fakat adem-i merkezî bir devlet olacaktır. Yapılacak anayasal değişiklikler ile hukukun üstünlüğünün, insan haklarına saygının garanti edildiği bir ülke olarak 2025'te AB üyesi olacaktır.

3. Kısa süreli bir etnik çatışma sonrası Bosna Hersek, merkezî fakat işlevsel bir devlet olarak AB üyesi olacaktır.

⁸⁰⁷ Florian Bieber, "After Dayton, Dayton? The Evolution of an Unpopular Peace, Ed. Marc Weller-Stefan Wolff, *International State-Building After Violent Conflict: Bosnia Ten Years After Dayton*, Routledge, London-New York, 2008, s. 24.

⁸⁰⁸ Janusz Bugajski, *a.g.e.*, s. 40.

⁸⁰⁹ Denisa Sarajlić Maglić, "BiH After the Elections- a Tale of Disillusioned Optimism", Ed. Jacques Rupnik, *a.g.e.*, s. 54.

⁸¹⁰ Elvira Jukić, "Contrasting Vision of Bosnia in 2025 Unveiled", *Balkan Insight*, 2 Nisan 2012.

4. SC’de düzenlenen bağımsızlık referandumu sonrası meydana gelebilecek askeri hareketlilik, uluslararası müdahale, 2017’de seçimlerin yenilenmesi ile yeni politikacıların göreve gelmesinden sonra 2025’te Bosna-Hersek AB üyesi olacaktır.

5. Sınırlı bir etnik çatışma sonrasında Bosna-Hersek üç parçaya ayrılacak, uluslararası toplum ülkenin istikrarını sağlayamayacaktır. Bu senaryo sonrasında oluşacak üç ülke de Avrupa’nın en yoksul ülkeleri olacaktır.

Avrupalı düşünce kuruluşlarınca Bosna-Hersek ile ilgili buna benzer başka senaryolar da dile getirilmiştir.⁸¹¹ Bu senaryolarda silahlı çatışma ihtimali çok küçük de olsa mevcuttur. Ancak Arap Baharı sonrasında Ortadoğu’da yaşanan gelişmeler, Ukrayna’da yaşanan kriz ve silahlı çatışma olasılığı nedeniyle AB ve ABD’nin Batı Balkanlar’da bir çatışmaya izin vermeyeceği açıktır. Sonuçta, Bosna Hersek’te AB’nin izin vermeyeceği yeni bir yapılanmanın olması mümkün görünmemektedir.

3.2.4. Karadağ-AB İlişkileri

AB, Karadağ’ın Sırbistan’dan ayrılmasında yapılan referandumun zamanlamasını ve eşiğini (% 55) hassas bir şekilde belirlemiş, başlangıçtan itibaren tüm kuruluşlarıyla birlikte sürece dâhil olarak taraflar arasında etkin bir arabuluculuk yapmıştır. Bunun sonucunda, Batı Balkanlar’da ilk defa silahlı çatışma olmadan yeni bir devlet kurulmuştur. AB’nin gösterdiği bu diplomatik başarı, AB’nin Karadağ’da güvenilirliğini artırmıştır.⁸¹²

Sırbistan’dan ayrılmasından sonra Karadağ, hızlı bir Avrupalılaşma sürecine girmiştir. AB Bakanlar Konseyi, 15 Eylül 2006’da yaptığı toplantı sonrasında Karadağ ile diyalog yolunun açılacağını bildirmiştir. Karadağ ile AB arasında ilk toplantı Ocak 2007’de düzenlenmiş ve bu toplantıda iki taraf arasında ilişkilerin geliştirilmesi için öncelikler tespit edilmiştir.⁸¹³ Hızlı gelişen ilişkiler sonucunda, Karadağ 2008’de AB üyeliği için başvuruda bulunmuş ve Aralık 2010’da AB Karadağ’ı şartlı olarak AB adayı ilan etmiştir. AB, müzakere başlıklarının açılabilmesi için Karadağ’ın önüne

⁸¹¹ International Crisis Group, “Bosnia’s Future”, Europe Report No. 232, Brussels, 2014, s. 19, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/bosnia-herzegovina/232-bosnia-s-future.pdf> (09.02.2016)

⁸¹² Momčilo Radulović, “Montenegro’s Journey Towards EU Accession”, Ed. Jacques Rupnik, *a.g.e.*, s. 80.

⁸¹³ Kathleen Barrett, “Has EU Conditionality Made a Difference to Democratic Reforms and Human Rights Development on Montenegro?”, Ed. Henry F. Carey, *European Institutions Democratization and Human Rights Protections in the European Periphery*, Lexington Books, London, 2014, s. 153-158.

Kasım 2010’da Komisyonunun tespit ettiği siyasi, ekonomik ve üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme ile ilgili öncelikli hedefler koymuştur. Bu hedeflerden en önemlileri; yolsuzlukla mücadele için uyarlanan yasaların uygulamaya geçirilmesi, insan hakları ve azınlık haklarının korunması, dış politikada AB ile uyumlu hareket edilmesi, ekonomide kayıt dışı ile mücadele edilmesidir.⁸¹⁴

Haziran 2012’de Konsey, Komisyonun Karadağ’ın Kasım 2010’da tespit edilen alanlarda yeterli ilerlemeyi yapmış olduğuna yönelik değerlendirmesini onaylamış ve katılım müzakerelerinin başlatılmasına karar vermiştir.⁸¹⁵ Bu karar, Karadağ’ın AB’nin öncelik verdiği reformlara bağlılığını ve bu konudaki gayretlerini teyit etmiştir.⁸¹⁶ AB’nin Karadağ’dan istediği reformlar ağırlıklı olarak devlet kapasitesinin artırılmasına yönelik olmuştur.

Karadağ’da, devlet inşası yönündeki olumlu gelişmelerin yanı sıra ekonomik alanda da kısa sürede olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bağımsızlık sonrasında IMF ve Dünya Bankasına üye olması sonrasında, Karadağ ihtiyacı olan mali kaynaklara daha kolay ulaşabilmiştir. Aynı şekilde turizm alanındaki çekiciliği nedeniyle Batı Avrupa’dan Karadağ’a önemli miktarda yatırım gelmiştir. Bunun sonucunda Karadağ, gayri safi yurtiçi hasılda hızlı bir büyüme yaşamış, işsizlik seviyesi 2002’de % 33’ten 2008’de % 10,8’e düşmüştür. 2005’te dış borç oranı gayri safi yurtiçi hasılanın % 42’sine denk gelirken, 2008’de bu oran % 27’ye düşmüştür.⁸¹⁷ Karadağ ekonomisinin küresel ekonomik kriz ile birlikte durağanlaşan durumu; enerji, turizm ve ulaştırma alanında yapılan yatırımlarla 2015’te yeniden toparlanma eğilimine girmiştir.⁸¹⁸

Karadağ’ın kısa zamanda AB yolunda önemli bir mesafe almasının en önemli nedeni, hükümetlerin kararlı tutumu olmuştur. Referandum sonrasında AB üyelik hedefi yolunda yapılan ilk icraat, Karadağ Anayasası’na AB üyelik hedefini koymak olmuştur.

⁸¹⁴ European Commission, “Opinion on Montenegro’s Application for Membership of the European Union”, COM(2010) 670, Brussels, 09.11.2010, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mn_opinion_2010_en.pdf) (14.02.2016).

⁸¹⁵ “Conference on Accession to the European Union-Montenegro”, CONF-ME 2, AD 23/12, Brussels, 27 Haziran 2012, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/st20002_05_mn_framedoc_en.pdf (19.02.2016).

⁸¹⁶ Masa Lekić, “Montenegro’s Accession to the EU: Taking Stock and Suggesting Areas for Progress”, *Global Governance Institute Briefing Paper*, 2012, S. 3, <http://www.globalgovernance.eu> (15.02.2016).

⁸¹⁷ Kenneth Morrison, “Change, Continuity and Consolidation: Assessing Five Years of Montenegro’s Independence”, *LSEE Papers on South Eastern Europe*, 2011, S. 2, s. 21.

⁸¹⁸ European Commission, “2015 Montenegro Progress Report”, SWD (2015) 210 final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_montenegro.pdf (15.02.2016).

Karadağ Anayasası'nın 15. Maddesi, Karadağ Parlamentosunu AB'ye katılımın yöntemi konusunda karar vermekle görevlendirmiştir.⁸¹⁹ Karadağ'ın başarısının altında yatan diğer bir neden ise üyelik hedefinin halk tarafından önemli oranda desteklenmesidir. Karadağ halkının AB üyeliğine verdiği destek sürekli olarak artmış ve 2010 yılında % 75 seviyesine gelmiştir.⁸²⁰ Ayrıca Karadağ'ın kendi içinde ve bölge ülkeleri ile olan ilişkilerinde barışçıl politikalar izlemesinin de AB üyelik hedefi yolunda katkısı göz ardı edilemez.⁸²¹ Komşu ülkelerle olan sorunlarını uzlaşma yoluyla çözme eğiliminde olan Karadağ, Ağustos 2015'te Bosna-Hersek ve Kosova ile sınır antlaşmaları imzalamıştır.⁸²²

Aralık 2015'te Karadağ, NATO üyeliği için davet edilmiş ve Mayıs 2016'da NATO ile Katılım Antlaşması imzalamıştır. Bu durum Hırvatistan Cumhurbaşkanı Grabar Kitarovic tarafından öncelikle Karadağ, sonra da tüm Batı Balkanlar'ın⁸²³ AB'ye katılımı konusunda güçlü bir sinyal olarak yorumlanmıştır. Grabar Kitarovic'e göre; gerekli reformları hayata geçiren Batı Balkan devletleri, AB ve NATO üyeliği ile ödüllendirilecektir.⁸²⁴

AB, NATO'nun en önemli ve zorunlu müttefikidir. İki kuruluşun üyeleri büyük bir oranda aynıdır ve bu üyelerin orduları her iki kuruluşa da hizmet etmektedir. NATO 2020 Raporu'na göre, NATO'nun Batı Balkanlar'da AB ile yakın işbirliğinde bulunması, Avrupalıların iyiliği için NATO'nun diğer kuruluşlarla nasıl işbirliği yaptığının örneğidir. Ayrıca bu raporda Avrupa'yı tam istikrarlı hâle getirme görevinin henüz tamamlanmadığı belirtilmiştir.⁸²⁵ Soğuk Savaş sonrasında AB'nin Orta ve Doğu Avrupa genişlemeleri dikkate alındığında NATO ve AB genişlemelerindeki zamansal

⁸¹⁹ Official Gazette of Montenegro, "The Constitution of Montenegro" , <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/me/me004en.pdf> (14.02.2016).

⁸²⁰ Jelena Dzankić, "From Creeping to Sprinting: The Foreign Policy of Montenegro", Ed. Soeren Keil-Bernhard Stahl, *The Foreign Policies of Post Yugoslav States: From Yugoslavia to Europe*, Palgrave Macmillan, New York, 2014, s. 187-188.

⁸²¹ Momčilo Radulović, *a.g.m.*, s. 80.

⁸²² CDM, "Konjevic: Border Agreements with Bosnia and Kosovo Historic Events", <http://www.cdm.me/english/konjevic-border-agreements-with-bosnia-and-kosovo-historic-events>, (15.02.2016).

⁸²³ Arnavutluk ve Hırvatistan 2009'da NATO üyesi olmuşlardır. Makedonya, Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan Barış İçin Ortaklık üyesidir. Bosna Hersek ve Makedonya, NATO'ya katılım için başvuruda bulunmuşlardır. ("North Atlantic Treaty Organization, http://www.nato.int/cps/en/natolive/nato_countries.htm 04.03.2016).

⁸²⁴ CDM, "Grabar-Kitarovic: NATO Invitation for Montenegro in this Year Crucial for the Entire Region", <http://www.cdm.me/english/grabar-kitarovic-nato-invitation-for-montenegro-in-this-year-crucial-for-the-entire-region> (16.02.2016).

⁸²⁵ "NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement Analysis and Recommendations of the Group of Experts on New Strategic Concept for NATO", 17.05.2010, <http://www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf> (16.02.2016).

uyum dikkati çekmektedir.⁸²⁶ 2004 ve 2007’de AB’ye katılan ülkelerden yalnızca Malta’nın⁸²⁷ NATO’ya katılmamış olması dikkat çekmektedir.⁸²⁸ Sonuç olarak, AB’nin Hırvatistan’dan sonraki ilk genişlemesini Karadağ ile gerçekleştirmesi ihtimali yüksektir.

Yaşanan olumlu gelişmelere rağmen Batı Balkanlar’da yaygın olarak görülen bir takım problemlere Karadağ’da da rastlanmaktadır. Karadağ’ın AB yolunda görülen en önemli iki problemi, yolsuzluklar ve hukuk alanındaki eksikliklerdir. Ancak AB’ye en son katılan Hırvatistan’da da buna benzer problemler yaşanmıştır. AB yolunda katettiği ilerleme dikkate alındığında, Karadağ’ın da bu sorunları çözmesi ve AB’nin istediği noktaya gelmesi kuvvetli bir ihtimal olarak görülmektedir. Aşağıda Karadağ’ın AB süreci, en önemli iki problem sahası olan yolsuzluklar ve hukuk alanındaki eksiklikler ekseninde anlatılacaktır.

3.2.4.1. Yolsuzlukla Mücadele Alanında Gelişmeler

Karadağ’ın Sırbistan’dan ayrılmasından önce uluslararası toplumun ilgisinin daha çok Sırbistan üzerinde olması nedeniyle, Karadağ’da yaşanan yolsuzluklar çok fazla gündeme gelmemiştir. Bu dönemde Karadağ’ın yolsuzlukla mücadelede görev alan devlet kurumları bile yolsuzluk iddialarının içinde olmuş ve yolsuzlukla mücadele kapasitelerini kaybetmişlerdir.⁸²⁹ Buna ilaveten Karadağ’ın sosyalist ekonomiden liberal ekonomiye geçiş döneminde, ekonomik kaynakların siyasal iktidarlar tarafından şeffaflıktan uzak bir şekilde tahsis edilmesi, ülkede yolsuzluk için uygun bir zemin yaratmıştır. Sonuçta yolsuzluk Karadağ’ın AB’ye yönelik reformları içselleştirmesinin önünde en büyük engel oluşturmuş ve demokrasinin güçlenmesini sınırlandırmıştır.⁸³⁰

⁸²⁶ NATO Antlaşması’nın 10. maddesine göre, NATO üyeleri uzlaşılı yoluyla Avrupalı bir devleti üyelik için davet eder. 1995 sonrasında bu davetin yapılması için belirli kriterler getirilmiştir. Bunlardan en dikkat çekenler: Aday ülkenin demokratik değerlere saygı duyması, NATO’nun siyasi vizyonu için tam destek vermesi, azınlık haklarına saygı göstermesi, iç ve dış sorunlara barışçıl çözümler getirmesidir. (<http://www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf>) Dikkatli incelendiğinde, bu kriterlerin AB’ye katılım kriterleri ile çok yakın olduğu görülmektedir.

⁸²⁷ Malta’nın NATO’ya katılmama sebebi, 1980’de İtalya ile imzalamış olduğu antlaşma ile askeri ittifaklara girmeyeceğini taahhüt etmiş olmasıdır.

⁸²⁸ <http://www.nato.int/> (16.02.2016).

⁸²⁹ Nebojsa Medojević, “Montenegro: Land of Frozen Reforms”, Ed. Vim van Meurs, *Prospects and Risks Beyond EU Enlargement Southeastern Europe: Weak States and Strong International Support*, Springer Fachmedian Wiesbaden, Opladen, 2003, s. 248-250.

⁸³⁰ Jelena Dzankić, “Political Transformation Process in Montenegro”, Ed. Jelena Dzankić vd., *Integration Perspectives and Synergic Effects of European Transformation in the Countries Targeted by EU Enlargement and Neighbourhood Policies*, Center for Enlargement Studies, Budapest, 2008, s. 50-51.

Karadağ'ın bağımsızlığından sonra, başta AB olmak üzere uluslararası toplumun ilgisi nedeniyle, yolsuzluk olayları medya ve NGO'ların dikkatini çekmiştir.⁸³¹ AB'nin teşvikiyle Karadağ, 2006'da Yolsuzluk ve Organize Suçlarla Mücadele Hareket Planı'nı uyarlamış ve planı yürütmek üzere bir millî komisyon kurmuştur. 2008'de AB'nin tavsiyeleri üzerine bu plan yenilenmiştir. Millî komisyonun 2009 raporuna göre hareket planında öngörülenlerden % 67'si gerçekleştirilmiştir. 2009'da Karadağ yönetimi yolsuzlukla mücadelede Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı gibi uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra ülkede bulunan NGO'lar da devreye girmiş ve AGİT'le işbirliğine başlanmış, yolsuzluğa karşı medyada yaygın kampanyalar düzenlenmiştir. Ayrıca, 2009'da yolsuzluğa karşı kolluk kuvvetlerinin ve yargının kapasitesini artırmak için 1 milyar euro ayrılmıştır.⁸³²

Karadağ'da yolsuzluk ve organize suçlarla mücadelenin yargı ayağını tamamlamak üzere 2010'da özel savcılık ofisi kurulmuş ve toplam 86 savcı görevlendirilmiştir. Bu dönemde yolsuzluğu savaş suçlarıyla eşdeğer tutan ceza yasaları getirilmiştir.⁸³³ 2011'de siyasal partilerin finansmanı ile ilgili yasal düzenleme yapılmış olup, bu konuda önemli yasal gelişmeler sağlanmıştır. Aynı yıl yolsuzlukları ihbar edenlerle ilgili olarak koruma yasası çıkartılmıştır.⁸³⁴ 2012'de yolsuzlukla mücadelede şeffaflığı sağlamak adına, halkın bilgiye ulaşımını temin imkânı sağlayan yasal düzenlemeler yapılmıştır.⁸³⁵ Yolsuzlukla mücadelede Parlamentonun kontrolü 2013'te artırılmıştır.⁸³⁶ Yolsuzlukla kurumsal anlamda mücadele etmek için AB'nin tavsiyesi üzerine Ocak 2016'da Yolsuzlukla Mücadele Ajansı kurulmuştur.⁸³⁷

Karadağ, yolsuzlukla mücadele alanında AB'nin baskısıyla yasal ve kurumsal altyapısını güçlendirmiştir. Buna rağmen yolsuzluk Karadağ'da hâlâ yaygındır ve

⁸³¹ Nebojsa Medojević, *a.g.m.*, s. 250.

⁸³² Drasko Dranović, "Montenegro", Ed. Lisa Mootz, *Nations on Transit 2010*, Freedom House, New York-Washington-Budapest, 2010, s. 393-395.

⁸³³ European Commission, "Analytical Report", SEC(2010) 1334, Brussels, 9 Kasım 2010, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mn_rapport_2010_en.pdf (19.02.2016).

⁸³⁴ European Commission, "Montenegro 2011 Progress Report", SEC(2011) 1204 final, Brussels, 12.10.2011, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/mn_rapport_2011_en.pdf (19.02.2016).

⁸³⁵ European Commission, "Montenegro 2012 Progress Report", SWD(2012) 331 final, Brussels, 10.10.2012, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mn_rapport_2012_en.pdf (19.02.2016).

⁸³⁶ European Commission, "Montenegro 2013 Progress Report", SWD (2013) 411 final, Brussels, 16.10.2013, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/mn_rapport_2013.pdf (16.02.2016).

⁸³⁷ European Commission, "Montenegro 2016 Progress Report", SWD(2016) 360 final, Brussels, 09.11.2016, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2016/20161109_report_montenegro.pdf (16.11.2016).

birçok alanda ciddi problem olmaya devam etmektedir. Karadağ'ın yüksek seviyeli yolsuzluk vakalarında etkili soruşturma, yargılama ve infaz konusunda gösterdiği başarı sınırlı kalmıştır.⁸³⁸ Yolsuzlukla mücadelede sınırlı başarının en önemli sebepleri, üst düzey siyasetçilerin yolsuzluğa bulaşmaları ve yargı ile ilgili sorunlardır. Ancak Hırvatistan ve Sırbistan'da olduğu gibi Karadağ'da da AB'nin beklentilerine yeterince cevap veremeyen siyasal partiler iktidardan düşebilirler. Çünkü Karadağ halkı önemli bir oranda AB üyeliğine destek vermektedir.

3.2.4.2. Hukuk Alanındaki Eksiklikler

Diğer Batı Balkan ülkelerinde olduğu gibi sağlıklı işleyen bir hukuk sisteminin olmayışı, geçiş döneminde Karadağ için önemli bir problem sahası olmuştur.⁸³⁹ AB 2008 İlerleme Raporu'nda, yüksek seviyeli savcıların Parlamento tarafından seçilmesi eleştirilmiş ve üst düzey siyasetçilerin isimlerinin yolsuzlukla anıldığı Karadağ'da böyle bir uygulamanın, yasamanın yargıyı etkilemesine neden olacağı belirtilmiştir. Ayrıca ülkede yargıya karşı güvenin olmadığı vurgulanmıştır.⁸⁴⁰ Bu dönemde Karadağ'da ağır işleyen ve oldukça masraflı olan hukuk sistemi, özellikle de ekonomik durumu iyi olmayan mağdurları yıldırmıştır.⁸⁴¹

Karadağ'da hukuk sisteminin kronik aksaklıklarını gidermek amacıyla (2007-2012) Yargı Reformu Yasa Tasarısı uyarlanmış ve 2008'den itibaren uygulamaya geçirilmiştir. Bu yasayla birlikte, öncelikle yasamanın yürütme üzerindeki baskısını ortadan kaldırmak için Hukuk Konseyi Yasası uyarlanmıştır. Hukuk Konseyine yargıçları seçmek, terfi ettirmek ve görevden almak yetkileri verilmiştir.⁸⁴² Bu dönemde çıkartılan bir yasa ile mahkemelerin yetki alanlarını düzenleme görevi Anayasa Mahkemesine verilmiştir.⁸⁴³ Yüksek mahkemeler yeniden organize edilmiş, görev ve

⁸³⁸ European Commission, "Montenegro 2015 Progress Report", SWD(2015) 210 final, Brussels, 10.11.2015, https://wbc-rti.info/object/document/14559/attach/20151110_report_montenegro.pdf (19.02.2016).

⁸³⁹ Jelena Dzankić, *a.g.m.*, s. 23.

⁸⁴⁰ European Commission, "Montenegro 2007 Progress Report", SEC (2007) 1434, Brussels, 06.11.2007, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/montenegro_progress_reports_en.pdf (03.05.2016).

⁸⁴¹ Masa Lekić, "Montenegro's Accession to the EU: Taking Stock and Suggesting Areas for Progress", *Global Governance Institute Briefing Paper*, Brussels, 2012, S. 3, s. 3.

⁸⁴² European Commission, "Montenegro 2008 Progress Report", SEC(2008) 2696, Brussels, 05.11.2008, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/keydocuments/reports_nov_2008/montenegro_progress_report_en.pdf (19.02.2016).

⁸⁴³ European Commission, "Montenegro 2009 Progress Report", SEC(2009) 1336, Brussels, 14.10.2009, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/mn_rapport_2009_en.pdf (19.02.2016).

sorumlulukları daha belirgin çizgilerle ifade edilmiştir.⁸⁴⁴ Yargılama süreci hızlandırılmış, uzayan davaların oranı yıllık olarak % 4'e düşürülmüştür.⁸⁴⁵ 2013'te yapılan Anayasa değişikliği ile yargıda şeffaflık artırılmış ve hukukun bağımsızlığı güçlendirilmiştir. Aynı yıl yargıç ve savcılarının istihdamı ile ilgili sistem yenilenmiş, liyakata dayalı bir terfi süreci getirilmiştir.⁸⁴⁶

Karadağ, 2016'da Hâkimler ve Savcılar Konseyinin yapısını ve atanma prosedürünü AB standartları ile uyumlu hâle getirmiş, etkinliğini artırmıştır. Aynı yıl yargı bağımsızlığı geliştirilmiş, hâkim ve savcılarının resmî görevlerine müdahale karşılığında hapis cezası getirilmiştir. Ayrıca hâkim ve savcılarının etik kuralları AB ile uyumlu bir seviyeye getirilerek iş yükleri % 50 oranında azaltılmıştır.⁸⁴⁷

Hukuk alanında Karadağ'da 2007 sonrasında önemli adımlar atılmıştır. Ancak hukukun bağımsızlığı, yargıçların yeterliliği, terfi ve istihdam sistemleri, Hâkim ve Savcı Konseyinin kapasitesi konusunda uygulamaya yönelik sorunlar bulunmaktadır.⁸⁴⁸ Buna rağmen, hukuk alanında Karadağ'ın başlangıç noktası ile geldiği nokta arasında önemli bir mesafe vardır.

3.2.5. Kosova-AB İlişkileri

NATO'nun Kosova müdahalesi sonrasında AB, kendisini Kosova'da fiili olarak devlet inşasına adanmıştır. Bu amaçla AB, Kosova'nın özellikle dört spesifik alanda gelişimine odaklanmıştır. Bu alanlar: Ekonomik toparlanma, kurumsal yapılanma, siyasal istikrar ve güvenlidir. Bu alanlar devlet inşası gündeminin ana yönelimleridir ve Kosova'da artan bir şekilde gelişmektedir. Bu, aynı zamanda AB'nin Kosova'daki rolünün iyi çekilmiş bir fotoğrafıdır.⁸⁴⁹

⁸⁴⁴ European Commission, "Analytical Report", SEC(2010) 1334, Brussels, 09.11.2010, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mn_rapport_2010_en.pdf (19.02.2016).

⁸⁴⁵ European Commission, "Montenegro 2012 Progress Report", SWD(2012) 331 final, Brussels, 10.10.2012, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mn_rapport_2012_en.pdf (19.02.2016).

⁸⁴⁶ European Commission, "Montenegro 2013 Progress Report", SWD (2013) 411 final, Brussels, 16.10.2013, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/mn_rapport_2013.pdf (16.02.2016).

⁸⁴⁷ European Commission, "Montenegro 2016 Progress Report", SWD(2016) 360 final, Brussels, 09.11.2016, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2016/20161109_report_montenegro.pdf (16.11.2016).

⁸⁴⁸ European Commission, "Montenegro 2015 Progress Report", SWD(2015) 210 final, Brussels, 10.11.2015, https://wbc-rti.info/object/document/14559/attach/20151110_report_montenegro.pdf (19.02.2016).

⁸⁴⁹ Dimitris Papadimitriou-Petar Petrov, "State-Building in Kosovo", Ed. Arolda Elbasani, *a.g.e.*, s. 130.

NATO Harekatı sonrasında AB, Kosova'yı yeniden Sırbistan'a entegre etmenin mümkün olmadığını anlamış ve Kosova'da devlet inşası yoluna gitmiştir. AB için Yugoslavya döneminde Sırbistan'a bağlı özerk bir bölge konumunda olan ve devlet birikimi hiç olmayan Kosova'da devlet inşası, Batı Balkanlar'ın diğer bölgelerine göre daha karmaşık bir süreç görünümündedir. Ayrıca Yugoslavya'nın en fakir bölgesi olan Kosova, uzun süren bir iç savaş yaşamış ve bunun sonucunda ekonomisinin can damarı olan Trepça Madenlerinde bile üretim durma noktasına gelmiştir.

AB, Kosova'nın ekonomik açıdan toparlanabilmesi için bağış organizasyonları düzenlemiştir. Düzenlenen organizasyonlarla Kosova için 1999-2007 arasında toplam 2,7 milyar euro toplanmış ve bu paranın % 60'ı AB tarafından tahsis edilmiştir.⁸⁵⁰ 2008'de AB tarafından organize edilen bağış konferansı ile birlikte 1,2 milyar euro toplanmış ve bunun 800 milyon euroluk kısmı AB tarafından bağışlanmıştır.⁸⁵¹ Kosova'ya gerek doğrudan yapılan gerekse bağış konferansları aracılığıyla toplanan ekonomik yardımlar; ülkenin alt yapı, kırsal kalkınma, enerji ve ulaşım sektörleri başta olmak üzere yeniden yapılanma ve sosyal kalkınma projelerine harcanmıştır.⁸⁵²

Kosova, AB ile yapılan İOA'nın 94. maddesi ile işleyen bir pazar ekonomisi oluşturmak için gayret göstereceğini, ekonomi politikalarını Avrupa Para ve Ekonomi Birliği politikalarına yaklaştırmaya çalışacağını taahhüt etmiştir. Bu maddeye göre AB Kosova otorilerinin yardım talebi halinde, Kosova'yı destekleyecektir. İOA'nın 121 ve 125. maddeleri, Kosova'nın Kopenhag Siyasi Kriterlerini yerine getirmesi durumunda, AB'den finansal destek alabileceğini öngörmüştür.⁸⁵³

Kosova'nın bağımsızlık ilanı sonrasında AB, üç oluşumla bölgedeki varlığını sürdürmüştür. Avrupa Komisyonu İrtibat Ofisi, Kosova'da AB entegrasyonuna yönelik reformları desteklemek için gereken tüm çalışmaları desteklemektedir. AB Özel Temsilcisi, aynı zamanda Uluslararası Sivil Temsilci olarak da görev yapmaktadır. AB Kosova Özel Temsilcisi'nin görevi; Kosova hükümetinin insan hakları ve azınlık

⁸⁵⁰ European Commission/World Bank, "Kosovo Donor Conference", Brussels, 11.07.2008, <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/seerecon/kdc/prospectus.pdf> (21.02.2016).

⁸⁵¹ European Union Office in Kosovo, "Political & Economic Relations", http://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/eu_kosovo/political_relations/index_en.htm (21.02.2016).

⁸⁵² Paulina Szelag, "Activities of the European Union Aimed at Restoring Stability in Kosovo", *Evolving Europe: Voices of the Future*, (Konferans Metni), Loughborough, 08.07.2013, <http://www.uaces.org> (20.02.2016)

⁸⁵³ Stabilization and Association Agreement Between European Union, of the one Part, and Kosovo, of the Other Part (Kosova İOA), http://ec.europa.eu/enlargement/news_corner/news/news-files/20150430_saa.pdf (28. 12. 2015).

hakları konusunda almış olduğu önlemleri izlemek, adem-i merkezileşme ve AB entegrasyonu konusunda Kosova hükümetine tavsiyelerde bulunmaktır.⁸⁵⁴ Üçüncü oluşum olarak AB, Şubat 2008’de ortaklaşa almış olduğu bir kararla Kosova’da EULEX (European Union Rule of Law Mission in Kosovo) misyonunu kurmuştur.⁸⁵⁵ EULEX’in kurulma amacı; Kosova’da bağımsız, sorumlu, güçlendirilebilir hukuksal kurumlar oluşturulmasını desteklemektir.⁸⁵⁶ 2016’da yenilenen yapısı ile EULEX’in dört temel görevi vardır:⁸⁵⁷

1. Gözlemlene, danışmanlık ve tavsiye hedefi ile EULEX; Kosova’nın adli kurumlarına,⁸⁵⁸ polis teşkilatına, gümrük teşkilatına, İçişleri Bakanlığına destek sağlamaktadır.

2. İcra hedefi ile EULEX, Kosova kurumları tam olarak dönüşümünü tamamlayıp istenilen seviyeye gelene kadar organize suçlar, yolsuzluk ve diğer suçlarla ilgili olarak araştırma, kovuşturma, yargılama görevi icra etmektedir.

3. “Diyaloğun Hayata Geçirilmesine Destek” hedefi ile EULEX, Kosova ile Sırbistan arasında varılan uzlaşmanın hayata geçirilmesine teknik destek vermektedir.

4. “Kuzey” hedefi ile EULEX, Kosova’nın kuzeyinde de hukukun üstünlüğünü sağlamaya çalışmakta, icra fonksiyonunu bu bölgede de sürdürmektedir.

EULEX’in yukarıda tanımlanan görevleri yerine getirebilmesi için Kosova’nın polis, gümrük, adli sistemlerinde EULEX görevlileri ile Kosovalı görevliler birlikte çalışmaktadır. 2016’da EULEX Hukuk Koordinasyon Heyeti Ortak Yönetimi kurulmuştur. Kosova Adalet Bakanı, AB Kosova Özel Temsilcisi ve EULEX Misyonu Başkanı, Hukuk Koordinasyon Heyeti Ortak Yönetiminin eşbaşkanlarıdır.⁸⁵⁹

⁸⁵⁴Jana Bauerova, *a.g.m.*, s. 20.

⁸⁵⁵ EULEX Homepage, <http://www.eulex-kosovo.eu/?page=2.1> (28.06.2015).

⁸⁵⁶ EULEX Homepage, <http://www.eulex-kosovo.eu> (20.02.2016).

⁸⁵⁷ EULEX Kosovo, “The Mission of EULEX”, http://www.eulex-kosovo.eu/eul/repository/docs/AE20151020_Fact_Sheet2.1.pdf (22.02.2016).

⁸⁵⁸ EULEX yargıçları, Kosovalı yargıçlara danışmanlık yapmakla birlikte, yolsuzluk ve savaş suçları gibi hassas davalarda karar vermektedirler.(Agustin Conde, “The Situation in Kosovo and the Role of the Council of Europe”, *Council of Europe Committee on Political Affairs and Democracy*, Report No. 1, Doc. 13939, 08.01.2016).

⁸⁵⁹ Agustin Conde, “The Situation in Kosovo and the Role of the Council of Europe”, *Council of Europe Committee on Political Affairs and Democracy*, Report No. 1, Doc. 13939, 08.01.2016, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=22306&lang=en> (20.02.2016).

AB, kısa dönemde EULEX Misyonu ile Kosova’da düzen ve hukuk anlamında somut sonuçlar elde etmiştir. Uzun dönemde de AB, Kosova’ya üyelik vaadinde bulunarak yerel elitleri kendi yanına çekmiştir. Bunun sonucunda Kosova liderleri direnişçi boyutundan (KLA) demokratik siyasal sistem içerisinde etkili yöneticiler boyutuna dönüştürülmektedir. Bu, hem Kosova toplumu hem de Batı Balkanlar’ın geneli için olumlu bir gelişme olarak görülmektedir.⁸⁶⁰

Kosova, daha fazla demokratikleşmek ve normalleşmek adına, Sırbistan ile diyalogunu devam ettirmek durumundadır. AB, bu diyalogun devam etmesi için iki taraf üzerinde de artan bir şekilde koşulluluk uygulamaktadır.⁸⁶¹ Bu anlamda AB’nin genişleme politikasındaki süreklilik, Kosova’nın kalıcı istikrara kavuşması açısından elzemdir. Kosova’nın AB’ye katılımı, ülkede iç ve dış barış sağlanmadan mümkün görünmemektedir.⁸⁶²

Kasım 2015’te Kosova Anayasa Mahkemesi, Kosova ve Sırbistan’ın Ağustos 2015’te üzerinde uzlaşmış olduğu Sırp Belediyeler Birliği ile ilgili olarak yürütmeyi geçici olarak durdurma kararı almıştır.⁸⁶³ Anayasa Mahkemesinin kararına Sırbistan ve AB’den olumsuz tepkiler gelmiştir.⁸⁶⁴ Bunun üzerine Kosova Anayasa Mahkemesi, 23 Aralık 2015’te nihai kararını vermiştir. Bu kararda, Kosova’nın 2013’te Sırbistan’la imzalamış olduğu antlaşmanın Kosova Parlamentosu tarafından onaylandığı ve Anayasa gereğince iç hukuka aktarıldığı; 2013’te imzalanan antlaşmanın Ağustos 2015’te imzalanan antlaşma için uygun bir temel sağlıyor olması nedeniyle Sırp Belediyeler Birliği kurulmasının Anayasa’yı ihlal etmeyeceği belirtilmiştir. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesinin kararında, Sırp Belediyeler Birliğine verilen bazı yetkilerin (yürütme) Anayasaya uygun olmadığı belirtilmiştir.⁸⁶⁵ AB’nin Kosova Anayasa Mahkemesinin son kararına karşı olumsuz bir tepkisi olmamıştır. Ayrıca AB, Sırbistan’a Kosova Anayasa Mahkemesinin kararını kabul ettirmek için, AB

⁸⁶⁰ Dimitris Papadimitriou-Petar Petrov, *a.g.m.*, s. 134.

⁸⁶¹ Agustin Conde, *a.g.m.*

⁸⁶² Research Institute of Development and European Affairs, “Kosovo’s Rocky Road to EU Stabilization and Association Agreement: Challenge and Opportunities”, Pristina, 2013, s.7, <http://www.ridea-ks.org> (20.02.2016).

⁸⁶³ <http://www.balkaninsight.com> (22.02.2016).

⁸⁶⁴ European Union Office in Kosovo, “EU Office/EUSR Statement on the Constitutional Court Decision Concerning the Association/Community of Serb Majority Municipalities”, http://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/press_corner/all_news/news/2015/20151224_en.htm (23.02.2016).

⁸⁶⁵ The Republic of Kosovo Prime Minister Office, “Speech of the Prime Minister Mustafa in the Meeting of Kosovo Government”, <http://www.kryeministri-ks.net/?page=2,9,5471> (23.02.2016).

temsilcilerinin gayret göstereceğini açıklamıştır.⁸⁶⁶ Kosova Anayasa Mahkemesinin Kosova-Sırbistan arasındaki normalleşmeyi kesintiye uğratmayan son kararından üç ay sonra (1 Nisan 2016) AB, Kosova ile İOA'nın yürürlüğe girdiğini açıklamıştır. AB Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini konu ile ilgili olarak yaptığı açıklamada, Kosova'nın geleceğinin AB içinde olduğunu bir kez daha vurgulamıştır.⁸⁶⁷ Sonuç olarak, AB koşulluluğunun Kosova'da üst yargı kararlarını bile etkilemekte olduğu bu olayda görülmüştür.

AB, Kosova'da Sırp toplumu ile merkezî yönetim arasında uzlaşmayı sağlayarak birleşik ve bağımsız bir Kosova yaratmayı amaçlamaktadır.⁸⁶⁸ Sırp toplumunu merkezî yönetime entegre edemeyen bir Kosova'nın, komşusu olan Sırbistan ile de iyi ilişkiler kurabilme potansiyeli yoktur. Kosova ve Sırbistan arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi; Arnavutluk-Sırbistan, Bosna-Sırbistan (Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin Sırbistan paralelinde dış politika izlemesi nedeniyle) ilişkilerini de etkileyecektir.

Sırbistan Başbakan Yardımcısı Bozidar Djelević yapmış olduğu bir açıklamada, AB üyelik beklentisinin Kosova ve Sırbistan'ı uzlaşmaya doğru ittiğini söylemiştir.⁸⁶⁹ İki ülke arasındaki uzlaşma ve normalleşme, her iki ülkeyi de AB üyeliğine yaklaştıracaktır. Richard Caplan ve Stefan Wolff'a göre “*Kıbrıs'ın üyeliği sonrasında yaşanan gelişmelerden ders çıkaran AB, uzun dönemde Kosova ve Sırbistan'ı aynı anda üyeliğe kabul edecektir. Sırbistan'ın Kosova'dan daha fazla AB üyeliğine yakın olması nedeniyle, Sırbistan'ın iradesi dışında üyeliği ertelenecektir.*”⁸⁷⁰

Kosova'nın AB üyeliği yolundaki en büyük engelleri, yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele, ekonomik zorluklar, demokratikleşme konusunda yaşanan sorunlardır. Aşağıda Kosova'nın AB görünümü bu konular ekseninde incelenecektir.

⁸⁶⁶ RTK Live, “EU to Pressure Serbia over Constitutional Court Ruling”, <http://www.rtklive.com/en/?id=2&r=4132> (23.02.2016).

⁸⁶⁷ Federica Mogherini, “Kosovo: a European Future”, *European Western Balkans*, 01.04.2016, <http://europeanwesternbalkans.com/2016/04/01/kosovo-a-european-future/> (01.04.2016).

⁸⁶⁸ Glenn Diesen, *EU and NATO Relations with Russia After the Collapse of the Soviet Union*, Ashgate Publishing, Surrey, 2015, s. 60.

⁸⁶⁹ Jrdé Shiu, “Clash of Civilisation or the Empire Stikes Back? The EU's Responses to the Ethnic Crises Over Cyprus, Kosovo and Georgia”, Ed. Kenan Aksu, *Turkey-EU Relations: Power, Politics and the Future*, Cambridge Scholars Publishing, , Newcastle, 2012, s. 48-49.

⁸⁷⁰ Richard Caplan-Stefan Wolff, “Some Implications of Advisory Opinion for Resulation of the Serbia-Kosova Conflict”, Ed. Marko Milanović-Michael Wood, *The Law and Politics of Kosovo Advisory Opinion*, Oxford University Press, Oxford, 2015, s. 324.

3.2.5.1. Yolsuzluk ve Organize Suçlarla Mücadele Alanındaki Gelişmeler

Organize suç örgütleri, Kosova’da devlet kurumları dâhil olmak üzere hemen her yere sızmış durumdadır. Kosova’da polis ve istihbarat teşkilatı görevlilerinin rüşvet, zorbalık ve şantaj aracılığıyla büyük miktarlarda para elde ettikleri iddia edilmektedir. Ayrıca Kosova Demokratik Partisi’nin, Kosova İstihbarat Örgütü ile iç içe geçmiş yapısı 2008 yılına kadar devam etmiştir. Buna ilaveten Kosova’da Arnavut ve Sırp suç örgütlerinin birbirleriyle ve küresel suç örgütleriyle bağlantıları mevcuttur.⁸⁷¹ Ayrıca Kuzey Kosova’da merkezî Kosova yönetiminin fiili olarak kontrolünün kısıtlı olması nedeniyle yüksek oranda yolsuzluk ve organize suç oranı mevcuttur.⁸⁷²

Kosova’da yürütmenin her alanında ve yargıda görülen yolsuzluklar, toplum hayatını olumsuz etkilemekte, yaşam standartlarının ve ekonominin gelişmesini engellemektedir.⁸⁷³ 2014 Yolsuzluk Algı Endeksine göre Kosova 110. sırada ve Batı Balkanlar’ın yolsuzluk algısı en yüksek ülkesi durumundadır.⁸⁷⁴ Bu endekse göre, 2015’te Kosova 103. sıraya yükselmiştir.⁸⁷⁵

Kosova, yolsuzlukla mücadele konusunda 2010’da siyasi partilerin finansmanı, bürokratların mal beyanında bulunmasına ilişkin kanun çıkartmış; Anti-Yolsuzluk Ajansı ve polis teşkilatı içerisinde yolsuzlukla mücadele birimi kurmuştur.⁸⁷⁶ 2011’de Kamu Tedarik Yasası,⁸⁷⁷ 2013’te kara para aklama ve terörizmin finansmanının önlenmesi ile ilgili yasalar çıkartılmıştır.⁸⁷⁸ 2015’te suç nedeniyle elde edilen mal varlığına el konulması, telekomünikasyon kayıtlarının tutulması ile ilgili yasalar çıkartılmıştır.⁸⁷⁹

⁸⁷¹ David Phillips, “Kosova”, Ed. Janusz Bugajski, *Western Balkans Policy Review 2010*, Center for Strategic International Studies 2010, Washington, 2010, s. 74.

⁸⁷² Imke Pente, “No Membership Without Stability in Northern Kosovo: Seven Recommendations on How to Achieve it”, *IEP Policy Briefs on Enlargement and Neighbourhood*, 2012, S. 2, s. 3.

⁸⁷³ Agustin Conde, *a.g.m.*

⁸⁷⁴ Transparency International, “Corruption Perception Index 2014: Results”, <https://www.transparency.org/cpi2014/results> (25.02.2016).

⁸⁷⁵ Transparency International, “Corruption Perception Index 2015”, https://www.iaca.int/images/news/2016/Corruption_Perceptions_Index_2015_report.pdf (25.02.2016).

⁸⁷⁶ European Commission, “2010 Kosovo Progress Report”, SEC(2010) 1329, Brussels, 09.11.2010, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ks_rapport_2010_en.pdf (25.02.2016).

⁸⁷⁷ European Commission, “2011 Kosovo Progress Report”, SEC(2011) 1207 final, Brussels, 12.10.2011, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/ks_rapport_2011_en.pdf (25.02.2016).

⁸⁷⁸ European Commission 2013 Kosovo Progress Report, SWD(2013) 416 final, Brussels, 16.10.2013, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/ks_rapport_2013.pdf (25.02.2016).

⁸⁷⁹ European Commission, “2015 Kosovo Progress Report”, SWD(2015) 215 final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_kosovo.pdf (25.02.2016).

Bu gelişmelerle birlikte Kosova, yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele konusunda bir miktar ilerleme kaydetmiştir. Ancak Kosova'ya özgü yolsuzluk olayları ile mücadele edilebilmesi için güçlü bir siyasi irade ve mevcut yasaların uygulamaya geçirilmesi gereklidir.⁸⁸⁰

3.2.5.2. Ekonomik Zorluklar

NATO'nun Kosova Harekatı sonrasında KLA liderleri Kosova'da siyasal gücü elinde tutmuşlardır. KLA liderlerinin suç bağlantıları, Kosova'da devlet kurumları oluşurken bu kurumlarının oluşumuna yansımıştır. Bu nedenle çatışma sonrası Kosova ekonomisi için bağımsız bir girişimci sınıf oluşmamıştır.⁸⁸¹

Devlet kapasitesinin de zayıf olması nedeniyle 2000'lerin başlarında Kosova'da tutarsız ekonomik politikalar izlenmiş, dış ticaret ve finansal bağlantılar bundan olumsuz etkilenmiştir.⁸⁸² Bunun yanında Kosova ekonomisinin gümrük gelirlerine aşırı derecede bağımlılığı, hem ticaret açığına hem de ekonominin sağlıklı bir görünüm almasına neden olmuştur. Ayrıca bu durum gümrüklerde yolsuzluklar yapılmasına da neden olmuştur.⁸⁸³

Günümüzde yoksulluk, işsizlik ve ekonomik fırsatların olmayışı, Kosova ekonomisinin en ciddi problemleridir. Dünya Bankası'na göre 2009'da Kosova nüfusunun % 34,5'i yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. İşsizlik % 40'ın üzerindedir ve genç işsizliği % 70'in üzerindedir.⁸⁸⁴

Bunun yanında ekonomisinin küresel ekonomiyle daha az bütünleşmiş yapısı,⁸⁸⁵ yurt dışında çalışan Kosova vatandaşlarından gelen nakit para (GSYİH'nın % 7,5 civarında), büyüme eğilimli bütçe yapısı, uluslararası bağış destekleri nedeniyle Kosova

⁸⁸⁰ European Commission, "2015 Kosovo Progress Report", SWD(2015) 215 final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_kosovo.pdf (25.02.2016).

⁸⁸¹ Ivan Briscoe-Megan Price, "Kosovo's New Map of Power: Governance and Crime in the Wake of Independence", *Clingendael Institute*, Hague, 2011, s. 7, <http://www.clingendael.nl/cru> (25.02.2016).

⁸⁸² European Commission/World Bank, "Kosovo Donors Conference", Brussels, 11.07.2008, <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/seerecon/kdc/index.html> (27.02.2016).

⁸⁸³ Arta Ante, *State Building and Development: Two Sides of the Same Coin? Exploring the Case of Kosovo*, Disserta Verlag, Hamburg, 2010, s. 289-292.

⁸⁸⁴ Steven Woehrel, "Current Issues and U.S. Policy", *Congressional Research Service*, 07.05.2013, s.12, <https://www.fas.org/sfp/crs/row/RS21721.pdf> (27.02.2016).

⁸⁸⁵ Steven Woehrel, *a.g.m.*, s.12.

küresel ekonomik krizden daha az etkilenmiştir.⁸⁸⁶ Dünya Bankası verilerine göre Kosova, 2008-2012 arasında ortalama % 3,5 büyüme oranı ile Avrupa'nın ilk dört ülkesinden biridir.⁸⁸⁷

AB Komisyonu 2015 İlerleme Raporu'na göre Kosova, işleyen bir pazar ekonomisi olma yolundadır. Son dönemde Kosova'da iş yeri açmayı kolaylaştıran, finansal sektörün istikrarı ile ilgili yasal sistemi geliştiren düzenlemeler yapılmıştır. Buna rağmen ülkede devamlılık arz eden ticaret açığı, üretim azlığı ve uluslararası rekabetin olmayışından kaynaklanmaktadır. Yurtdışından gelen paraya ve gümrük gelirlerine önemli derecede bağımlılığın yanısıra yaygın kayıtdışı ekonomi, işsizliği artıran bir faktör olmaktadır.⁸⁸⁸

3.2.5.3. Demokratikleşme ile İlgili Sorunlar

Kosova'da sosyalizm sonrası dönüşüm; siyasi ve ekonomik zorluklar, risk ve belirsizlikler içeren karmaşık süreçlere neden olmuştur. Geçmişin ekonomik başarısızlığı, etnik çatışmalar, bölgenin yasal statüsü ile ilgili belirsizlikten kaynaklanan tarihsel miras nedeniyle Kosova, demokratik dönüşüm sürecinde benzer dönüşümü yaşayan diğer Batı Balkan ülkelerine göre daha fazla zorluk yaşamıştır.⁸⁸⁹

İyi işleyen bir devlet mekanizmasının olmayışı, Kosova'nın demokratikleşmesi yolunda en büyük engel olmuştur.⁸⁹⁰ Bu nedenle AB, Kosova'da demokratik değerleri de kapsayan devlet inşası görevini üstlenmiştir. Kosova'nın katılımı için gerekli şartları oluşturmak adına AB, bu ülkede norm ve değerlerini öne çıkarmıştır. Koşulluluğun öne çıkartıldığı bir Avrupalılaşma sürecinin, Kosova'yı AB'nin beklediği norm ve değerlere daha çok yaklaştıracığı ümit edilmiştir. Kosova'da istikrar ve barış içinde yaşayan çok etnisiteli bir toplum oluşturma gayretleri, AB tarafından desteklenmiştir.⁸⁹¹

⁸⁸⁶ The World Bank Group in Kosovo, Country Snapshot 2015” <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/Kosovo-Snapshot.pdf> (27.02.2016).

⁸⁸⁷ Agustin Conde, *a.g.m.*, s. 6.

⁸⁸⁸ European Commission, “2015 Kosovo Progress Report”, SWD(2015) 215 final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_kosovo.pdf (25.02.2016).

⁸⁸⁹ Besnik Pula, “The UN in Kosovo: Administering Democratization?”, Ed. Florian Bieber-Zidas Daskalovski, *Understanding The War in Kosovo*, Frank Cass Publishers, London, 2003, s. 240-250.

⁸⁹⁰ Daniel Silander, “Contemporary Politics in Kosovo Independence, Democracy, European Integration”, Ed. Henry Carey, *European Institutions, Democratization and Human Rights Protection in the European Periphery*, Lexington Books, London, 2014, s. 331.

⁸⁹¹ Jonas Jacobsen-Jen Severinsen, “Kosovo's Way into the EU-a Theoretical Approach”, s. 41-55, http://pure.au.dk/portal-asb-student/files/75288738/BA_projekt_JS94457_JJ93319.pdf (28.04.2016).

AB, devlet inşası ve demokratikleşme adına, öncelikle Kosova’da azınlıkların Kosova Meclisinde temsilini sağlayacak şekilde seçim sisteminin değiştirilmesini sağlamıştır. Kosovalı Sırp, topluluk haklarını korumak maksadıyla 2006’da Slobadan Petroviç liderliğinde Bağımsız Liberal Partiyi kurmuşlardır. Bu partinin lideri 2011’de Kosova Başbakan Yardımcısı olmuştur.⁸⁹² Ancak Kosovalı Sırp, Kosova siyasal zeminine çekme çabaları, Kuzey Kosova açısından 2013’e kadar başarısız olmuştur. Bu tarihe kadar sadece Kosova’nın merkezine yakın bölgede yaşayan Sırp azınlık, Kosova genelinde siyasal faaliyetlere katılmıştır. Brüksel Antlaşması’ndan sonra ilk defa 2013 yerel seçimleri Kuzey Kosova’da boykot edilmemiş, seçimler Kosova genelinde sorunsuz olarak yapılmıştır.⁸⁹³ Kosova’da 2014’te yapılan genel seçimler de sorunsuz olarak geçmiş ve oluşturulan hükümette 5 bakanlık azınlıklara (3 Sırp, 1 Türk, 1 Boşnak) verilmiştir.⁸⁹⁴

Kosova hükümetinin 2013’ten itibaren sivil toplum örgütleriyle işbirliği stratejisi geliştirmiş olması,⁸⁹⁵ 2014’te sivil toplum irtibat ofisleri açılmış olması, demokratik gelişim açısından önemli gelişmelerdir. Ayrıca 2014’ten itibaren güvenlik güçlerinin yasama denetimi konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiş, güvenlik güçlerinin faaliyetleri hakkında ilgili bakanlar sıklıkla Parlamentoya bilgi vermişlerdir.⁸⁹⁶ Kamu yönetimi reformu adına 2015 yılı içerisinde önemli ilerlemeler kaydedilmiş, bu konuda geniş bir reform çerçevesi hazırlanmıştır. İlk defa kamu yönetimi reformu toplumdan geniş bir destek almıştır.⁸⁹⁷

3.2.6. Makedonya-AB İlişkileri

Ohri Barış Antlaşması, Makedonya’da etnik çatışmaları sonlandırmış, ülkeye istikrar getirmiştir. 2004’te AB üyeliği için başvuran Makedonya, AB Komisyonunun

⁸⁹² Tina Mavrikos Adamou, “Leader Dominated Ethnic Parties and Dysfunctional Institutional Design in Bosnia-Herzegovina and Kosovo”, Ed. Soeren Keil-Valery Perry, *State-Building and Democratization in Bosnia and Herzegovina*, Ashgate Publishing, Surrey, 2015, s. 180-185.

⁸⁹³ Leon Malazogu, “Integration or Isolation? Northern Kosovo in 2014 Electoral Limbo”, http://www.cepolicy.org/sites/cepolicy.org/files/attachments/cepi_-_integration_or_isolation.pdf (01.11.2014).

⁸⁹⁴ European Commission, “2015 Kosovo Progress Report”, SWD(2015) 215 final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_kosovo.pdf (25.02.2016).

⁸⁹⁵ European Commission, “2013 Kosovo Progress Report”, SWD(2013) 416 final, Brussels, 16.10.2013, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/ks_rapport_2013.pdf (25.02.2016).

⁸⁹⁶ European Commission, “2014 Kosovo Progress Report”, COM (2014) 700 final, Brussels, 08.10.2014, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-strategy-paper_en.pdf (26.04.2016).

⁸⁹⁷ European Commission, “2015 Kosovo Progress Report”, SWD(2015) 215 final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_kosovo.pdf (25.02.2016).

2005'te bildirmiş olduğu olumlu görüşle birlikte AB adaylığı statüsünü elde etmiştir. Yunanistan, Makedonya'nın ismi ile ilgili çekinceleri olmasına rağmen AB'nin bu kararına engel olmamıştır. AB adayı ilan edilen Makedonya, 2008'e kadar yolsuzlukla mücadele, organize suçlar ve basın özgürlüğü gibi problem sahalarında önemli gelişmeler kaydetmiştir.⁸⁹⁸

Makedonya, Ohri Çerçeve Antlaşması'nın gereği olarak adem-i merkezileşmeye başlamıştır. Antlaşma öncesinde Makedonya genelinde varolan 123 belediye, daha iyi yönetilebilen 84 belediyeye dönüştürülmüştür. Bu belediyelerin 15'inin Arnavut belediye başkanı, 1 tanesinin Roman belediye başkanı tarafından yönetilmesi kanunlaştırılmıştır. Yerel yönetimlerin yeniden yapılanması sonrasında, Makedonya'da adem-i merkezileşme ağır bir şekilde devam etmiş, bu gelişmeler yerel ekonomileri olumlu bir şekilde etkilemiştir.⁸⁹⁹ Bu dönemde Arnavutlar, Makedonya'da siyasi zemine de çekilmiştir. Antlaşma sonrasında Arnavut siyasi partileri, Makedon partileri ile koalisyonlar kurarak ülkeyi birlikte yönetmişlerdir.⁹⁰⁰

2008'de İç Makedon Devrimci Örgütü (VMRO-Internal Macedonian Revolutionary Organization) ve Makedonya Arnavutlarının en büyük partisi olan Demokratik Bütünleşme Birliği (DUI-Democratic Union of Integration) arasında kurulan koalisyon hâlen görevdedir. Bu hükümet döneminde Makedonya komşuları ile olan ilişkilerini istikrarlı kılma adına (Yunanistan hariç), olumlu adımlar atılmıştır. Bu adımlar arasında en önemlilerinden birisi, Kosova'nın tanınması ve bu ülke ile olan sınırın tespit edilmesidir. Makedonya'nın atmış olduğu bu adım, ülkedeki Arnavut azınlık tarafından da olumlu karşılanmış ve ülkenin iç barışına hizmet etmiştir.⁹⁰¹ Aynı şekilde Karadağ ile işbirliği konusunda gösterilen gayret, 2015'te Paris'te ortak diplomatik ve konsolosluk ofisi açma konusunda uzlaşma noktasına kadar getirilmiştir.⁹⁰² Bu tür adımlar aynı zamanda Makedonya'nın AB sürecine de hizmet

⁸⁹⁸ Mladen Karodzoski-Artur Adamczyk, "Macedonia and Her Difficult Neighbours on the Path to the EU", *Yearbook of Polish European Studies*, 2014, S. 17, s. 212-213.

⁸⁹⁹ Thammy Evans, *Macedonia*, Bradt Travel Guide, Connecticut, 2015, s. 35-36.

⁹⁰⁰ Joanne McEvoy, *Power-Sharing Executives Governing in Bosnia, Macedonia and Northern Ireland*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2015, s. 159-162.

⁹⁰¹ Janusz Bugajski, "The Republic of Macedonia/Former Yugoslav Republic of Macedonia", Ed. Janusz Bugajski, *Western Balkans Policy Review 2010*, Center for Strategic International Studies, Washington, Eylül 2010, s. 82.

⁹⁰² The Independent, "Joint Embassies: Project Was Supposed to Be Cost-effective, But it Turned out Pricy" 23.02.2015, <http://m.independent.mk/articles/15645> (04.03.2016).

etmiştir. Çünkü AB, katılım sürecinde aday devletlerden komşularıyla olan sınır sorunlarını çözmesini ve komşularıyla işbirliğini geliştirmesini istemektedir.

Ancak 2008 sonrasında VMRO-DUI koalisyonu ülkenin eski bölgesel kimliğini güçlendirmek adına, Yunanistan'ı kışkırtacak bir dizi kararlar almaya başlamıştır. Örneğin Üsküp Havaalanı'nın adı değiştirilerek, Büyük İskender Havaalanı olarak adlandırılmıştır.⁹⁰³ Aynı şekilde Üsküp'teki devlet ve hükümet binalarının önüne antik çağ heykelleri yerleştirilmiştir. Bu tür sembolik eylemler, koalisyon hükümeti tarafından iç politika malzemesi olarak kullanılırken Yunanistan'ın tepkisini çekmiştir. Makedonya'nın bu tür girişimlerini kendi toprak bütünlüğüne yönelik olarak yorumlayan Yunanistan'ın, Makedonya'ya yönelik söylemleri sertleşmiştir.⁹⁰⁴ Bunun sonrasında Yunanistan, Makedonya'nın "Makedonya" ismiyle AB ve NATO gibi uluslararası kurumlara girişini engellemiş ve bu tutumunda hâlen ısrar etmektedir. Makedonya'nın AB üyeliği önünde duran en büyük engel, Yunanistan'la olan isim anlaşmazlığıdır.

Makedonya'nın AB üyeliği, Makedonya'da yaşayan Makedon kökenliler tarafından ülke bütünlüğünün bir garantisi olarak görülürken; Arnavut kökenliler tarafından da var olan devlet sınırları içerisinde etnik haklarının geliştirilmesi ve devletin daha çok adem-i merkezileşmesi için bir araç olarak görülmektedir.⁹⁰⁵ Halkın Makedonya'nın AB üyeliğine desteği 2015 yılı için % 80 civarındadır.⁹⁰⁶ Bununla birlikte Makedonya en başta Yunanistan'la olan isim problemi nedeniyle hâlen AB katılım müzakerelerinin başlaması için bir tarih alamamıştır. Makedonya'nın AB genişleme sürecinin dışında bırakılmasının ülkedeki etnik tansiyonu artıracak ve Ohri Antlaşması ile başlayan kazanımlara gölge düşeceği görülmektedir. İnandırıcı bir üyelik beklentisi olmamasına rağmen AB'nin artan ilgisi, Makedonya'da AB'ye karşı bir direnç yaratacak ve milliyetçiliğin yeniden geçer akçe olmasına sebep olabilecektir.⁹⁰⁷ Makedonya'nın NATO ve AB'ye katılamaması durumunda, bölgedeki uluslararası dengeler de değişecektir. Bu durumda, Rusya jeopolitik etkisini Avrupa'nın doğusuna

⁹⁰³ Janusz Bugajski, *Return of the Balkans: Challenges to European Integration and US Disengagement*, U.S. Army War College Press, Carlisle, 2013, s. 99.

⁹⁰⁴ Yeliz Şahin, *a.g.m.*, s. 44.

⁹⁰⁵ Joanne McEvoy, *a.g.e.*, s. 200-202.

⁹⁰⁶ International Republican Institute, "Survey of Macedonian Public Opinion", 15.12.2014, <http://www.IRI.org> (07.03.2018).

⁹⁰⁷ Simonida Kaçarska, *a.g.m.*, s. 102.

doğru genişletecek ve Batı'nın bu bölgedeki etkisini azaltabilecektir.⁹⁰⁸ Nitekim 2015 başında ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Makedonya'nın Batı ile Rusya arasında bir ateş hattında olduğunu belirtmiştir.⁹⁰⁹ AB ve ABD'nin, Makedonya'nın Rus etki alanına girmesine müsaade etmeyeceği açıktır. Dolayısıyla önümüzdeki süreçte AB, Makedonya'nın katılım sürecine hız kazandırmak için kendisine yakın hükümet dışı kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, medya kurumları aracılığıyla Yunanistan'la uzlaşabilecek siyasal partilerin iktidara gelmesini desteklemesi beklenebilir.

Makedonya'nın AB yolunda diğer bir engeli de ülke içinde siyasal diyalog ve partiler arası uzlaşmazlıktır. AB, Makedonya'da iktidar partisinin demokratik eğilimlere aykırı olarak güçler ayrılığı ilkesini ihlal ettiğini, hukuk kurumlarına partizanca atamalar yaptığını açıkça vurgulamaktadır.⁹¹⁰

Aşağıda Makedonya'nın AB görünümü, Yunanistan'la olan isim problemi ve partiler arası siyasal diyalog ekseninde değerlendirilecektir.

3.2.6.1. Makedonya'nın Yunanistan'la Olan İsim Problemi

Coğrafi olarak Makedonya üç parçaya ayrılmaktadır: Günümüzdeki Makedonya Cumhuriyeti Vardar Makedonyası, Bulgaristan'ın güneyinde kalan bölüm Pirin Makedonyası, Yunanistan'ın kuzeydoğusunda kalan bölüm Ege Makedonyası olarak anılmaktadır.

1870'de Rusların Osmanlı İmparatorluğu üzerinde baskısı nedeniyle coğrafi olarak Makedonya olarak anılan bölgenin tamamı Bulgaristan'a bırakılmıştır. Balkan Savaşları'ndan sonra Makedonya üçe bölünmüştür. Sırbistan'a verilen bölüm üzerinde Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti kurulmuştur. 1991'de Makedonya Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan ettiğinde Yunanistan, yeni kurulan devletin anayasasının kendi topraklarındaki Ege Makedonyası ile ilgili imada bulunduğu bahanesiyle "Makedonya Cumhuriyeti" ismiyle tanımayı reddetmiştir. Bunun üzerine AB ve ABD, iki tarafı uzlaştırmak için diplomatik bir girişim başlatmış, 1995'te taraflar arasında geçici bir

⁹⁰⁸ Janusz Bugajski, *a.g.e.*, s. 101.

⁹⁰⁹ Kristijan Fidanovski, "April Elections Will Determine Macedonia's Future for Years to Come", *Vostokian*, 20.11.2015, <http://vostokian.com/>

⁹¹⁰ Simonida Kaçarska, "The EU in the Republic of Macedonia: An Active Player, a Framework for Integration or Both", Ed. Branislav Radeljić, *Europe and the Post-Yugoslav Space*, Ashgate Publishing, Surrey, 2013, s. 100.

antlaşma imzalanmıştır.⁹¹¹ Buna göre iki taraf birbirinin bölgesel bütünlüğünü tanıyacak, Makedonya uluslararası kurumlara kabul edilirken “Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya” olarak kabul edilecektir.⁹¹²

Makedonya’da 2006 seçimleriyle birlikte sosyal demokratların iktidarı merkez sağ koalisyonu bırakması ve yeni iktidarın Makedon kimliğinin tarihsel kökenlerini öne çıkaran⁹¹³ kampanyalara başlaması, Yunanistan’ın Makedonya politikasını değiştirmesine neden olmuştur. Yunanistan; 2008’de Makedonya’nın NATO üyeliğini veto etmiş, 2009’da ise Makedonya’nın AB müzakerelerine başlamasını veto etmiştir. İki ülke arasında BM öncülüğünde yapılan görüşmelere rağmen olumlu bir sonuç çıkmamıştır. Makedonya, AB ve NATO üyeliği hedefi önünde engel olan Yunanistan’ın vetosunu kaldırmak için Uluslararası Adalet Divanı’na (UAD) başvurmuştur. UAD Yunanistan’ın 1995 antlaşmasından kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmediğine hükmetmiştir. Buna rağmen Yunanistan’ın tavrı değişmemiştir.⁹¹⁴

Makedonya’nın AB ve NATO’ya katılımına engel olan Yunanistan’a, 2012’de Makedonların etnik olarak Bulgar olduğunu savunan Bulgaristan’da katılmıştır. Bulgaristan’ın bu hamlesinin arkasında yatan neden, Yunanistan’la ilişkileri kötüye giden Makedonya’nın içinde bulunduğu zor durumdan faydalanmak ve birtakım imtiyazlar almak olmuştur.⁹¹⁵

AB Komisyonu, 2009’dan itibaren Makedonya ile müzakerelerin başlatılmasını teklif etmesine rağmen Konseyden onay alamamıştır. AB Komisyonu Makedonya 2015 İlerleme Raporu’nda, sorunun acilen çözülmesi gerektiği belirtilmiştir.⁹¹⁶ Hâlihazırda

⁹¹¹ Bu antlaşmadan sonra Avusturalya, Almanya ve Fransa gibi devletler, Makedonya’yı Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya (FYROM) olarak tanımasına rağmen; ABD, İngiltere, Çin, Rusya dâhil 140 ülke Makedonya Cumhuriyeti olarak tanımayı sürdürmüşlerdir. (<http://greece.greekreporter.com>, 07.03.2016).

⁹¹² Jenny Engström, “The Power of Perception: The Impact of the Macedonian Question on Inter- Ethnic Relations in the Republic of Macedonia”, *The Global Review of Ethnopolitics*, 2002, c. 1, S. 3, s. 8.

⁹¹³ Makedonya’da 2006 sonrasında kamu kuruluşlarının önüne Büyük İskender’in heykeli dikilmeye ve o döneme ait semboller kullanılmaya başlanmıştır. Yunanistan, Büyük İskender’in Yunan tarihinin bir kahramanı olduğunu, ayrı bir Makedon milleti olmadığını ve günümüz “Makedonya Cumhuriyeti” halkının sonradan bu topraklara göç etmiş Slavlar olduğunu savunmaktadır. Buna ilaveten Yunanistan, Makedonya Anayasasında “Makedonya Cumhuriyeti, komşu ülkelerde yaşayan Makedonların haklarını da gözetir.” maddesini, Yunanistan’ın içişlerine karışma olarak yorumlamaktadır.(Mladen Karadzovski-Artur Adamczyk, *a.g.m.* s. 215-216.).

⁹¹⁴ Cveta Koneska, “Policy Consensus During Institutional Change: Macedonian Foreign Policy Since Independence”, Ed. Soeren Keil-Bernhard Stahl, *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States: From Yugoslavia to Europe*, Springer Publishing, Heidelberg-New York, 2014, s. 120-145.

⁹¹⁵ Mladen Karadzovski-Artur Adamczyk, *a.g.m.* s. 223-226.

⁹¹⁶ European Commission, “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2015 Report”, SWD (2015) 212 final, Brussels, 10.11.2015,

sorunun çözümüne yönelik olarak BM gözetiminde resmi görüşmeler yapılmamaktadır. Haziran 2015'te Yunanistan Dışışleri Bakanı yeni bir inisiyatif olarak 11 yıl aradan sonra Üsküp'ü ziyaret etmiştir. Bu vesileyle iki taraf bir seri güven artırıcı önlem üzerinde uzlaşmışlardır.⁹¹⁷ Ancak Yunanistan Dışışleri Bakanı, bu ziyaretinde Yunanistan'da yeni kurulan hükümetin isim problemi konusunda tutum değişikliğine gitmeyeceğini açıklamıştır.⁹¹⁸

Yunanistan Dışışleri Bakanlığı, Mart 2016'da yaptığı yazılı açıklamada Makedonya ile var olan sorunun temelinde, Makedonya'nın 1995'te imzalanan geçici antlaşmayı ihlal etmiş olmasının yattığını öne sürmüştür. Bu açıklamada, Yunanistan sorunun çözümüne yönelik olarak kendi yaklaşımını ise Makedonya kelimesinin coğrafi bir sıfatla (Yukarı Makedonya, Kuzey Makedonya vb.) birleştirilmesi, ülke içinde ve dışında her şekilde bu ifadenin kullanılması olarak açıklamıştır.⁹¹⁹

Makedonya Başbakanı Gruevski, 2015'te yaptığı bir açıklamada soruna çözüm bulunsa bile Makedonya'nın konuyu referanduma götüreceğini belirtmiştir.⁹²⁰ Eylül 2014'te Makedonya'da yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre Makedonya halkının % 25'i AB ile müzakere sürecinin başlatılmasını en önemli dış politika hedefi olarak görürken; halkın % 28'i ülkenin Makedonya Cumhuriyeti olarak tanınmasını en önemli dış politika hedefi olarak gördüğünü belirtmiştir.⁹²¹ Makedonya hükümeti, halkın önemli bir oranda ülkenin isminin değiştirilmemesine yönelik destek verdiğini görmekte ve halk nezdinde desteğini artırarak iktidarını garanti altına almak için Yunanistan'la uzlaşmaya yaklaşmamaktadır. Yunanistan ise AB'den dışlanan Makedonya'da olası iç istikrarsızlık nedeniyle tutum değişikliğine gidileceğini hesap etmekte ve bu konuda zamana oynamaktadır.⁹²²

http://eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf (23.03.2016).

⁹¹⁷ European Commission, "2015 The Former Yugoslav Republic of Macedonia Report", SWD (2015) 212 final, Brussels, 10.11.2015, http://eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf (23.03.2016).

⁹¹⁸ <http://m.dw.com/en> (07.03.2016).

⁹¹⁹ Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs, "FYROM Name Issue", 07.03.2016, <http://www.mfa.gr/en/fyrom-name-issue/> (08.03.2016).

⁹²⁰ Siobhan O'Grady, "Greece Doesn't Like Macedonia's Name. We Have Ideas for a New One", *Foreign Policy*, 16.12.2015, <http://foreignpolicy.com> (07.03.2016).

⁹²¹ International Republican Institute, "Survey of Macedonian Public Opinion", 15.12.2014, <http://www.IRI.org> (07.03.2018).

⁹²² Janusz Bugajski, *Return of the Balkans: Challenges to European Integration and US Disengagement*, s. 101.

Makedonya'nın isim sorununa çözüm bulma süresinin uzaması, hükümetin Arnavut koalisyon ortağını olumsuz yönde etkileyecektir. Çünkü Batı Balkanlar'da Arnavut siyasi hareketlerinin ana önceliği; AB ve NATO'ya katılmak, Batı ile yakın ilişkiler kurmaktır. Soruna çözüm bulunamaması, ülkenin yalnızlaşmasına, etnik milliyetçiliğin artmasına ve iç çatışma ihtimalinin yeniden gündeme gelmesine neden olacaktır.⁹²³

Yunanistan'ın Makedonya ile ekonomik ilişkileri oldukça gelişmiş düzeydedir. Makedonya'daki Yunan yatırımları oldukça fazladır ve Makedonya ekonomisi için kritik sayılabilecek bankacılık, enerji ve bilişim sektörlerine odaklanmıştır.⁹²⁴ Yunanistan'ın küresel ekonomik krizden en çok etkilenen ülkelerden biri olması ve Alexis Tsipras hükümetinin Yunanistan'ın süregelen sorunları ile ilgili olarak geçmiş sağcı iktidarlara suçlamayı tercih etmesi, sorunun çözümüne dair umut vermektedir. Yeni kurulmuş, ekonomik ve askerî açıdan zayıf, kendi içinde etnik hassasiyeti olan bir Makedonya'nın; kendisine göre daha güçlü, AB üyesi olan Yunanistan'dan toprak talebinde bulunması veya bölünmesine neden olması ihtimali çok inandırıcı değildir. Yunanistan'ın bu hassasiyeti zamanla hafifleyebilecektir.⁹²⁵ Ayrıca Ortadoğu'daki çatışmalar nedeniyle Avrupa'ya yaşanan göç dalgası, Avrupa'yı dayanışmaya ve ortak karar almaya doğru itmektedir. AB'nin sorunun çözümüne yönelik olarak gayretlerini artırması olasıdır.

3.2.6.2. İç Politikada Siyasal Diyalog ve Uzlaşma Açığı

Ohri Barış Antlaşması sonrası AB, Makedonya'da farklı etnik toplumların arasındaki siyasi ilişkilere odaklanmıştır. 2006 Genel Seçimleri sonrasında seçimin galibi VMRO, Arnavut partileri içerisinde ikinci parti konumundaki DPA (Arnavut Demokratik Partisi) ile koalisyon kurmaya teşebbüs ettiğinde; AB Özel Temsilcisi Erwan Fourre en çok oyu alan Makedon partisi VMRO ile Arnavut partisi DUI arasında bir koalisyon kurmanın daha mantıklı olacağını, açıklamıştır. Bu açıklama, medya organları ve siyasi elitler tarafından Makedonya'nın içişlerine müdahale olarak

⁹²³ Janusz Bugajski, "The Republic of Macedonia/Former Yugoslav Republic of Macedonia", Ed. Janusz Bugajski, *Western Balkans Policy Review 2010*, s. 85.

⁹²⁴ Ridvan Peshkopia, *a.g.e.*, s. 195.

⁹²⁵ Helena Smith-Patrick Kingsley, "Macedonia May Change its Name to Settle a Decades-Long Disputes with Greece", <http://www.businessinsider.com/macedonia-may-change-name-to-settle-greece-dispute-2015-12> (08.03.2016).

yorumlanırken DUI⁹²⁶ Arnavut halkının iradesinin göz ardı edildiği gerekçesiyle Parlamento faaliyetlerini boykot etmeye başlamıştır. AB'nin arabuluculuğuyla 2007'de siyasal partiler arasında bir uzlaşma sağlanmış ve bu uzlaşma gereğince Parlamentoda karar prosedürleri değiştirilmiştir. Böylece 2006 yılına kadar etnisiteler arası uzlaşıyla sınırlı olan AB ilgisi, bu tarihten sonra daha geniş bir çerçevede olacak şekilde siyasi diyaloga doğru kaymıştır. 2008 sonrasında siyasi diyalog, AB'nin Makedonya'ya karşı uyguladığı koşulluluğun bir parçası olmuştur.⁹²⁷

Makedonya'da 2004-2008 arasında en az bir siyasi parti Parlamento faaliyetlerini boykot etmiştir.⁹²⁸ 2009'a kadar iktidar ve muhalefet arasında yaşanan siyasi kriz, hükümeti oluşturan siyasi partiler arası ilişkilere de yansımıştır. Bu tarihten itibaren AB İlerleme Raporlarına karşı hükümeti oluşturan DUI olumlu tepki verirken, VMRO olumsuz tepkiler vermiştir.⁹²⁹

2014 genel seçimleri sonrasında SDSM (Social Democratic Union of Macedonia) seçimlere hile karıştırıldığı gerekçesiyle Parlamento çalışmalarını boykot etmeye başlamıştır. AB Dışişleri Bakanlarından oluşan bir arabulucu heyetin devreye girmesine rağmen devam eden siyasi kriz, 2015 başında SDSM Genel Başkanı Zoran Zaev'in hükümete yönelik iddialarıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Zaev, Başbakan Gruevski'nin emriyle Makedonya İstihbarat Servisi tarafından yirmi binden fazla muhalif gazeteci, siyasetçi ve din adamının telefon görüşmelerinin dinlenmiş olduğunu, Gruevski'nin Çin kökenli bir firmadan otoyol ihalesi karşılığında yirmi milyon euro rüşvet almış olduğunu iddia etmiştir. Buna karşılık olarak Gruevski hükümeti, muhalefeti "hükümeti devirmeye teşebbüs" ile suçlamış, eski istihbarat servisi başkanı ve Zaev hakkında "darbe planlamak" iddiasıyla dava açılmıştır.⁹³⁰ Siyasal partiler arasındaki gerginlik etnik boyuta taşınmış, ülkede AB hedefinden sapma olduğunu düşünen Arnavut göstericilerle polis arasında çıkan çatışmalarda 22 kişi hayatını

⁹²⁶ DUI, 2008'de VMRO ile koalisyon ortağı olmuştur.

⁹²⁷ Simonida Kacarska, "The EU in Macedonia: From Inter-Ethnic to Intra-Ethnic Political Mediator in a Accession Deadlock", Ed. Soeren Keil-Zeynep Arkan, *The EU and Member State Building: European Foreign Policy in the Western Balkans*, Routledge, New York, 2015, s. 108-112.

⁹²⁸ Simonida Kacarska, *a.g.m.*, s. 110.

⁹²⁹ Simonida Kacarska, "The EU in Macedonian Party Politics-Consolidating and Dividing", Ed. Corina Stratulat, *EU Integration and Party Politics in the Balkans*, EPC Issue Paper, Eylül 2014, S. 77, s. 77.

⁹³⁰ Bne Intellinews, "EU calls for resumption of Political Dialogue in Macedonia", 22.04.2015, http://www.intellinews.com/eu-calls-for-resumption-of-political-dialogue-in-macedonia_500446441/?archive=bne (09.03.2016).

kaybetmiştir.⁹³¹ Rusya Dışışleri Bakanlığı, Makedonya’da yaşan olayları “renkli devrim” olarak nitelendirmiştir.⁹³²

AB, Makedonya’daki krizi çözmek için AB Komisyonu Komşuluk ve Genişlemeden Sorumlu Üyesi Johannes Hahn’ı görevlendirmiştir. Hahn’ın Makedonya’da siyasi krizin tarafı olan partilerle görüşme periyodunun ardından Temmuz 2015’te Przhino Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma hükümlerine göre taraflar, demokratik prensipler ve AB sürecinin gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirecekler, danışma ve koordinasyon içerisinde olacaklar; ülkede Nisan 2016’da⁹³³ erken genel seçimler yapılacaktır.⁹³⁴

AB, Makedonya’da siyasi partiler arasında diyalogu sağlamak amacıyla daha çok kısa vadeli olarak çalışmaktadır. Ancak AB’nin soruna kapsamlı bir çözüm bulabilmesi için yerel yetkililerle işbirliğinde daha zorlayıcı ve yaratıcı olması, sivil toplum ve muhalefetle daha geniş bir oranda dayanışma içinde olması ve söz verilen reformların gereğinin ne oranda yapıldığını gözlemlemesi gerekir. Ancak bütün bunları gerçekleştirebilmek için AB üyelik vaadinin daha inandırıcı ve somut olması gerekir.⁹³⁵

3.2.7. Sırbistan-AB İlişkileri

Ekim 2000’de gerçekleştirilen demokratik bir devrimle Miloseviç’in iktidardan düşürülmesi, Sırbistan’ın geleceği hakkında hem ulusal hem de uluslararası beklentiler yaratmıştır. Bununla birlikte Miloseviç döneminde iktidara karşı direnç gösteren önemli bir siyasal elitin olmayışı, Sırbistan’daki devrimi Orta ve Doğu Avrupa’da 1980’lerin sonunda gerçekleşen devrimlerden ayıran özellik olmuştur. Bu özellik Sırbistan devriminin eksik tarafını teşkil etmiştir. Miloseviç iktidardan düşmesine rağmen

⁹³¹ <http://www.nationalpost.com/m/wp/blog.html?b=news.nationalpost.com/news/world/mysterious-well-trained-fighters-attack-state-building-malls-and-sporting-events-in-macedonia-leaving-at-least-22-dead> (10.03.2016).

⁹³² <http://meta.mk/en/tag/concern/> (10.03.2016).

⁹³³ Antlaşma sonrasında Makedonya’da seçimler 11 Aralık 2016’ya ertelenmiştir. (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2016/20161109_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf 18.11.2016).

⁹³⁴ Malinka Ristevska Jordano, “How is the Przhino Agreement Implemented?”, *European Policy Institute*, Üsküp, Ocak 2016, [http://www.epi.org.mk/docs/Network%2023_Implementation%20of%20the%20Political%20Agreement\(1\).pdf](http://www.epi.org.mk/docs/Network%2023_Implementation%20of%20the%20Political%20Agreement(1).pdf) (10.03.2016).

⁹³⁵ International Crisis Group, “Macedonia: Defusing the Bombs”, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/macedonia/b075-macedonia-defusing-the-bombs.pdf> (10.03.2016).

bürokrasinin çeşitli kademelerinde bulunan eski elitler pozisyonlarını korumuşlardır.⁹³⁶ Bu nedenle Miloseviç sonrası ilk yıllarda özellikle de EYUCM ile işbirliği konusunda zaafırlar yaşanmıştır. Bunun yanında AB'nin Miloseviç sonrası oluşturulan Zoran Djindic liderliğindeki 18 partili koalisyon hükümeti içerisindeki AB yanlısı siyasal partileri destekleme konusunda yetersiz kalması, reformların hızını daha fazla yavaşlatmıştır.⁹³⁷

2003'te Başbakan Zoran Djindic'in öldürülmesi, Sırbistan'da AB'ye yönelik eleştirilere neden olmuş, 2004-2008 arasında Vojislav Kostunica hükümeti döneminde AB öncelik olmaktan çıkmıştır. Bunun sonucunda, AB ile Sırbistan arasında Ekim 2005'te İOA görüşmeleri başlamasına rağmen Mayıs 2006'da Sırbistan'ın EYUCM ile işbirliği yapmaması nedeniyle görüşmeler durdurulmuştur. Buna ilaveten, AB tarafından Karadağ'ın ayrılması konusunda referandum düzenlenmesi, AB Sırbistan ilişkilerinin gerginleşmesine katkıda bulunmuştur.⁹³⁸

AB, Sırbistan'ı yeniden koşulluluk politikasının etki alanına sokabilmek için, 2007 seçimleri öncesinde kendisine yakın siyasal partiler ve medya aracılığıyla demokratik bir hükümetin oluşturulması ve EYUCM ile işbirliği yapılması durumunda; İOA görüşmelerini yeniden başlatmak, vize kolaylığı gibi vaadlerde bulunmuştur. Bunun sonucunda 2007 seçimlerinde AB yanlısı Boris Tadiç'in Demokrat Partisi çoğunluğu kazanmış ve AB yanlısı bir hükümet oluşturularak, EYUCM ile işbirliğine başlanmıştır. Buna karşılık AB, Sırbistan'la İOA görüşmelerini yeniden başlatmış, ayrıca vize kolaylığı getirmiştir.⁹³⁹

AB'nin Sırbistan'a verdiği ara ödüller sonucunda, ülkede AB yanlısı siyasal partiler sürekli güç kazanmıştır. Bu ülkede, Kosova'nın tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmesinin sonrasında bile AB yanlısı siyasal partilerin yükselişi devam etmiştir. Sırbistan'da 2008 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini ve Kosova'nın bağımsızlık ilanı sonrasında hükümetin istifası ile yenilenen Parlamento seçimlerini, AB'ye katılım hedefini önceleyen siyasal partiler kazanmıştır.⁹⁴⁰

⁹³⁶ Adam Fagan, *a.g.e.*, s. 112.

⁹³⁷ Irena Ristic, "Serbia's EU Integration Process: The Momentum of 2008", *Panoeconomicus*, 2009, S. 1, s. 112-113.

⁹³⁸ Irena Ristic, *a.g.m.*, s. 113.

⁹³⁹ Maire Braniff, *a.g.e.*, s. 126.

⁹⁴⁰ Srdjan Cvijic, "The New Serbia: Fast Forward Towards the EU?", *European Policy Center*, Ocak 2009, <http://www.epc.eu> (14.03.2016).

Demokrat Parti öncülüğünde 2008-2012 arasında sürdürülen koalisyon hükümeti dönemi, Sırbistan'ın AB sürecinde en çok gayret gösterdiği ve önemli aşamalar katettiği bir dönem olmuştur. Bunda, AB'nin Lizbon Antlaşması ile 2005'ten beri süregelen Anayasa krizini aşmasının da etkisi dışlanamaz. AB, Lizbon Antlaşması sonrasında Sırbistan'a karşı yeni bir yaklaşım içine girmiş, vize uygulamasını kaldırmıştır. Bu dönemde Sırbistan, komşuları (Makedonya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ) ile ilişkilerini normalleştirmiş ve AB adaylığı başvurusunda bulunmuştur.⁹⁴¹ Bu gelişmelere paralel olarak EYUCM ile işbirliği alanında da olumlu gelişmeler yaşanmıştır. En çok bilinen savaş suçlularından biri olan Radovan Karadzic'in mahkemeye gönderilmesi, AB tarafından oldukça olumlu bir adım olarak görülmüştür.⁹⁴²

Sırbistan'da 2012 Parlamento seçimleri sonrasında en çok oyu alan SNS (Serbian Progressive Party) ve üçüncü olan SPS (Serbian Socialist Party) koalisyon hükümeti oluşturmuştur.⁹⁴³ Koalisyonu oluşturan siyasal partilerden SNS, "Büyük Sırbistan" tezini savunan ve aşırı milliyetçi olarak bilinen SRS'den (Serbian Radical Party) koparak oluşturulmuştur. SNS ve SPS 2008'e kadar AB üyeliğine karşı soğuk bakan partiler olmalarına rağmen 2008 sonrasında önemli bir dönüşüme uğrayarak, AB üyeliğini savunmaya başlamışlardır.⁹⁴⁴ SNS-SPS koalisyonu döneminde Sırbistan, Kosova ile ilişkileri normalleştirme adına önemli adımlar atmış ve 2013'te Brüksel Antlaşması'nı imzalamıştır.⁹⁴⁵ Ayrıca dönüşüme uğradıktan sonra oylarını önemli bir oranda artıran⁹⁴⁶ her iki partinin yaşadığı süreç; AB'nin Batı Balkanlar'da inandırıcı beklentiler yarattığında, gerçekleştirebileceği dönüşümü göstermektedir. Sırbistan örneğinde AB, toplumda beklentiler yaratmış; ülkedeki siyasal partiler de halkın beklentilerine göre önceliklerini değiştirmiştir. Önceliğini değiştiremeyen SRS (Serbian

⁹⁴¹ Predrag Simic, "Serbia: Continuity and Change After 2012 Elections", *International Relations Quarterly*, No. 1, 2013, c. 4, s. 5.

⁹⁴² Steven Woehrel, "Serbia: Current Issues and U.S. Policy", *Congressional Research Service Report for Congress*, 13.05.2013, s. 10.

⁹⁴³ Predrag Simic, *a.g.m.*, s. 5.

⁹⁴⁴ Marko Stojić, "From Deep-Seated Animosity to Principled Disagreement: A Comparative Analysis of Party-Based Euroscepticism in Serbia", Ed. Branislav Radeljić, *Europe and Post Yugoslav Space*, Ashgate Publishing, Surrey, 2013, s. 146-151.

⁹⁴⁵ Predrag Simic, *a.g.m.*, s. 5.

⁹⁴⁶ SPS, 2007 Parlamento Seçimlerinde % 5 olan oy oranını, 2012 seçimlerinde % 14,7'ye çıkartmıştır. SNS, 2007 ve 2008 Parlamento Seçimlerine katılmamıştır. (Marko Stojić, *a.g.m.*, s. 141.)

Radical Party) 2008’de % 29 oy almasına rağmen 2012’de oy oranını % 4,6’ya düşürmüştür.⁹⁴⁷

İlk defa Kosova konusunun seçim kampanyalarında konuşulmadığı 2014 Sırbistan Parlamento seçimlerinde⁹⁴⁸ AB yanlısı SNS, 2012 Parlamento seçimlerine göre oyunu iki katına çıkartmış ve yeniden SPS ile koalisyon hükümeti oluşturmuştur. Bu seçimlerle birlikte Sırbistan Parlamentosunda AB’ye üyelik hedefi, siyasal partilerin üzerinde tam olarak uzlaştığı bir konu hâline gelmiştir.⁹⁴⁹

Özellikle de 2008 sonrasında Sırbistan dış politikasının ana hedefi AB’ye katılım olmasına rağmen Sırbistan’ın başta Rusya olmak üzere Çin ve ABD ile de ilişkileri gelişmiş durumdadır. Böylelikle Sırbistan, AB’ye katılım çitasının daha fazla yükselmesi veya AB’ye katılımın imkânsız hâle gelmesi durumunda, alternatif ortaklıklar aramaktadır. Kısacası Sırbistan tüm yumurtaları aynı sepete koymak istememektedir.⁹⁵⁰

Sırbistan AB müzakerelerinde, bugüne kadar 33. (finansal kontrol) ve 35. (diğer konular) başlıklar açılmıştır. Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesini kapsayan 35. müzakere başlığının açılmış olması,⁹⁵¹ Sırbistan’ın AB müzakere sürecinde önemli bir aşama kaydetmiş olduğunun göstergesidir. Ayrıca 2016’nın ilk yarısı içerisinde 23. (adli ve temel haklar) ve 24. (adalet, özgürlük ve güvenlik) başlıkların açılması beklenmektedir.⁹⁵² Sırbistan’ın müzakere sürecinde nispeten daha hızlı olmasının sebebi, özellikle de son dört yılda yapılan kararlı reformlardır. Sırbistan, müzakere sürecinde sivil toplum örgütlerini bu sürece dâhil etmiş, kapsamlı bir kamu yönetimi reform tasarısı hazırlamış, hukuk alanında yenilikler yapmış, yolsuzluk ve rüşvetle mücadele konusunda önemli sonuçlar almıştır.⁹⁵³ Nitekim yolsuzlukla mücadele

⁹⁴⁷ Marko Stojić, *a.g.m.*, s. 141.

⁹⁴⁸ Globsec Policy Institute, “Post Election Serbia: Good News for the EU?” <http://www.cepolicy.org/news/post-election-serbia-good-news-eu> (16.03.2016).

⁹⁴⁹ National Democratic Institute, “Serbia’s March 2014 Elections A Post-Election Letter from Belgrade”, <https://www.ndi.org/files/Serbia-2014-Elections-Letter-Belgrade.pdf> (16.03.2016).

⁹⁵⁰ Jovan Teokarevic, “Ten Years of Post-Milosevic Transition in Serbia: Problem and Prospects”, Ed. Jacques Rupnik, *a.g.e.*, s. 74.

⁹⁵¹ European Commission, “European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations”, http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/serbia/index_en.htm (18.03.2016).

⁹⁵² Daily Survey, “Task Force to Present Findings on Libya Case Be Week’s End”, <http://www.mfa.gov.rs/en/press-service/daily-news?year=2016&month=03&day=08&modid=62> (18.03.2016).

⁹⁵³ European Commission, “Serbia 2015 Progress Report”, SWD (2015) 211 final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_serbia.pdf (18.03.2016).

konusunda yapılan düzenlemeler sayesinde, Sırbistan'ın en zengin kişisi olduğuna inanılan Miroslav Miskovic ve on ortağı vergi dolandırıcılığı ve suistimal suçuyla yargılanmaktadır.⁹⁵⁴ Avusturya Dışişleri Bakanı, Sırbistan ziyaretinde Sırbistan'ın yapmış olduğu reformların AB'ye katılım sürecini oldukça hızlandığını ve Sırbistan'ın Batı Balkanlar'da istikrarın dayanak noktası hâline geldiğini ifade etmiştir.⁹⁵⁵

Bosna-Hersek'in federal yapısı içerisinde bulunan Sırp Cumhuriyeti, Kosova'nın kuzeyinde oluşturulan Sırp özerk yapısı, Hırvatistan Krajina Bölgesi'nde bulunan Sırp nüfus dikkate alındığında; Sırbistan'ın, Batı Balkanlar'ın kilit ülkesi durumunda olduğu görülmektedir. Batı Balkanlar'a istikrar gelebilmesi için Sırbistan'ın kendi içindeki azınlıklarla ve komşu ülkelerle olan ilişkilerinde mevcut sorunları çözmesi gerekmektedir. Sırbistan'ın özellikle de Kosova ile olan ilişkilerinde antlaşmalardan kaynaklanan yükümlülöklere riayet etmesi, bölge barışı açısından önemlidir. Bu bağlamda Sırbistan'ın AB yolunda en önemli sınavı, Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesi olarak görülmektedir. Sırbistan'ın Kosova ile ilişkilerini normalleştirilmesi konusu yukarıda anlatılmış olduğu için bu konuda yeniden ayrıntılı bir değerlendirme yapılmayacaktır.

Sırbistan'ın AB yolunda diğerk problem alanları, insan hakları ve azınlıkların korunması ile yargı bağımsızlığı konularıdır. Sırbistan'ın AB üyelik görünümü bu iki problem alanı ekseninde incelenecektir.

3.2.7.1. İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması Konusundaki Gelişmeler

Şubat 2007'de Uluslararası Adalet Divanı, Sırbistan'ın 1992-1995 arasında Bosna-Hersek'te yaşanan soykırımın doğrudan sorumlusu olduğunu, Sırbistan'ın Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Şartı'nı ihlal ettiğini açıklamıştır. Sırbistan, Karadağ'ın ayrılmasından sonra yeni bir Anayasa yapmıştır. Ancak bu Anayasa ile Sırbistan'ın taraf olduğu uluslararası antlaşmaların Sırbistan Anayasası ile uyumlu

⁹⁵⁴ Corinne Deloy, "The Progressive Party in Office Tipped to be the Early Election Winner on 16th March in Serbia", *Fondation Robert Schuman*, <http://www.robert-schuman.eu/en/doc/oece/oece-1478-en.pdf> (18.03.2016).

⁹⁵⁵ European Western Balkans, "Kurz in Skopje", 12.02.2016, <http://europeanwesternbalkans.com/2016/02/12/3745/> (18.03.2016).

olması hâlinde uygulanabilmesi şartı getirilmiştir. Bu nedenle insan hakları konusundaki uluslararası antlaşmaların uygulamaya yönelik bir etkisi olmamıştır.⁹⁵⁶

Sırbistan’da insan hakları konusunda 2008’e kadar kurumsal anlamda olumlu bir gelişme olmamış, bu konuda uluslararası kuruluşlar aracılığıyla teşvik edilen adımlara, iktidardaki Demokratik Parti direnç göstermiştir. 2008 sonrasında iktidara gelen SNS-SPS koalisyon hükümeti döneminde ayrımcılığa karşı yasalar ve kurumsal düzenlemeler (ombudsman kurumu) yapılmıştır. Bu dönemde ölüm cezası kaldırılmış⁹⁵⁷, 2002’de azınlıkların eğitim ve kültürel haklarının korunması ile ilgili olarak kurulan ancak işlevsellik kazanamayan “Millî Konseyler” uygulamaya geçirilmiştir. Millî Konseylerin görev ve yetkilerini çeşitli yerel ve devlet kurumları ile koordineli olarak kullanması, kanun hükmüne bağlanmıştır. Böylelikle azınlıkları Sırp toplumuna entegre etmek amaçlanmış ve azınlıkların aşırı uç sayılabilecek istekleri törpülenmeye çalışılmıştır. Millî Konseyler ile azınlıklara bir çeşit bölgesel olmayan otonomi verilmiştir. Bu uygulama azınlıkların bölgesel taleplerini yerine getirememiş olsa da azınlıklarla devlet arasındaki tansiyonu düşürmüş ve bir ölçüde azınlıkları devlete entegre etmiştir.⁹⁵⁸

Sırbistan Anayasa Mahkemesi, 2009’da kendisine yapılan bir başvuru üzerine AB ile imzalanan İOA’nın Sırbistan yasalarının üzerinde olduğuna karar vererek, insan hakları ve azınlıkların korunması adına dönüm noktası sayılabilecek bir içtihat getirmiştir. Böylelikle uluslararası yasalar tarafından belirtilen insan ve azınlık haklarının Sırbistan’da doğrudan uygulanabilirliğinin önü açılmıştır.⁹⁵⁹

Sırbistan’da azınlıklarla barışma adına da önemli adımlar atılmıştır. Mart 2010’da Sırbistan Parlamentosu, 1995’te Bosnalı Sırplar tarafından gerçekleştirilen Srebrenica Katliamı nedeniyle kurbanların ailelerine başsağlığı dileyen ve ölenlerin

⁹⁵⁶ United Kingdom Foreign Commonwealth Office, *Human Rights Annual Report 2007*, Crown Copyright, Norwich, 2008, s. 70.

⁹⁵⁷ Dragana Dulić, “Operationalising Human Security in Societies in Transition: A Case Study of Serbia”, Ed. Wolfgang Benedek-Matthias C. Kettemann-Markus Möstl, *Mainstreaming Human Security in Peace Operations and Crisis Management*, Routledge, New York, 2010, s. 189-195.

⁹⁵⁸ Tamas Korhecz, “National Minority Council in Serbia”, Ed. Tove H. Malloy-Alexander Osipov-Balazs Vızı, *Managing Diversity Through Non-Territorial Autonomy: Assessing Advantages, Deficiencies and Risks*, Oxford University Press, Oxford, 2015, s. 70-75.

⁹⁵⁹ Mirjana Drenovak Ivanović-Maja Lukić, “Judicial Application of International Law in Serbia”, Ed. Sinisa Rodin-Tamara Perişin, *Judicial Application of International Law in Southeast Europe*, Springer, Berlin-Heidelberg, 2015, s. 250-264.

yakınlarına karşı özür dileği içeren bir metni kabul etmiştir.⁹⁶⁰ 2013'te Sırbistan Başbakanı, Srebrenica Katliamı nedeniyle devlet adına özür dilediğini açıklamıştır. Ayrıca Başbakan, Srebrenica olaylarının “soykırım özellikleri taşıdığını” ifade etmiştir.⁹⁶¹ Bu konuda daha ileri gidilmiş ve Başbakan Vucic, 2015'te Srebrenica Katliamı'nı anma törenlerine katılmıştır. ⁹⁶² Böylelikle Sırbistan, bir taraftan bölge ülkeleri ile ilişkilerini düzeltme yönünde gayret göstererek, AB'nin bölgesel işbirliği taleplerine cevap vermiş diğer taraftan da tarihle yüzleşerek, Sancak Bölgesi'nde yaşayan Boşnaklara olumlu bir mesaj göndermiştir.

Sırbistan'ın insan hakları ve azınlıkların korunması konusunda attığı tüm olumlu adımlara karşın 2015 AB Komisyonu İlerleme Raporu'nda, fikir özgürlüğü ve medya serbestisi eleştiri konusu olmuştur. Buna ilaveten, cinsel ayrımcılık konusunun önemli olduğu ve bu tür suçların yeterince araştırılması ve cezalandırılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca Romanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve ayrımcılığa izin verilmemesi ile ilgili gayret gösterilmesi gerektiği, belirtilmiştir.⁹⁶³

3.2.7.2. Yargı Bağımsızlığı Alanındaki Yenilikler

Sırbistan adli sisteminde 2002 ve 2003'te yapılan değişikliklerle birlikte yargıç ve savcıların atanması ve görevden alınması gibi bazı yetkiler, yasama ve yürütme erklerine kaydırılmıştır.⁹⁶⁴ Bunun üzerine AB Komisyonu 2005 yılı Sırbistan İlerleme Raporu'nda, hukuk sistemi üzerindeki yoğun siyasi baskılar nedeniyle ülkede hukukun bağımsızlığının ciddi derecede zarar gördüğü ve zafiyet sergilediği belirtilmiştir.⁹⁶⁵

2008'de yeni hükümetin kurulması ile birlikte, Sırbistan hukuk sistemi üzerinde kapsamlı bir analiz sürecine başlanmış ve önemli yasal değişiklikler için zemin

⁹⁶⁰ Spiegel Online International, “A Message to Europe: Serbia Apologizes for Srebrenica Massacre” 31.03.2010, <http://www.spiegel.de/international/europe/a-message-to-europe-serbia-apologizes-for-srebrenica-massacre-a-686663.html> (20.03.2016).

⁹⁶¹ Damien Mc Elroy, “Serbian President in Historic Srebrenica Massacre Apology”, *The Telegraph*, 25 Nisan 2013, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/serbia/10017552/Serbian-president-in-historic-Srebrenica-massacre-apology.html> (20.03.2016).

⁹⁶² Jason Hanna-Ben Brumfield- Christiane Amanpour, “Srebrenica Ceremony: Crowd Chases Serbian PM as More Victims Buried” CNN, 17.07. 2015, <http://edition.cnn.com/2015/07/11/europe/bosnia-srebrenica-massacre-commemoration/> (20.03.2016).

⁹⁶³ European Commission, “Serbia 2015 Progress Report”, SWD (2015) 211 final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_serbia.pdf (18.03.2016).

⁹⁶⁴ Organization for Security and Cooperation in Europe Mission to Serbia, “Judicial Institution in Serbia”, Eylül 2011, <http://www.osce.org/serbia/82759?download=true> (24.03.2016).

⁹⁶⁵ European Commission, “Serbia and Montenegro 2005 Progress Report”, SEC (2005) 1428, Brussels, 09.11.2005, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/sec/2005/1428/COM_SEC\(2005\)1428_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/sec/2005/1428/COM_SEC(2005)1428_EN.pdf) (01.05.2016).

hazırlanmıştır.⁹⁶⁶ Sırbistan, Nisan 2009’da AB hukuk mevzuatıyla uyum sağlayabilmek adına, “Yüksek Hukuk Konseyi” ve “Devlet Savcılık Konseyi” isimli iki adli kurum oluşturmuştur. Hâkim ve savcıların atama ve terfi işlemleri, bu kurumların görev ve yetki alanı içerisine bırakılmıştır. Ancak Sırbistan Anayasası’na göre Adalet Bakanı, Anayasa Mahkemesi Başkanı ve Sırbistan Parlamentosu Hukuk Komitesi Başkanı, görevleri gereği 11 üyeli Yüksek Hukuk Konseyinin üç üyesi olarak kabul edilmiştir. Konseyin diğer sekiz üyesinin ise ülkedeki hâkim ve savcılarının tamamının katılacağı bir seçim sonucunda tespit edilen adaylar arasından Parlamento tarafından seçilmesi şeklinde düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ile Sırbistan’da yargının bağımsızlığı bir ölçüde güçlendirilmiştir.⁹⁶⁷ Bununla birlikte yargıç ve savcılarının şeffaf olmayan yollarla atanması, atama işlemlerinden sorumlu üst yapıların görevin gerektirdiği kadar uzman personel barındırmaması ve adeta geçici bir oluşum gibi hareket etmeleri, yargı sistemi üzerinde siyasal etki için geniş bir alan bırakmıştır.⁹⁶⁸ Buna ilaveten Anayasa Mahkemesi Başkanı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı gibi mevkilere Parlamentonun atama yapma yetkisi olması, AB’nin bu konudaki eleştirilerine daha fazla temel sağlamıştır.⁹⁶⁹

AB, Sırbistan’da hukukun bağımsızlığını üye ülkelerin seviyesine getirmek maksadıyla eşleştirme (twinning) programı⁹⁷⁰ uygulamıştır. Bu kapsamda AB üyesi ülkelere gelen uzmanlar Sırbistan’ı ziyaret etmiş ve uygulamaları yerinde görerek, Sırp bürokratlarla fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Bunun sonucunda Sırbistan, önceki hukuk stratejilerine göre daha açık ve etkileşimli (eşleştirme programlarına katılan yargıç ve savcılarının katkıları fazladır) bir hukuk stratejisi benimsemiştir.⁹⁷¹

⁹⁶⁶ European Commission, “Serbia 2007 Progress Report”, SEC (2007) 1435, Brussels, 06.11.2007, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/serbia_progress_reports_en.pdf (01.05.2016).

⁹⁶⁷ European Commission, “Serbia 2009 Progress Report”, SEC (2009) 1339, Brussels, 14.10.2009, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/sr_rapport_2009_en.pdf (01.05.2016).

⁹⁶⁸ European Commission, “Serbia 2010 Progress Report”, SEC (2010) 1330, Brussels, 09.11.2010, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/sr_rapport_2010_en.pdf (01.05.2016).

⁹⁶⁹ European Commission, “Serbia 2012 Progress Report”, SWD (2012) 333 Final, Brussels, 10.10.2012, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/sr_rapport_2012_en.pdf (01.05.2016).

⁹⁷⁰ Eşleştirme (twinning) programları, AB mevzuatının ortak ülkeler (AB Komşuluk Politikasına dâhil olan ülkeler ve AB adayları) tarafından daha kolay hazmedilmesini sağlamak maksadıyla kullanılmaktadır. Bu kapsamda hedef ülkelere yeterli sayıda bürokrat AB üyesi ülkelere muadilleri ile bir araya getirilerek; tecrübe aktarımı, bir arada çalışma ve eğitim semineri vb. faaliyetler icra edilmektedir. (http://ec.europa.eu/enlargement/tenders/twinning/index_en.htm 27.03.2016).

⁹⁷¹ Adam Fagan-İdraneel Sircar, “Judicial Independence in the Western Balkans: Is the EU’s New Approach Chancing Judicial Practices?”, *MAXCAP Working Paper Series*, Haziran 2015, S. 11, s. 16.

Sırbistan'ın hukukun bağımsızlığı konusundaki gayretleri devam etmektedir. 2013-2018 arasında gerçekleştirilmesi planlanan “Millî Hukuk Reform Stratejisi”nin beş sütunundan birisini de yargı bağımsızlığı oluşturmaktadır.⁹⁷²

AB Komisyonu, 2015 Sırbistan İlerleme Raporu'nda Yüksek Hukuk Konseyi ve Devlet Savcılık Konseyinin seçilme metotlarını eleştirmiş, bu yapıların siyasi müdahaleleri bertaraf edecek şekilde değiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁹⁷³

AB sürecinde Sırbistan'da yargı bağımsızlığını tam anlamıyla sağlamak adına, yasal çerçeve bağlamında önemli gelişmeler olmuştur. Ancak uygulamalara bakıldığında, Sırbistan'ın hâlen bu konuda Batı Avrupa ülkelerinin gerisinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, katılım müzakereleri sürecinde AB Komisyonunun ayrıntılı incelemeleri sonucunda Sırbistan'ın yargı bağımsızlığı konusundaki eksikliklerini, AB'den gizleyemeyeceği ve bu konuda tedbir almaya zorlanacağı beklenmektedir.⁹⁷⁴

⁹⁷² Republic of Serbia Ministry of Justice, “Independence of the Judiciary as One of the Basic Principles of a Successful Reform of the Serbian Judicial System”, <http://www.mpravde.gov.rs/en/vest/6039/independence-of-the-judiciary-as-one-of-the-basic-principles-of-a-successful-reform-of-the-serbian-judicial-system-.php> (27.03.2016).

⁹⁷³ European Commission, “Serbia 2015 Progress Report”, SWD (2015) 211 Final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_serbia.pdf (01.05.2016).

⁹⁷⁴ Adam Fagan-İdraneel Sircar, *a.g.m.*, s. 17.

SONUÇ

Batı Balkanlar, tarih boyunca etnik ve kültürel çeşitliliğin fazla olduğu bir bölge olmuştur. Batı Balkan uluslarının Orta ve Yakın Çağ'da Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları egemenliği altında yaşamış olmaları; kültürel çeşitliliğin artmasının yanı sıra farklı tarihsel yakınlıkların, etkileşimlerin de nedeni olmuştur.

Batı Balkanlar'da Batı Avrupa ülkelerine göre geç başlayan milliyetçilik akımları, daha çok kan bağı temelinde gelişmiştir. 19. yüzyılın başlarından itibaren hemen her Balkan ulusu, diğer ulusları kendi bünyesinde birleştirerek büyük devlet kurma ideali peşinde olmuştur. Bu dönemde başlayan Yugoslavcilik akımları da özellikle Sırp ve Hırvatların diğer ulusları egemenlik altına alma hedefi paralelinde gelişmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişmeler ve uluslararası ortam, Yugoslavya'nın kurulması için zemin hazırlamıştır.

Tito döneminde, Yugoslavya'da komünist ideoloji ve özyönetim gibi Doğu Bloku ülkelerinde görmeye alışık olmadığımız adem-i merkeziyetçi uygulamalarla bir Yugoslav kimliği yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak ademi merkeziyetçilik, beklenilenin aksine etnik ve ekonomik milliyetçiliği körüklemiştir. Tito'nun birleştirici kişiliği sayesinde çok fazla gündeme gelme şansı bulamayan ayrılıkçı fikirler, Tito'nun ölümü sonrasında ekonomik kriz sarmalına giren Yugoslavya'da zemin bulmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte ideoloji tutkalının da yok olması, Yugoslavya'da iç savaşın başlamasına katkıda bulunmuştur.

Avrupa Tek Senedi ve Maastricht Antlaşması ile entegrasyonu derinleştirmeyi hedefleyen AB, kuşkusuz Yugoslavya'da yaşanan çatışmalara hazırlıksız yakalanmış, ortak bir dış politika izleyememiş ve göstermiş olduğu kararsız tavırla bölgede yaşanan trajedinin önüne geçememiştir. Dayton Barış Antlaşması'nın ABD öncülüğünde yapılmasının ardından AB, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası alanında sürekli olarak bir gelişim göstermiştir. Bu açıdan bakıldığında, Batı Balkanlar AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikaları için bir test ve gelişim alanı olmuştur. Nitekim Makedonya'da ortaya çıkan çatışmaları önleme ve sonrasında barışın sağlanmasında AB, oldukça önemli gayretlerde bulunmuştur. AB'nin Batı Balkanlar'da rolünün artmasında, uluslararası ortamda yaşanan değişikliklerin de etkisi vardır. 11 Eylül sonrası ABD,

ağırlığını daha çok Afganistan ve Irak'a kaydırmış, Batı Balkanlar'ı AB'nin etki alanına bırakmıştır.

AB, Batı Balkanlar'da daha çok yumuşak güç unsurlarını kullanmıştır. Bu tercihte AB'nin sert güç unsurlarını çalıştıran mekanizmaların daha çok oybirliğine dayalı olmasının yanında; AB'nin kültürel, ekonomik, siyasi değerler açısından tüm dünya için bir cazibe merkezî olmasının da etkisi vardır. Batı Balkan devletleri, kendi aralarındaki sorunları AB üyelik hedefinin çekiciliğiyle çözebilmektedirler. Bunun en somut örnekleri, Karadağ'ın barışçıl bir referandumla Sırbistan'dan ayrılması ve Sırbistan-Kosova arasında yaşanan normalleşme sürecidir. AB, Batı Balkanlar'dan önce Kuzey İrlanda sorununun çözümünde yumuşak gücünü kullanmış ve sorun çözme kapasitesinin başarılı bir örneğini vermiştir. Bu açıdan bakıldığında Kuzey İrlanda sorunu, AB'nin yumuşak gücü için bir test alanı olmuştur. AB, buradan edindiği tecrübeyi Batı Balkanlar'da kullanmaktadır.

Bölgede kalıcı barışı sağlamak adına AB, Batı Balkanlar'a yönelik olarak çeşitli stratejiler geliştirmiştir. AB'nin, Batı Balkanlar'a yönelik olarak ilk uyguladığı strateji, Bölgesel Yaklaşım olmuştur. Bu strateji ile Batı Balkan devletlerinin ekonomik, siyasî, adli vb. konularda yapacakları işbirliği karşılığında AB fonları ile desteklenmesi hedeflenmiştir. Uzun vadede bu işbirliğinin çeşitli alanlara yayılacağı öngörülmüştür. Ancak Batı Balkanlar'da devlet yapısındaki kronik problemler, AB'nin önünde engel oluşturmaktadır.

Bölgesel Yaklaşımın sekteye uğraması ile birlikte AB, Batı Balkanlar'a yönelik olarak ABD, Rusya, Kanada gibi devletlerin yanı sıra uluslararası kuruluşlarla birlikte daha kapsamlı bir strateji olan İstikrar Pakti'ni geliştirmiştir. İstikrar Pakti çatısı altında bağış konferansları düzenlenmiş, toplanan paralar bölgenin savaştan zarar gören altyapısını düzeltmek ve ülkeler arası işbirliği gerektiren projelere destek vermek amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca bölge ülkeleri arasında ve bölge ülkeleri ile AB arasında ekonomik işbirliğini geliştirmek için Orta Avrupa Serbest Ticaret Antlaşması (CEFTA) Batı Balkanları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. AB, İstikrar Pakti ile daha önceki stratejilerinden farklı olarak Batı Balkanlar'a kalıcı istikrar getirmek amacıyla, bölge ülkelerine üyelik perspektifi sunmuştur. AB, Batı Balkan devletlerini AB adaylığına hazırlamak için İstikrar Pakti'ne ilave olarak İstikrar ve Ortaklık Sürecini

başlatmıştır. İstikrar Paketi, İstikrar ve Ortaklık Süreci ile birbirini tamamlayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu çerçevede AB, Zagreb Zirvesi'nde Batı Balkanlar'ı potansiyel aday olarak ilan etmiş, Selanik Zirvesi'nde bir adım daha ileri giderek "Batı Balkanlar'ın geleceği AB içerisinde" sözünü vermiştir.

İstikrar ve Ortaklık Sürecinin son safhasında Batı Balkan ülkeleri ile İstikrar ve Ortaklık Antlaşmaları imzalanmıştır. AB, İstikrar ve Ortaklık Antlaşmaları ile Batı Balkanlar için öngördüğü değişimin çerçevesini çizmiştir. Bu çerçevenin içerisinde serbest piyasa ekonomisi, demokrasi, özgürlükler, hukukun üstünlüğü, organize suç örgütleriyle mücadele gibi kavramlar öne çıkmaktadır. AB, İstikrar ve Ortaklık Antlaşmalarında öngörülen yükümlülükleri yerine getirme konusunda tatmin edici gelişmeler gösteren Batı Balkan ülkelerinin AB adaylığı başvurusunu kabul etmekte ve bu ülkelerle AB sürecinin bir sonraki aşamasına geçmektedir.

AB, özellikle İstikrar Paketi sonrasında Batı Balkanlar'da siyasal bir değişimin zorlayıcısı olmuştur. Bu değişim sürecinde AB, koşulluluk ve sosyalizasyon mekanizmalarını kullanmıştır. Koşulluluk ödülleriyle güçlendirilen bir pazarlık stratejisidir. AB, Batı Balkan devletlerinin koşullara uyması durumunda ödül alması, uymaması durumunda ödülün verilmemesi için gereken koşulları düzenlemektedir. Realist bir bakış açısıyla çalışan koşulluluk mekanizmasına göre AB'nin istediği değişimleri gerçekleştiren ülkeler, kısa ve orta vadede vize serbestisi, ekonomik yardım gibi ödüllerle; uzun vadede ise AB üyeliği ile ödüllendirilmektedir. Batı Balkan devletlerinin İstikrar ve Ortaklık Sürecinin başından AB üyeliğine kadar olan sürecin her aşamasında AB, koşulluluk mekanizmasını çalıştırmaktadır. Koşulluluk, Batı Balkan devletleri ile AB arasında ödül karşılığında zorlamaya dayanan asimetrik bir süreç olmasına karşın; sosyalizasyon, davranış değişikliği amacıyla ikna, tartışma ve sosyal etkileşimin kullanıldığı bir süreçtir. AB, Batı Balkanlar'da siyasal elitlerin eğilimlerini kalıcı olarak değiştirmek suretiyle onların ilgi ve aidiyetlerinde uzun dönemli değişimler sağlamaktadır. Koşulluluk ve sosyalizasyon birbirini tamamlayacak şekilde kullanılmaktadır ve bu mekanizmaların sonuçlarını birbirinden ayırt etmek mümkün değildir.

AB, Batı Balkanlar'da siyasal değişimi sağlamak için kullandığı koşulluluk ve sosyalizasyon mekanizmalarının en önemli etkisi, Batı Balkanlar'da gerçekleşen

hükümet değişiklikleridir. Komünizm sonrasında yaşanan çatışma süreci, Batı Balkanlar'da etnik milliyetçiliği daha fazla yükseltmiş, milliyetçi ve reform karşıtı siyasal partileri işbaşına getirmiştir. Buna karşın AB, bir taraftan AB üyeliğinin kazançlarını gündeme getirerek bu ülkelerdeki reform yanlısı muhalefetin elinin güçlenmesini sağlamış; diğer bir taraftan da medya kurumları ve NGO'lar aracılığıyla halkı bilinçlendirmiş, muhalif partilere finansal destek sağlamış ve reform yanlısı dinamik bir bilinç oluşmasına neden olmuştur.

AB süreci, Batı Balkanlar'da yalnızca AB yanlısı siyasal partileri iktidara getirmekle kalmamış, AB karşıtı siyasal partilerin de söylem ve politikalarının değişmesine neden olmuştur. Sonuç olarak, günümüzde Batı Balkan devletlerinde iktidar olan partilerden hiçbirisi AB karşıtı değildir. Ancak Makedonya'da Gruevski liderliğinde kurulan VMRO-DUI koalisyonunun baskıcı politikaları ve Yunanistan ile varolan isim probleminin hâlen çözülemediği olması, AB'nin bu koalisyona soğuk bakmasına neden olmaktadır. Bu nedenle Makedonya'da 2016 seçimlerinde iktidar değişimi olasılığı vardır.

Batı Balkan devletlerinin geçmişten gelen kronik sorunları vardır. Yolsuzluk, organize suçlarla mücadeledeki yetersizlik, hukukun üstünlüğü alanındaki eksiklikler, siyasal partiler arasında diyalog eksikliği genel olarak tüm bölge ülkelerinin en önemli sorunları arasındadır. AB koşulluluk ve sosyalizasyon politikaları sayesinde, Batı Balkan devletleri özellikle AB mevzuatını uyarlama konusunda önemli gelişmeler kaydetmiştir. AB sürecinin başlarında Batı Balkan devletlerinin EYUCM ile işbirliğinden kaçınmalarına rağmen bu tutumlarından vazgeçmesi,⁹⁷⁵ AB'ye katılım hedefi için bölge ülkelerinin siyasal maliyeti yüksek konularda bile önemli ilerlemeler sağlayabileceğini göstermektedir.

AB'nin Batı Balkanlar'da yarattığı en önemli dönüşümlerden birisi de bölgede yaşanan çatışmasızlık sürecidir. Yugoslavya dağıldıktan sonra etnik milliyetçiliğin yükselmiş olduğu, ekonomik sorunlar ve savaş nedeniyle her etnisitenin diğer

⁹⁷⁵ Yugoslavya'da iç savaş sonrası, savaşan tüm taraflar kendisini mağdur olarak görmüş, savaş suçlusu askerler de halk tarafından kahraman olarak algılanmıştır. AB tarafından koşulluluk konusu yapılan savaş suçlularının teslimi, siyasal maliyeti yüksek bir konu haline gelmiştir. Buna rağmen, AB baskısıyla Batı Balkan ülkeleri, 10-15 yıllık süreç içinde savaş suçlularını teslim etmişlerdir. En son Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'nden Ratko Miladić EYUCM'ye teslim edilmiş, yargılanarak 40 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir.

etnisiteleri suçladığı Batı Balkanlar'da, Makedonya'daki çatışmalar sonrası önemli bir etnik çatışma yaşanmamıştır. Yaşanan barış süreci ile birlikte, bölge ülkeleri arasında işbirliği ve dostça ilişkiler de gelişmektedir.

Batı Balkan devletlerinin gördüğü gerek iç siyasal krizlerde gerekse ülkeler arasındaki uzlaşmazlıklarda, AB arabulucu rolü oynamaktadır. Karadağ'ın Sırbistan'dan çatışmasız bir şekilde ayrılması sürecinde; Arnavutluk, Makedonya, Bosna-Hersek'te yaşanan iç siyasal krizlerde AB problem çözücü olmuş ve krizin taraflarını uzlaştırmıştır. AB'nin sorun çözme kapasitesi bağlamında Batı Balkanlar'da yaşanan en önemli gelişme, Sırbistan ve Kosova arasında sağlanan uzlaşma sürecidir. Sırbistan'ın her hâlükarda Kosova ile görüşmeyi reddetmesine rağmen, AB baskısı ile taraflar arasında 2013 ve 2015'te çok önemli iki antlaşma imzalanmıştır. Buna rağmen, Ağustos 2015'te imzalanan antlaşmanın Sırp Belediyeler Birliği ile ilgili maddesi, Kosova Anayasa Mahkemesi tarafından geçici olarak askıya alınmıştır. Ancak AB'nin tepki vermesi sonrasında bu karar Kosova Arnavutlarının ve muhalefet partilerinin çok yoğun tepkilerine rağmen, Anayasa Mahkemesi tarafından düzeltilmiştir. Anayasa Mahkemesinin bu kararından bir ay sonra AB, Kosova ile yapılan İstikrar ve Ortaklık Antlaşması'nı yürürlüğe koyarak Kosova'yı ödüllendirmiştir.

Sırbistan-Kosova arasındaki ilişkilerin tamamen normalleşmesi, Kosova ve Sırbistan'ın AB sürecini olumlu yönde etkileyecektir. Sırbistan'ın AB katılım müzakerelerinin hızlanması ve somut bir katılım tarihi belirlenmesi, Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'nin merkezî devlet ile olan ilişkilerini de etkileyecek, AB vaatlerinin Batı Balkanlar'da inandırıcılığını artıracaktır.

Batı Balkanlar'ın AB için ekonomik, jeopolitik ve güvenlik açısından önemi açıktır. Ancak Batı Balkanlar'da AB'ye katılım heyecanı son bulduğu takdirde, bölgede son 15 yıl içerisinde sağlanan istikrar ortamının kaybolması ve belki de yeniden çatışma sürecine dönülmesi olasıdır.

Coğrafi olarak uzak olmasına rağmen, Suriye'de yaşanan çatışmalar sonucunda gerçekleşen insan göçünün ve terör olaylarının Avrupa güvenliğini ne kadar etkilediği görülmüştür. AB, arka bahçesi olarak gördüğü Batı Balkanlar'da yeniden çatışma ve istikrarsızlıkların yaşanmasına izin vermeyecektir. Ayrıca Rusya'nın Sırbistan, Makedonya ve Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti ile kurmuş olduğu yakın ilişkiler;

AB'nin bölgede etkinliği azaldığı takdirde, Rusya'nın etkinliğinin artacağını göstermektedir. AB, Batı Balkanlar'da Rusya ve Türkiye gibi ülkelerin oyun kurucu olmasını istememektedir.

Batı Balkanlar hâlen dönüşüm yaşayan bir bölgedir. AB, Batı Balkan devletlerini kendi içinde mevcut uzlaşmazlıklarını çözmüş, serbest piyasa ekonomisini tam olarak yerleştirmiş, iyi işleyen fonksiyonlara sahip devletler haline getirmek istemektedir. Bu süreç Batı Balkanlar için zorlu bir değişim sürecidir ve doğal olarak da yavaş seyretmektedir. AB'nin Batı Balkanlar'ın katılım tarihi olarak 2020 sonrasını göstermesinin nedeni de bölgede yaşanan dönüşüm sürecinin yavaş seyretmesidir. Böylelikle AB, bir taraftan Batı Balkanlar'ın AB müktesebatını tam olarak uygular hâle gelmesini garanti altına almaya çalışmakta, diğer taraftan da AB kamuoyunda genişleme ile ilgili bir oydaşma olana kadar süreci uzatmaktadır. Sonuçta, AB'nin 2020 sonrasında öncelikle Karadağ olmak üzere Batı Balkan devletlerini AB üyeliğine kabul etmesi beklenmektedir.

KAYNAKLAR

Adamou, Tina Mavrikos, “Leader Dominated Ethnic Parties and Dysfunctional Institutional Design in Bosnia-Herzegovina and Kosovo”, Ed. Soeren Keil-Valery Perry, *State-Building and Democratization in Bosnia and Herzegovina*, Surrey, Ashgate Publishing, 2015.

Adamson, Kevin- Jovic, Dejan, “The Macedonian and Albanian Political Frontier: The Rearticulation of Post Yugoslav Political Identities”, *Nation and Nationalism*, Temmuz 2004, c. 10, S. 3, ss. 293-311.

Aggestam, Lisbeth, “The World in Our Mind: Normative Power in a Multi-Polar World”, Ed. Andre Gerrits, *Normative Power Europe in a Changing World: A Discussion*, Netherlands Institute of International Relations, Clingendael European Papers, Aralık 2009, S. 5, ss. 25-37.

Ağır, Bülent Sarper, “Romanya’nın Avrupa Birleşme Sürecinde Romen Milliyetçiliği ve Etnik Macar Azınlığın Konumu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2012, c. 8, S. 30, ss. 125-148.

Aitchison, Andy, “Governing Trough Crime Internationally? Bosnia and Herzegovina”, *The British Journal of Politics and International Relations*, Political Studies Association, 2013, c. 15, S. 4, ss. 548-565.

Akbaba, Sertan, “Measuring EU Actorness Through CFSP and ESDP: Civilian Power EU”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2009, c. 8, S. 2, ss. 1-28.

Aksoy, Hami, “EC’s Responce to the Crisis in Yugoslavia”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/468/5376.pdf> (12.08.2015).

Aktoprak, Elçin, “Din Ve Millet: Kuzey İrlanda Örneğinde Bir Azınlık Milliyetçiliği Olarak Katoliklik”, *Alternatif Politika*, Haziran 2015, c. 7, S. 2, ss. 336-357.

Alujevic, Lucia Vesnic, “Integration of Western Balkans: From Reconciliation to European Future”, <https://www.martenscentre.eu/sites/default/files/publication-files/european-integration-western-balkans.pdf>. (02.03.2016).

Analytica Thinking Laboratory, “Energy and Infrastructure”, <http://www.analyticamk.org> (10. 12. 2015).

Anderson, David, “The Collapse of Yugoslavia: Background and Summary”, *Australian Parliament Research Paper*, 1995-96, S. 14, <https://www.aph.gov.au/binaries/library/pubs/rp/1995-96/96rp14.pdf> (09.04.2016).

Anastasakis, Othon, “The Europeanization of the Balkans” *The Brown Journal of World Affairs*, Yaz/Sonbahar 2005, c. 12, S. 1, ss. 77-88.

Anastakis, Othon, “The EU’s Political Conditionality in the Western Balkans: Towards a More Pragmatic Approach”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Aralık 2008, c. 8, S. 4, ss. 365-377.

Ante, Arta, *State Building and Development: Two Sides of the Same Coin? Exploring the Case of Kosovo*, Hamburg, Disserta Verlag, 2010.

Arısoy, İbrahim Alper, “Balkan Paradoksu: Bir Parçalanma ve Bütünleşme Alanı Olarak Güneydoğu Avrupa”, *Avrasya Etüdleri*, 2013, S. 43, ss. 79-104.

ATA Haber Ajansı, “Batı Balkan Ülkelerinin Entegrasyonu AB için Stratejik Öneme Sahiptir.”, 17.05.2015, <http://www.atahaber.com.tr/> (26.04.2016).

Atanasov, Petar “The Impact of the Ohri Agreement on the Macedonian Future”, http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/10_wg_intpeaceplan_70.pdf (03.06.2015).

Avbelj, Matej– Čerņić, Jernej Letnar, “The Conundrum of the Piran Bay: Slovenia V. Croatia-The Case of Maritime Delimitation”, *Journal of International Law & Policy*, Pennsylvania, 2007, c. 5, S. 6, ss. 1-19.

Aydın, Tayyar, “Neden ve Sonuçlarıyla Yugoslav İç Savaşı”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Şubat 2004, S. 3, ss. 177-190.

Azarkan, Ezeli, “Slovenya, Hırvatistan ve Bosna’nın Bağımsızlık Mücadeleleri ve Yugoslavya’nın Dağılışı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2011, c. 8, S. 2, ss. 53-91.

Babuna, Aydın, “European Integration, Bosnia-Herzegovina and Stability in the Western Balkans: A New Strategy”, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/01-32-aydin-babuna.pdf> (26.04.2016).

Balcer, Adam, “Kosovo-the Question of Final Status”, http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/116801/ichaptersection_sin (23.08.2015).

Balfour, Rosa- Stratulat, Corina, “The Democratic Transformation of the Balkans”, *European Policy Centre Issue*, Kasım 2011, S. 66, ss. 1-53.

Barbullushi, Odetta, “EU Norms and Local Practices: the Logic of Practicality in Post –Communist Public Administration”, Ed. Robert Pichler, *Legacy and Change: Albanian Transformation from Multidisciplinary Perspectives*, Zurich, Lit Verlag, 2014.

Barbullushi, Odetta, “Albanian Political Parties, Inter-Party Relations and the EU”, Ed. Corina Stratulat, *EU Integration and Party Politics in the Balkans*, EPC Issue Paper, Eylül 2014, S. 77, ss. 83-95.

Barnes, Ian-Barnes, Pamela “Enlargement”, (Ed.) Michelle Cini, *European Union Politics*, New York, Oxford University Press, 2007.

Baros, Miroslav, “The Macedonian Conflict and International Law: Self Determination and Self Defence?”, *International Peacekeeping*, Londra, Sonbahar 2003, c. 10, S. 3, ss. 60-78.

Barrett, Kathleen, “Has EU Conditionality Made a Difference to Democratic Reforms and Human Rights Development on Montenegro?”, Ed. Henry F. Carey, *European Institutions Democratization and Human Rights Protections in the European Periphery*, London, Lexington Books, 2014.

Bartlett, William, *Europe’s Troubled Region: Economic Development, Institutional Reform and Social Welfare in the Western Balkans*, London-New York, Routledge, 2008.

Bassuener, Kurt W, “Virtual Deterrence: BiH’s Institutionalized Insecurity and the International Flight from Responsibility”, Ed. Soeren Keil-Valery Perry, *Democratization in Bosnia and Herzegovina: State-Building and Democratization in Bosnia and Herzegovina*, Surrey, Ashgate Publishing, 2015.

Batt, Judy, "The Question of Serbia", *Chaillot Paper*, Institute for Security Studies, Paris, 2005, S. 81, ss. 55-68.

Batt, Judy, "The EU's Soft Power At Work in the Balkans", <http://www.iss.europa.eu/de/publikationen/detail/article/the-eus-soft-power-at-work-in-the-balkans/> (01.09.2015).

BBC News, "Macedonia Blames Kosovans for Deadly Kumanovo Clashes", 10 Mayıs 2015, <http://www.bbc.com/news/world-europe-32680904> (31.07.2015).

BBC News, "Macedonia Protests: Anti-Gruevski Rally in Skopje", 17 Mayıs 2015, <http://www.bbc.com/news/world-europe-32771233> (31.07.2015).

Belloni, Roberto, *State Building and International Intervention in Bosnia*, London-New York, Routledge, 2007.

Berehulak, Daniel - Images, Getty, "The EU's Slow, Selective Membership Growth", <https://www.stratfor.com/sample/analysis/eus-slow-selective-membership-growth> (01. 11. 2014).

Bergmann, Julian- Niemann, Arne, "The European Union as an Effective Mediator in Peace Negotiations? Conceptual Framework and Plausibility Probe", <http://www.politik.uni-mainz.de/cms/mpiep.php> (25. 11. 2015).

Biberaj, Elez, "Albania", Ed. Janusz Bugajski, *Western Balkans Policy Review 2010*, Washington, Center for Strategic International Studies, Eylül 2010.

Bieber, Florian, "After Dayton, Dayton? The Evolution of an Unpopular Peace, Ed. Marc Weller-Stefan Wolff, *International State-Building After Violent Conflict: Bosnia Ten Years After Dayton*, London-New York, Routledge, 2008.

Bieber, Florian, "Building Impossible States? State-Building Strategies and EU Membership in the Western Balkans", *Europe-Asia Studies*, Aralık 2011, c. 63, S. 10.

Bieri, Matthias, "The Western Balkans Between Europe and Russia", *Center for Security Studies*, Mart 2015, S. 170, ss. 1-4.

Biermann, Rafael "Coercive Europeanization: the EU's Struggle to Contain Secessionism in the Balkans", [http://dx. doi. Org/10.1080/09662839.2014.918035](http://dx.doi.org/10.1080/09662839.2014.918035) (24. 02. 2015).

“Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1244 Sayılı Kararı”, 10.06.1999, <http://www.nato.int/kosovo/docu/u990610a.htm> (25.05.2015)

Biserko, Sonja, *Yugoslavia's Implosion: The Fatal Attraction of Serbian Nationalism*, Norwegian Helsinki Committee, Belgrad, 2012.

Bitzenis, Aristidis, *The Balkans: Foreign Direct Investment and EU Accession*, Farhman, Ashgate Publishing, 2009.

Bjelić, Predrag, “Building Competitiveness and Increasing Trade Potential in the Western Balkans: Policy Making in Preparing for European Integration”, Ed. MargoThomas-Vesna Bojicic-Dzelilovic, *Public Policy Making in the Western Balkans: Case Studies of Selected Economic and Social Policy Reforms*, Dordrecht-Heidelberg-London-New York, Springer, 2015.

Blockmans, Steven, “Tough Love: The European Union’s Relations with the Western Balkans”, Leiden University, Netherlands, (Yayımlanmış Doktora Tezi), 2007.

Bne Intellinews, “EU calls for resumption of Political Dialogue in Macedonia”, 22.04.2015, <http://www.intellinews.com/eu-calls-for-resumption-of-political-dialogue-in-macedonia-500446441/?archive=bne> (09.03.2016).

Boduszynski, P. Mieczyslaw, *Regime Change in the Yugoslav Successor States: Divergent Path Toward a New Europe*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 2010.

Boduszynski, P. Mieczyslaw, “The Trials and Triumphs of Europeanization in Croatia: the Unbearable Weight of Structure and State-Building?”, Ed. Arolda Elbasani, *European Integratio and Transformation in the Western Balkans Europeanization or Business as Usual*, London and New York, Routledge, 2013.

Bogdani, Mirela-Loughlin, John *Albania and the European Union: The Tumultuous Journey towards Integration and Accession*, London-New York, I. B. Tauris, 2007.

Bookman, Milica, “Economic Aspects of Yugoslavia’s Disintegration”, Ed. Raju Thomas, *Yugoslavia Unraveled*, New York, Lexington Books, 2003.

Bora, Tanıl, *Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provokasyonu*, İstanbul, Birikim Yayınları, 1991.

Bozkurt, Enver-Kütükçü, M. Akif-Poyraz, Yasin, *Devletler Hukuku*, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2004.

Börzel, Tanja, “When Europeanization Hits Limited Statehood: The Western Balkans as a Test Case for the Transformative Power of Europe”, Ed. Arolda Elbasani, *European Integration and Transformation in the Western Balkans*, London-New York, Routledge, 2013.

Braniff, Maire, *Integrating the Balkans Conflict Resolution and the Impact of EU Expansion*, London, I. B. Tauris, 2011.

Bretherton, Charlotte - Vogler, John, *The European Union as a Global Actor*, New York, Routledge, 1999.

Briscoe, Ivan- Price, Megan, “Kosovo’s New Map of Power: Governance and Crime in the Wake of Independence”, <http://www.clingendeal.nl/cru> (25.02.2016).

Brunnbauer, Ulf, “Fertility, Families and Ethnic Conflict: Macedonians and Albanians in the Republic of Macedonia 1944–2002”, *Nationalities Papers*, Eylül 2004, c. 32, S. 3, ss. 565-598.

Brusis, Martin, “Serbia and Montenegro: Democratic Consensus Susceptible to Populist Actors”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Mart 2006, c. 6, S. 1, ss. 103-123.

Bugajski, Janusz, “The Republic of Macedonia/Former Yugoslav Republic of Macedonia”, Ed. Janusz Bugajski, *Western Balkans Policy Review 2010*, Washington, Center for Strategic International Studies, Eylül 2010.

Bugajski, Janusz, *Return of the Balkans: Challenges to European Integration and US Disengagement*, Carlisle, U.S. Army War College Press, 2013.

Burchill, Scott ve diğerleri, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çev. Ali Aslan – Muhammet Ali Ağcan, İstanbul, Küre Yayınları, 2013.

Busek, Erhard- Kühne, Björn, *From Stabilization to Integration: The Stability Pact for South Eastern Europe*, Wien-Köln-Weimar, Böhlav Verlag, 2010.

Buti, Marco, vd. "Five Years After the Enlargement of the EU", 20.01. 2009, <http://www.voxeu.org/> (07. 10. 2015).

Buzan, Barry-Waeber, Ole, *Powers and Regions: The Structure of International Security*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Canefe, Nergis, "Foundational Paradoxes of Balkan Nationalisms-Authenticity, Modernity and Nationhood", http://ajp.globic.us>archives>pula_ajp21 (16.07.2015).

Caplan, Richard, "Assesing The Dayton Accord: The Structural Weaknesses of the General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina", *Diplomacy & Statecraft*, 2000, c. 11, S. 2, ss. 3-26.

Caplan, Richard-Wolff, Stephan, "Some Implications of the Advisory Opinion for Resolution of the Serbia-Kosovo Conflict", Ed. Marko Milanović-Michael Wood, *The Law and Politics of Kosovo Advisory Opinion*, Oxford, Oxford University Press, 2015.

Castanares, Juan Carlos Pereira - Juste, Antonio Moreno, "Spain: in the Centre or on the Periphery of Europe?", Ed. Antonio Costa Pinto-Nuno Severiano Teixeira, *Southern Europe and the Making of the European Union 1945-1980*, New York, Colombia University Press, 2002.

Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi*, çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, İstanbul, Doğan Yayın, 1995.

CDM, "Grabar-Kitarovic: NATO Invitation for Montenegro in this Year Crucial for the Entire Region", <http://www.cdm.me/english/grabar-kitarovic-nato-invitation-for-montenegro-in-this-year-crucial-for-the-entire-region> (16.02.2016).

CDM, "Konjevic: Border Agreements with Bosnia and Kosovo Historic Events", <http://www.cdm.me/english/konjevic-border-agreements-with-bosnia-and-kosovo-historic-events>, (15.02.2016).

Celador, Gemma Collantes - Juncos, Ana, "The EU and Border Management in the Western Balkans: Preparing for Integration or Safeguarding EU External Borders?", *Southeast European and Black Sea Studies*, Haziran 2012, c. 12, S. 2, ss. 201-220.

Chandler, David, “Western Intervention and Disintegration of Yugoslavia (1989-1999)”, Ed. Philip Hammond - Edward S. Herman, *Degraded Capability: The Media and Kosovo Crisis*, London, Pluto Press, 2000.

Checkel, Jeffrey, “Why Comply? Social Learning and European Identity Change”, *International Organization*, Yaz 2001, c. 55, S. 3, ss. 553-588.

Chesterman, Simon, *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law*, Newyork, Oxford University Press, 2002.

Chomsky, Noam, *Batı'nın Yeni Standartları Kosova, Doğu Timor ve Dünyaya Hükmeden Yeni Kuşak*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Everest Yayınları, 2001.

Cohen, Lenard “Kosovo: From Interim Status to Enhanced Sovereignty”, *Strategic Insights*, 2006, c. 5, Sayı 1, ss. 1-12.

Cohen, Roger, *Yıkık Evler Kırık Yürekler*, çev. Füsun Doruker, İstanbul, Sabah Yayınları, 1998.

Coleman, Denise Youngblood “Serbia&Montenegro”, *Countrywatch Rewiev*, 2014, <http://www.countrywatch.com> (03.06.2015).

Commission of European Communities, “Europea Information”, Temmuz 1979, s. 3. http://aei.pitt.edu/8241/1/31735055282218_1.pdf (11.08.2015).

Commission of European Communities, “Proposal for a Council Decision”, COM(2001) 371 final, 2001/0149, Brussels, 09. 07. 2001. http://www.euroskop.cz/gallery/5/1702-e98ee3c0_84f8_4666_9b99_1cfe3ad65a1f.pdf (043.05.2016).

Conde, Agustin, “The Situation in Kosovo and the Role of the Council of Europe”, *Council of Europe Committee on Political Affairs and Democracy*, Report No. 1.

“Conference on Accession to the European Union-Montenegro”, CONF-ME 2, AD 23/12, Brussels, 27.06.2012, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/st20002_05_mn_framedoc_en.pdf (19.02.2016).

Copeland, C. Dale, *Economic Interdependence and War*, Princeton-Oxford, Princeton University Press, 2015.

Council of the European Union, 6726/01, Brussels, 26. 03. 2001, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/saa03_01_en.pdf (27. 12. 2015).

Council of the European Union, COWEB 76, 8164/06, Brussels, 22.05.2006, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/albania/st08164.06_en.pdf (25. 12. 2015).

Council of European Union, "European Security Strategy a Secure Europe in a Better World", Brussels, 2009, <http://www.consilium.europa.eu/infopublic> (23.09.2015).

Council of European Unions, "Conclusion on Bosnia and Herzegovina", Brussels, 15.12.2014, <http://italia2014.eu/media/4325/council-conclusions-on-bosnia-and-herzegovina.pdf> (10.02.2016).

"Council Conclusions on the Former Yugoslav Republic of Macedonia" 23.06.2015, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/06/23-gac-conclusions-former-yugoslav-republic-macedonia> (31.07.2015).

Council of the European Union, "Outcome of Proceedings", Brussels, 15.12.2015, 15356/15, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15356-2015-INIT/en/pdf> (24.01.2016).

Crawford, Beverly- Lipschutz, Ronnie, "Discourses of War: Security and the Case of Yugoslavia", <http://yciss.info.yorku.ca/files/2012/06/OP27-CrawfordLipschutz.pdf> (04.05.2016).

Cremona, Marise, "The Impact of Enlargement: External Policy and External Relations", Ed. Marise Cremona, *The Enlargement of the European Union*, , New York, Oxford University Press 2003.

Cseka, Bence, "The Croatian – Slovenian Border Dispute" *Security Policy Review*, 2013, c. 6, S. 4, ss. 2-12.

Cvijic, Srdjan, "The New Serbia: Fast Forward Towards the EU?", *European Policy Center*, Ovak 2009, <http://www.epc.eu> (14.03.2016).

Çakır, Muhammet Faruk - Emiroğlu, Hüseyin, “Avrupa Sorunlarının Çözümünde AB’nin Liderliği: Kosova’nın Nihai Statüsü Meselesi (1999-2005)”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2009, c. 5, S. 17, ss. 85-106.

Çakmak, Haydar *Avrupa Güvenliği*, Ankara, Platin Yayınları, 2007.

ÇELİKTAŞ, İbrahim 2007-2013 “Mali Perspektifi İçin Öngörülen Avrupa Birliği Katılım Fonlarının Yapısı”, *Sayıştay Dergisi*, S. 13, ss. 39-49.

Daily Survey, “Task Force to Present Findings on Libya Case Be Week’s End”, <http://www.mfa.gov.rs/en/press-service/daily-news?year=2016&month=03&day=08&modid=62> (18.03.2016).

Dallara, Cristina, *Democracy and Judicial Reforms in South-East Europe: Between the EU and the Legacies of the Past*, Heidelberg-New York-London, Springer, 2014.

Daskalovski, Zhidas “Macedonia Between EU Integration the Recognition of Kosovo and Ethnic Politics”, Ed. Müge Aknur, 4. *Uluslararası Balkan Güvenliği ve Uluslararası Organizasyonlar Konferans Metinleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, 14-15 May 2008, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2009.

Davis, Norman, *Avrupa Tarihi*, çev. Kudret Emiroğlu vd., Ankara, İmge Kitabevi, 2006.

Davudoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik ve Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre Yayınları, 2001.

Delagation of European Union to Turkey, “IPA II: Over €11 Billion to Support Reform Efforts in Enlargement Countries”, <http://avrupa.info.tr/de/resource-centre/news-archive/news-single-view/article/ipa-ii-over-EUR11-billion-to-support-reform-efforts-in-enlargement-countries.html> (25. 12. 2015).

Deloy, Corinne, “The Progressive Party in Office Tipped to be the Early Election Winner on 16th March in Serbia”, <http://www.robert-schuman.eu/en/doc/oece/oece-1478-en.pdf> (18.03.2016).

Demirtaş, Birgül “AB’nin Kosova Politikası: Karmaşık Sorunlar, Sorunlu Yanıtlar?”, Ed. Bezen Balamir Coşkun-Birgül Demirtaş, *Avrupa Birliği ve Komşuları, Fırsatlar ve Zorluklar*, Ankara, Elips Kitap, 1. Baskı, 2012.

Demokratik Gelişim Enstitüsü, *Hayırlı Cuma Anlaşması*, Londra, Aralık 2013.

Dempsey, Judy, “Europea’s Flawed Reliance on Soft Power”, <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=57074> (07.10.2015).

Denti, Davide, “The Europeanization of Candidate Countries: the Case for a Shift to the Concept of EU Member – State Building”, *Contemporary Southern Europe*, 2014, c. 1, S. 1, ss. 9-32.

Deutch, Karl, “Political Community and the North Atlantic Area” Ed. Brent Nelsen–Alexander Stubb, *The European Union Readings on the Theory and Practice of European Integration*, London, Lynne Rienner Publishers, 2014.

Diesen, Glenn, *EU and NATO Relations with Russia After the Collapse of the Soviet Union*, Surrey, Ashgate Publishing, 2015.

Diez, Thomas ve diğerleri, “The European Union and the Transformation of Border Conflicts: the Transformative Power of İntegration”, *İnternational Organization*, 2006, c. 60, S. 3, ss. 563-593.

Dik, Baki Barış “Etnik ve Dini Terör Örgütü IRA’nın İrlanda’ya Etkileri”, <http://tasam.org/tr>. (15. 11. 2015).

Dimitrov, Nikola ve diğerleri, “Removing Obstacles to EU accession: Bilateral Disputes in the Western Balkans”, <http://biepag.eu>. (13.11.2015).

Dinç, Cengiz, “Sivil Güç- Realist Oyuncu İkileminde Avrupa Birliğinin Küresel Konumu Üzerine Tartışmalar”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2011, c. 7, S. 28, ss. 89-124.

Djokovic, Dejan, “Coming to Terms with the Past: Former Yugoslavia”, *History Today*, Ocak 2006, ss. 13-26.

Djokiç, Dejan, “Nationalism, Myth and Reinterpretation of History: Neglected Case of İnterwar Yugoslavia”, *European History Quarterly*, 2012, c. 42, S.1, ss. 71-95.

Dover, Robert “The EU and Bosnian Civil War 1992-95: the Capabilities-Expectation Gap at the Heart the European Policy”, <http://dx.doi.org/10.1080/09662830500407770> (05. 05. 2015).

Dranoviç, Drasko, “Montenegro”, Ed. Lisa Mootz, *Nations on Transit 2010*, New York-Washington-Budapest, Freedom House, 2010.

Duliç, Dragana, “Operationalising Human Security in Societies in Transition: A Case Study of Serbia”, Ed. Wolfgang Benedek-Matthias C. Kettemann-Markus Möstl, *Mainstreaming Human Security in Peace Operations and Crisis Management*, New York, Routledge, 2010.

Dura, Cihan-Atik, Hayriye, *Avrupa Birliğı, Gümrük Birliğı ve Türkiye*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007.

Dzankiç, Jelena, “Political Transformation Process in Montenegro”, Ed. Jelena Dzankiç vd., *Integration Perspectives and Synergic Effects of European Transformation in the Countries Targeted by EU Enlargement and Neighbourhood Policies*, Budapest, Center for Enlargement Studies, 2008.

Dzankic, Jelena, “Cutting the Mists of the Black Mountain: Cleavages in Montenegro’s Divide Over Statehood and Identity”, *Nationalities Papers*, 2013, c. 41, S. 3, ss. 413-430.

Dzankiç, Jelena, “From Creeping to Sprinting: The Foreign Policy of Montenegro”, Ed. Soeren Keil-Bernhard Stahl, *The Foreign Policies of Post Yugoslav States: From Yugoslavia to Europe*, New York, Palgrave Macmillan, 2014.

Dzankiç, Jelena, *Citizenship in Bosnia and Herzegovina, Macedonia and Montenegro: Effect of Statehood and Identity Challenges*, Surrey, Ashgate, 2015.

Dzihic, Vedran - Kramer, Helmut, “Kosovo After Independence, Is the EU’s EULEX Mission Delivering on its Promises?”, *International Policy Analysis*, Friedrich Ebert Stiftung, Haziran 2009, ss. 1-24.

Economides, Spyros, “The Politics of Differentiated Integration: the Case of the Balkans” Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe, Eylül 2008, S. 18, <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/GreeSE/GreeSE18.pdf> (07.05.2016).

Ekinci, Mehmet Uğur, *Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Klavuzu*, İstanbul, SETA Yayınları, 2014.

Elbasani, Arolda, “EU Enlargement and State Institution After Communism-Reforming Public Administration in Albania”, *Centre International de Formation Europeenne*, 2008, S. 349, ss. 120-132.

Elbasani, Arolda, “Enlargement in the Western Balkans: EU Incentives and Domestic Constraints”, Ed. Ivan Biliarsky-Ovidiu Cristea-Anca Oroveanu, *The Balkans and the Caucasus: Parallel Processes on the Opposite Sides of the Black Sea*, Newcastle, Cambridge Scholar Publishing, 2012.

Elbasani, Arolda, *European Integration and Transformation in the Western Balkans Europeanization or Business as Usual*, London and New York, Routledge, 2013.

Eliçalışkan, Murat, “Balkanlar”, <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/balkanlar.htm> (28.03.2015).

Elroy, Mc Damien, “Serbian President in Historic Srebrenica Massacre Apology”, *The Telegraph*, 25 Nisan 2013, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/serbia/10017552/Serbian-president-in-historic-Srebrenica-massacre-apology.html> (20.03.2016).

Emin, Nedim, *Arnavutluk Siyasetini Anlama Klavuzu*, SETA Yayınları, İstanbul, 2014, http://file.setav.org/Files/Pdf/20141117133103_39-arnavutluk-web-2.pdf (25.01.2016).

Engström, Jenny, “The Power of Perception: The Impact of the Macedonian Question on Inter- Ethnic Relations in the Republic of Macedonia”, *The Global Review of Ethnopolitics*, 2002, c. 1, S. 3, ss. 3-17.

Ercan, Murat, “Avrupa Birliği Balkan Politikaları”, Ed. Ali Ayata-Murat Ercan, *Avrupa Birliği ve Türkiye ile İlişkileri İlişkilerin Siyasi, Askeri, Ekonomik ve Kültürel Çerçevesi*, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2012.

Ercegovac, Peter Anthony, “Competing National Ideologies Cyclical Responce”, Sidney, Sidney Üniversitesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1998.

EULEX Kosovo, “The Mission of EULEX”, http://www.eulex-kosovo.eu/eul/repository/docs/AE20151020_Fact_Sheet2.1.pdf (22.02.2016).

European Coal and Steel Community, “The Activities of the European Community, 3. General Report of the High Otority”, 11.04.1953, Luxembourg, http://aei.pitt.edu/31742/1/67565_ECSC_Agu_52.pdf (15.04.2016).

European Commission, “Agenda 2000 for a Stronger and Wider Union”, Luxembourg, 1997, <http://europa.eu.int>. (13. 11. 2015).

European Commission, “Zagreb Summit Final Declaration”, 24.11.2000, <http://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/ZagrebSummit24Nov2000.pdf> (26.12.2015).

European Commission, “EU- Western Balkans Summit Declaration”, 10229/03 (Presse 163), Selanik, 21.06.2003, http://europa.eu/rapid/press-release PRES-03-163_en.htm (23.09.2015).

European Commission, “Croatia 2005 Progress Report”, Brussels, 09.11. 2005, SEC (2005) 1424, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1424_final_progress_report_hr_en.pdf (26.04.2016).

European Commission, “Serbia and Montenegro 2005 Progress Report”, SEC (2005) 1428, Brussels, 09.11.2005, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/sec/2005/1428/COM_SEC\(2005\)1428_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/sec/2005/1428/COM_SEC(2005)1428_EN.pdf) (01.05.2016).

European Commission, “Croatia 2006 Progress Report”, Brussels, SEC(2006) 1385, 08.11.2006, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/nov/hr_sec_1385_en.pdf (16.01.2016).

European Commission, “Croatia 2007 Progress Report”, SEC(2007) 1431, Brussels, 6.11.2007, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/croatia_progress_reports_en.pdf (18.01.2016).

European Commission, “Montenegro 2007 Progress Report”, SEC (2007) 1434,
Brussels, 06.11.2007,
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/montenegro_progress_reports_en.pdf (03.05.2016).

European Commission, “Serbia 2007 Progress Report”, SEC (2007) 1435,
Brussels, 06.11.2007,
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/serbia_progress_reports_en.pdf (01.05.2016).

European Commission, “Bosnia and Herzegovina 2008 Progress Report”,
SEC(2008) 2693 final, Brussels, 05.11.2008,
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/keydocuments/reports_nov_2008/bosnia_herzegovina_progress_report_en.pdf (26.04.2016).

European Commission, “Croatia 2008 Progress Report”, SEC(2008)2694,
Brussels, 05.11.2008,
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/keydocuments/reports_nov_2008/croatia_progress_report_en.pdf (18.01.2016).

European Commission, “Montenegro 2008 Progress Report”, SEC(2008) 2696,
Brussels, 05.11.2008,
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/keydocuments/reports_nov_2008/montenegro_progress_report_en.pdf (19.02.2016).

European Commission, “Five years of an Enlarged EU Economic Achievements
and Challenges”, 13.01.2009,
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14078_en.pdf (07.10.
2015).

European Commission, “Montenegro 2009 Progress Report”, SEC(2009) 1336,
Brussels, 14.10.2009,
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/mn_rapport_2009_en.pdf
(19.02.2016).

European Commission, “Serbia 2009 Progress Report”, SEC (2009) 1339,
Brussels, 14.10.2009,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/sr_rapport_2009_en.pdf

(01.05.2016).

European Commission, “Bosnia and Herzegovina 2010 Progress Report”, SEC(2010) 1331, Brussels, 09.11.2010,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ba_rapport_2010_en.pdf (26.04.2016).

European Commission, “Analytical Report”, SEC(2010) 1334, Brussels, 09.11.2010,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mn_rapport_2010_en.pdf (19.02.2016).

European Commission, “Opinion on Montenegro’s Application for Membership of the European Union”, COM(2010) 670, Brussels, 09.11.2010, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mn_opinion_2010_en.pdf) (14.02.2016).

European Commission, “2010 Kosovo Progress Report”, SEC(2010) 1329, Brussels, 09.11.2010,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ks_rapport_2010_en.pdf (25.02.2016).

European Commission, “Serbia 2010 Progress Report”, SEC (2010) 1330, Brussels, 09.11.2010,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/sr_rapport_2010_en.pdf (01.05.2016).

European Commission, “2011 Albania Progress Report”, Brussels, 12.10.2011, SEC(2011)1205 final,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/al_rapport_2011_en.pdf (25.01.2016).

European Commission, “2011 Kosovo Progress Report”, SEC(2011) 1207 final, Brussels, 12.10.2011,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/ks_rapport_2011_en.pdf (25.02.2016).

European Commission, “Montenegro 2011 Progress Report”, SEC(2011) 1204 final, Brussels, 12.10.2011, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/mn_rapport_2011_en.pdf (19.02.2016).

A European Commission, “Croatia 2011 Progress Report”, SEC(2011) 1200 final, Brussels, 12.10.2011, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/hr_rapport_2011_en.pdf (17.01.2016).

European Commission, “Croatia 2012 Progress Report”, Brussels, 10. 10. 2012, SWD (2012) 338, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/hr_analytical_2012_en.pdf (26.04.2016).

European Commission, “Montenegro 2012 Progress Report”, SWD(2012) 331 final, Brussels, 10.10.2012, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mn_rapport_2012_en.pdf (19.02.2016).

European Commission, “Serbia 2012 Progress Report”, SWD (2012) 333 final, Brussels, 10.10.2012, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/sr_rapport_2012_en.pdf (01.05.2016).

European Commission, “2013 Kosovo Progress Report”, SWD(2013) 416 final, Brussels, 16.10.2013, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/ks_rapport_2013.pdf (25.02.2016).

European Commission, “Montenegro 2013 Progress Report”, SWD (2013) 411 final, Brussels, 16.10.2013, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/mn_rapport_2013.pdf (16.02.2016).

European Commission, “Enlargement Strategy and Main Challenges 2013-2014”, COM(2013) 700 final, Brussels, 16.10.2013,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/strategy_paper_2013_en.pdf (19.01.2016).

European Commission, “2014 Kosovo Progress Report”, COM (2014) 700 final, Brussels, 08.10.2014, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-strategy_paper_en.pdf (26.04.2016).

European Commission, “Enlargement Strategy and Main Challenges 2014-15”, Brussels, 08.10.2014, COM(2014) 700 final, <http://www.europa.eu> (21.09.2014).

European Commission, “Reports on Visa-Free Travel From the Western Balkans”, Brussels, 25.02.2015, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4482_en.htm (03.11.2015).

European Commission Press Release Database, “Structure and Development of Relations”, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-86-92_en.htm (12.08.2015).

European Commission, “Albania 2015 Progress Report” SWD(2015) 213 final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_albania.pdf (26.04.2016).

European Commission, “Bosnia and Herzegovina 2015 Report”, SWD(2015) 214 final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_bosnia_and_herzegovina.pdf (12.01.2016).

European Commission, “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2015 Report”, SWD (2015) 212 final, Brussels, 10.11.2015, http://eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf (23.03.2016).

European Commission, “Kosovo 2015 Progress Report”, SWD(2015) 215 final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_kosovo.pdf (25.02.2016).

European Commission, “Montenegro 2015 Progress Report”, SWD (2015) 210 final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_montenegro.pdf (15.02.2016).

European Commission, “Serbia 2015 Progress Report”, SWD (2015) 211 final, Brussels, 10.11.2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_serbia.pdf (18.03.2016).

European Commission, “Serbia 2016 Progress Report”, SWD (2016) 361 final, Brussels, 09.11.2016, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_serbia.pdf (17.11.2016).

European Commission/World Bank, “Kosovo Donor Conferance”, Brussels, 11.07.2008, <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/seerecon/kdc/prospectus.pdf> (21.02.2016).

European Commission, “European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations”, http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/serbia/index_en.htm (18.03.2016).

European Communities, “Montenegro Stabilization and Association Agreement”, Luxembourg, 15. 01. 2009, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/228618/7562.pdf (26. 12. 2015).

European Communities, “Bosnia and Herzegovina Stabilization and Association Agreement”, No.4, Cm 7743, 16. 06. 2008, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/228868/7743.pdf (25. 12. 2015).

European Forum for Democracy and Solidarity, “New Breakthrough in Kosovo-Serbia Relations”, 26.08.2015, http://www.europeanforum.net/news/2150/new_breaktrough_in_kosovo_serbia_relations (06. 12. 2015).

European Parliament, “Draft Motion for a Resolution”, B8-0000/2014, 29.01.2015, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/afet/re/1041/1041808/1041808en.pdf (26.04.2016).

European Stability Initiative, “Lost in the Bosnian Labyrinth: Why the Sejdic-Finci Case Should not Block an EU Application”, <http://www.esiweb.org> (02.02.2016).

European Union Office in Kosovo, “Political & Economic Relations”, http://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/eu_kosovo/political_relations/index_en.htm (21.02.2016).

European Union Office in Kosovo, “EU Office/EUSR Statement on the Constitutional Court Decision Concerning the Association/Community of Serb Majority Municipalities”, http://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/press_corner/all_news/news/2015/20151224_en.htm (23.02.2016).

“EU-Western Balkans Summit Declaration”, Selanik, 21.06.2003, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/misc/76291.pdf (26. 12. 2015).

European Western Balkans, “Mogherini: Opening of Chapters is Equally Important for Serbia and The EU” <http://europeanwesternbalkans.com/2015/12/04/mogherini-opening-of-chapters-is-equally-important-for-serbia-and-the-eu/> (06. 12. 2016).

European Western Balkans, “Kurz in Skopje”, 12.02.2016, <http://europeanwesternbalkans.com/2016/02/12/3745/> (18.03.2016).

Evans, Thammy, *Macedonia*, Connecticut, Bradt Travel Guide, 2015.

Evoy, Joanne Mc, *Power-Sharing Executives Governing in Bosnia, Macedonia and Northern Ireland*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2015.

Fagan, Adam, *Europe’s Balkan Dilemma: Paths to Civil Society or State-Building?*, , New York, I. B. Tauris 2010.

Fagan, Adam- Sircar, İdraneel, “Judicial Independence in the Western Balkans: Is the EU’s New Approach Chancing Judicial Practices?”, *MAXCAP Working Paper Series*, Haziran 2015, S.11, ss. 3-36.

Fenko, Ana Bojinoviç-Urliç, Ana, “Politic Criteria vs. Political Conditionality: Comparative Analysis of Slovenian and Croatian European Union Accession Processes”, *The Croatian International Relations Review*, 2015, c. 21, S. 72, ss. 125-139.

Fidanovski, Kristijan, “April Elections Will Determine Macedonia’s Future for Years to Come”, <http://vostokian.com/> (20.11.2015).

Fierke, Karin, “Multiple Identities, Interfacing Games: The Social Construction of Western Action in Bosnia”, Ed. Barry Buzan-Lene Hansen, *International Security*, London, Sage Publication, c. 3, 2007.

Fierro, Elena, *The EU’s Approach to Human Rights Conditionality in Practice*, Hague-London-New York, Martinus Nijhoff Publishers, 2003.

Fierstein, Daniel, “Kosovo’s Declaration of Independence: An Incident Analysis of Legality, Policy and Future Implications”, *International Law and Journal*, 2009, c. 26, ss. 417-442.

Fotev, Georgi, “Civil Society Against Balkanization”, Ed. Dane Gordon-David Durst, *Civil Society in Southeast Europe*, New York, Rodopi, 2004.

Freedom House, “2015 Albanian Report”, <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2015/albania> (02.02.2016).

Friedrich, Wolfgang Uwe- İschinger, Wolfgang- Scharping, Rudolf, “The Legacy of Kosovo: German Politics and Policies in the Balkans”, *German Issues*, American Institute for Contemporary German Studies, The Johns Hopkins University, 2000, S. 22, ss. 1-53.

Fukuyama, Francis, “Stateness First: Building Democracy After Conflict”, *Journal of Democracy*, Ocak 2005, c. 16, S. 1, ss. 84-88.

Fukuyama, Francis, *Devlet İnşası: 21. Yüzyılda Dünya Düzeni Yönetişim*, Çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2008.

Gaeta, Paola, "The Dayton Agreements and International Law", *European Journal of International Law*, 1996, S. 7, ss. 147-163.

Garcia, Juan J Blesa, "Transitional Exceptions to the Rule of Law in International Administrations: The OHR in Bosnia and Herzegovina and the Right to Due Process", *International Peacekeeping*, 2011, c. 18, S. 4, ss. 389-402.

Gashi, Krenar, "The 2013 Agreement Between Kosovo and Serbia: a Success Story or a Missed Opportunity?", Ed. Ernst Felberbauer-Predrag Jureković, Regional Cooperation and Reconciliation in the Aftermath of the ICTY Verdicts: Continuation or Stalemate?, 26. *Workshop of the PfP Consortium Study Group "Regional Stability in South East Europe"*, Vienna, Ağustos 2013.

Gashi, Krenar, "Kosovo", Ed. Sylavana Hadbank-KolaczowskaCsaky-Zselyke Csaky, *Nations in Transit Democratization from Central Europe to Eurasia*, New York-Washington, Freedom House, 2015.

Gellner, Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Erşanlı-Günay Göksu Özdoğan, İstanbul, Hil Yayınları, 2006.

Gerrits, Andre, "Normative Power Europe in a Changing World: A Discussion", *Clingendael European Papers*, Netherlands Institute of International Relations Clingendael, Aralık 2009, S. 5, ss. 1-9.

Getter, M. Matthew, "Yugoslavia and European Economic Community: Is a Merger Feasible?", [https://www.law.upenn.edu/journals/jil/articles/volume11/issue4/Getter11U.Pa.J.Int'lBus.L.789\(1989\).pdf](https://www.law.upenn.edu/journals/jil/articles/volume11/issue4/Getter11U.Pa.J.Int'lBus.L.789(1989).pdf) (08.08. 2015).

Ginsberg, Roy, *The European Union in International Politics: Baptism by Fire*, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2001.

Gjipali, Gledis, "Albania", http://europeanmovement.eu/wpcontent/uploads/2014/06/Freedom_House_NiT_Albania_2014.pdf (02.02.2016).

Glasius, Marlies- Kostovicova, Denisa, "The European Union as a State-BUILDER: Policies Towards Serbia and Sri Lanka", Ed. Julia Raue-Patrick Sutter, *Facets and Practices of State-Building*, Leiden-Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2009.

Glassner, Martin Ira-Blij, de Harm, *Systematic Political Geography*, New York, John Wiley & Sons, 1989.

Gledhill, John, "The Power of Ethnic Nationalism: Foucault's Bio-Power and the Development of Ethnic Nationalism in Eastern Europe", *National Identities*, Aralık 2005, c. 7, S. 4, ss. 347-368.

Glenny, Misha, *The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War*, New York, Penguin Books, 1996.

Glenny, Misha, *Balkanlar; Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler (1804-1999)*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Sabah Yayınları, 1999.

Gligorov, Vladimir, "Notes on the Stability Pact", Ed. Thanos Veremis-Daniel Daianu, *Balkan Reconstruction*, London-New York, Routledge, 2001.

Globsec Policy Institute, "Post Election Serbia: Good News for the EU?", <http://www.cepolicy.org/news/post-election-serbia-good-news-eu> (16.03.2016).

Goga, Aida, "The Dimensions of a Conflict: the Case of Macedonia", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Italy, MCSER Publishing, 2013.

Goodby, E. James, "When War Won Out: Bosnian Peace Plans Before Dayton", *International Negotiation*, 1996, c. 1, S. 3, ss. 501-523.

Gotovac, Vlado, "Croatia: Still in Transition", Transparency International the Global Coalition Against Corruption", *Global Corruption Report 2007: Corruption in Judicial Systems*, Cambridge University Press, 2007.

Gounev, Philip, "Stabilizing Macedonia: Conflict Prevention, Development and Organized Crime", *Journal of International Affairs*, Sonbahar 2003, New York, c. 57, S. 1, ss. 229-240.

Grady, O' Siobhan, "Greece Doesn't Like Macedonia's Name. We Have Ideas for a New One", *Foreign Policy*, 16.12.2015, <http://foreignpolicy.com> (07.03.2016).

Grozđanić, Velinka-Martinović, Igor, "Corruption as a Metaphor for Societies in Transition", Ed. Alenka Selih-Ales Zavrsnik, *Crime and Transition in Central and Eastern Europe*, New York, Springer, 2012.

Grüder, Adreas Heinemann, "Wolf Christian Paes, Wag the Dog: Mobilization and Demobilization of the Kosovo Liberation Army", *Bonn International Center for Conversion*, 2001, c. 20, ss. 1-44.

Guardiancich, Igor, *Pension Reforms in Central, Eastern and Southeastern Europe: From Post-Socialist Transition to the Global Financial Crisis*, London-New York, Routledge, 2013.

Guisan, Catherine, "From the European Coal and Steel Community to Kosovo: Reconciliation and its Discontents", *Journal of Common Market Studies*, 2011, c. 49, S. 3, ss. 541-562.

Gürkaynak, Muharrem, *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 1. Baskı, 2004.

Guzina, Dejan-Marijan, Branka, "A Fine Balance: The EU and the Process of Normalizing Kosovo Serbia Relations", *CIGI Papers*, Kanada, Ocak 2014, S. 23, ss. 1-12.

Hamilton, Aubrey-Sapiç, Jelena, "Dialogue-Induced Developments on the Ground: Analysis on Implementation of the EU-Facilitated Agreements on Freedom of Movement and Trade Between Kosovo and Serbia", <http://www.legalpoliticalstudies.org>. (07. 12. 2015).

Hanna, Jason- Brumfield, Ben- Amanpour, Christiane, "Srebrenica Ceremony: Crowd Chases Serbian PM as More Victims Buried", <http://edition.cnn.com/2015/07/11/europe/bosnia-srebrenica-massacre-commemoration/> (20.03.2016).

Hardwick, Daniel "Is the EU a Normative Power?", <http://www.e-ir.info/2011/09/03/is-the-eu-a-normative-power/> (21.04.2016).

Haspeslagh, Sophia, "The Bosnian Safe Havens", http://www.beyondintractability.org/cic_documents/Safe-Havens-Bosnia.pdf (06.05.2015).

Haukkala, Hiski "The European Union as a Regional Normative Hegemon: The Case of European Neighborhood Policy", Ed. Richard Whitman, *Normative Power*

Europe Empirical and Theoretical Perspectives, USA, Palgrave Macmillan Limited, 2011.

Hayward, Katy, “Reiterating National Identities: The European Union Conception of Conflict Resolution in Northern Ireland”, *Cooperation and Conflict*, 2006, c. 4, S. 3, ss. 1-33.

Hayward, Katy–Murphy, Mary, “The Soft Power of Commitment: The EU and Conflict Resolution in Northern Ireland”, *Ethnopolitics*, 2012, c. 11, S. 4, ss. 439-452.

Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs, “FYROM Name Issue”, 07.03.2016, <http://www.mfa.gr/en/fyrom-name-issue/> (08.03.2016).

Herman, Edward- Peterson, David, “The Dismantling of Yugoslavia a Study in Inhumanitarian Intervention”, *Monthly Review*, Ekim 2007, c. 59, S. 5, ss. 1-12.

Hobsbawm, Eric, *Milletler ve Milliyetçilik*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, Üçüncü Basım, 2006.

Hockenos, Paul- Winterhagen, Jenni, “A Balkan Divorce that Works? Montenegro’s Hopeful First Year”, http://www.esiweb.org/pdf/montenegro_hockenos_montenegros-hopeful-first-year.pdf (07.05.2016).

Hoço, Merlindo, “Misused Advice European Nannies the Case of Albania”, Ed. Klodiana Beshku-Orinda Maltezi, *Albania and Europe in a Political Regard*, New Castle, Cambridge Scholars Publishing, 2013.

Hoffmann, Judith, “Integrating Albania: The Role of the European Union in the Democratization Process”, *Albanian Journal of Politics:2005*, Chapel Hill, Albanian Political Science Association, 2006.

Holbrooke, Richard, *Bir Savaşı Bitirmek*, Çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1998.

Holloway, David “Understanding The Northern Ireland Conflict: a Summary and Overview of the Conflict and its Origins”, www.communitydialogue.org (15.11.2015).

Hombach, Bodo, "Stability Pact for South-Eastern Europe: A New Perspective for the Region", <http://www.sam.gov.tr> (17. 12. 2015).

Homeyer, Henrik von, "Don't Leave Serbia to Russia and China", <https://euobserver.com/opinion/128157> (02.10.2015).

Hosmer, Stephen, *The Conflict Over Kosovo Why Milosević Decided to Settle When He Did*, Pittsburgh, RAND, 2001.

Hughes, James, *EU Conflict Management*, New York, Routledge, 2010.

Hughes, James, "EU Conflict Management Policy: Comparing the Security-Development Model in the Sui Generis Cases of Northern Ireland and Kosovo", <http://eprints.lse.ac.uk/26061/> (15.11.2015).

Hürsoy, Siret, "The European Union Foreign and Security Actions and the Western Balkans", *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, Bahar 2010, c. 9, S. 1, ss. 92-111.

İçener, Erhan- Phinnemore, David, "Building on Experience? EU Enlargement and the Western Balkans", Ed. Soeren Keil-Zeynep Arkan, *The EU and Member State Building: European Foreign Policy in the Western Balkans*, New York, Routledge, 2015.

İlhan, Suat, *Jeopolitik Duyarlılık*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

Ilievski, Zoran, "Country Specific Report: Conflict Settlement Agreement Macedonia", *European Academy Research*, Eylül 2007, <http://www.eurac.edu/en/research/autonomies/minrig/Documents/Mirico/16%20Macedonia.pdf> (08.05.2016).

Ilirjani, Altin, *The Euro Before the EU? An Estimate of the Economic Effects of Euroization in the Western Balkans*, Chapel Hill-USA, Globic Press, 2006.

İnalçık, Halil, "Türkler ve Balkanlar", *Bal-Tam Türklük Bilgisi 3*, Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi, Prizren, 2005, ss. 20-44.

Independent International Commission on Kosovo, *Conflict, International Responce, Lessons Learned*, Newyork, Oxford University Press, 2000.

The Independent, “Joint Embassies: Project Was Supposed to Be Cost-Effective, But it Turned out Pricy” 23.02.2015, <http://m.independent.mk/articles/15645> (04.03.2016).

Ingrahan, Jeson, “The European Union and Relationship Within Ireland”, <http://cain.ulst.ac.uk/index.html> (15. 11. 2015).

Inotai, Andras, “The Eastern Enlargement of the European Union”, Ed. Marise Cremona, *The Enlargement of the European Union*, New York, Oxford University Press, 2003.

Inotai, Andras, *The European Union and Southeastern Europe: Troubled Waters Ahead?* Brussels, Peter Lang, 2007.

International Crisis Group, “Bosnia’s Future”, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/bosnia-herzegovina/232-bosnia-s-future.pdf> (09.02.2016),

International Republican Institute, “Survey of Macedonian Public Opinion”, <http://www.IRI.org> (07.03.2018).

International Commission on the Balkans, “The Balkans in the Europe’s Future”, <http://www.cls-sofia.org/en/projects/europe-and-the-world-19/balkans-19/international-commission-on-the-balkans-47.html> (12. 01. 2016).

International Crisis Group, “Serbia’s Sandzak: Still Forgotten”, <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/serbia/162-serbias-sandzak-still-forgotten.aspx> (04.05.2016).

International Crisis Group, “Montenegro’s Independence Drive”, <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/montenegro/169-montenegros-independence-drive.aspx> (04.05.2016).

International Crisis Group, “Serbia: Maintaining Peace in the Presevo Valley”, <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/serbia/186-serbia-maintaining-peace-in-the-presevo-valley.aspx> (04.05.2016).

International Crisis Group, “Kosovo Spring”, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/Kosovo%201.pdf> (17.04.2016).

International Crisis Group, “Macedonia’s Ethnic Albanians: Bridging the Gulf”, <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/macedonia/098-macedonias-ethnic-albanians-bridging-the-gulf.aspx> (04.05.2016).

International Crisis Group, “Macedonia: Defusing the Bombs”, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/macedonia/b075-macedonia-defusing-the-bombs.pdf> (10.03.2016).

International Republican Institute, “Survey of Macedonian Public Opinion”, <http://www.IRI.org> (07.03.2018).

Ioannides, Isabella- Celedor, Gemma Collantes, “The Internal-External Security Nexus and EU Police/Rule of Law Missions in the Western Balkans”, <http://dx.doi.org/10.1080/14678802.2011.614127> (24.11.2014).

İrge, Nadire Filiz, “Balkanlar’da Jeopolitik Bölünmeler ve Türkiye”, *Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Balkan Kongresi*, 28-29 Nisan 2014.

İşcan, İsmail Hakkı, “Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2004, c. 1, S. 2, ss. 47-79.

İşıklı, Alpaslan, *Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi*, Alan Yayıncılık, İstanbul, Birinci Baskı, 1983.

İşıklı, Alparslan, “Yugoslavya Örneği”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Mayıs-Haziran 1999, c. 23, S. 216, ss. 90-106.

İvanoviç, Mirjana Drenovak - Lukić, Maja, “Judicial Application of International Law in Serbia”, Ed. Sinisa Rodin-Tamara Perişin, *Judicial Application of International Law in Southeast Europe*, Berlin-Heidelberg, Springer, 2015.

Jacobsen, Jonas - Severinsen, Jen, “Kosovo’s Way into the EU-a Theoretical Approach” http://pure.au.dk/portal-asb-student/files/75288738/BA_projekt_JS94457_JJ93319.pdf (28.04.2016).

Jankoviç, Stefan, “The Future Patterns and the Balkan States. Prediction from the Geopolitical Theory”, *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*, Nisan 2013, c. 2, S. 2, ss. 35-52.

Jankovski, Lucia Montanaro, “The Interconnection Between the European Security and Defence Policy and the Balkans”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Mart 2007, c. 7, S. 1, ss. 1-27.

Jasmina, Drekovic, “Non-Ethnic Motivations for the War in Bosnia Herzegovina”, Central European University, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Budapest, 2013.

Jelavich, Barbara *Balkan Tarihi I-II*, çev. Zehra Savan - Hatice Uğur, İstanbul, Küre Yayınları, 2009.

Johnstone, Diana, *Ahmakların Seferi, Yugoslavya, Nato ve Batı'nın Aldatmacaları*, çev. Emre Ergüven- Ergin Bulut, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2004.

Joseph, Edward, “Bosnia Herzegovina”, Ed. Janusz Bugajski, *Western Balkans Policy Review 2010*, Washington, CSİS, 2010.

Joviç, Dejan, “Turning Nationalist into EU Supporters: the Case of Croatia”, Ed. Jacques Rupnik, *The Western Balkans and the EU: the Hour of Europe*, Chaillot Papers, Paris, Institute for Security Studies, 2011.

Jukiç, Elvira, “Contrasting Vision of Bosnia in 2025 Unveiled”, *Balkan Insight*, 2 Nisan 2012.

Juncos, Ana, “Polis-Hırsız: Bosna Hersek'te Örgütlü Suç Problemine İlişkin Avrupa Birliği Politikası”, Ed. Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş, *Avrupa Birliği ve Komşuları Fırsatlar ve Zorluklar*, Ankara, Elips Kitap, 2012.

Juncos, Ana, *EU Foreign Policy in Bosnia the Politics of Coherence and Effectiveness*, Manchester, Manchester University Press, 2013.

Kaçarska, Simonida, “The EU in the Republic of Macedonia: An Active Player, a Framework for Integration or Both”, Ed. Branislav Radeljić, *Europe and the Post-Yugoslav Space*, Surrey, Ashgate Publishing, 2013.

Kacarska, Simonida, “The EU in Macedonian Party Politics-Consolidating and Dividing”, Ed. Corina Stratulat, *EU Integration and Party Politics in the Balkans*, EPC Issue Paper, Eylül 2014, S. 77, ss. 69-83.

Kacarska, Simonida, "The EU in Macedonia: From Inter-Ethnic to Intra-Ethnic Political Mediator in a Accession Deadlock", Ed. Soeren Keil-Zeynep Arkan, *The EU and Member State Building: European Foreign Policy in the Western Balkans*, New York, Routledge, 2015.

Kagan, Robert, "Power and Weakness", Ed. Barry Buzan-Lene Hansen, *International Security*, London, Sage Publication, c. 4, 2007.

Kajsiu, Blendi, *A Discourse Analysis of Corruption: Instituting Neoliberalism Against Corruption in Albania, 1998-2005*, Surrey, Ashgate Publishing, 2014.

Kalyvas, N.Stathis-Sambanis, Nicholas, "Bosnia's Civil War Origins and Violate Dynamics", <http://stathis.research.yale.edu/documents/Bosnia.pdf> (26.04.2015).

Kammel, Arnold, "Putting Ideas Into Actions: EU Civilian Crisis Management in the Western Balkans", *Contempporary Security Policy*, Aralık 2011, c. 32, S. 3, ss. 618-632.

Kamov, Georgi, "EU's Role in Conflict Resolution: the Case of the Eastern Enlargement and Neighbourhood Policy Areas", <http://www.ie-ei.eu/IE-EI/Ressources/file/memoires/2006/KAMOV.pdf> (07.05.2016).

Kaplan, Robert, *Balkan Ghosts A Journey Trough History*, New York, Vintage Books, 1993.

Karatay, Osman, *Kosova Kanlı Ova*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.

Karatay, Osman, "Kosova: Bağımlı Bir Bağımsızlıkla Nereye?", *Karadeniz Araştırmaları*, 2008, S. 16, ss. 1-12.

Karluk, S. Rıdvan, *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkılmaz Sokak*, İstanbul, Beta Yayınları, 2013.

Karodzoski, Mladen-Adamczyk, Artur, "Macedonia and Her Difficult Neighbours on the Path to the EU", *Yearbook of Polish European Studies*, 2014, S. 17, ss. 205-218.

Kavaja, Klaudio, "The European Integration of the Western Balkans: Where We Are Now", <http://one-europe.info/the-european-integration-of-western-balkans-where-are-we-now> (18.01.2016).

Kavalski, Emilian, "The International Socialization of the Balkans", *The Review of International Affairs*, Yaz 2003, c. 2, S. 4, ss. 71-88.

Kavalski, Emilian, "The Balkans After Irak, Irak After the Balkans. Who's Next?", *Perspectives on European Politics and Society*, Netherlands, 2005, c. 1, S. 6, ss. 103-127.

Kavalski, Emilian, *Extending The European Security Community*, New York, Taurus Academic Study, 2007.

Keil, Soeren, "Religions Pluralism and Multinational Federalism in Bosnia and Herzegovina", Ed. Ferran Requejo-Klaus Jürgen Nagel, *Politics of Religion and Nationalism, Federalism, Consociationalism and Secession*, London-New York, Routledge, 2014.

Keil, Soeren-Arkan, Zeynep, "The Limits of Normative Power? EU Member State Building in the Western Balkans", Ed. Soeren Keil-Zeynep Arkan, *The EU and Member State Building: European Foreign Policy in the Western Balkans*, London-New York, Routledge, 2015.

Kenar, Nesrin, *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Ankara, Palme Yayıncılık, 2005.

Kennedy, James-Riga, Liliana, "A Liberal Route from Homogeneity: US Policymakers and the Liberalization of Ethnic Nationalists in Bosnia's Dayton Accords, *Nationalism and Ethnic Politics*, 2013, c. 19, S. 2, ss. 163-186.

Keukeleire, Stephan "European Security and Defense Policy: From Taboo to a Sperhead of EU Foreign Policy?", Ed. Federiga Bindi, *The Foreign Policy of the European Union Assesing Europe's Role in the World*, Washington, The Brooking Institution, 2010.

Keukelerie, Stephan-Fonck, Daan-Metais, Raphael, "The EU Structural Diplomacy Towards Kosovo", Ed. Michael Smith-Stephan Keukelerie-Sophia Vanhoonacker, *The Diplomatic System of the European Union Evolution, Change and Challenges*, London- New York, Routledge, 2016.

Kim, Julie-Woehrel, Steven, "Kosovo and U.S. Policy: Background to Independence", <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL31053.pdf> (07.05.2016).

Kinnon, Mac Mark, *Yeni Soğuk Savaş Renkli Devrimlerin Sırrı*, Çev. Emel Lakşe, Ankara, Destek Yayınları, 2006.

Kmezcic, Marko, *Literature review on Europeanization and Rule of Law Implementation in the Western Balkans*, Üsküp, Institute for Democracy, 2014.

Knaus, Gerald, “The EU’s Soft Power and the Noah-Joker Effect”, Ed. Elisabeth Precht, *Balkan Blend the Road to Renewal*, Stockholm, The Jarl Hjalmarson Foundation, 2011.

Kodaman, Timuçin- Birscl, Haktan, “21. Yüzyıl Balkan Jeopolitiğinin Çok Boyutlu Bir Bakış Açısı İle İncelenmesi ve Türkiye’ye Etkilerinin Değerlendirilmesi”, *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2014, c. 19, S. 1, ss. 49-64.

Koneska, Cveta, “Policy Consensus During Institutional Change: Macedonian Foreign Policy Since Independence”, Ed. Soeren Keil-Bernhard Stahl, *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States: From Yugoslavia to Europe*, Heidelberg-New York, Springer Publishing, 2014.

Korhecz, Tamas, “National Minority Council in Serbia”, Ed. Tove H. Malloy-Alexander Osipov-Balazs Vızı, *Managing Diversity Trough Non-Territorial Autonomy: Assesing Advantages, Deficiencies and Risks*, , Oxford, Oxford University Press2015.

Kovacs, Viktoria Endrödi, “Bosnia Herzegovina’s Way to European Union”, *International Relations Quarterly*, 2013, c. 4, S. 1, ss. 1-8.

Koyama, Yoji, *The EU’s Eastward Enlargement, Central and Eastern Europe’s Strategies for Development*, London, World Scientific Publishing, 2015.

König, Marietta, “The Effects of the Kosovo Status Negotiations on the Relationship Between Russia and the EU and on the De Facto States in the Post-Soviet Space”, <http://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/07/K%C2%94nig-en.pdf> (01.08.2015).

Kratovic, Asja, “Determination Movements: Montenegro, Kosovo and the Serb Republic”, Central European University Departman of International Relations European Studies, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Budapeşte, 2010.

Kullaa, Rinna Elina, “From the Tito Stalin Split to Yugoslavia’s Stalin Connection: Neutralism Before Non-Alignment (1948-1958)”, Maryland University, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2008.

Kut, Şule, *Balkanlar’da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2005.

Küpelı, Yusuf, *Tarihin İzinde Balkanlar ve ABD*, Ankara, Öncü Yayınları, 2000.

Lacı, Elton, “Kosovo after Independence Prospects for the Integration into the EU”, Masaryk University, Faculty of Social Studies, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Brno, 2010.

Lamont, K. Christopher, *International Criminal Justice and the Politics of Compliance*, Surrey-Burlington, Ashgate Publishing, 2010.

Lapandic, Dusko, “Regional Cooperation in the Balkan Countries and the Process of their Integration with the European Union”, Ed. Charan Wadhva-Vatroslav Vekaric, *India and Serbia and Montenegro Re-Engagement Regional and Bilateral Dimensions*, New Delhi, APH Publishing Corporation, 2005.

Lavdas, Kostas, “The European Union and the Yugoslav Conflict: Crisis Management and Re-Institutlization in Southeastern Europe”, *Journal of Political and Military Sociology*, 1996, c. 24, ss. 208-220.

Lehne, Stefan, “Resolving Kosovo’s Status”, *Austrian Institute for International Affair*, 2009, http://www.oiip.ac.at/fileadmin/Unterlagen/Dateien/Arbeitspapiere/Policy_Paper_Status_of_Kosovo.pdf (17.04.2016).

Lehne, Stefan, “Kosovo and Serbia: Toward a Normal Relationship”, <http://www.carnegieendowment.org> (26. 11. 2015).

Leigh, Michael, “An Inside View on the European Union”, *Georgetown Journal of International Affairs*, Yaz/Sonbahar 2015, c. 16, S. 2, ss. 238-255.

Lekiç, Masa “Montenegro’s Accession to the EU: Taking Stock and Suggesting Areas for Progress”, <http://www.globalgovernance.eu> (15.02.2016).

Lendvai, Paul, *Eagles in Cobwebs Nationalism and Communism in the Balkans*, Londra, Macdonald and Company Ltd., 1969.

Lendvai, Paul-Parcell, Lis, “Yugoslavia without Yugoslavs: The Roots of the Crisis”, *International Affairs*, c. 67, S. 2, 1991, s. 253.’den aktaran Murat Arman, “Avrupa Birliği’nin Batı Balkan Genişlemesi; Bir Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2007.

Lesnikovski, Ladislav, “Macedonia’s Ontological Insecurity and the Challenges of Stabilizing Inter-Ethnic Relations”, *Eurasia Border Review*, 2001, c. 2, S. 1, ss. 61-71.

Levitsky, Steven-Way, A. Lucan, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*, New York, Cambridge University Press, 2010.

The Library of Congress Country Studies, “Yugoslavia the Industrialized West”, http://www.photius.com/countries/croatia/economy/yugoslavia_former_economy_the_industrialized_w~11884.html (12.08.2015).

Lopandic, Dusko, “Regional Cooperation in the Balkan Countries and the Process of their Integration with the European Union”, Ed. Charan Wadhwa-Vatroslav Vekaric, *India and Serbia and Montenegro Re-Engagement Regional and Bilateral Dimensions*, New Delhi, APH Publishing Corporation, 2005.

Luković, Miloš, “Kosovo Mitroviça Present and Past”, Ed. Dušan Bataković, *Kosovo and Methodila Living in the Enclave*, Belgrade, Serbian Academy of Sciences and Arts Insitute for Balkan Studies, Special Editions 96, 2007.

Lynch, Ian, “Trepça and Kosovo’s Uncertain Future”, http://www.uvm.edu/~shali/Trepca_Kosovo_Serbia_Mining.pdf (09.01.2016).

Magas, Branka, “Lessons of History: War Returns to Yugoslavia”, *Capital&Class*, 1992, c. 16, ss. 19-33.

Magliç, Denisa Sarajliç, “BIH After the Elections- a Tale of Disillusioned Optimism”, Ed. Jacques Rupnik, *The Western Balkans and the EU: the Hour of Europe*, Chaillot Papers, Paris, Institute for Security Studies, 2011.

Mahcke, Dieter-Gstöhl, Sieglinde, *Europe's Near Abroad: Promises and Prospects of EU's Neighborhood Policy*, Brussels, College of Europe Studies, 2008.

Malazogu, Leon, "Integration or Isolation? Northern Kosovo in 2014 Electoral Limbo",
http://www.cepolicy.org/sites/cepolicy.org/files/attachments/cepi_integration_or_isolation.pdf (01.11.2014).

Malcolm, Noel, *Kosova, Balkanları Anlamak İçin*, Çev. Özden Arıkan, İstanbul, Sabah Kitapçılık, 1999.

Malesevic, Sinisa-Uzelac, Gordana, "A Nation-State Without the Nation? The Trajectories of Nation-Formation in Montenegro", *Nations and Nationalism*, 2007, c. 13, S. 4, ss. 695-716.

Maleseviç, Sinisa-Dochartaigh, O Niall, "Secession and Political Violence", Ed. Aleksandar Pavković-Peter Radan, *The Ashgate Research Companion to Secession*, Surrey, Ashgate Publishing, 2011.

Malinka Ristevska Jordano, "How is the Przhino Agreement Implemented?",
[http://www.epi.org.mk/docs/Network%2023_Implementation%20of%20the%20Political%20Agreement\(1\).pdf](http://www.epi.org.mk/docs/Network%2023_Implementation%20of%20the%20Political%20Agreement(1).pdf) (10.03.2016).

Malkidis, Theofanis, "The Stability Pact and the Southeastern Europe", Ed. Anastasios G. Karasavvoglou, *The Economies of the Balkan and Eastern Europe Countries in the Changed World*, Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, 2011.

Manners, Ian, "Normative Power Europe: Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, 2002, c. 40, S. 2, ss. 235-258.

Manners, Ian, "The Normative Ethics of the European Union", *International Affairs*, 2008, c. 84, S. 1, ss. 45-60.

Manners, Ian, "The EU's Normative Power in Changing World Politics", Ed. Andre Gerrits, *Normative Power Europe in a Changing World: A Discussion*, Netherlands Institute of International Relations, Clingendael European Papers, Aralık 2009.

Manners, Ian, "The European Union's Normative Power: Critical Perspectives and Perspectives on the Critical", Ed. Richard Whitman, *Normative Power Europe Empirical and Theoretical Perspectives*, USA, Palgrave Macmillan Limited, 2011.

Marchio, Riccardo, "Operation Alba: European Approach to Peace Support Operations in the Balkans", *U.S. Army War College*, Pennsylvania, 2000, <http://handle.dtic.mil/100.2/ADA378201> (24.08.2015).

Marić, Sena, "Serbia", <http://www.eu-28watch.org/?q=node/1202> (05. 12. 2015).

Marolov, Dejan, "EU Policy Towards Macedonia During the Yugoslav Crisis", <http://eujournal.org/index.php/esj/article/viewFile/4710/4500> (20.08.2015).

Marsh, Steve-Mackenstein, Hans, *The International Relations of the European Union*, USA, Routledge, 2005.

Mateescu, Dragos Constantin, "Human Security Between The European and the Balkan: Introspection into Practical Life of the Concept", Ed. Müge Aknur, 4. *Uluslararası Güvenlik Konferans Metinleri*, 14-15 Mayıs 2008, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2009.

Matlary, Janne Haaland, "When Soft Power Turns Hard: Is an EU Strategic Culture Possible?", *Security Dialogue*, SAGE Publications, 2006, c. 37, ss. 105-121.

Maurice, Eric, "Kosovo Agreement Clears Serbia's EU Path", *EU Observer*, Brussels, 27. 08. 2015, <http://euobserver.com/enlargement/130008> (06. 12. 2015).

Mayer, Hartmut, "The Long Legacy of Dorian Gray: Why the European Union Needs to Redefine its Role in Global Affairs", Ed. Eric Jones-Saskia Van Genugten, *The Future of European Policy*, London-New York, Routledge, 2009.

Mearsheimer, John, "Back to Future Instability in Europe After the Cold War", *International Security*, Yaz 1990, c. 15, S. 1, ss. 5-56.

Medojević, Nebojsa, "Montenegro: Land of Frozen Reforms", Ed. Vim van Meurs, *Prospects and Risks Beyond EU Enlargement Southeastern Europe: Weak States and Strong International Support*, Opladen, Springer Fachmedian Wiesbaden, 2003.

Menz, Christian, *Explaining Croatia's (non) Compliance with EU Conditionality on ICTY Cooperation: Do External Incentives Make the Difference?*, Anchor Academic Publishing, Hamburg, 2014.

Mikovic, Danijela "The EU as a Normative Power: Attempts of Exporting Regional Cooperation to the Western Balkans", Lund University, Sweden, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005.

Minear, Larry–Baarda, van Ted- Sommers, Marc, "NATO and Humanitarian Action in the Kosovo Crisis", *Occasional Paper 36*, USA, The Thomas J. Watson Jr. Institute for International Studies, Brown University, 2000.

Ministria e Integritetit Europian, "EU-Albania History" <http://www.integrimi.gov.al/en/program/eu-albania-history> (13.08.2015).

Mirković, Rastislava, "Bosniak Minority in Sandzak-From Constitutive Nation to Minority", [http:// migrationeducation.de](http://migrationeducation.de) (02.08.2015).

Mogherini, Federica, "Kosovo: a European Future", *European Western Balkans*, <http://europeanwesternbalkans.com/2016/04/01/kosovo-a-european-future/> (01.04.2016).

Mojsovska, Silvana "Regional Trade Integration of South Eastern European Countries Republic of Macedonia", http://www.westernbalkans.info/upload/docs/4c_Macedonia_RegionalTrade_Silvana_Mojsovska_EN.pdf (20. 12. 2015).

Moliis, Jani-Chawla, Sandeep, "Nationalism", <https://ciealevelresources.wikispaces.com> (14.07.2015).

Montanari, Marco, "EU Trade with the Balkans Large Room for Growth?", *Eastern European Economics*, 2005, c. 43, S. 1, ss. 59-81.

Morrison, Kenneth, "Change, Continuity and Consolidation: Assessing Five Years of Montenegro's Independence", *LSEE Papers on South Eastern Europe*, 2011, S. 2, ss. 1-49.

Muçaj, Raket, "Public Administration Reforms in Albania, as a Precondition for the European Union (EU) Integration", *The 1st International Conference on Research and Education-Challenges toward the Future*, 24-25 Mayıs 2013.

Murphy, Stephan, "Roots of Terrorism in Northern Ireland", <https://www.apus.edu/content/dam/online-library/student-papers/Murphy-2006.pdf> (22.04.2016).

National Democratic Institute, "Serbia's March 2014 Elections A Post-Election Letter from Belgrade", <https://www.ndi.org/files/Serbia-2014-Elections-Letter-Belgrade.pdf> (16.03.2016).

"NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement Analysis and Recommendations of the Group of Experts on New Strategic Concept for NATO", 17.05.2010, <http://www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf> (16.02.2016).

Neag, Maria Antoaneta, "Croatia's EU Accession and Some Effects on Regional States", <http://www.balkananalysis.com/croatia/2013/01/28/croatias-eu-accession-and-some-effects-on-regional-states/> (19.01.2015).

Norman, Laurence, "Serbia Premier Signals Shift on Kosovo", *The Wall Street Journal*, 08.05.2015.

"North Atlantic Treaty Organization", http://www.nato.int/cps/en/natolive/nato_countries.htm (04.03.2016)

Nota, Maria, "European Intervention in the Yugoslav Conflict 1991-1995", Southern University, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Louisiana, 2007.

Noutcheva, Gergana, "EU Conditionality and Balkan Compliance: Does Sovereignty Matter?", Pittsburgh Üniversitesi, (Yayınlanmış Doktora Tezi), 2006.

Noutcheva, Gergana-Düzgit, Senem Aydın, "Lost in Europeanization: The Western Balkans and Turkey", *West European Politics*, 2012, c. 15, S. 1, ss. 59-78.

Noutcheva, Gergana-Huyseune, Michel, "Serbia and Montenegro", <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2004/12004Chapter3.pdf> (03.06.2015).

Nuttall, Simon, “Keynote Article: The EC and Yugoslavia”, *Journal of Common Market Studies*, Ağustos 1994, c. 32, ss. 11-25.

Nye, Joseph, *Yumuşak Güç Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, Çev. Rayhan İnan Aydın, Ankara, Elips Kitap, 2005.

OECD Genel Sekreterliği, *Specialised Anti-Corruption Institutions Review of Models: Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia*, OECD, 2008.

Official Gazette of Montenegro, “The Constitution of Montenegro” , <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/me/me004en.pdf> (14.02.2016).

Oğultürk, Cem, “Kosova’nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, İstanbul, 2014, S. 19, ss. 99-132.

Olsen, P. Johan, “The Many Faces of Europeanization”, *Journal of Common Market Studies*, 2002, c. 40, S. 4, ss. 921-952.

“Opposition in Albania Ends its Boycott, Resolution of Cooperation Voted in Parliament”, <http://www.balkaneu.com/opposition-albania-ends-boycott-resolution-cooperation-voted-parliament> (26.01.2016).

Oran, Baskın, “Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir, Nasıl İncelenir?”, *Birikim Dergisi*, İstanbul, Ocak 1993, S. 45-46, ss. 43-49.

Organization for Security and Cooperation in Europe Mission to Serbia, “Judicial Institution in Serbia”, Eylül 2011, <http://www.osce.org/serbia/82759?download=true> (24.03.2016).

Orlowski, Witold, “Economic Consequences of Poland’s Accession to the European Union”, Ed. Andrew Warner, *European Competitiveness and Transition Report 2001-2002*, New York, Oxford University Press, 2002.

Osmançavuşoğlu, G. Emel, *The Wars of Yugoslav Dissolution and Britain’s Role in Shaping Western Policy (1991-1995)*, Ankara, Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2000.

Özdağ, Ümit, “Kuzey İrlanda Sorununun Gelişimi”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Ağustos 2014,

<http://www.21yyte.org/tr/fikir-tanki/4538/kuzey-irlanda-sorunun-gelisimi>

(22.04.2016).

Özdal, Barış, *Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?*, Bursa, Dora Yayıncılık, 2013.

Özdemir, Haluk, *Avrupa Mantığı Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2012.

Özer, M. Akif, *Avrupa Birliği Yolunda Türk Kamu Yönetimi*, Ankara, Platin Yayınları, 2006.

Özerdem, Füsün, “Euopenisation as a Tool of Conflict Resolution”, *The Balkans Dialogue Conference*, Budapest, Şubat 2013.

Özkan, Ayşe, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2011,

Özkanca, Oya Dursun, “Rebuilding Kosovo: Cooperation or Competetion, Between the EU and NATO”, *EUSA Eleventh Biennial International Conference*, Los Angeles, 23 - 25 Nisan 2009.

Papadimitriou, Dimitris-Petrov, Petar, “State-Building in Kosovo”, Ed. Arolda Elbasani, *European Integration and Transformation in the Western Balkans*, London-New York, Routledge, 2013.

Papiç, Tatjana, “The Political Aftermath of the ICJ’s Kosovo Opinion”, Ed. Marko Milanović-Michael Wood, UK, *The Law and Politics of the Kosovo Advisory Opinion*, Oxford University Press, 2015.

Pardo, Sharon, *Normative Power Europe Meets Israel: Perceptions and Realities*, New York-London, Lexington Books, 2015.

Paukoviç, Davor-Raos, Visoslav, “Democratic Deficits, Delayed Democratization and Prolonged EU Accession”, Ed. Pero Maldini-Davor Paukoviç, *Croatia and the European Union Changes and Development*, Farkham UK, Ashgate Publishing Company, 2015.

Pavlic, Vedran, “Border Arbitration with Slovenia to Continue”, <http://www.total-croatia-news.com>. (01.12.2015).

Pavlovic, Srdja, "Understanding Balkan Nationalism: The Wrong People, in the Wrong Place, at the Wrong Time", *Southeast European Politics*, Aralık 2000, c. 1, S. 2, ss. 115-124.

Pawelec, Maria-Grimm, Sonja, "Does National Identity Matter? Political Conditionality and Crucial Case of Serbia's (Non-) Co-operation with the ICTY", *Journal of Common Market Studies*, 2014, c. 52, S. 6, ss. 1290-1306.

Pente, Imke, "No Membership Without Stability in Northern Kosovo: Seven Recommendations on How to Achieve it", *IEP Policy Briefs on Enlargement and Neighbourhood*, 2012, S. 2, ss. 3-5.

Perkovic, Ana Jese, "The European Union and the Democratization Process of the Western Balkans", *Southeastern Europe*, 2014, S. 38, ss. 112-133.

Perusko, Zrinjka, *Assesment of Media Development in Croatia: Based on UNESCO's Media Development Indicators*, UNESCO, 2011.

Peshkopia, Ridvan, *Conditioning Democratization: Institutional Reforms and EU Membership Conditionality in Albania and Macedonia*, London-New York, Anthem Press, 2015.

Peshkopia, Ridvan, "The Ontology of Human Rights Socialization: the Case of Albania" Ed. Henry F. Carey, *European Institutions, Democratization and Human Rights Protection in the European Periphery*, London, Lexington Books, 2014.

Pesić, Vesna, "Serbian Nationalism and Origins of the Yugoslav Crisis", *Peaceworks*, Washington, 2005, S. 8, ss. 1-41.

Peskin, Victor - Boduszynski, Mieczyslaw, "Conditional Conditionality: The European Union, International Justice and Democratic Transition in Serbia", Ed. Joseph Rudolph-William Lahneman, *From Mediation to Nation Building Third Parties and the Management of Communal Conflict*, Plymouth, Lexington Books, 2013.

Petricusic, Antonija, "Democracy Without Citizens: Inadequate Consolidation in Two Decades of the Eastern Balkans Democracy", *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*, Ekim 2013, c. 2, S. 4, ss. 34-54.

Petrović, Ivan-Perović, Nataša, “Brussels Agreement in the Light of International Law and the Constitution of Serbian”, *Journal of Law and Administrative Sciences*, 2014, S. 2, ss. 40-57.

Phillips, David, “Kosova”, Ed. Janusz Bugajski, *Western Balkans Policy Review 2010*, Washington, Center for Strategic International Studies 2010, 2010.

Phinnemore, David-Davies, Peter Siani, “Beyond Intervention? The Balkans, the Stability Pact and European Union”, Ed. Peter Siani Davies, *International Intervention in the Balkans Since 1995*, New York, Routledge, 2003.

Phinnemore, David, “The Stabilization and Association Process: A Framework for European Union Enlargement?”, Ed. Arolda Elbasani, *European Integration and Transformation in the Western Balkans Europeanization or Business as Usual*, London and New York, Routledge, 2013.

Pickering, Paula, “Evaluating the EU State-Building Model in the Western Balkans”, *National Council for Eurasian and East European Research*, 2011, http://www.ucis.pitt.edu/nceeer/2011_825-09g_Pickering_2.pdf (12. 01. 2016).

Pinson, Mark, *The Muslims of Bosnia-Herzegovina*, Massachusetts, Harvard University Press, 1996.

Policy Recommendations Study Group Regional Stability in South East Europe, “Croatian Membership in the EU-İmplications for the Western Balkans”, *Consortium of Austrian National Defense Academies and Security Studies Institutes*, Zagreb, 26-28 Eylül 2013.

Pond, Elizabeth, *Endgame in the Balkans: Regime Change, European Style*, Washington D.C, Brooking Institution Press, 2006.

Posen, R. Barry, “European Union Security and Defence Policy: Response to Unipolarity?”, *Security Studies*, 2006, c. 15, S. 2, ss. 149-186.

Posen, R. Barry, “The Security Dilemma and Ethnic Conflict”, Ed. B. Buzan-L. Hansen, *International Security: The Transition to the Post-Cold War Security Agenda*, California, Sage Publication, 2007.

Pratt, Jeff, "Commentary: Economic Change, Ethnic Relations and Disintegration of Yugoslavia", *Regional Studies*, 2000, c. 34, S. 8. <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk> (20.01.2015).

Presheva Jone Informative Agency, "Southern Serbia: the Second Kosovo?", 19.01.2012, <http://www.preshevajone.com/southern-serbia-presevo-valley-the-second-kosovo> (01.08.2015).

Pula, Besnik, "The UN in Kosova: Administering Democratization?", Ed. Florian Bieber-Zidas Daskalovski, *Understanding The War in Kosovo*, London, Frank Cass Publishers, 2003.

Radaelli, Claudio, "Whither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change", http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=302761 (11.10.2015).

Radeljic, Branislav, "Kosovo 1998-2008: Human Rights From War to Independence", *International Conference: Human Rights, Individualism and Globalisation*, Bethany College, Bethany, 2008.

Radeljic, Branislav, "Europe 1989-2009: Rethinking the Break-up of Yugoslavia", <http://aei.pitt.edu/13910/> (08.08.2015).

Radeljic, Branislav, "Questionable Relationship: European Economic Community And Yugoslavia Until 1968", *Currents of History*, 2010, c. 1, ss. 112-127.

Radovanovic, Tamara, "From Balkanization to Europeanization of the Western Balkan Countries", *American International Journal of Contemporary Research*, Nisan 2012, c. 2, S. 4, ss. 207-214.

Radulović, Momčilo, "Montenegro's Journey Towards EU Accession", Ed. Jacques Rupnik, *The Western Balkans and the EU: the Hour of Europe*, Chaillot Papers, Paris, Institute for Security Studies, 2011.

Ragaru, Nadege, "The Former Yugoslav Republic of Macedonia: Between Ohri and Brussels", Ed. Judy Batt, <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/cp107.pdf> (22.05.2015).

Razsa, Maple-Lindstrom, Nicole, "Balkan is Beautiful: Balkanism in the Political Discourse of Tudjman's Croatia", *East European Politics and Societies*, White Rose University Consortium, UK, 2004, c. 18, S. 4, ss. 628-650.

Rehn, Olli, *Avrupa'nın Gelecek Sınırları*, Çev. Onur Şen-Hasan Kaya, İstanbul, 1001 Kitap Yayınları, 2007.

Renner, Stephan-Trauner, Florian, "Creeping EU Membership in South-East Europe: The Dynamics of EU Rule Transfer to the Western Balkans", *Journal of European Integration*, c. 4, S. 31, ss. 449-465.

Republic of Kosovo prime Minister Office, "Speech of the Prime Minister Mustafa in the meeting of Kosovo Government", <http://www.kryeministri-ks.net/?page=2,9,5471> (23.02.2016).

Republic of Serbia Ministry of Justice, "Independence of the Judiciary as One of the Basic Principles of a Successful Reform of the Serbian Judicial System", <http://www.mpravde.gov.rs/en/vest/6039/independence-of-the-judiciary-as-one-of-the-basic-principles-of-a-successful-reform-of-the-serbian-judicial-system-.php> (27.03.2016).

Research Institute of Development and European Affairs, "Kosovo's Rocky Road to EU Stabilization and Association Agreement: Challenge and Opportunities", Pristina, 2013, <http://www.ridea-ks.org> (20.02.2016).

Ristic, Irena, "Serbia's EU Integration Process: The Momentum of 2008", *Panoeconomicus*, 2009, S. 1, ss. 111-125.

Robinson, Guy-Pobric, Alma, "Nationalism and Identity in Post Dayton Accord: Bosnia-Herzegovina", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 2006, c. 97, S. 3, ss. 237-252.

Rogel, Carole, "Kosovo: Where It All Began", *International Journal Of Politics, Culture and Society*, 2003, c. 17, S. 1, ss. 167-182.

Rodt, Annemarie Peen-Wolff, Stefan, "EU Conflict Management in Bosnia and Herzegovina and Macedonia", Ed. Richard G. Whitman- Stephan Wolff, *The EU as a Global Conflict Manager*, London- New York, Routledge, 2012.

Roskin, G Michael, “The Bosnian-Serb Problem: What We Should and Should Not Do”, *Parameters*, 1992-93, S. 2, ss. 21-32.

Roudometof, Victor, “Nationalism, Globalization, Eastern Orthodoxy ‘Unthinking’ the ‘Clash of Civilizations’ in Southeastern Europe”, *European Journal of Social Theory*, 1999, c. 2, S. 2, ss. 233-247.

RTK Live, “EU to Pressure Serbia over Constitutional Court Ruling”, <http://www.rtklive.com/en/?id=2&r=4132> (23.02.2016).

Rumelili, Bahar, “Avrupa Birliği ve Bölgesel İhtilafların Çözümü”, *Uluslararası İlişkiler*, (Kış 2007-2008), c. 4, S. 16, ss. 51-78.

Saatçi, Meltem Begüm, “Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar, Farklı Usuller”, *Karadeniz Araştırmaları*, Güz 2009, c. 6, S. 23, ss. 13-28.

Samancı, Uğur “Uluslararası Adalet Divanının Kosova’nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü”, *Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2009, c. 11, S. 2, ss. 123-194.

Sancin, Vasilka, “Slovenia–Croatia Border Dispute: From Drnovsek–Racan to Pahor–Kosor Agreement”, *Journal on European Perspectives of the Western Balkans*, 2010, c. 2, S. 2, ss. 93-111.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, Ankara, İmge Kitapevi, 1989.

“Sandzak-a Region That is Connecting and Dividing Serbia and Montenegro?”, <http://pdc.ceu.hu/archive/00002257/01/Sandzak.pdf> (03.08.2015).

Santa Maria da Feira European Council Conclusions of the Presidency, 19-20.06. 2000, http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_4_zirveler_1985_sonrasi/2000_6_santa_maria_zirvesi_baskanlik_sonuc_bildirgesi_en.pdf (25. 12. 2015).

Savaş, Hüseyin, “Dünü ve Bugünüyle Kosova Sorunu”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2001, c. 25, S. 1, ss. 101-111.

Schimmelfennig, Frank-Sedelmeier, Ulrich, “Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe”, *Journal of European Public Policy*, Ağustos 2004, ss. 661-679.

Schimmelfennig, Frank-Sedelmeier, Ulrich, *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, New York, Cornell University Press, 2005.

Schulte, Greg, "US Strategy for the Balkans", <http://www.reliefweb.int> (18. 12. 2015).

Scorgie, Lindsay, "Kosovo and International Community: Prolonging and Exacerbation of a Crisis", http://www.academia.edu/3273320/Kosovo_and_the_International_Community_The_Prolonging_and_Exacerbation_of_Crisis (13.04.2016).

A Secure Europe in a Better World, European Security Strategy", Brussels, 12.12.2003, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsupload/78367.pdf> (22.09.2015).

Sedelmeier, Ulrich "Enlargement: Constituent Policy and Tool for External Governance", Ed. Helen Wallace-Mark A. Pollack-Alasdair R. Young, *Policy-Making in the European Union*, New York, Oxford University Press, 2015.

Sergi, Bruno- Querimi, Qerim, *The Political Economy of Southeast Europe from 1990 to the Present Challenges and Opportunities*, New York, The Continuum International Publishing Group Ltd., 2008.

Shipoli, Erdoan, "The Securitization Theory Application in Kosovo", *Uluslararası Balkan Kongresi*, Kocaeli Üniversitesi, 28-29 Nisan 2011.

Shiu, Jrde, "Clash of Civilisation or the Empire Stikes Back? The EU's Responses to the Ethnic Crises Over Cyprus, Kosovo and Georgia", Ed. Kenan Aksu, *Turkey-EU Relations: Power, Politics and the Future*, Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, 2012.

Shrader, R. Charles, *The Muslim-Croat Civil War in Central Bosnia: A Military History 1992-1994*, Texas, Texas A&M University Press, 2003.

Silander, Daniel, "Contemporary Politics in Kosovo Independence, Democracy, European Integration", Ed. Henry Carey, *European Institutions, Democratization and Human Rights Protection in the European Periphery*, London, Lexington Books, 2014.

Simic, Predrag, "Serbia: Continuity and Change After 2012 Elections", *International Relations Quarterly*, 2013, c. 4, S. 1, ss. 1-9.

Skaric, Svetomir, "Ohri Agreement and Minority Communities in Macedonia, Prospects of Multiculturalism in Western Balkan States", <http://www.fes.org.mk/pdf> (03.06.2015).

Skarica, Mihovil, "Public Administration Reforms in a Fragile Institutional Framework: the Case of Albania", *Croatian & Comparative Public Administration*, 2012, c. 12, S. 3, ss. 361-389.

Smith, Helena-Kingsley, Patrick, "Macedonia May Change its Name to Settle a Decades-Long Dispute with Greece", <http://www.businessinsider.com/macedonia-may-change-name-to-settle-greece-dispute-2015-12> (08.03.2016).

Smith, Karen, "The Evolution and Application of EU Membership Conditionality", (Ed.) Marise Cremona, *The Enlargement of the European Union*, New York, Oxford University Press, 2003.

Smith, Mitchell, "Soft Power Rising Romantic Europe in the Service of Practical Europe", *World Literature Today*, Ocak-Şubat 2006, <http://www.jstor.org.org> (03.05.2015).

Solem, Knut Erik, "Croatia, Regional Cooperation and the EU", Ed. Sabrina P. Ramet-Davorka Matić, *Democratic Transition in Croatia: Value Transformation, Education & Media*, Texas, A&M University Press, 2007.

Spernbauer, Martina, *EU Peacebuilding in Kosovo and Afghanistan Legality and Accountability*, Leiden-Boston, Martinus Nijhoff Publisher, 2014.

Spiegel Online International, "A Message to Europe: Serbia Apologizes for Srebrenica Massacre" 31.03.2010, <http://www.spiegel.de/international/europe/a-message-to-europe-serbia-apologizes-for-srebrenica-massacre-a-686663.html> (20.03.2016).

Stability Pact for South Eastern Europe, "About the Stability Pact", <http://www.stability-pact.org/> (16. 12. 2015).

“Stabilization and Association Agreement Between European Communities and Republic of Serbia”, CE/SE/en 1, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/serbia/key_document/saa_en.pdf (27. 12. 2015).

“Stabilization and Association Agreement Between European Union, of the one Part, and Kosovo, of the Other Part”, http://ec.europa.eu/enlargement/news_corner/news/news-files/20150430_saa.pdf (28. 12. 2015).

Stahn, Carsten, “Constitution Without a State? Kosovo Under the United Nations Constitutional Framework for Self-Government”, <http://journals.cambridge.org> (05.03.2015).

Stanivukovic, Senka Neuman, “Between of Europeanization and Democratization to What Extent is the EU a Democracy Promoter in the Western Balkans?”, <https://ecpr.eu/Events/PaperDetails.aspx?PaperID=24315&EventID=94> (21.04.2016).

Steering Committee for Human Rights, *Reforming the European Convention on Human Rights: a Work in Progress*, Strasbourg, Council of European Publishing, 2009.

Stefanova, Boyka, *Europenisation of Conflict Resolution Regional Integration and Conflict in Europe from the 1950s to the Twenty- First Century*, Manchester, Manchester University Press, 2011.

Stojić, Marko, “From Deep-Seated Animosity to Principled Disagreement: A Comparative Analysis of Party-Based Euroscepticism in Serbia”, Ed. Branislav Radeljić, *Europe and Post Yugoslav Space*, Surrey, Ashgate Publishing, 2013.

Stöckl, Marko “The Making of Ethnic Insecurity: A Case Study of the Krajina Serbs”, *Human Security Perspectives*, 2004, c. 1, S. 2, ss. 24-33.

Subotic, Jelena, “Europe is a State of Mind: Identity and Europeanization in the Balkans”, *International Studies Quarterly*, 2011, c. 55, ss. 309-330.

Szelag, Paulina, “Activities of the European Union Aimed at Restoring Stability in Kosovo”, <http://www.uaces.org> (20.02.2016).

Şahin, Yeliz, “Batı Balkanlar AB Yolunda”, *İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları*, İstanbul, Aralık 2013, S. 267, ss. 1-88.

Şöhret, Mesut, “Etno-Dinsel Milliyetçilik Bağlamında İrlanda Sorunu”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2013, c. 2, S. 4, ss. 39-76.

Tangör, Burak, *Avrupa Güvenlik Yönetişimi Bosna, Kosova ve Makedonya Krizleri*, Ankara, Seçkin Kitapçılık, 2008.

Tankosiç, Jelena Vapa-Çariç, Marko-Jevtiç, Aleksandar, “Could Improved Regional Trade Integration Better Prepare Western Balkan Economies for the EU Single Market Challenges?”, <http://www.vps.ns.ac.rs/SB/2011/8.3.pdf> (20. 12. 2015).

Tatham, F. Allan, *Enlargement of the European Union*, Netherlands, Wolters Kluwer Law International, 2009.

Taylor, Andrew–Geddes, Andrew–Lees, Charles, *The European Union and South East Europe: The Dynamics of Europeanization and Multilevel Governance*, London-New York, Routledge, 2013.

Tekin, Beyza Çağatay, “Is the European Union Normative Power? Reappraisal Following the Eurozone Crisis”, *Marmara Üniversitesi İİB Dergisi*, 2014, c. 36, S. 2, ss. 327-348.

Teokarevic, Jovan, “Ten Years of Post-Milosevic Transition in Serbia: Problem and Prospects”, Ed. Jacques Rupnik, *The Western Balkans and the EU: the Hour of Europe*, Chaillot Papers, Paris, Institute for Security Studies, 2011.

Tickner, Peter, *Fraud and Corruption in Public Services*, Burlington, Gower Publishing, 2015.

Tindemans, Leo, *Barışa Çağrı*, Çev. Özden Arıkan, İstanbul, Sabah Kitapları, 1996.

Tılıç, Doğan, *Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal: Kosova*, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1999.

Tocci, Nathalie, *The EU and Conflict Resolution: Promoting Peace in the Backyard*, London- New York, Routledge2007.

Tocci, Nathalie, “Conflict Resolution: Theories and Practice”, Ed. Stefan Wolf - Christalla Yakinthou, London – New York, Routledge, 2011.

Todorova, Maria, *Imagining the Balkans*, New York, Oxford University Press, 1997.

Tolksdorf, Dominik, “Implementing the Ahtisaari Proposal: The European Union’s Future Role in Kosovo”, *Center for Applied Policy Research*, Munich, Mayıs 2007.

Tonge, Jonathan, “The EU and the Irish Border: Shaping Aid and Attitudes?”, *Centre for International Borders Research (CIBR) Working Papers*, 2005, S. 1, ss. 1-27.

Toprakseven, Ceren Mutuş, “AB’den Farklı Bir Yaklaşım: Hırvatistan-Slovenya Sınır Anlaşmazlığı”, *Gündem Avrupa*, USAK, Eylül 2010.

Topuzovski, Tihomir, “Post - Communist Territorialisation of the Western Balkans”,
<http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/LSEE/PDFs/PhD%20Symposium/Papers%202010/Topuzovski.pdf> (30.03.2015).

Töglhofer, Theresia, “From the West of the Balkans to the “Rest of the Balkans? Effects of Croatia’s Accession on South Eastern Europe”, *DGAP Analyse*, Eylül 2013, S. 8, ss. 1-22.

Transparency International, “Corruption Perception Index 2014: Results”,
<https://www.transparency.org/cpi2014/results> (25.02.2016).

Transparency International, “Corruption Perception Index 2015”,
https://www.iaca.int/images/news/2016/Corruption_Perceptions_Index_2015_report.pdf (25.02.2016).

Trauner, Florian, “The Europeanisation of the Western Balkans: Deconstructing the EU’s Routes of Influence in Justice and Home Affairs”, *ECPR Fourth Pan-European Conference on EU Politics*, Riga, 25. 09. 2008.

Troebst, Stefan, "Conflict in Kosovo: Failure of Prevention? An Analytical Documentation 1992-1998", *European Center for Minority Issues Working Paper*, Germany, 1998, S. 1, ss. 1-20.

Tumioja, Erkki, "The Role of Soft Power in EU Common Foreign Policy", http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/articles/speakers/detailed/erkki-tumioja/erkki-tumioja_-_the-role-of-soft-power-in-eu-common-foreign-policy.pdf (06.09.2015).

Türkeş, Mustafa-Gökgöz, Göksu, "The European Union's Strategy Towards the Western Balkans: Exclusion or İntegration", *East European Politics and Societies*, 2006, c. 20, S. 4, ss. 659-690.

Türkoğlu, Emir, "Kosova Arnavutlarının Milliyetçiliği", Ed. Ömer E. Lütem-Birgül Demirtaş Coşkun, *Balkan Diplomasisi*, Ankara, ASAM Yayınları, 2001.

Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih*, İstanbul, Der Yayınları, 2008.

Uğurlu, Sezen, "Political Criteria for Accession to the EU: Human Rights Conditionality and the Croatian Case", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2013, c. 68, S. 3, ss. 165-190.

Uilenreef, Arjan, "Bilateral Barriers or Good Neighbourliness? The Role of Bilateral Disputes in the EU Enlargement Process", <http://www.clingendael.nl> (20. 11. 2015).

Ujazdowski, Alaje, "Organization for Security and Cooperation in Europe Office for Democratic Institutions and Human Rights", <http://www.osce.org/kosovo/documents/reports/hr/part1> (12.05.2003).

United Kingdom Foreign Commonwealth Office, *Human Rights Annual Report 2007*, Norwich, Crown Copyright, 2008.

United Nations Conference on Trade and Development Series on Issues in International Investment Agreements II, "Most Favoured Nation Treatment", http://unctad.org/en/docs/diaeia20101_en.pdf (11.08.2015).

United Nations Economic Commission for Europe Committee on Environmental Policy, *Environmental Performance Reviews: The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, United Nations Publications, 2002.

United Nations Human Security Unit, “Human Security Theory and Practice”, <http://www.un.org/humansecurity/sites/www.un.org.humansecurity/files/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf> (15. 04. 2016).

Unrepresented Nations and Peoples Organizations, “Kosova: Serbia’s Prime Minister Vucic Announces Political Shift”, <http://www.unpo.org/article/18199> (10. 12. 2015).

Uvalic, Milica, “Trade in Southeast Europe: Recent Trends and Some Policy Implications”, *The European Journal of Comparative Economics*, 2006, c. 3, S. 2, ss. 171-195.

Uvalic, Milica, “Why Has Serbia Not Been a Frontrunner”, Ed. Paul Hare-Gerard Turley, *Handbook of the Economics and Political Economy of Transition*, New York, Routledge, 2013.

Uzgel, İlhan, “Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ocak- Haziran 1992, c. 47, ss. 217-244.

Uzgel, İlhan, “Balkanlarla İlişkiler”, Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, c. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2013.

Ülger, İrfan Kaya, *Yugoslavya Neden Parçalandı Bir Dramın Perde Arkası*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003.

Ülger, İrfan Kaya, “Yugoslavya’nın Parçalanmasında Anavatan Kosova Efsanesinin Rolü”, Ed. Hasret Çomak, *Bölgesel Politikalar*, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 2009.

Vachudova, Milada Anna, “Strategies for Democratization and European Integration in the Balkans”, Ed. Marise Cremona, *The Enlargement of the European Union*, New York, Oxford University Press, 2003.

Vachudova, Milada Anna, *Europe Undivided Democracy, Leverage and Integration After Communism*, New York, Oxford University Press, 2005.

Vachudova, Milada Anna, "The European Union, The Balkans and Turkey: Can "Soft Power" Bring Stability and Democracy", <https://www.wilsoncenter.org/program/global-europe-program> (05.09.2015).

Vachudova, Milana Anna, "EU Leverage and National Interest in the Balkans: The Puzzles of Enlargement Ten Years On", *Journal of Common Market Studies*, 2014, c. 52, S. 1, ss. 122-138.

Vajzović, Emir, "Bosnia and Herzegovina in the EU Integration Process", Ed. Branislav Radeljić, *Europe and Post Yugoslav Space*, Surrey, Ashgate Publishing, 2013.

Vejvoda, Ivan, "Europea's Soft Power Pull Still Working, If Unevenly, in the Western Balkans", <http://www.gmfus.org/> (05.10.2015).

Veremis, Thanos, "The End of History- American Views on the Balkans", *Southeast European and Black Sea Studies*, Londra 2001, c. 1, S. 2, ss. 109-128.

Vingerling, T.A.A., "Kosovo: Independence vs. Legality? Assessing the Extent of the Legality of the Independence of Kosovo from International and European Law", http://essay.utwente.nl/scriptie/T_Vingerling (28.06.2015).

Vukadinović, Lidija Cehulic, "Croatia's Entry Into the European Union and Perspectives of Further EU Enlargement to the Western Balkans", *Megatrend Review*, 2013, c. 10, S. 3, ss. 49-63.

Wakelin, Elyse, "The End of Conditionality: What Next for the EU Enlargement Process?", http://www.uaces.org/archive/papers/abstract.php?paper_id=763(07.11.2015)

Wallerstein, Immanuel, *Jeopolitik ve Jeokültür, Değişmekte Olan Dünya – Sistem Üzerine Denemeler*, Çev. Mustafa Özel, İstanbul, İz Yayıncılık, 1993.

Watchel, Andrew Barutch, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, Çev. A. Cevat Akkoyunlu, İstanbul, Doğan Kitap, 2009.

Weber, Bodo-Bassuener, Kurt, "The Western Balkans and Ukraine Crisis- a Changed Game for EU and US Policies?", <http://democratizationpolicy.org> (18.09.2015).

Welfens, J. J. Paul, *Stabilizing and Integrating the Balkans: Economic Analysis of the Stability Pact, EU Reforms and International Organizations*, Berlin-Heidelberg-New York, Springer-Verlag, 2001.

Willigen, van Niels, *Peacebuilding and International Administration: The Cases of Bosnia and Herzegovina and Kosovo*, New York, Routledge, 2013.

Wilson, Robin “The Politics of Contemporary Ethno-Nationalist Conflicts”, *Nations and Nationalism*, Belfast, 2001, c. 7, S. 3, ss. 365-384.

Witte, de Bruno, “The Impact of Enlargement on the Constitution of the European Union”, Ed. Marise Cremona, *The Enlargement of the European Union*, New York, Oxford University Press, 2003.

Woehrel, Steven, “Kosovo’s Future Status and U.S. Policy”, *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service, 2007.

Woehrel, Steven, “Current Issues and U.S. Policy”, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RS21721.pdf> (27.02.2016).

Woelk, Jens, “Bosnia-Herzegovina: Trying to Build a Federal State on Paradoxes”, Ed. Michael Burgess-Alan Tarr, *Constitutional Dynamics in Federal Systems: Sub-National Perspectives*, Montreal-London-Ithaca, Mc Gill-Queen’s University Press, 2011,

Woelk, Jens, “EU Member State-Building in the Western Balkans: (Prolonged) EU-Protectorates or New Model of Sustainable Enlargement? Conclusion” *Nationalities Papers*, 2013, c. 41, S. 3, ss. 469-482.

World Bank Group in Kosovo, Country Snapshot 2015”, <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/KosovoSnapshot.pdf> (27.02.2016).

“Written Commitment of Bosnia and Herzegovina”, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/dsee/dv/0507_11/0507_11en.pdf (10.02.2016).

Yarasevich, Viachaslau-Karneyava, Yuliya, “Economic Reasons for the Breakup of Yugoslavia”, <http://www.elsevier.com/locate/postcomstud>. (24.02.2015).

Yaşın, Gözde Kılıç, “Balkan Siyaseti Sil-Baştan: Boşnak Akademisi”, Balkanlar ve Kıbrıs Araştırmalar Merkezi, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Haziran 2011, <http://www.21yyte.org/tr/uzmanlar/gozde-kilic-yasin> (10.05.2016).

Yavaş, Gökçen, “Conflict Prevention Policies of the European Union Towards the Western Balkans”, *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2011, c. 10, S. 1, ss. 101-125.

Yeni Balkan Gazetesi, “Solana: Avrupa’daki Kriz Makedonya’nın NATO ve AB Üyeliğine Yol Açabilir”, 19.10.2015, <http://www.yenibalkan.com/makedonya/solana-avrupadaki-kriz-makedonyanın-nato-ve-ab-uyeligine-yol-acabilir-h4740.html> (21.10.2015).

Yerasimos, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar*, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.

Yılmaz, Murat, *Drina’nın Öbür Yakası Sancak Kimlik Oluşumu ve Otonomi Sorunu*, İstanbul, İHH Yayınları, 1. Baskı, 2004.

Zaboroski, Martin, “Europeanization as a Consensus Building Process: the Case of Polish - German Relations”, <http://www.lse.ac.uk/internationalRelations/centresandunits/EFPU/EFPUworkshop2002/paper%20-%20Zaborowski.pdf> (11.01.2016).

Zaccaria, Benedetto, “For the Sake of Yugoslavia: The EEC’s Yugoslav Policy in Cold War Europe 1968-1980”, IMT Institute for Advanced Studies, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Lucca, Italy, 2014.

Zornaczuk, Tomasz, “Serbia’s Gas Supply Dilemma (and others) in its Relations with Russia”, 25.07.2015, <http://www.naturalgaseurope.com> (02.10.2015).

Zuber, Boriana Marinova, “Rebirth of Nationalism in the Balkans in the 1990s: Causes, Consequences and Possible Solutions”, http://www.files.ethz.ch/isn/35998/casestudy_rebirth_of_nationalism.pdf (13.01.2016).

Xhindi, Nevile, *Albania Towards as Sustainable Regional Development: The Cases of the Tirana, Shkodra and Kukes Region*, Postdam, Praxis Kultur und Sozialgeographie, 2013.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Numan BAŞ
Doğum Yeri ve Yılı : Göynücek/AMASYA 15.12.1971
Medeni Hali : Evli/2 Çocuk

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Kara Harp Okulu
Yüksek Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası
İlişkiler Anabilim Dalı

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

1. İngilizce- (KPDS:70)

İş Deneyimi :

1. TSK’da Subay (Albay)

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar:

1. Batı Balkanlar’da Avrupalılaşma ve Avrupalılaşmayı Sağlayan Siyasal Mekanizmalar (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi- Prof. Dr. Timuçin KODAMAN ile birlikte)